

FEHÉRVÁRI ISKOLAHÉT 1939

***MAI MAGYARSÁGUNK
ÉLETRAJZA***

NEMZETISMERET

*SZERKESZTETTE- BALASSA BRÚNÓ
CSITÁRY G. JENŐ KÖNYVNYOMDÁJA, SZÉKESFEHÉRVÁR 1939*

MINDEN JOG FENNTARTVA.

Felelős kiadó: DR. BALASSA BRUNO.

Dr. Hóman Bálint m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter

Bevezető.

Az 1938. év, Szent István király halálának 900. évfordulója, a nagy király ősi városában, Székesfehérvárott, a tankerületnek és az egész ország magyar nemzetnevelőinek sokszoros és nagy találkozóira adott alkalmat. A tankerület nevelő-oktató munkájának vezérkara: igazgatók, tanulmányi és körzeti iskolafelügyelők napokon át tartó értekezleteken, az országos pedagógiai egyesületek pedig egy-egy ünnepi díszgyűlés vagy közgyűlés keretében foglalkoztak a magyar nemzetnevelés céhbéli kérdéseivel. Innen nőtt ki a *Fehérvári Iskolahét 1938* c. könyv is. Előadások és hozzászólások, tárgyalások és megbeszélések, viták és tervek végső összegezéséből a mozgalmas hetek multán ugyanaz a végső és alapvető igazság kristályosodott ki, amely a tankerületet irányító királyi főigazgatónak és közvetlen munkatársainak hároméves iskolákat figyelő és irányító tapasztalatából is adódott. Ez kért azután rövid pár szót a Fehérvári Iskolahét könyvében *Nemzetnevelés és Magyarságismeret* címmel. Az ebben közölt néhány gondolat meggyőző beharangozása kívánt lenni a megvalósítás komoly törekvésének. Ez a szándék teremtette meg az előadás-sorozatot, ennek pedig szűkreszabott, szerény, írott nyoma ez a könyv: *a Mai Magyarságunk Életrajza*.

Előadás és könyv egyformán abból a nagy hiányérzetből született meg, hogy a mai *társadalmunknak nincs* eléggé *egységes és tárgyilagos keresztény magyar életszemlélete*. A magyar tanítói és tanári rend munkájában éppen úgy, mint az egész magyar értelmiségi osztálynak nagy tömegeiben *hiányos nemzetünk egész életének átfogó, elfogulatlan és alapos ismerete*. Ez a jelenség különben eléggé érthető is. A közelmúlt művelődési korszaka a szakismeretek falai közé zárta a magasabb képzettségű társadalom tagjait, a világháborút követő gyökeres változások zuhogó áradatában pedig nehezen akadt módj és lehetőség arra, hogy a szakműveltség szűk korlátai közül kilépve mindenki rendszeresen pótolhassa és kiegészíthesse magyarságunknak Európa, sőt a világ együttesébe sokezer szállal beleszótt életét átfogó ismereteit, és nyomon követhesse a nemzet szellemi és gazdasági téren folytatott küzdelmeit. Ezt a nehézséget csak növelte, hogy a világháború a régi és az új, a múlt és a ma, két művelődési korszaka közé hirtelen mély árkot vont meg,

és az életnek úgyszólván minden terén a zűrzavart tette éveikig úrrá. Ebben a ziláltságban az újságok, folyóiratok és a tanácskozások, meg a kongresszusok vagy ankétek iparkodtak sok jóakaró törekvéssel hirtelen tájékoztatással szolgálni. Ezek mondanivalói azonban újra csak vagy a szűkebb szakkörök érdeklődésére korlátozódtak, vagy a legtöbb esetben ismét csak töredékesek maradtak. Igen sokszor azonban a napi események, a politika, sőt kifejezetten a pártpolitika, meg a világnézeti küzdelmek élezték ki, csoportosították elfogultan, mérlegelték tévesen, vagy torzították is érdekből mindazt, aminek elfogulatlan és tárgyilagos nemzeti felfogást kellett volna kialakítania és nevelnie. Az átfogó nemzetismeret hiányából fakadt a mai magyar nemzedék életszemléletének hézagossága és közvéleményünk ingatagsága is. Ennek kárait azután éppen a sorsdöntő órákban fájlalhattuk a legjobban, veszedelmei pedig évről-évre csak nőttek azzal, hogy az egészséges népi állampolgárjogok fejlődésével és növekedésével nem tartott lépést a társadalom érettsége, komoly tájékozottsága és mélyen átértzett felelősségérzete.

A világháború után nemcsak nálunk, hanem Európaszerte hasonló helyzet alakult ki, azért indultak különböző, de egyforma célra irányított törekvések a komoly nemzetismeret minden társadalmi réteget átható megszilárdítására; az ifjúság felé pedig megszületett az *állampolgári nevelés* pedagógiája. Ennek nevelői oldalán bármennyire hangsúlyozhatták is a közösség szolgálatának szociális és az áldozatos nemzeti érzület erőnyeit, az észnek szóló fundamentuma mindenkor az igazi nemzetismeret marad. Hatalmas és lenyűgöző példákat is láttunk tőlünk nyugatra, délre és keletre, amelyek Platon Államának pedagógiai elképzeléseit valósították meg távlataikban, amikor a nemzetnevelés kereteit a kis gyermekkortól az öregekig, a bölcsőtől a sírig kitágították.

Ha a mai vajúdó és egymást emésztő eszmék és jelszavak ádáz küzdelmeiben a tárgyilagos nemzetismeretet a felnőtt nemzedék sürgős orvosszerének szánta — igen helyesen — korunk, akkor erre kétszeres jogcímen a nemzetnevelők tarthatnak az elsők között igényt. Először azért, mert a legnagyobb táboruk, mint népiskolák munkása tanyákon, falvakban, kisvárosokban és külvárosokban jelentős vezető, irányító szerepet is visz, mint a maga kisebb körének, de országos vonatkozásban óriási tömegeknek bizalmi embere, aki ha megszedült, nemcsak maga sodródik bele felületes és veszedelmes jelszavak helyi küzdelmeibe, de magával rántja a felnőtt nemzedéknek azokat a tömegeit is, amelyekhez társadalmi és lelki kapcsolatai fűzik. A tanári rend tagjai pedig a kisebb-nagyobb vidéki városok és nagyobb községek társadalmi és művelődési életében éppen olyan állomásokon állnak (helyi sajtó, kulturális, szociális egyesületek vezetése, stb.), amelyeket a pártpolitikai terek után leelőször fognak ostrom alá az újító törekvések, eszmék és jelszavak, s ahonnan a nemzeti élet egészséges szellemi vérárama vagy eszmei mérge egyformán áradhat szét.

Mindezen túl azonban *a nemzetnevelők oldalán nő fel az új nemzedék*, minden ország legféltettebb kincse, az ifjúsága. Ezt nem is a mára, hanem a több esztendő múlva elkövetkező holnapokra kell előkészíteni, amikor majd felnőtt sorba jutnak, s vállaikra kerül a nemzet szellemi, gazdasági életének minden gondja, terhe, feladata és annak minden megoldása. Ez nyilván csak akkor történhetik komoly sikerrel, ha az ifjúság ismereteiből kovácsolt komoly életszemlélet és e mögött az ifjúság lelki világának nemesen megizmosított erőrendszere lesz a nemzeti értékek hordozója. Mindehhez azonban a nemzetnevelőnek a napi események fölé magasodó, az egész nemzet életét átfogó ismeretekre van szüksége. Csakis ennek birtokában látja tisztán a lényegest, az alapvetőt, amelynek átszarmaztatása éppen az ő hivatása. Ha a mi közel kétévtizedes állampolgári nevelésünkkel nem vagyunk, de nem is lehetünk megelégedettek, akkor a hibák egyik főforrását itt kell keresnünk.

A magyar pedagógus rend fehérvári tankerületének tagjai számára ez a meggyőződés tüzette ki *a tíz napos előadás-sorozat* keretében a *Mai Magyar-ságunk Életrajzának* bemutatását. Maga a kitűzött cél diktálta azután már a részletes tervet, amelyben meg kellett világítani a nemzeti lét legősibb, természetes alapjait, aminő *a faj, a nyelv és a föld*. A két előbbi követelménye volt az öt világrészben szétszórt, *kisebbségi magyarság* sorsának megismer-tetése. Azután *az államélet* szerkezetének föltárását követelte a sorrend, és benne a kisebb-nagyobb egységeknek, mint *a falú, a város és megye* kérdései kerültek sorra, majd végül *a társadalmi szerkezet* ismertetése zárta be ezt a második fejezetet. *A gazdasági és szellemi élet* különböző ágainak bemutatása előtt, mintegy bevezetőnek kínálkozott *a népegészség* állapotának vázolása, mely a következő fejezetek szociális kérdéseinek sokban kulcsát is adja. Majd a nemzeti élet egészének *Európa együttesébe* való bekapcsolódásának a szemléltetése maradt hátra. Végezetül pedig, mivel minden tárgykör csak az utolsó húsz év fejlődési vonalát és mai helyzetképét rajzolta meg, az egésznek *történeti visszayökereztetéséről* kellett útmutatást kapni.

Gróf Teleki Pál és *Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter urak meleg szeretettel segítették a megvalósuláshoz a tervet: 2500 P-s állami támogatással, de ennél sokkal hathatósabban azzal, hogy mint egyetemi tanárok, az itt érdekelt szaktudományok külföldön is elismert és neves képviselői, vállaltak előadást. Ezzel a két előadással nyílt és zárult az előadások sorozata. Áldozatuk és szavuk súlyát páratlanul öregbítette, hogy az egész nemzetet irányító és vezető munkájuk tömkelegéből szakították ki az időt, hogy hatszázötven pedagógusnak adjanak világító fáklyát hivatásuk további útjaira. *Dr. Johann Béla* belügyi államtitkár úr, mint a nemzeti közegészség-ügy lelkes apostola csatlakozott azután a terv kiviteléhez, s ezzel biztossá is vált, hogy minden kérdésben sikerül a hazai legkiválóbb szakemberek élgárdáját megnyerni és megszólaltatni az előadó-asztalnál. A végleges rend azután így alakult ki:

I. MI A MAGYAR?

Dr. Bartucz Lajos

egyetemi tanár, M. N. Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója

Magyar faj.

Dr. Klemm Antal

egyetemi tanár

Magyar nyelv.

Gróf Teleki Pál

ni. kir. miniszterelnök, egyetemi tanár

Magyar föld. Nemzeti földrajz.

Dr. vitéz Nagy Iván

miniszteri osztálytanácsos, a Magyarok Világszöv. főtitkára.

öt világrész magyarsága.

II. MAI MAGYAR ÉLET.

A. Új nemzetépítés a világháború után.

Dr. Weis István

miniszteri osztályfőnök

A mai magyar állam élete.

Dr. Kerék Mihály

a Falu Szövetség titkára, a Magyar Szemle belső munkatársa

A magyar falu élete.

Dr. Lukács Ödön

ny. miniszteri osztályfőnök,

a M. Városok Orsz. Szövetségének alelnöke

A mai magyar város élete.

Dr. Weis István

miniszteri osztályfőnök

A magyar megye élete.

B. Mai magyar társadalom.

Dr. Weis István

miniszteri osztályfőnök

Mai magyar társadalom.

C. Mai magyar közegészségügy.

Dr. Johan Béla

belügyi államtitkár

Mit várhatunk a mai magyar közegészségügyi munkától?

D. Mai magyar termelő-munka.

Hubay Sándor

a m. kir. Külkereskedelmi Hivatal alelnöke

A magyar mezőgazdaság.

Dr. vitéz Gyulay Tibor

a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára

A magyar ipar.

Koós Zoltán

felsőházi tag, a Magyar Földhitelintézet ny. vezérigazgatója

A magyar kereskedelem

Dr. Kresz Károly

Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének igazgatója

A magyar pénzügy.

E. *Magyar szellemi munka.**Dr. Bisztray Gyula*

miniszteri titkár, a Magyar Szemle belső munkatársa

*Mai magyar irodalom.**Dr. Györffy István*

egyetemi tanár

*Magyar néprajz.**Dr. Györffy István*

egyetemi tanár

*Magyar népművészet.**Dr. Kotsis Iván*

oki. építész, műegyetemi tanár

*Mai magyar építészet.**Dr. Kopp Jenő*

a Székesfővárosi Képtár igazgatója

*Magyar szobrászat.**Dr. Kampis Antal*

műtörténész, egyetemi m. tanár

*Magyar festészet.**Richter Aladár*

a Magyar Iparművészek Orsz. Egyesületének alelnöke

*Magyar iparművészet.**Bárdos Lajos*

zeneművészeti főiskolai tanár

*Magyar ének.**Bárdos Lajos*

zeneművészeti főiskolai tanár

*Mai magyar zene.*III. A MAI MAGYAR A TÖBBI NEMZETEK ELŐTT.
(Külpolitikai tájékoztató.)*Dr. Hankiss János*

egyetemi tanár

A mai magyar a nemzetek előtt.

IV. MAGYAR MÚLT, MAGYAR JÖVŐ.

*Dr. Hóman Bálint*m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter,
egyetemi tanár*Záró beszéd.*

Az előadások reggel 8 órától 1 óráig, félkettőig folytak. A délutánok során a székváros korszerű intézményeinek, a modern iskoláknak és a magyar művészetek friss irányainak bemutatása szerepelt.

A rendezés 250—300 hallgatóval és anyagiak hiányában is, de elvi okokból is, a résztvevők mérsékelt hozzájárulásával számolt. A magyar nemzet-nevelők rendje igazán nem bír el észrevehető anyagi terheket, de mindenképen megérdemli, hogy áldozatos továbbképzése idején jól gondoskodjanak róla. Őszinte hála illeti meg a helybeli internátusok vezetőit, hogy ezt az áldozatot lelkesen és a legnagyobb elismerést megérdemlően meghozták. A meghívókra

adott válaszok száma igazolta az elgondolás helyes voltát. A tankerület pedagógusai közül nyolc és félszáz tanító és tanár kérte fölvetelét, és ezenfelül a művelt társadalom legkülönbözőbb élethivatási tereiről is igen sokan. A jelen volt 650 hallgatónál többet a város nem tudott befogadni.

Mindezek sürgető óhajtása maradt az előadásoknak könyvalakban való megjelentetése. Ez azonban a remélhető anyagiakkal számot vetve csak úgy volt lehetséges, hogy négy előadónak más alakban különben is elég könnyen hozzáférhető írása elmellőzhetővé tette előadásaik kinyomatását.

Most pedig, amikor ez a könyv a nyilvánosság elé lép, hangsúlyozza, hogy töretlen úton járt, de jó magot vetett. A tankerület vezető munkásai pedig a hallgatóság és az olvasók népes tábora nevében is őszinte és igaz magyar köszönetet mondanak *Gróf Teleki Pál* miniszterelnök és *Hóman Bálint* miniszter uraknak és az összes előadóknak, *dr. Vanek Géza* tanügyi titkár rendezőnek, önzetlen és áldozatos munkájukért azzal a hűséges ígérettel, hogy az elhintett magot a magyar ifjúság lelkébe plántálva megszázaszorozzák.

B. B.

I. Mi a magyar?

*Nemzeti földrajz. *)*

Gróf Teleki Pál
m. kir. miniszterelnök.

Egy ország: terület, táj, élettér, haza. Mindenik szempontból egyéni — a földön sehol ugyanúgy vissza nem térő — legtöbb tulajdonságában — és főleg bármelyik szempontból való együttességében — annál kevésbbé egészében.

Egy országot megszerezni könnyű, de megtartani nehéz. A himnust sokszor énekeltük, de vájjon megszívleljük-e? Tavaly Ragzában voltam, s olvasgatva Raguza történetét, néha szerettem volna fájdalomban hangosan felkiáltani, mert Raguza története szerint valahányszor a dalmát városok barátságával fordultak felénk és kérték, várták támogatásunkat, mi mindig jónak láttuk összeveszni egymással idehaza, s ezáltal elveszteni befolyásunkat odakünt. A visszavonás és pártoskodás mindig káros következménnyel járt történelmünk során. Egy országot megtartani nehéz, pedig ez a fontos. Amit elmondandó vagyok rövid professzori 45 perces idő alatt, az éppen ezt a célt szolgálja. A magyar földről beszélek, amelyet megszereztünk, s amelyet meg akarunk tartani. A nemzeti földrajz című előadásomban azt akarom elmondani, amit tanítani kell, mert amit tudni kell, azt 45 perc alatt nem lehet elmondani.

Sajnos, sokszor tapasztaltam, hogy a földrajzot úgy tanítják, mint pl. a fizikát vagy a kémiát. Pedig ez nem helyes. Tanításunk főcéljával azt tekintjük, hogy gondolkodni tanítsunk, a látókört szélesbítsük. A földrajznak sokoldalú kapcsolatánál fogva — a földrajz sokféle gondolkodásba nyújt betekintést. Ha vannak is törvényszerűségek a földfelszíni életben s az ember életében a földön, amelyek korlátai között történnek a dolgok, a történés mindig egyéni — nagyban és kicsinyben — a világegyetemben, a Föld életében, egy ország, egy terület, egy táj, egy élettér, egy haza életében csakúgy, mint a legkisebb jelenségekben egyaránt. Szokjuk meg, hogy a szokásos sorrend csak norma. Ha a tankönyv azt is követi, helyes, ha a tanár előadásakor vagy is-

*) A hallgatók feljegyzései alapján.

méltlaskor más sorrendet követ. Az összefüggéseket, a szintézist úgy megértetni, hogy a hallgató teljesen átérezze, a lelki és erkölcsi nevelés tartozéka. Ugyanúgy nemzeti földrajzban kell, hogy más embert, más népet is, megérteni tanítsunk. Úgy érzem, ez hiányzik ma nagyon, ezt nyújtani kötelességünk. Mindent meg lehet földrajzilag magyarázni, főként azokon a tulajdonságokon keresztül, amelyeket magunkban ki kell fejlesztenünk.

Ha egy országról beszélünk, különböző fogalmakat alkotunk. Egy ország lehet terület, táj, élettér és végül haza. Minden szempontból minden ország egyéniség. Nincs két egyforma terület, táj, vagy ország. Egyes nagy vonalakban esetleg megegyeznek, de legfőbb tulajdonságaikban: a domborzatban — vagy amint másképpen mondani szoktuk, a vízszintes és függőleges tagosultságban, valamint a klímában, az ezekre visszavezethető minden jelenségben, ezek együttesében, főként egészében minden ország, minden terület, minden iáj, (élettér), haza egyéni, soha vissza nem térő, meg nem ismétlődő egész a földön. Nincsen két egyforma kontinens sem a földön.

A terület az egyetlen, amelynek megértéséhez adat szerűsége alapultó szellemi ismeret elégséges — a másik háromhoz érzés is kell, beleélés, synthesis, veleélés. (Főleg az interpretáló földrajztanárnak.)

Mindenkor kell, hogy a területnek tekintetbe vegyük a helyzetét is. Ne lássuk soha hazánkat mintegy a levegőben, környezetéből kiragadva. Sok politikai és gazdasági hibánk és bajunk eredt ilyen szűk, a határon túl nem látó szemléletből. Egy bizonyos területnek, földrésznek a kiterjedése négyszögkilométereivel, összehasonlítva más területek nagyságával értékes adat és eszköz a leírásban, korunk emberének gyorsan ad valamelyes fogalmat és arányokat. Csakhogy mi mindig tudatában kell, hogy legyünk annak, hogy tartalmilag a földfelszín minden négyzetkilométere más, — aztán avval, hogy mennyiben és mennyivel más. Ebből az az előny származik, hogy hazai szempontból tudni fogjuk, hogy mely területek összevonása helyes vagy helytelen, hogy bizonyos célokra: közigazgatásiakra, katonaiakra, gazdaságiakra, földrajziakra, stb. mennyiben vonhatunk következtetést.

A táj — a föld egy bizonyos pontján, területén, a földfelszíni élet természetétől való synthesise. Minden él és összefügg. Az élet összefüggést, egységet jelent. A táj összetétele mindazon tényezőknek, jelenségeknek, tulajdonságoknak, amelyek a természetet, a földfelszíni életet a föld egy bizonyos pontján, területén kialakítják. A földfelszíni élet sokféle kategóriából való, egymásból és egymásba szövődő különbségeket mutat, amely különbségek jellemzők minden tájra, a magyar föld tájaira is a föld minden más tájával szemben.

Ezek együtt adják a területnek, a tájnak a sajátos képét, synthesisének külső kifejezőjét. Ezt a képet az ember synthetikusán a maga egészében — a földfelszíni életet úgy, amint van — fogja fel, sokkal korábban megérzi az

egészet, mint megérti. És ahol megérzi és az az érzet általános, ott nevet adott az ember a tájnak. A magyar föld lakói mindig abban a tudatban éltek, hogy ez az ország természettől adott tájegység földrajzi értelemben is. Minden szempontból Magyarország egy igazi ország, nem pedig hatalmi úton keletkezett birodalom. Ez Hungária, a nagy Dunavölgy középső szakaszát elfoglaló egységes ország! Ennek a területnek — nem a régebbi és mai politikai területnek, hanem az örök — tájrajzi egységének külföldi elismertetéséért soha sem kellett küzdeni. Éles vonásaival valósággal a természettől kijelölt ideális államföldrajzi területegység.

A földön minden egyéni, sem térben, sem időben vissza nem térő. Alföldi táj ezer és ezer van a világon, de kecskeméti-, szegedi táj csak egy van a világon. Nincsen két egyforma táj a világon — ha van is hasonló, de a kettő nem azonos, mégha a különbségeket nehezen is vesszük észre, vagy nehezebben is tudjuk magyarázni. De ha jól ismerünk valamely tájat, otthonosak vagyunk benne, akkor élesebben, finomabban fogjuk érezni a tényezők összességéből származó egységet és azokat a különbségeket, amelyek rányomják a területre a táj egyéni jellegét. A tájat alkotó domborzati keret és ezt kitöltő éghajlat, s ezeknek folyamatai és jelenségei nemcsak közvetlenül mutatkoznak, hanem közvetve a víz eloszlásában és az u. n. körforgásában, az erózióban, a növényzetben — vegetációban, flórában, az állatvilág életében és alkalmazkodásában és az ember alkalmazkodó és küzdő képességeiben, tehát az élők világában is megmutatkozik. Ez a szerves kapcsolat mindenütt, a föld minden részén, területén, tájában más és más. Amikor most az öntözéssel foglalkozom, jobban rámutathatok arra, hogy egy terület mennyire más és más jellegű lehet. Amikor az öntözés ügyével kapcsolatban tájékozódást kerestünk amerikai barátainnál, akik szintén az öntözéssel foglalkoznak, említették, hogy szerintük is a leghasonlóbb területekről sem lehet levonni ugyanazokat a következtetéseket. Nem lehet találni olyan területet, amely csak félig is összehasonlítható lenne más területtel öntözési problémák tekintetében, de ez így van más szempontból is. *Az öntözést is, mint minden más magyar problémát egyénileg* — a magyar föld tájjellege szerint kell megoldani. A klíma a tájakat gyorsabban változtatja, mint hinnők, — a különböző klímaingadozásoknak a metszése által gyorsabbak a változások.

A tájak képét az emberek is befolyásolják: átalakítja a táj képét, — erdők teljes kiirtása, nagy területek bevetése egy-egy növényvel, ezeknek szimmetrikus formái, falvak, városok, utak, vasutak, stb.; megváltoztatja a tájtényezők szerepét, — vízesések megszüntetése és átformálása turbinákra; lejtők művelése, végül egyes tájtényezők erejét és hatását mérsékli vagy fokozza, — folyókat elvezet, erdőt irt és ültet, talajt javít vagy ront, trágyáz és ezzel új talajfolyamatokat indít el, sziksós talajt kimos, árvízvédelmi berendezéseket létesít, ezzel kikapcsolja nagy területekről az árvízveszedelmet, — így a természeti nyers vagy ős táj helyére kultúrtájat teremt. így változtatta meg a ma-

gyarság az *ország földjét* harminc generáción át — a magyarság földjének országát. Nagyon sok gyakorlati kérdéssel van kapcsolatban a földrajz: öntözés, erdősítés, telepítés, közigazgatási területek újabb kiszabása és sok más kérdéssel, amelyek ma a sajtó napirendjén vannak, mert szenzáció kell. Nemzetnevelési szempontból a nyugodt, tárgyilagos ítéletre, kritikai készségre minden állampolgárnak szüksége van, mert ma annyi a reklám, a lázas lármázás, tervezetés többnyire minden tudományos előkészítés és tanulmányozás nélkül, hogy a meg nem valósulás ok nélküli elégedetlenséget kelthet, pedig erre nincsen semmi szükség.

A földfelszíni élet, a változások láncolata, amelyek a különböző tájakban végbemennek nem egyformák, és nem egyforma idő alatt bonyolódnak le. Minden táj, Magyarország is, mint természetes földrajzi táj, egyéni térben és időben, ugyanabban a pillanatban, soha vissza nem térő: kép.

Egyéni egy ország, mint élettér is. Egyéni nagyságban is. Az emberiség számára az egész Föld felszíne élettér. A világháború csak kirobbanása, felfokozója, de nem alapoka. Alapoka maga a természetes fejlődés: — *a világrészgazdaságokból a valóságos világgazdaságra való átmenet.* Nagyobb gazdasági egységek felé törekszik a világ mai politikája, mégpedig egy természetes kényszer érzéséből. Ha nem vesszünk el a részletekben, akkor észrevesszük, hogy ez *nem más, mint az erőknek a tömörülése a világ nagy sűrűnlakott életegységein belül:* Európában, Oroszöldön, Észak- és Középamerikában, Indiában, Kínában, Japánban, Délamerikában, stb. — A nagyobb életterek, életegységek kisebb életterekből, életegységekből tevődnek össze. — Minden életegység jellege egyéni, adottságainak különbsége fennmaradó tulajdonság, amelynek fontos szerepe van a *sajátos érdekek szempontjából*, amely a különböző időperiódusokban más-másképpen jelentkezik. — *A domborzatilag és klimatológiailag tagolt Európában, ebben a nagy tájban, élettérben a rómaiak helyi színezetű provinciákat teremtene, a népvándorlás hódító népei, törzsei kis hazákat teremtene. A szűk európai élettérben az így tömörült tarka emberiség aztán versengve terjeszkedik, amíg egymásba ütközik, vonalhatárokat von és mindmáig ezeket tologatja.* — Bizonyos életterekben is változás megy végbe, mint ahogy századoknak multával a kikötőknek a helyzetei is megváltoztak. Mindinkább a nagyobb egységek felé történik a változás. A XVI. sz.-ban például a kisebb kikötőknek, — manapság a nagyobb Hkötőknek van jelentősége.

Az ország nem csupán terület, hanem táj, élettér, s a mi országunk számunkra e mellett még Haza is. Jelenti a nemzedékek összenövését, symbiozist — együtt és veleélését — a környezettel: a tájjal, az élettérrel, a Hazával. Nemzedékek, generációk jönnek és elmúlnak, de mindegyik valamirevaló, hosszan-maradó emléket hagy, — mindegyik az előző azelőttvalóra épít, de mindegyik máskép, újabb módszerekkel, sokszerűen gazdagodva, s — *ma, a jelenben új összefogások, a nagy egységbe való törekvés forradalmi korszakai*

következnek. — A tájaknak, az élettérnek és a hazának a megértéséhez van elég hagyomány, de kell *érzés is*, ehhez a megértéshez *átérzés* is kell az egyszerű logikai munkán felül. A táj, az élettér, a magyar haza fogalmát megérteni, megvilágítani csak az tudja, aki beleszületett az országszerző és fenntartó magyarságba. A terület az egyetlen, amelynek a megértéséhez az adatszerűsége alapuló szellemi ismeret elég, míg a másik háromhoz, főleg az interpretáló földrajztanárnak születni kell, mert a táj, az élettér, a haza fogalmát megvilágítani csak az tudja, aki beleszületett, akiben beleélés, veleélés van, akinek a lelkében él a synthesis.

Egy ország: terület, éspedig méret, forma szerint a föld egy darabja, s ez utóbbi tekintetében jól vagy rosszul meghatározott, körülhatárolt darabja a földnek, de lehet egységes vízmedence, sziget, félsziget, stb. A méret abszolút vagy viszonylagos. Magyarország a világon kis, Európában nagy terület.

Egy ország jelenti egy területnek a méretét, a formáját és jelenti azt, hogy a földnek egy adott darabja. Egy *sajátos területnek*, a földfelszínnek egy adott darabjára való kiterjedése, egy *egész ország*. Mi a méret? A méret lehet abszolút vagy viszonylagos Magyarország a világon egy kicsiny, Európában nagy terület, méreteivel az európai nagyhatalmak sorába tartozik (az európai nagyhatalmak átlag nagyságkategóriája 300.000 km²), — és ezáltal Európa természetes keleti védbástyája — háborúban és békében. Háromszázezer négyzetkilométer nagyságú terület mást jelent Európában, Afrikában, Amerikában, stb. Nem jelenti ugyanazt, mert az adottságoknak megfelelően mindenütt másrendű és számú lakosságot tud eltartani. Egy ország mérete és tényezői számszerűleg sohasem hasonlíthatók össze más országgal.

A földnek egy adott darabja, mindig kifejezi mindazokat az egyéni tulajdonságokat, amelyek azt a *földet* jellemzik. Nem szabad a jellemzésre sablont adni, ne általánosítva jellemezzünk, hanem egyénit nyújtunk. — Egy ország a föld egy adott darabja, s e tekintetben jól vagy rosszul meghatározható, körülhatárolható darabja a földfelszínnek. A kis országoknak nehezebb a helyzetük, mint a nagyobbaknak. A sok ország közé beékeltek területnek sokkal nehezebb a helyzete minden tekintetben, mint a kevesebb ország közé beékeltek félsziget, vagy sziget helyzetű országoké. Ezért ebből a szempontból szívesen cserélnék Norvégiával, vagy Portugáliával. Európa déli felén az egyes országok, területegységek jellege más és más. A lánchegységek ívei ősi eredetű sziklatömegeket ívelnek körül, pl. míg Spanyolország magja táblaszerű magas fensíkot alkot, addig a lánchegység-keret hazánkat a Föld legteljesebb medenceországává teszi, melynek belső magva lesüllyedt, és helyén ma hordalékkal feltöltött medence van, amelyet hegytömegek vesznek körül, s így a magyar föld, mint terület, mégis jói körülhatárolt területegysége a földnek.

Minden ország táj vagy tájak csoportja, már ebben a tekintetben természetes egység, egyéniség, amelynek párja, hasonlója a világon nincs. — Táj, amely sajátos domborzati területekből és formákból, sajátos éghajlatból, növényzetből (vegetációból és flórából) tevődik össze. — Evvel már sajátos otthona élőknek (növény, állat, ember).

Minden ország, minden táj egy-egy sajátos egyéni földfelszíni életet hordozó darabja a földkéregnek, amely minden más tájtól különbözik. Kicsitői a nagyig, az egyetlen legnagyobbig, az egész földfelszínig ilyen egyéni megjelenési formában, tájakban lüktet az a szövevényes élet, amelyet hogy megérthessünk, tényezőire, elemeire, mérhető, alakjukban, méreteikben, kivetkőztetett egyszerűségükben a véges eszünkkel érthetőbb elemekre bontunk. Mert a táj a végtelen egységnek kifejezője, elhatárolhatatlan és elválaszthatatlan része, egyéni, soha térben és időben vissza nem térő képe, a táj az egész földfelszíni élet helyi és pillanatnyi megnyilvánulása. Minden ország táj, vagy tájak csoportja. Minden táj sajátos domborzati formákból, területekből, sajátos éghajlatból, növényzetből (flóra és vegetáció), talajból, állatvilágból és emberi tényezőkből tevődik össze szintetikus képpé. Kell, hogy minden táj a saját egyéniségén megéljen, s a saját egyéniségén keresztül érvényesüljön. A táj lehet heterogén, vagy egységes, pl. Franciaországban a Párisi-medence.

Minden országnak más a tájjellege, mindenütt mások az életnek tájadottságai, minden táj az egyéni adottságaiból él. Kell, hogy az ember is a tájadottságoknak megfelelő egyéniségét élje, ne kölcsönözzön! A gondolkodás nélkül átvett formák értéktelenek és kész veszedelmek. Mi is a sajátos tájjelenségeinket és tájadottságainkat kutassuk, hasznosítsuk, külkereskedelmünk javára fordítsuk! Ismerjük meg a tájat és annak szövevényes életjelenségeit a megértés végett egyszerűsítsük le. De vigyázzunk! Ma az újságcikkek százaiban, a rádióban, reklámokban és mindenütt a leegyszerűsítettet dobják ki, mint életmagyarazatot. A másoktól átvett és gondolkodás nélkül utána mondott leegyszerűsített gondolatok a legnagyobb veszedelmei a lecsúszásnak. Nekünk minden magyar tájat közelebről meg kell ismernünk, és azt kell továbbadnunk a maga egészében, amit jól megismertünk. A tanuló ifjúság vegye át a mi ismeretünket, de legalább felével maga is tudjon jól sáfárkodni.

Kutassuk a tájadottságokat. Hazánk Nyugat- és Közép-Európához legközelebb eső szárazföldi éghajlatú terület, medencénknek oly sajátos klímája van, amelyhez hasonló klímátípusok az egész világon ritkák. Tájjellegünknek megfelelően olyast is fogunk tudni mindig termelni, amit Európa nedvesebb és hűvösebb éghajlatában nem lehet termelni. A sajátos éghajlat oly előnyöket is ad, amelyeknek világviszonylatban is van értékük, vagy lesz a jövőben. A híressé vált bécsi süteményeket, „császárzsemlye” magyar lisztből sütötték. Vagy Bécs világhírű főtt marhahúsa magyar hízott marha húsa volt. Mi az

oka ennek a zamatnak? A magyar éghajlat. A mai megcsonkított Magyarország DK-része Európának egy különleges száraz, meleg foltja. Hazánk ezen részén nő az ősi fajtákból a legjobb minőségű búza. Ugyanez a terület látszik legalkalmasabbnak a fontos repülőolajat adó ricinustermesztésre. Ugyanez a terület a legellenállóbb és legregenerálódóbb képességű magyar lucerna optimális területe (15—20 éves jó hozamú lucernások!). A mag miatt Nyugateurópa legkeresettebb cikke. A legújabb összehasonlító kísérletek világosan igazolják, hogy a magyar gyümölcs vitaminossága nagyobb, mint más országokban nőtt hasonló mérsékeltvívi gyümölcsöké. Az egresünk vitamínaránya a nedves éghajlatú nyugateurópai gyümölcshöz képest 100:78, szőlőnél 100:46, cseresznyénél 100: 89, a szilvánál 41: 10, de áll ez a kedvező arány a sárga és görögdinnyénkre, meggyre, kajszinbarackra, őszibarackra is. Ugyanígy a paradicsomunkra, paprikánkra is áll ez az arány. A kutatások alapján már mondhatjuk, hogy a vitaminosság a napfény sugárzásával függ össze. E téren persze még sok minden vár megoldásra. A minőségek szempontjából a napfénytartam és sugárzástényező igen fontos. Kutassunk, okadatoljunk, a vitaminövek megkeresése az Alföldön külkereskedelmi szempontból is fontos lenne. Vagy ugyanígy nagyon fontos volna, ha megvolna a régi magyar hússertés, amelyet ma továbbtenyésztve kielégíthetné az angol igényeket abban a hathónapos különleges ú. n. „bacon”-ban. Miután ezt engedjük kiveszni, ma nagy áldozatokkal vagyunk kénytelenek erre a célra külföldi tenyészállatokat behozni. Mindez csak példa a táj egyéni, sajátos jellegére.

Ne a „nagy”-ságra, a mennyiségre, hanem a minőségi termelésre — minőségi előnyökre irányozzuk tekintetünket. Az élet terein, emberiekben, társadalmiakban, a politikai életben is a szám, a tömeg eleve süllyeszt. Minden túlzás, termésmennyiségfokozás, méretek, súly fokozása (állatoknál) a más értékes tulajdonságok hanyatlására vezet! A jobb alkalmazkodás a természethez a világot egészségesebbé tenné. A mezőgazdaságban a klímaadottságokhoz való Öntudatos alkalmazkodás kell, hogy öntudatosá váljék. Annyi ma már bizonyos, hogy a világ termelőterületeinek folytonos differenciálódásában a magyar földnek, különösen a Magyar Alföldnek sajátos egyéni, fontosságában növekvő szerep fog jutni. — Sok embert a „nagy”-ság elszédít. A magyar alma és gyümölcsök kimutatható és beigazolt fokozottabb vitamindúságára és zamatosságára támaszkodva a külföldnek azt mondhatjuk, hogy a bankett asztalára tegyenek csak nagy és szép, mutatós kaliforniai almát, de gyerekeiknek a gyermekszobában csak magyar gyümölcsöt adjanak.

Minden ország élettér — országalkotó vagy egy orszaggá összefogott. Országalkotó, ha természettől fogva adott, másoktól elhatárolt, legalább bizonyos fokig önellátó, — országalkotó, ha sajátos életformát vagy életformák együttesét teremtő, alakító. — De minden állam élettér, mert politikai, vám-éi bel forgalmának határai azzá teszik. — Tényleges és vágybeli élettér. Expan-

más életér. — Életérkiegészítés: gyarmatok, érdekerületek, külkereskedelem útján.

Minden állam élettérré válik azzal, hogy ország lesz. Ha egy terület országgá lesz, ill. országgá válik, befolyással van az életformára azáltal, hogy mindent egyformásít. Gyártmányok, használati tárgyak, irodalom, nyelvnek is egyformásítása hozzátartoznak azokhoz a láthatatlan kapcsolatokhoz, amelyek az embert a föld-höz kapcsolják. Minden állam életér, mert politikai, vám- és belforgalmának határai azzá teszik. Minden ország önkéntelenül élettérré válik, de mesterségesen, államilag adott élettérré. Azt az életteret, ahová az ember beleszületett, szereti. A hasonlót szívesen felkeresi — mint honfoglaló őseink, s ha megtalálja, tartja, ápolja. Nem mindenkinek egyformán felel meg az életér. Nem maradtunk volna meg itt a Kárpát-Duna medencében, ha e terület nem lett volna a fajtánknak megfelelő homogén életér. — Vannak összefogott életterek, jó, ha az életér megfelelő és homogén, és ha megfelelő határral vehető körül. így van ez a mi életterünk esetében, talán ezért nem léptük át a Kárpátokat sohasem.

Kétféle életteret különböztetünk meg az országokkal kapcsolatban, mégpedig: tényleges és vágybeli életteret. Ezenkívül megemlítjük még az expanziós életteret, és mint életér-kiegészítést a gyarmati érdekerületeket. Expanziós élettérről beszélhetünk, amikor az országok életterületük kiegészítésére gyarmatokat szereznek a nyersanyag és a piac biztosítására, esetleg egyéb érdekerületeket is bevonnak életterükbe, mint politikai, gazdasági, vagy külkereskedelmi szempontból értékesíthető területeket. Ha több állam vágyik ugyanarra a területre, az életterek keresztezhetik, fedhetik is egymást. Az élettereket nem lehet pontosan elválasztani egymástól. Azokon a területeken, ahol két különböző életér érintkezik egymással, ott ezek egy bizonyos mértékig összeolvadnak.

A „Felvidék” visszacsatolásánál, a müncheni egyezmény után éppen az életterek érintkezése miatt volt nehéz a határ megvonása. Az egyezményben kimondott 50 % elvére helyezkedve némely helyen élesen, másutt nehezen lehetett megvonni az új határt, — ennek tájféldrajzi okai vannak: ahol „kapu” van a közlekedésre, ott az életterek természetesen összefolynak. Ilyen terület a Léva körüli dombvilágtól nyugatra eső terület, amely vándorlási út volt. A másik ilyen terület Kassa-Ungvár közötti rész, itt sem éles a nyelvhatár. Tehát a kapuknál az életterek összefolyhatnak. Végeredményben azonban az egész világ életér (hatalmi összeütközések). A mi életterünk a Haza. Nemzetformáló ereje van a mi életterünknek.

Ha a nép életterével összeforr, — ha a táj rányomja bélyegét a népre, vagy a nép vándorlásában tájára talál —, akkor a táj s az életér egyaránt hazájává válik.

Ha az államok konszolidációja nyugaton nem fejeződött volna be, mire ideérkeztünk, azaz, ha korábban jöttünk volna, akkor nyugatabbra nyomtak volna, pl. a Pó völgyébe. Akkor megváltoztunk volna, friss, új formálódás kellett volna, hogy el ne nyeljen a népvándorlás hulláma, vagy bele ne olvadjunk más népekbe, — de, ha később jöttünk volna, valószínű akkor sem alakíthattuk volna *ezt a hazát*. De így, ahogy történt, nem kellett újra formálódunk, vándorlásunkban tájunkra találtunk, s így ez a terület, táj és élettér egyaránt hazánkká válhatott.

A magyar haza, Magyarország mint terület, táj, élettér — ennek helyzete Európában — előnyeink, hátrányaink — a magyar medence részei. — A MAGYAR HAZA.

Meg kell ismernünk a magyar hazát, Magyarországot, mint területet, mint tájat, mint életteret, helyzetét Európában, világhelyzetét, — a nagy összefüggéseket sohase tévesszük szem elől, lássunk a határokon túlra is. Ismerjük meg a *magyar földet, népével*, ismerjük meg *alkotmányaink* magját: előnyeivel és hátrányaival. Itt a táj, az ember, a politikai forma harmóniában van. Talán ez egyik oka fennmaradásunknak. Államközi fekvés szempontjából hazánknak a legnehezebb helyzete van, amelyet csak nemzet osztályrészül kaphat.

Hazánk több tájból tevődik össze egy egységes, sajátos jellegű és adottságú országgá, tájegységgé. A magyar medence tájait helyenként a természeti tényezők szerint is nehéz elhatárolni. Mint termelő tájakat, gazdasági függésben álló csoportokat az emberi munka nemhogy szétválasztaná, hanem összekapcsolja, mert minél jobban tagolja a tájak termelését, annál jobban összekapcsolja őket szerves egységbe. Nyugat rá van utalva kelet igavonó állatára, az Alföld a felföldek fájára, stb., a felföldek az alföld búzájára, stb. A szoros gazdasági kölcsönhatás, az egységes gazdasági élet parancsolólag alakul ki a természetes utak egybekapcsoló hatásán át. — Mi a központi tájban is megfogytunk: Most etnikum és külső segítség a periférikus tájakhoz kapcsolt nagy részeket. Világpolitikai és európai helyzetünk más lett, a régivel össze sem lehet hasonlítani. A helyzet tehát az, hogy a szűkebb határaitól átlépő környező államok éppoly vegyes nemzetiségű állammá lettek, mint az Osztrák-Magyar monarchia volt. A geográfus tudja, hogy a természetes táj életformáló, és hogy az azonos életmód éppen olyan erős, néha erősebb kapocs, mint a nyelv, mert fő a sorsközösség és az ebből fakadó hazatudatosság.

A magyar föld egy ország: terület, táj, élettér, haza! Taníthatunk mind a négyről, de mindig az egészre kell gondolnunk. A magyar földet jól meg kell ismernünk és magyar foglalkozzék vele, *mert lélekből is érezni kell a hazát*. Azért is kell ismerni, hogy példákkal, aktualitással a közfelfogásba belevigyük a hazatudatosságot és a sorsközösség vállalásának lélekből fakadó átérzését. Kell, hogy ismerjük, hogy interpretálhassuk, mint tanárok, tanítók. A lényeg

a fontos, de ez maradjon meg, a részleteket elfelejtheti a gyermek, — mint a nyelv tanulásánál a nyelv zenéje akár szóismeret nélkül —, a lényeg váljék öntudatlan értéké a lélekben. — A nemzeti Himnus is azt mondja: ez a föld Isten kegyelméből és a mi munkánkkal mindennel bőségesen ellát bennünket. De ezt a földet ismernünk, ápolnunk és szeretnünk kell, mert a Gondviselés ezt a földet szánta nekünk és a mindenkori magyar Ifjúságnak, ahol élnünk és halnunk kell!

*Gróf Teleki Pál
m. kir. miniszterelnök búcsúzik előadása után*

Magyar faj.

Dr. Bartucz Lajos

egyetemi tanár, a M. N. Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója.

Abban a nagy küzdelemben, amely a népek között mind anyagi, mind szellemi téren a jövő biztosítása érdekében minden rendelkezésre álló eszközzel állandóan folyik, nagy szerepe van a tudománynak is, és pedig főleg a tudomány ama csoportjának, amelyet közös névvel „nemzetismeret”-nek nevezhetünk.

A helyesen felfogott, tárgyilagosan és módszeresen keresztülvitt nemzetismeret nemcsak értékeink, előnyös tulajdonságaink megismeréséhez vezet, nemcsak fokozhatjuk vele nemzeti önérzetünket, hanem megtudjuk általa azt is, mik a hiányok, hátrányos tulajdonságok, káros biológiai jelenségek, mikor és hogyan keletkeztek azok s hogyan küszöbölhetjük ki őket. Fajvédelemről is csak akkor beszélhetünk komolyan, ha előbb tárgyilagosan megismertük önmagunkat.

De hát mik a nemzetismeret módjai és eszközei? Mely tudományok hatáskörébe tartozik az?

A nemzet történelmi, politikai, társadalmi alakulat, — mondják a legtöbben, — tehát elsősorban a történelmi, jogi, politikai, társadalomtani kutatások hivatottak arra, hogy a nemzet ismeretéhez vezessenek bennünket.

Nyelvében él a nemzet — felelik mások — miértis a nyelvtudományban látják inkább a nemzetismeret legfőbb forrását.

A nemzet élete azonban szorosan összefügg a gazdasági kérdésekkel, az élettérszínnel, az élő és élettelen milióval, melyben a nemzet élete lejátszódik — hangoztatják ismét mások. Mi sem természetesebb tehát, mintha ezekkel a kérdésekkel foglalkozó különböző tudományoknak is nagy szerepet juttatnak a nemzeti lényeg kutatásában. Azután ott van az irodalom, művészetek, a nemzeti mivolt számára mind megannyi megnyilvánulási területek.

Kétségtelen, hogy mindegyik tábornak sok tekintetben igaza van. De csak részben. Mert megfelelnek egy fontos, sőt egészen alapvető dologról, nevezetesen arról, hogy a nemzet élőlényekből, emberekből áll. A nemzetek különbözősége — legalább, ami a lényegét illeti — elsősorban és legfőképen tagjainak testi és lelki különbségein alapszik. Aligha kétséges tehát, hogy a nemzetismeret lényegét akkor közelíthetjük meg a legjobban, ha a nemzet alapforrásához megyünk vissza, ez pedig: a magyar ember maga.

A nemzet nemcsak történelmi, politikai, jogi, társadalmi, gazdasági, stb. alakulat, hanem biológiai életközösség is, melynek megismerésében, lényegének

kikutatásában éppen azért a biológiai, embertani ismeretek és szempontok nemcsak fontosak, de egyenesen nélkülözhetetlenek.

Az igazi nemzetismeret tehát rendkívül sokoldalú, messze kiterjedő és bonyolult összetételű ismeretkör, kutatási terület, amelyben benne van a magyar ember, a magyar élet, a magyar társadalom, a magyar történelem, a magyar föld, stb. minden problémája, egy szóval minden, ami magyar, vagy ami magyar vonatkozású, magyar érdekű. Ám lehet-e magyarabb, magyar-érdekűbb valami, mint a magyar ember maga?

Nyilvánvaló, hogy a magyar nemzetismeret s azon belül a magyar antropológia legfőbb feladata, legnemzetibb kötelessége a magyar ember megismerése.

Azt mondhatná valaki, hogy talán csak a nemzeti sovinizmus, vagy a fajkérdés iránt való érdeklődés mai divatja mondatja mindezt velünk. Ha azonban egy pillantást vetünk a tudományok történetére, csakhamar az ellenkezőről győződhetünk meg.

Az embertan történetének lapjai arról tanúskodnak, hogy a fajkérdés többé-kevésbé mindig érdekelte az emberi lény rejtélyét kutató tudósokat, sőt századról-századra fokozatosan mind nagyobb és mind többoldalú szerepet játszik az embertanon belül a fajkutatás. Amíg eleinte csak a koponya, majd az élő emberi test néhány külső bélyege szolgáltatta hozzá az adatokat és osztályozási kritériumokat, s ha a múlt század második felében Darwin és követői hatására a származástan, majd néhány ősembertani lelet keltette szenzáció nyomán az ősember kérdése egy időre előtérbe is nyomult, a századfordulón már ismét az emberi szervezet összes részeit módszeresen tanulmányozó rasszkutatásé a vezető szerep az embertanon belül, sőt a származástan és az ősember kérdése is leginkább, mint a rasszantropológia alfejezetei, szerepelnek. E század elején pedig az örökléstani szempontokkal és módszerekkel bővülve az embertannak szinte összes problémái a fajkérdés körül csoportosulnak.

E mellett magában a tudományban is mind nagyobb fokú nemzeti differenciálódást érzünk. Kiderül, hogy a fajkérdés sok részlete csak akkor lesz majd megoldható, ha előbb minden egyes nemzet elvégezte a saját területén, a saját emberanyagán a módszeres embertani vizsgálatokat. Ezért a nemzetek között élénk verseny indul meg a saját fajiságuk és saját területük faji problémáinak minél részletesebb tudományos kutatására.

Íme, oda jutottunk ma már, hogy a saját fajkutatás nemcsak elsőrendű nemzeti érdek, hanem az egyetemes tudomány által minden nemzet számára előírt legfőbb követelmény is.

Ám nem csodálatos-e, hogy a fajkutatásnak úgy az egyetemes tudomány területén elfoglalt, mint nemzeti szempontból elismert nagy fontossága dacára alig van kutatási terület hazánkban, mely annyira támogatás és intézményes biztosítás nélkül, állandóan akadályokkal küszködve tengődne, mint a magyar-

ság rendszeres antropológiai felvétele s alig van tudomány, melynek oly mostoha sorsban volna része, mint éppen az embertan. Nincsen tudományos társulata, sem folyóirata. Nincsenek anyagi és szellemi erőkkal kellően felszerelt kutató intézetei. Egyetlen egyetemi tanszéke és intézete pedig Török Aurélnak 1912-ben történt elhunya óta, tehát immár harmadik évtizede, betöltetlenül és kellő támogatás nélkül senyved. Amíg 60 évvel ezelőtt Magyarország világviszonylatban is az elsők között volt embertani tanszék felállítására és a „Gnothi seauton” tudományának művelése terén, addig ma, amikor a tudományos fajkutatás az egész világon vezető szerepet játszik s kis és nagy nemzetek vetekednek a tanszékek és kutató intézetek egész sorának felállításában, mi a sorrendben az antropológiai kutatást biztosító intézmények száma és felszereltsége tekintetében az utolsók közé kerültünk s még azt az egy intézményt sem ápoljuk és fejlesztjük, ami 60 évvel ezelőtt már megvolt.

Csodálkozunk-e ezek után, ha az embertani tudomány atyamestere, néhai Broca Pál, azt vágja szemünkbe: „Hát önök, lovagias magyarok, annyira sem becsülik a saját fajtájukat, hogy annak tanulmányozásával rendszeresen foglalkozzanak”? — vagy hogy Deniker, Európa első rasszantropológiai térképén hazánkat üres fehér folttal jelzi?

Pedig a természet és a történelem másra predesztinált bennünket. Hazánknak természeti kincsekben való gazdagsága, az Alföldnek ember és állat számára bő megélhetést és jó védekezést biztosító természeti adottságai ősidők óta a Kárpátok medencéjébe, ebbe az európai Kánaánba, vonzották Eurázia legkülönbözőbb népeit. Ezek a népek, ha le is tűntek a történelem színpadáról, nem pusztultak el a tudomány számára. Emberanyaguk egy része, illetve az általuk képviselt típusok, az egymásután következő nemzedékek hosszú és bonyolult láncolata útján, kisebb-nagyobb mértékben bejutottak a magyar nemzettestbe is, s hol eredeti alakban, hol meg erősen átkeverezve, megmaradtak a mai napig. Eredeti típusaikat pedig úgy harci temetőkből, mint békebeli sírjaikból a magyar föld konzerváló ereje őrizte meg számunkra olyan gazdagságban, melyhez hasonlót külföldön csak kevés helyen találunk.

Hazánk népe és földje valóságos élő típus-múzeum, az eurázsiai rasszkeveredések tanulmányozásának klasszikus területe, s Eurázia rassztörténetének hiteles régi koponyákban és csontvázakban leggazdagabb tárháza. Nem kellene más hozzá, csak komoly jóakarat, meg egy kis anyagi támogatás s Magyarországon lehetne Európa leggazdagabb embertani múzeuma s legfontosabb rasszkutató intézete.

De hát hogyan ismerhetjük meg a magyar embert?

Bizonyára elég lesz — gondolják némelyek — ha alaposan szemügyre vesszük a jó magyar nevéket s kiválogatjuk azok legszebb típusait. Mások talán inkább az oklevelekkel igazolható régi családok s azok régi képei mellett fognak kardoskodni, s ott remélik a hiteles magyar típusokat.

Kétségtelen, hogy mindkét vizsgálat sok értékes adatot szolgáltathat. A

probléma azonban sokkal bonyolultabb, mintsem a legtöbben képzelik. A név magyarsága és az oklevelekkel igazolt leszármazás pl. nem jelent még okvetlenül magyar fajiságot, a típusnak a honfoglalóktól való eredetét, mert az apai ágon örökölt ősi magyar név valamelyik idegen eredetű anyai ős révén idegen rassztípussal is kapcsolódhatott. Ugyanígy idegen eredetre valló családi név honfoglaló magyar rasszbélyegeket takarhat. De ettől eltekintve, az ilyen vizsgálat csak hiányos képet nyújtana s nem tájékoztatna, sem a magyar nemzettest igazi összetételéről, sem a benne képviselt rasszelemek történeti jelentőségéről és értékéről. Már pedig az antropológiai vizsgálatoknak nem tetszetős, de hamis kép festése, hanem az igazság kutatása és megismerése a célja, hogy abból a nemzet számára valóban hasznos ismereteket és tanúságokat vonhassunk le.

Az igazság útja azonban, mint a legtöbbször, itt is fáradságos. Mindezekelőtt minden célzatos válogatás nélküli, teljesen tárgyilagos, módszeres, úgy a vizsgált egyének száma, mint a figyelembe vett bélyegek tekintetében nagyarányú, az ország minden vidékére kiterjedő vizsgálatokra van szükség. Sőt azzal sincs elintézve a kérdés, ha a ma élő magyarságot így végig kutatuk, ha a mai magyarság rendszeres embertani felvételét elvégeztük. Ugyanígy ilyen módon századról-századra visszafelé kell haladnunk a honfoglaló magyarokig, majd azokon túl tovább visszafelé több irányban is. Nevezetesen tanulmányoznunk kell mindama népeket, akik hazánkban valaha éltek, mindama területeket, amelyeken a hontkereső magyarság valaha megfordult s mindama népeket, akik a magyarsággal nyelvi és kulturális rokonságban, vagy rasszkeveredésben állottak.

Csakis ilyen nagyarányú, a teljesen hiteles adatok óriási tömegére kiterjedő vizsgálatokból s a velük kapcsolatos örökléstani kutatásokból fog kiderülni, hogy milyen volt a honfoglaló magyarok rasszbeli összetétele, milyen típuselemeket vettek fel vándorútjaikon, mit olvasztottak magukba az itt talált, vagy később bevándorolt és beszívárgott népekből s a mai magyar nemzettestben kimutatható típusoknak mi az eredete és történeti jelentősége.

Kérdés már most, történtek-e eddig ilyen vizsgálatok hazánkban s tudunk-e már valamit a magyarság fajtabeliségéről?

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy igen. Mert ha a fajkutatás hivatalosan el is van nálunk hanyagolva, 1876 óta mindig akadtak lelkes magyarok, akik támogatás nélkül, sőt akadályok ellenére, elvégeztek egy csomó munkát, összegyűjtöttek egy sereg adatot, úgy hogy Deniker rasszantropológiai térképe Magyarországot sem jelölné már többé üres fehér folttal.

Nincs helyem itt arra, hogy a rasszkutatások módszereit s az idevágó hazai vizsgálatokat részletesebben ismertessem, ezért megelégszem azzal, hogy vázlatos képet nyújtsak a fontosabb eredményekről. Vegyük mindenek előtt sorra a már ismert euráziai rasszokat s nézzük, milyen szerepet játszanak azok a magyar nemzettestben.

A legrégebben ismert s hazánkban legkönnyebben felismerhető a magas termetű, aranyszőke hajú, kék szemű, keskeny arcú, hosszú fejű északi, vagy nordikus rassz, melyen belül ma már legalább három változatot különböztetnek meg. Hazai előfordulása kétségtelen abból, hogy az ország keleti, nyugati és északi szélei felé a termet magasodásával kapcsolatosan a fej hosszabbodik, s a színezet világosodik, vagyis hogy e három irányban a nevezett jellegek elterjedése szoros korrelációban áll egymással. Az északi rassz azonban nem játszik nagy szerepet a magyar nemzettestben s országos gyakorisága 4—5 %-nál többre nem tehető. Főleg olyan vidékeken találjuk, ahol a családnevek, vagy a történelmi okmányok tanúsága szerint germán telepítések történtek.

Még ritkább Magyarországon az alacsony termetű, hosszúfejű, keskeny arcú, sötét szemű és hajú nyugati, vagy földközítengeri (mediterrán) rassz. Országos gyakorisága nem haladja túl az 1 %-ot. Aránylag leggyakoribb még az osztrák és olasz határ felé s Erdélyben.

Az alpi rassz, melyre az alacsony (kisközepes) termet, rövid, kerek fej és arc, rövid, tömpe orr, barna szem és haj jellemző, több külföldi és hazai szerző szemében úgy szerepelt, mint a keleti elemeit elvesztett magyarság legjellemzőbb típusa. Sőt hajlandók voltak a magyarságot rasszbelileg a közép-európai lakossággal azonosítani. Ezzel szemben az újabb vizsgálatokból kiderült, hogy a mai magyarságnak alig 15 %-a alpi típusú s azok nagy része is a családnevek és a településtörténeti adatok tanúsága szerint idegen, főleg nyugati és északnyugati eredetű.

Sokkal fontosabb a mai magyar nemzettest antropológiai összetétele szempontjából a magas termetű, rövid, magas fejű, lapos nyakszirtű, nagy orrú, barna szemű és hajú dinári rassz. Gyakorisága országos átlagban legalább 20 %, az ország déli részén és Dunántúl egyes vidékein azonban 30—35 %-ban is előfordul. A jellegelterjedési térképek azt bizonyítják, hogy e rassz főleg a törökhódoltság előtt és alatt délről nyomult be tömegesen hazánkba, illetve a magyar nemzettestbe.

A világos komplexiójú, de mérsékelt rövidfejű, alacsony arcú és kisközepes termetű keletbalti, vagy keleteuroid rassznak hazánkban s a magyarságban való szerepére egyfelől Bél Mátyás, másfelől Kollmann bázeli antropológus mutatott rá először. Kollmann és Winkler benne látták a finn rokonság antropológiai alapját. A rendszeresebb vizsgálatok valóban a mellett szólnak, hogy a keleteuroid rassz jellegzetes és számban is gyakori típusa a magyarságnak, amely országos átlagban legalább 20 %-ban fordul elő.

Kimutatható ezeken kívül a mai magyarságban egyfelől a dinárral rokon, de nála alacsonyabb termetű előázsiai, vagy taurid rassz, másfelől a mongolid rassz kör több típusa. Az előbbi legnagyobb percentben azokon a területeken található, ahol a török huzamosabb ideig tartózkodott, az utóbbi pedig a palócságnak alkotja fő rasszelemét, de szétszórva az ország minden részében előfordul. Mindkettő átlagos gyakorisága 4—5 % körül mozog.

Ha az eddig tárgyalt rasszelemek valószínű átlagos gyakoriságát összeadjuk, még közel 30 % gyakoriság marad fenn olyan nem mongolid rasszelemek számára, aminőkről eddig még nem szoltunk. A jellegelterjedésekből megtudjuk, hogy ennek a rasszelemnek túlnyomórészt barna komplexiójának, rövidfejűnek és középkörüli, vagy nagyközepes termetűnek kell lennie. Ilyen az europid és mongolid rasszkör széles érintkezési határán keletkezett turanid rassz, mely az ázsiai lovas nomád török-tatár népek legjellegzetesebb típusa, s hazánkban is épen a színmagyar területeken található legnagyobb számban. A turanid rassz hazai képviselői azonban eltérnek kissé az ázsiai turanidoktól, főleg abban, hogy bélyegeik kifinomodottabbak, az europid rasszkörhöz közelebb állók. A turanid rassznak ezt a hazánk földjéhez kötött változatát neveztem régebben „kaukázusi-mongolid”-nak, s ezt nevezem újabban „Alföldi rassz”-nak. Legjellegzetesebb képviselőit az Alföldön, főleg a kunok között és Dunántúl találjuk. Kétségtelen, hogy az Alföldi rassz a mai magyarságnak legjellegzetesebb és legeredetibb típusa.

Az elmondottak alapján a magyar nemzettest rasszbeli összetételét tehát az alábbi rasszképlettel fejezhetjük ki:

1. Turanid és alföldi rassz.....	25—30 %
2. Keleteuropid rassz.....	20 %
3. Dinári rassz.....	20 %
4. Alpi rassz.....	15%
5. Taurid rassz.....	4—5 %
6. Mongolid rasszkör.....	4—5 %
7. Nordicus rassz.....	4 %
8. Mediterrán rassz stb.....	1 %

Ha most ezek után felelni akarunk arra, a laikusok által oly gyakran feltett kérdésre: Van-e magyar típus? — azt kell mondanunk, hogy igenis van magyar típus, mégpedig nem is egy, hanem több. A felsorolt rasszok mindegyike szerepelhet, és szerepel is magyar típus gyanánt, és pedig annál nagyobb joggal, minél nagyobb a gyakorisága és minél ősbib az eredete. Lássuk ezért röviden a nevezett rasszok történelmi szerepét és jelentőségét, azaz a magyar föld rassztörténetét.

Amikor történetről hallunk, rendszeren csak a népek, államok történetére gondolunk s megfélekedzünk arról a másik, a nemzet jövője szempontjából talán még fontosabb történetről, amely részben a mindennapi értelemben vett történelemmel kapcsolatban, részben attól függetlenül, a nemzet emberanyagában, a nemzettestben megy végbe és igen különböző változásokban, jelenségekben nyilvánul meg. Amikor ugyanis valamely nemzet más nemzetekkel békés, kulturális érintkezésbe, háborús kapcsolatokba, szövetezésekbe kerül, amikor győz, vagy legyőzetik, amikor helyet változtat, vagy új miliőbe kerül,

amikor nyelvet, kultúrát cserél, amikor változik társadalmi szervezete, gazdasági berendezkedése, kulturális fejlettsége, életmódja, stb., ez mind előidézi a nemzet emberanyagában, a nemzettest összetételében és életnyilvánulásaiban is kisebb-nagyobb változásokat.

Ez a rassztörténet és nemzetbiológia, amilyen érdekes, épp oly bonyolult problémátömeget rejt magában s az eredmény itt még nagyobb mértékben függ a hiteles anyagtól és a végzett kutatások módszerességétől, mint az élő lakosság tanulmányozása tekintetében. Ezért ennek a magyarföldi rassztörténetnek csak ama részeit vázolhatom itt röviden, amelyekre már komolyabban figyelembevehető hiteles anyaggal rendelkezünk. De mi teszi az anyagot hitelessé? Az, ha minden egyes koponyáról és csontvázról tudjuk, hogy az milyen sírban, milyen helyzetben, stb. találtatott. S itt, a hiteles leleteknek a tudomány számára való megmentése terén, hasznos munkát végezhet a magyar tanári és tanítói kar úgy az ifjúság megfelelő nevelése, mint a mentésben való tényleges részvétel által.

Hálásan emlékezem meg ezzel kapcsolatban néhai Marosi Arnoldról, a székesfehérvári múzeum lelkes igazgatójáról, akinek nagy része volt abban, hogy a rádiótelepi honfoglaláskori temető régészeti és embertani anyagát teljes hitelességgel menthettük meg a magyar tudomány számára s ennek alapján első alkalmunk nyílt arra, hogy a honfoglalók fajiségéről némi fogalmat alkothassunk.

Ami már most hazánk területén a történelem különböző szakjaiban élt rasszokat illeti, leghelyesebb, ha a szemlét az ember első fellépésével kezdjük, s úgy haladunk a leletek világitó fénye mellett korszakról-korszakra.

A magyarföldi diluviális ember fajiségára vonatkozó ismereteink csak a legutolsó években nyertek határozottabb körvonalakat. Az 1932-ben megtalált, de részletesebben csak a múlt évben leírt egervideki subalyuki („Mussolini-barlang”) lelet kétségtelenné tette, hogy a neandertáli típusú ősember (*Homo primigenius*) hazánk területén is élt. Egy csomó szórványos lelet (Nagysáp, Balla-barlang, stb.) viszont azt bizonyítja, hogy a mai ember diluviális alakja, a *Homo sapiens fossilis* több rasszalak által is képviselve volt Magyarországon.

A csiszolt kőkorból a szokásban volt halottégetés következtében csak igen kevés antropológiai lelet került eddig napfényre. Ezek kisebb részben a nordikus és az alpi, nagyobb részben a mediterrán rassz uralkodása mellett tanúskodnak, sőt az említett diluvium-végi hosszúfejű rasszokkal való szomatikus kapcsolatokra is utalnak.

Aránylag igen gazdag Magyarország rézkori antropológiai anyag tekintetében. Itt a hosszúfejűség túlsúlya még nagyobb fokú, mint a kőkorból volt, s nem ritkák a 60 körüli szélsőséges hosszúság-szélességi jelzőjű koponyák sem. Mind a nagyfokú hosszúfejűség, mind az alacsony termet s a csontvázak egyéb bélyegei a mediterrán rassz keleti és nyugati ága mellett tanúskodnak.

Lényegesen megváltozik a lakosság rasszbeli összetétele a bronzkorban. A mediterrán rassz s főleg annak hyperdolichocephal keleti ága mind ritkább lesz, ellenben uralkodó szerephez jutnak a mérsékeltlen hosszú és a középféjű koponyaalakok, majd a bronzkor második felében mindtöbb rövidfejű koponyával találkozunk. Rassz tekintetében az előbbieket az északi és keleteuropid, az utóbbiak az alpi és dinári rassz körébe tartoznak. Kétségtelen, hogy a bronzkorban nagy népmozgalmak, ethnikai átalakulások és keveredések történtek hazánkban. Ekkor jelenik meg a sírokban nagyobb százalékban a koponyalékelés (trepanatio) is.

A vaskorban a halottégetés folytán az antropológiai leletek ismét nagyon ritkák, nordikus rasszjellegű népek bevándorlása azonban e kevés leletből is kimutatható. A magyarországi kelták kevert rasszjellegűek voltak, az uralkodó nordikus és mediterrán rasszjelleg mellett alpi és dinári típusok is előfordulnak közöttük. A szkythák az eddigi előkerült kevés sírmező tanúsága szerint részben keletbalti, részben mediterrán rasszjellegű hoztak magukkal.

Legélesebben elválnak rasszbelileg az eddig tárgyalt népektől a jazgy-szarmaták, kikben egyfelől dinári-taurid, másfelől keletbalti, sőt turanid rasszelemek is kimutathatók. A népvándorlás germán hullámaiból a gepidákat ismerjük eddig legjobban. A gorzsai és kiszombori temetők tanúsága szerint a magyarországi gepidák népe olyan rasszkonglomerátumot alkotott, amely nordikus, mediterrán, keleteuropid, turanid, mongolid rasszelemekből tevődött össze. Az uralkodó rasszelemet közülük az északi rassz alkotta, amely a gepidák alaprasszeleme lehetett.

Teljesen problematikus ma még a hunok antropológiája, aminek fő oka abban rejlik, hogy egészen a legújabb időkig maguk a régészek sem tudták pontosan körvonalazni a hűntemetők jellegzetes ismertető bélyegeit. Jordanes, Ammianus Marcellinus és Apollinaris Sidonius leírásai a hunok vezető rétegét a mongolid rasszkörbe utalják, s valószínűvé teszik, hogy közöttük a mesterséges koponyatorzítás szokása is el volt terjedve. Rasszbeli összetételükben az újabb szórványos leletek tanúsága szerint a turanid, mongolid, keleteuropid, taurid rassz játszhatta a főszerepet.

A népvándorlás korából legtöbb adattal rendelkezünk az avarok fajiságára vonatkozólag. A hiteles avar koponyák és csontvázak száma meghaladja a két ezret. Ebből teljes joggal a magyarországi avarok nagy lélekszámára következtethetünk. Rasszbeli összetételükre egyfelől europid, másfelől mongolid rasszelemek nyomják reá a bélyeget. Az előbbieket között nordikus, mediterrán, orientálid, keleteuropid, taurid, turanid, az utóbbiak között tungid, színid, palaemongolid és szibirid típusok szerepelnek. Elmondhatjuk tehát, hogy az avarok Euráziának szinte minden rassztípusát elhozták hazánkba. Törzsek szerint azonban igen nagy különbségek mutathatók ki közöttük. Vannak temetők pl. csaknem tiszta mongolid rasszjelleggel (Pl. Mosonszentjános, Nemesvölgy, Cebe, stb.). Más temetőkben (Pl. Jutás, Cikó, Tiszaderzs, stb.) viszont

nyoma sincs a mongolid rasszbélyegeknél. A temető nagy részében azonban az europid és mongolid rasszkör képviselői keverten találhatók.

Ami végül a honfoglaló magyarokat illeti, bár a hiteles antropológiai leletek száma alig haladja meg a kétszázat, itt is kezd már kialakulni előtűnik a rasszbéli összetétel képe. Ebben a rasszbéli összetételben egyfelől a keleteuropid, másfelől a turanid rassz játssza a főszerepet. Ezeken kívül azonban az europid rasszkörből a taurid, mediterrán, dinári és nordikus rassz, a mongolid rasszkörből pedig a szibirid és palaemongolid rassz is előfordul közöttük, temetők szerint igen változó gyakorisággal. A honfoglalókról tehát, mint a mongol rasszkörbe tartozó, vagy túlnyomóan mongolid bélyegű népről beszélni, teljesen tudománytalan. Azt is megállapíthatjuk, hogy a honfoglaló magyarok rasszbéli összetétele jóval egységesebb volt, mint az avaroké.

Többen képviselték, úgy idehaza, mint külföldön azt az álláspontot, hogy ha a honfoglaló magyarok között eredetileg domináltak is a keleti rasszelemek, azok a kalandozások és későbbi háborúk, főleg a tatárdúlás és törökhódoltság alatt annyira kipusztultak s bevándorlás és telepítések útján helyükbe annyi idegen elem került, hogy a mai magyarság rasszbéli a középeurópai lakossággal teljesen azonos.

Ezzel szemben hiteles leletek alapján megállapíthatjuk, hogy azt a veszteséget, amit a honfoglalók keleti rasszelemeikben szenvedtek, nagyrészt pótolták a később bevándorló, s a honfoglalókkal rokon antropológiai összetételű jászok, kunok és besenyők, úgyhogy a magyarság rasszbéli összetétele a mohácsi vész előtt lényegében körülbelül ugyanaz volt, mint a honfoglalás utáni időkben. A török hódoltság s az azt követő nagyarányú telepítések ugyan a rasszbéli összetételt nyugaton kissé alpi, délen pedig dinári irányban eltolták, az ősi keleti rasszelemek azonban továbbra is megmaradtak s a mai magyar nemzettestben is kimutathatók.

A mai magyarság tehát az euráziai rasszkörbe tartozó különböző eredetű és ősiségű öröklésvonalaknak, rasszelemeknek igen bonyolult összeszővődése, amelynek váza, fő anyaga ma is a honfoglaló magyarok által hozott örökséganyag. A magyar nemzettesten, mint biológiai és szaporodási körön belül egymással állandó kereszteződésben élő vérrokon egyénekben generációról generációra öröklődő speciális összetételű testi és lelki öröklésanyagának a történelem évezredes sodra és a magyar haza természeti és társadalmi miliője által megszabott manifesztálódása az, ami a magyart a világ minden más népétől megkülönbözteti s a magyar nemzettestet külön egyéniséggé: történelmi magyar fajjá teszi.

A magyar nyelv.

Dr. Klemm Antal
egyetemi tanár.

A most itt folyó előadássorozat célja: a mai magyar élet megismerése. Egy nép életnyilvánulásainak egyik legfontosabbja: *nyelve*.

Ahhoz, hogy a magyar nyelv mai állapotát megjeleníthessük magunk előtt, szükségünk van legelőször is megállapítanunk a nyelv mivoltát. Mi a nyelv? A nyelv fogalmával is úgy vagyunk a közönséges életben, mint sok más fogalommal: tudjuk használni az illető fogalmakat, de minden tartalmi jegyüket nem mindig tudjuk megmondani.

Újabban Saussure (Cours de linguistique générale 1916¹, 1922².), genfi egyetemi tanár és mások is a *nyelv* (langue) és a *beszéd* (parole) megkülönböztetésének szükségességét hangoztatták.

Gombocz Z. (M. Ny.¹ 20: 142) Saussure nyomán így határozta meg a beszédet és a nyelvet: „A *beszéd* egyéni tevékenység: a nyelv konvencionális jeleinek tudatos és szándékos fölhasználása a gondolatok közlésére. Ezzel szemben a *nyelv* szociális termék, beszédképzetek rendszere, amely az egy nyelv-közösséghez tartozó egyének agyában azonos vagy majdnem azonos alakban van elraktározva.”

Saussure-nek e nyelvfelfogására meg kell jegyeznünk, hogy a nyelv nem csupán jelrendszer, amely virtuálisan él a beszélő tudatában, nem csupán képzetdispositio, potentia, készség, hanem lelki *tevékenység*, actus, funkció, energia. A Saussure-től így meghatározott nyelvet legfőljebb potenciális nyelvnek lehetne nevezni, de e mellett föl kell venni még aktuális nyelvet is.

A felvetett kérdésre: mi a nyelv, tehát így felelhetünk: a nyelv szóképzeteknek, szótani jelentésjelölő és mondattani viszonyító elemek képzeteinek tudatossá tévése, aktualizálása. A nyelv a beszélőtől elválasztva önállóan nem létezik, mint pl. egy fa, madár vagy kő, de mindazonáltal *lelki* valóság.

Az így értelmezett nyelv egyfelől *egyéni* természetű: a nyelvet alkotó jelek képzetrendszere az egyesek lelkében él, minden nyelvi folyamat az egyes ember lelkében megy végbe, új nyelvi jelenségek létrehozása és a meglevők megváltoztatása egy vagy több egyéntől indul ki. A nyelv másfelől egyúttal szociális, *kollektív* természetű is: az egyesektől kiinduló nyelvi jelenségeket mások átveszik, azaz utánzással elterjednek a nyelv-közösségben, közsokássá válnak. Az egyes ember a nyelvet egymagában nem tudja megalkotni, sem nagyobb mértékben megváltoztatni, a nyelv egy társas csoport, közösség tagjainak lelki kölcsönhatása útján jön létre. A nyelv sok egyén, sok nemzedék közös (kollektív) lelki munkájának eredménye.

¹ Magyar Nyelv folyóirat.

Ha a nyelv mivoltának ily fölfogásával kezdünk most hozzá a magyar nyelv mai állapotának megismeréséhez, akkor először is figyelembe kell vennünk azt, hogy a jelen megismerésének és megértésének egyik tényezője az illető jelenség eredetének, keletkezésének ismerete.

Mily eredetű a magyar nyelv? Erre a kérdésre egyedül a nyelvtudomány adhat feleletet, még pedig a magyar történeti és a finnugor összehasonlító nyelvtudomány.

A magyar történeti nyelvtudomány összehasonlítja a magyar nyelv mai és régibb korszakainak szótani jelentésjelölő elemeit (a képzőket, jeleket), a különböző nyelvi korszakok mondattani viszonyító elemeit (a ragokat), a különböző nyelvi korszakok szókincsét, s ezen az úton visszakövetkeztet a nyelvemlékek előtti, ú. n. történetelőtti kornak magyar nyelvállapotára, más szóval a magyar történeti nyelvtudomány kikövetkezteti (rekonstruálja) az előmagyar és az ősmagyar nyelvkorszaknak, azaz a Krisztus születése utáni századoktól a Tihanyi Apátság Alapító Oklevelének keltéig, 1055-ig terjedő időszaknak magyar nyelvállapotát. Hasonlóképpen lehet kikövetkeztetni a vogul, osztják, zürjén, votják, cseremisiz, mordvin, finn, lapp nyelv ősellapotát.

A finnugor összehasonlító nyelvtudomány összehasonlítja a szabályos hangmegfelelések alapján az ősmagyar, ősvogul, őosztják, stb. említett finnugor nyelv ősi szótani jelentés jelölő elemeit, mondattani viszonyító elemeit, eszi szókincsét, amely egy kezdetleges gondolkodású és kezdetleges műveltségű nép nyelvében meg szokott lenni. Az ősi szókincs alkotó elemei: a testrészek neve; a közeli rokonsági elnevezések; természeti jelenségek és tárgyak, a leg-egyszerűbb tulajdonságok, cselekvések és egyéb kezdetleges viszonyok elnevezései; bizonyos állatok, növények, eszközök nevei; számnevek, névmások. Ebből az összehasonlításból kiderül, hogy a magyar nyelv szótani és mondattani elemei, továbbá szókincsének 88.4 százaléka a finnugor nyelvek szótani, mondattani elemeivel és szókészletével azonos, közös. A finnugor nyelveknek ez a szótani, mondattani, szókészletbeli közössége ezeknek a nyelveknek közös eredetére, ősrökonságára vall. A magyar és a többi finnugor nyelv egy és ugyanazon ősnyelvnek, a finnugor alapnyelvnek különfejlődött folytatói, s valamikor ennek nyelvjárásai voltak. Ezek a nyelvjárások azonban idővel szétváltak egymástól, és szabályosan, hangtörvényszerűen elváltak. A magyar nyelv tehát finnugor nyelv, nem török-tatár nyelv, mert kezdetleges szókincse, szótani, mondattani elemei nem a török-tatár nyelvekével egyeznek, hanem a finnugor nyelvekével; ami közös egyezés mégis van a finnugor és a török-tatár nyelvcsalád között, az talán e két nyelvcsalád közös urál-altaji eredetének bizonyítéka. Az urál-altaji nyelvrokonság azonban csak föltevés, bebizonyítva még nincsen.

A finnugor összehasonlító nyelvtudomány megállapította a nyelvészeti palaeontologia, azaz ősi állat- és növénynevek egyezése alapján, továbbá régészeti leletek, a szomszéd népekkel való érintkezés, helynevek és a történeti

hagyomány alapján, hogy a finnugor ősnép a közös finnugor alapnyelvet a finnugor őshazában: északkeleti Európában, valószínűen a Volga folyó hajlása és az Urál-hegység között, a Volga mellékfolyóinak, a Kámának és a Bjelajának vidékén beszélte Krisztus előtt a harmadik vagy második évezredben. Vö. Németh Gy.: A honfoglaló magyarság kialakulása. 1930. Zsirai M.: Jugria 1930. Finnugor rokonságunk. 1937. Pápay J.: A finnugor népek és nyelvek. 1922. Zichy I.: A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. 1923.

A finnugor összehasonlító nyelvtudomány kikövetkeztette, milyen lehetett a közös finnugor ősi alapnyelv, amelynek folytatója a magyar nyelv. Budenz J.: Ugor Alaktanában (1884), Szinnyi J.: Magyar Nyelvhasználat⁷ és Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft² c. művében láthatjuk a közös finnugor alapnyelv alaktani és mondattani elemeit, tehát a fgr. képzőket, jeleket és a fgr. ragokat; Budenz: Magyar-ugor Szótárában és Szinnyi említett műveiben látjuk a közös finnugor alapnyelv hangtani fejlődését és szókincsét.

A finnugor nyelvek *további sorsát* is megállapította a finnugor összehasonlító nyelvtudomány. A finnugor alapnyelvet beszélő ősnép Kr. sz. előtt 2500 vagy talán 1500 körül valami közelebről ismeretlen ok következtében két részre szakadt szét: nyugati szárnyra és keletre. A nyugati szárnyon voltak a zürjének, votjákok, a cseremiszek, mordvinok, finnek és a lappok, a keletin a vogulok, osztjákok és legkeletebbre, az Urál-hegység mellett helyezkedtek el a magyarok, sőt az Urál keleti, ázsiai oldalára is átszivárogtak. A magyarság a keleti szárny szélén a Krisztus utáni első századokban vagy talán még csak 460 körül érintkezésbe került az ugor, azaz a vogul-osztják-magyar őshaza közelében élő bolgár-török nép egyik törzsével, az on-ogurokkal. A bolgár-törökök Kr. születése után 460 körül az Irtys-folyó vidéki nyugatszibériai őshazájukból kiszorulva délre költöztek a Kaukázus északi lejtőire, velük ment a magyarság is, és a Kaukázus észak-nyugati vidékén, a Kubán folyó mellett telepedett le. Ezzel a magyarság elszakadt legközelebbi rokonságtól, a voguloktól-osztjákoktól s megkezdte önálló népi és nyelvi életét. A magyar nyelv Európa művelt nyelvei között — a görögöt nem tekintve — leghosszabb ideje él önálló életet. Zichy I. (Magyar őstörténet 1939. 68. 1.) azt hiszi, hogy a magyarság ősei eredetileg törökök (onogurok) voltak, s csak nyelvcsere, érintkezés útján tanulták meg az ugorok nyelvét. Minthogy ebben a nyelvben az ő magasabb műveltségük körébe tartozó fogalmakra kifejezéseket nem találtak, ezeket saját török nyelvükből vett szavakkal pótolták. Ezek a magyar nyelv bolgártörök jövevényszavai.

Kr. születése után az 5. sz. közepétől kezdve a magyar nyelv a finnugor nyelvektől függetlenül fejlődött részben természetes úton önmagában, részben idegen nyelvek hatása alatt: még pedig a honfoglalás előtt bolgár-török és iráni hatás alatt, majd a honfoglalás után a szláv, német, olasz, latin nyelv hatása alatt.

A középmagyar nyelvkorszakban (1350—1600) kifejlődött nyelvjárásaink mai állapota mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók terén, a középmagyar nyelvkorszakban történtek azok a nyelvi változások, (nevezetesen az ö-zés, e-zés, i-zés, é-zés), amelyek a mai magyar népnyelv állapotát előidézték. (Laziczius: A magyar nyelvjárások. 1936.). Az ómagyar nyelvkorszakban (1055 —1350) más nyelvjárások voltak, mint ma, a 11. sz. végén két ómagyar nyelvjárást lehet megkülönböztetni: z-zöt és e-zöt, Losonczy 2. szerint e²-zöt is. (A magyar nyelv a 14. sz. közepétől a 16. sz. végéig. 1931.)

A középmagyar nyelvkorszakban (1350—1600), a 15. sz. második felében megindul az egységes magyar *irodalmi nyelv* kifejlődése is. A magyar irodalmi nyelv legfőbb hangtani sajátosságai számos írónál már a 16. sz. második felében állandósultak. Vö. Losonczy i. m. 22. A 16. sz. végén Károlyi Gáspár bibliafordításában, Monoszlai és Telegdi műveiben már kialakul a magyar irodalmi nyelv hangtana, szótana és mondattana. Trócsányi Z.: Régi magyar nyomtatványok nyelve és helyesírása. 1935—36. A 17. sz.-ban Pázmány nagy egyénisége hatalmas lendületet adott az egységes magyar irodalmi nyelv fejlődésének, Kazinczy és társai megindítják tudatos kifejlesztését, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Gyulai nyelvteremtő géniusza magyarosságot, művésziességet lehelt bele irodalmi nyelvünkbe. Az irodalmi nyelv alapján kifejlődött a magyar művelt társalgási nyelv, az ú. n. *köznyelv* az iskola közvetítésével és a városi műveltebb társadalmi osztály kifejlődésével. A magyar irodalmi nyelv és a köznyelv mássalhangzórendszerében nem tér el lényegesen a népnyelvtől, a magánhangzórendszer terén azonban nincs meg ez az egyezés az irodalmi nyelv, a művelt társalgási nyelv és a nyelvjárások között, az irodalmi nyelv és a művelt társalgási nyelv magánhangzórendszere a központi nyelvjárások magánhangzórendszerén alapszik.

A történelem folyamán sok zavaró körülmény akadályozta nyelvünket fejlődésében: így különösen a török hódítás és a politikai viszonyok.

Nyelvünk mai állapotát három szempontból tekinthetjük részletesebben: hangtani, szótani és mondattani szempontból.

Hangtan)*

*) Egyes magán- és mássalhangzók fonetikai jeleinek alkalmazását nyomdatechnikai okból mellőznünk kell. Ezek pótlására más jeleket használunk. Magyarázatra szorulnak a következők:

*a*¹: rövid, ajakgömbölyítés nélküli hang, pl. e német szavakban: *Ball, Kamm*;

*a*²: hosszú, ajakgömbölyítéses *a*;

*e*¹: hosszú, nyílt *e*;

*e*²: rövid, zárt *e*, pl. e szóban: *legyen*;

*i*¹: hátrább képzett *i*;

*i*²: simuló, *i*¹-féle hang, mely az előtte levő magánhangzóval *fifongust* alkot: *fěj*,

haj, stb.;

χ: az a mássalhangzó, amely pl. a német *ich, ach* szóban van;

*n*¹; *η*-fajta hang, melyet *k* vagy *g* előtt ejtünk, pl.: *lengő, lankad, ing* stb.

Mily jelenségek jellemzik a mai magyar nyelv hangalkatát? Nyelvünk hanganyaga, miként más nyelveké: magánhangzókból és mássalhangzókból áll. Minden nyelv a maga sajátos módján képezi ezeket és használja föl a beszéd céljaira.

A magánhangzóknak és a mássalhangzóknak az egyes szavakban előforduló számarányától függ az illető nyelv zengzetessége, dallamossága. Mennél több a magánhangzó valamely nyelv szavaiban, annál zengzetesebb, lágyabb az illető nyelv, mennél több a mássalhangzó, annál keményebb. A magyar nyelv magánhangzóinak és mássalhangzóinak számarányára vonatkozólag Tolnai V. végzett kutatásokat (M. Nyelvőr 25: 325. 35:421. 37:418. MNy. 17: 29. 20: 51.). Az ő számításai szerint a magyar nyelv száz hangja közül 41 magánhangzó áll 59 mássalhangzóval szemben. A magyar nyelv ebből a szempontból nem tartozik a kemény nyelvek közé, egy fokon áll pl. a franciával.

Vizsgálhatjuk még közelebbről a különböző magánhangzók megoszlását egymás között és a mássalhangzók megoszlását egymás között. A magánhangzók lehetnek magasak (a szájüregben előbbre képzettek) és mélyek (a szájüregben hátrább képzettek). A magas és a mély magánhangzók meglehetősen arányosan oszlanak meg a magyar szavakban: 21 % mély magánhangzóval 20 % magas áll szemben. A magas és mély magánhangzók megoszlása a szavakban a *hangrendi törvényt* hozza létre: e szerint egyszerű magyar szavakban vagy csak magas vagy csak mély magánhangzók fordulnak elő. Minthogy ez a hangrendi törvény a képzőkre és ragokra is kiterjed, azért gyakran egyhangúakká válnak szavaink más nyelvekhez, pl. az olaszhoz viszonyítva, pl. alkalmasabbakat, melegebben. A hangrend ősi sajátosága nyelvünknek, már az ősmagyarban megvolt, vájjon a finnugor alapnyelvben is megvolt-e már, vagy csak később fejlődött ki az egyes finnugor nyelvek külön életében, az még nincsen biztosan eldöntve.

Mai magánhangzóink az *a*, *ö*, *ő* kivételével már az ősmagyarban megvoltak. Az *a* csak az Árpádok vége felé keletkezett, az *ö*-zés első példáit még csak a 13. sz.-ban találjuk.

Az ősmagyar magánhangzókból ma már nincs meg a rövid, ajakgömbölyítés nélküli *a'*, csak a palócoknál és egyes más helyeken maradt meg, a magyar nyelvterület többi részén *o*, *a*, *á* lett belőle. Ugyancsak nincs meg ma már az ősmagyar magánhangzókból a hátrább képzett *i'* sem, ebből az előbbre képzett *i* lett.

Kettősmagánhangzó (diftongus) a mai irodalmi nyelvben és a köznyelvben csak egyfajta van: bármely magánhangzó, a simuló hang mindig *i'*: *fej*, *haj*, *fiúj*, *szíj*. Az Árpádkorban többfajta kettősmagánhangzónk volt, de ezek egyszerű hosszú magánhangzókká fejlődtek. A mai népi nyelvben a köznyelvi egyfajta kettősmagánhangzókön kívül másfajta kettősmagánhangzók is

vannak, ezek a 16. sz. után, legkorábban a 17. sz. elején keletkeztek egyszerű hosszú magánhangzókából.

A magyar magánhangzórendszer az ősmagyar kor óta is jelentős változásokon ment át. A főbb változások a következők:

1. A rövid magánhangzók az ómagyar nyelvkorokban (1055—1350) nyíltabbá váltak, pl. *pur* — *por*, *nop* — *nap*, *ürdüng* — *ördög*, szláv *kristu* — ómagyar *kriszt*, *kiriszt* — *kereszt*. A 15.—16. sz. óta a magyar magánhangzók igen sok esetben ismét zártabbá váltak: *csötörtök* — *csütörtök*, *csoda* — *csuda*, *ke*z* — *kéz*.

2. A szájuégben hátrább képzett *i*'-t előbbre képezett váltotta föl: *i'* — *i*: *i'r* — *ír*; *o(u)* *i* (szórványosan): *juhász* — *ihász*, *jonkább* — *inkább*.

3. Ajakgömbölyítés (labializálódás): *a'* — *a*: *ja'* — *ja*; *a'* — *o* — *a*: *BaHaHin* — *BolaHin* — *Balaton*; *e'* — *ö*: *sze'm* — *szöm* (az *ö-zö* nyelvjárásokban).

4. A tövégi nyílt szótagbeli magas nyelvállású rövid magánhangzók (*/*, *u*, *H*) a 13. sz. közepéig, a tatárjárásig lekoptak: Anonymusnál még: *almu*, *szerelmü*, ma: *áalom*, *szerelem*.

5. Az ősmagyar és ómagyar kettősmagánhangzók (diftongusokból) az ómagyar nyelvkorokban egyszerű hosszú magánhangzók keletkeztek. A hosszú egyszerű magánhangzók a 16. sz. után, legkorábban a 17. sz. elején a népnyelvben kettősmagánhangzók fejlődtek.

6. Összetételekben, jövevényszóokban, képzőkben, ragokban a magyar nyelv történeti korában, azaz 1055 óta magas és mélyhangú (palato-veláris) illeszkedés történt: *mogyer* — *magyar* — *megy er*; szl. *milost* — *malaszt*; *milosztben* — *malasztban*; *-ség* — *-ság*. Az *e'*-ből *ö* lett ajakgömbölyítő (labiális) illeszkedéssel: *ötször*, *ültök*. Ez az illeszkedés újabb eredetű.

7. Némely szavakban magas, illetőleg mélyhangú (palato-veláris) elhaso-
nulás (dissimilatio) történt: **va'sárnap* — *ve'sárnap*.

8. A tövégi hosszú magánhangzók megrövidültek: **fá* — *ja'* — *fa*; *"szemé* — *szeme'* — *szeme*; **hugá* — *huga'* — *huga*.

9. A szótó magánhangzói néha megnyúltak, részben a tövégi rövid magánhangzók lekopásával kapcsolatban: *uru* — *úr*; ősm. **jegi* — *je'g* — *jég*.

10. Három- és többtagú szók második, illetőleg harmadik nyílt szótagjának magánhangzója rendszerint kiesett: szl. *maiina* — *málna*; szl. *palica* — *pálca*; szl. *medenica* — *medence*.

Ha a mássalhangzóknak a magyar szavakban való megoszlási számárányát tekintjük, akkor kitűnik, hogy a magyar szavakban 41 % magánhangzóval, 21 % folyékony hanggal (*/*, *r*), 15 % zöngés rés- és zárhanggal, azaz Összesen $\gamma \gamma$ % zenei értékű hanggal szemben 23 % zörejszerű, zeneitlen rés- és zárhang fordul elő. A magyar nyelv tehát ebből a szempontból sem ke-
mény nyelv.

A mai magyar mássalhangzók a *c* (legalább is szókezdő) kivételével mind

megvoltak már az ősmagyarban, de az ősmagyarban és részben még az ómagyarban is volt még χ mássalhangzó és ennek zöngés párja is. A magyar mássalhangzórendszer a magánhangzókkal ellentétben az ősmagyar nyelvkorszak kezdete (kb. Kr.u. 450) óta lényeges változáson nem ment át, a magyar mássalhangzórendszer már Kr. sz. után az 5.—6. században körülbelül olyan volt, amilyen ma. Általában véve a mássalhangzók maradandóbb elemei a szavaknak, mint a magánhangzók. „Azok a mélyreható változások, amelyeknek eredményeképpen a magyar mássalhangzórendszer annyira különbözik a legközelebbi rokonyelvek mássalhangzórendszerétől is, már az ősmagyar korszak előtt” (Kr. u. 450) történtek. (Gombocz: Magyar történeti hangtan. 1925. 68.). Ezt abból lehet kikövetkeztetni, hogy bolgár-török jövevényszavainkban, amelyeket Kr. u. 450 és 600 között vett át a magyarság, nem történtek meg ezek a hangváltozások. Az ősmagyar nyelvkorszak kezdete, azaz Kr. u. 450 óta csak kisebb, szórványos változások történtek a magyar mássalhangzórendszer terén.

Ilyenek: 1. zöngésülés: k — g (ném. *Cavallier* — *gavallér*); t — d (*tör* — *dörzsöl*), p — b (*káboszta*), s — zs (ném. *Schnur* — *zsinór*);

2. mássalhangzóikerítés (geminatio): *szél* — *szellő*; szl. *dinya* — *dinnye*;

3. kettősmássalhangzók keletkezése (affricatio): szl. *svekla* — *cékla*; *köves* — *kövecs*;

4. jésítés (palatalisatio): lat. *Ursula* — *Orsolya*; lat. *porta* — *portyázni*;

5. a jésítés megszűnése (depalatalisatio): *gyeszou* — *disznó*;

6. hasonulás (assimilatio): *néz* — *nézz*;

7. elhasonulás (dissimilatio): ném. *Schatz* — *sarcol*.

A magyar szavaknak jellemző sajátosságuk, hogy rendszeren csak egy mássalhangzóval kezdődnek, kivéve a hangutánzókat (*brekeg*, *krádog*, *trüsszent*) és az idegeneket (*drága*, *gróf*, *kréta*, *tréfa*). A szó belsejében ritkán kerül egymás mellé kettőnél több mássalhangzó. Meg kellene még figyelni a szó elején, belsejében és végén egymás mellé kerülő mássalhangzók minőségét és sorrendjét.

A magyar beszédben pontosan megkülönböztetjük egymástól a zöngétlen (kemény) és a zöngés (lágy) mássalhangzókat, mert értelemmegkülönböztető szerepük, azaz fonológiai értékük van, pl. mást jelent *por* — *bor*, *pap* — *bab*. A magyarban a szóeleji és szótagleji mássalhangzók hatnak a szóvégiekre és szótagvégiekre, indukálják őket zöngésség tekintetében (pl. *dophat*, *hásztető*, *vazsgolyó*, *dizgyülés*) és a képzés helye szerint (pl. *ellemenben*, *külömben*, *azomban* — *vény tyúk*, *anygyal*, *konyty*, *fan^xk*, *adunk*, *csön^l get*). Az egyes mássalhangzók a zöngésség tekintetében különbözőképpen viselkednek, pl. *vazsgolyó* — de nem mondjuk ezt: *Vazsmegye*, mert a g indukál, de az m nem. Az erre vonatkozó részletesebb szabályokat a fonetika tárgyalja. A magyar kiejtésben ezekre nagyon kell ügyelni.

A magyar magánhangzók időtartama, azaz hosszúsága és rövidege belső

(etymologiai) feltételektől függ, nem külsőktől (fonetikai). Vö. Gombocz: Magyar fonetika 1925. 97. Az utóbbiak: a hangsúly, a szótag nyíltsága, zártsága, környező hangok. Mind a hosszú, mind a rövid magyar magánhangzók előfordulhatnak hangsúlyos és hangsúlytalan szótagban, nyílt és zárt szótagban egyaránt és bármely mássalhangzó környezetében. A belső (etymologiai) időtartam következménye annak, hogy a magánhangzók hosszúságának és rövidségének a magyarban is jelentésmegkülönböztető szerepe van: *arra* — *ara*, *erre* — *ere*, *véres* — *veres*, *pór* — *por*, *járok* — *járok*. A magyarban a magánhangzók hosszúsága-rövidsége összeesik a magánhangzók szűk és széles ejtésével, a franciában pl. *nem*, ott a rövid magánhangzók is szűkejtésűek. A magyar hosszú és rövid magánhangzók nem mind egyformán hosszúak és rövidek, a hosszú és a rövid fokon belül külső (fonetikai) feltételektől is függ a magánhangzók időtartama. Függ a magánhangzók sajátos képzésmódjától: legrövidebbek a legmagasabb nyelvállású magánhangzók (*i*, *í*), leghosszabbak a legalacsonyabb nyelvállásúak (*a*, *á*), az ajakgömbölyítéses magánhangzók hosszabbak a megfelelő ajakgömbölyítés nélkülieknél: az *ü*, *ű* hosszabb az *i*, *z*-nél, az *ö*, *ő* hosszabb az *e*², *é*-nél. A magánhangzók időtartama függ a rákövetkező szótagzáró mássalhangzó minőségétől is: a magyar magánhangzók legrövidebbek zárhang (*k*, *t*, *p* — *g*, *d*, *b*) előtt, hosszabbak réshang (*f*, *sz*, *s* — *v*, *z*, *zs*, *j*), leghosszabbak folyékony és orrhangú mássalhangzók (*l*, *r* — *m*, *n*) előtt. Az *l*, *r*, *z*²-nek *ily* iijújtó hatása a magyar nyelvjárásoknak jellemző sajátossága (*volt*, *vót*, *bór*, *akkó*, *ba²j*).

A magyar mássalhangzók időtartama szintén *belső* (etymologiai) feltételektől függ, azaz a mássalhangzók hosszúságának és rövidségének, miként a magánhangzókénak, jelentésmegkülönböztető szerepe van: *megy* — *meggy*, *hal* — *hall*, *kutya* — *kútja*. A hosszú és rövid fokon belül külső feltételektől is függ a mássalhangzók időtartama. Függ a helyzettől: minden mássalhangzó rövidebb szó kezdetén. Függ a képzésmódtól: a réshangok hosszabbak a zárhangoknál, az orrhangú mássalhangzók hosszabbak a folyékonyaknál. A szókezdő mássalhangzók időtartamára a következő magánhangzónak nincs hatása, de a szóvégi mássalhangzó időtartamára a megelőző magánhangzó időtartama hat.

A hosszú mássalhangzók kétfélék: abszolút szóvégen szoros értelemben vett hosszúak (pl. *jobb*, *ott*), magánhangzók közt ikermássalhangzók (geminaták, pl. *ot²an*, *job²ban*). A hosszú mássalhangzók a magyarban aránylag ritkák, csak abszolút szóvégen fordulnak elő, s nem minden mássalhangzó lehet hosszú (*l*, *v*, *zs*, *x*, *m*, *n*¹, *dzs* nem); az ikermássalhangzók gyakoriak, a magyar köznyelvben *x*, *n*¹ kivételével minden mássalhangzó lehet ikerített.

A *főhangsúly* a magyarban a magában ejtett szó első szótagján van, az összefüggő beszédben azonban nem minden szó első szótagja főhangsúlyos, hanem csak a *szólam* első szótagja, a többi mellékhangsúlyos. A finnugor alapnyelvben valószínűen nem ily kötött volt a hangsúly, hanem szabad: a főhangsúly nemcsak a szó első szótagjára eshetett.

Ettől az erősségi hangsúlytól meg kell különböztetni a *hanglejtést*, azaz a hangmagasságnak a beszéd folyamán való emelkedését és süllyedését. Tévesen *zenei* hangsúlynak is szokták nevezni. A szóhanglejtés a magyarban kissé ereszkedő, mert az első szótag főhangsúlyos, és a magyarban az erősségi hangsúly rendszeren együtt jár a magassági hangsúllyal. A mondathanglejtésnek mindig jelentéskifejező értéke van. A magyar mondathanglejtést jellemzi az alacsonyabb hangfekvés, a franciáé pl. magasabb; a magyarban a hangközök kisebbek, mint pl. az olaszban.

Minden magyar mondatfajnak megvan a jellemző hangmenete. A kérdő mondatoknak kétféle hangmenetük van: A kiegészítendő kérdés hangmenete ereszkedő nagy hangközökkel: *Ki mondta ezt neked?* Ugyanilyen az -e kérdőszócska eldöntendő kérdés hangmenete: *Megmondta-e neki?* Az eldöntendő kérdés hangmenete az utolsóelőtti szótagig emelkedő, utána hirtelen ereszkedő: *Mindnyájan elmentek?*

A közlő, azaz a kijelentő és fölszólító mondatban is kétféle hanglejtés fordul elő. (Csúry: A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái. M. Ny. 21. A magyar kiejtés kérdése M. Ny. 35:32.) A személytelen kérdésben (így az elbeszélésben, a mesélésben, a szónoklatban) az egész magyar nyelvterületen ereszkedő a hangmenet: a mondat végén leeresztjük a hangot. Ez a hangmenet komolyabb, ünnepesebb hangulatot fejez ki. A párbeszédés közlésnek a magyar nyelvterület tekintélyes részén más hangmenete van. A hangmenet az elején ereszkedő, a vége kétféle lehet. Ha a mondat állítmánnyal végződik, akkor utolsó szótagja magasra szökik; ha más mondatrészrel végződik a mondat, akkor a hangmenet az utolsóelőtti szótagban kissé emelkedik, azután az utolsó szótagban leesik. Ez a hangmenet közvetlenebb, bizalmasabb hangulatot fejez ki. A párbeszédés hanglejtés azonban a köznyelv egy részéből kiveszett, helyette a személytelen közlés ereszkedő hangmenetét használják.

Ez a kétféle kérdő és közlő hanglejtésforma ősrégi sajátága nyelvünknek. A hanglejtés magyarosságára vigyáznunk kell, ez is hozzátartozik nyelvünk tisztaságához.

Szótár.

A világ összes nyelveinek *alkata* alapján egyforma. Minden nyelvnek van *szókészlete* és vannak *szerkezeti* elemei (képzők, ragok). A szókészletet *szótárakba* szokták összegyűjteni. Ilyenek a magyarban: Czuczor—Fogarasi szótára, a Magyar Nyelvtörténeti Szótár, Magyar Tájszótár, Magyar Oklevél-szótár, Magyar Etymologiai Szótár, A Magyar Nyelvújítás Szótára stb.; a szerkezeti elemeket a nyelvtan tárgyalja, ilyen a most készülő: Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve.

Ha a nyelvek szókészletét tekintjük, látjuk, minden nyelv szókészletének bizonyos szóalakja van: vannak igék, főnevek, melléknevek, névmások stb.

Ha a nyelv szerkezetét tekintjük, látjuk, minden nyelvben van mondat, vannak mondatrészek: állítmány, alany, határozó, tárgy, jelző.

Fölmerül a kérdés, mi az oka annak, hogy minden nyelvben fejlődtek szófajok (ige, főnév, melléknév stb.); továbbá miért fejlődött minden nyelvben mondat, mondatrészek (állítmány, alany).

Az ok abban rejlik, hogy az egész emberiség gondolkodásmódjának szerkezete lényegében egyforma. Az ember ugyanis lelki alkotánál és a környező világ szerkezeténél fogva csak bizonyos módon tud gondolkodni. Az emberi elme csak az ő a priori gondolkodásformáival tudja megragadni a világ jelenségeit, még pedig a szemlélet: (tér, idő) a priori formáival és az értelem a priori formáival (substantia—accidens, ok-okozat stb.), továbbá a kettétagolás lelki tevékenységével. A mondat, a mondatrészek, a szófajok mind egy közös lelki tevékenységnek, a kettétagolásnak eredményei. Ez a lelki tevékenység minden embernél és minden népnél egyforma és abban áll, hogy egy egységes tudattartalmat, ú. n. teljesképzetet szándékosan alkotó elemeire tagolunk szét s ezeket egymásra vonatkoztatva, azaz egymással logikai (ok-okozati) viszonyba állítva egyik felüket a másik félre vonatkoztatva kijelentjük vagy kérdezzük. Ennek a kettétagolásnak és viszonybaállításnak eredménye: a *mondat* és az *alany* (Subjectum) — *állítmány* (Praedicatum). Az alany és állítmány viszonyának megismétléséből keletkezett a határozó, a tárgy (S → P — > P) és a jelző (P <— S — > P).

A kettétagolás és (substantia—accidens) viszonyba állítás eredményeképpen keletkeztek a *szófajok*. A substantiáknak megfelelnek a tárgyfogalmak, ezeknek nyelvi kifejezői: a *főnevek* (nomina substantiva). Az accidenseknek megfelelnek a tulajdonságfogalmak és a cselekvésfogalmak, ezeknek nyelvi kifejezői: a *melléknévek* és az *igék*. Pl. *A fű zöld. A sas repül.* Mi volt előbb szó vagy mondat? A kettő egyszerre jött létre, a szó a mondatban keletkezett. Mi volt előbb névszó vagy ige? A nyelvtudomány ma azon az állásponton van, hogy az ige a névszóból keletkezett.

Vegyük most közelebről vizsgálat alá a magyar nyelv sajátos szókészletét és szerkezetét.

A szókészletet tekinthetjük mennyiségi és minőségi szempontból.

Hány szó van ma a magyarban? A kérdésre a nagy magyar szótárak alapján adhatunk megközelítő feleletet. Ily szótárak: Czuczor—Fogarasi szótára, a Magyar Etymologiai Szótár, Magyar Nyelvtörténeti Szótár, az akadémiai Címszótár.

Hány tőszó van a magyarban? A Magyar Nyelvtörténeti Szótárban 5800 tőszó van. A Magyar Etymologiai Szótárban a már elkészült rész alapján végzett előzetes számítás szerint kb. 10 ezer tőszó lesz.

Ha nemcsak a tőszókat, hanem a származékszókat és az összetételeket is számítjuk, akkor Czuczor—Fogarasi szótára szerint 110 ezer 784 magyar szó van, az akadémiai Címszójegyzék szerint 122 ezer. Ezek nem tel-

jes számok, általános becsléssel 180 ezerre lehet tenni a magyar szavak számát. Hasonlítsuk össze számra a magyar szókincset más nyelvekével. A leggazdagabb az angol nyelv: a legnagyobb angol-német szótárban (Muret—Sanders) kb. 300 ezer angol szó van, Sachs—Vilatte nagy francia-német szótárában kb. 250 ezer francia szó van. Természetesen nincs ember, aki nemzete nyelvének egész szókincsét ismerné és használná. Az átlagos műveltségű ember kb. 30 ezer szót ismer, s kb. ennek felét: 15 ezret használ a társas érintkezésben, íróink közül leggazdagabb Pázmány, Arany, Jókai, Ady szókészlete. A népnyelv szókincsének nagyságáról fogalmat alkothatunk magunknak Csúry Bálint: Szamosháti Szótára alapján, ebben egy vidék szóanyagát gyűjtötte össze lehetőleg teljesen: kb. 20 ezer szót.

Minőségi szempontból is tekinthetjük a magyar szókészletet, még pedig eredete szerint. Vannak eredeti és idegen nyelvekből átvett szavaink.

I. Az eredetiek lehetnek: 1. ősi szavak: ural-altajiak (pl. *avik* = eindringen), uráliak (*nyúl*), finnugor eredetűek (*szem*), ugor eredetűek (*ló*). 2. Az eredeti szavak második csoportját alkotják azok, amelyek a magyar nyelv külön életében keletkeztek, a voguloktól-osztjakoktól való elszakadás után. Ezek között sok hangutánzó van (*dörög*, *loccsan*, *sistereg*) és sok hangfestő (*ballag*, *cammog*, *babrál*).

II. A más nyelvekből átvett szók lehetnek: *idegenszók*, ezek csak egyes társadalmi osztályokban használatosak; lehetnek *jövevény szók*, ezek közhasználatúak. A jövevénytörzsek lehetnek honfoglalás-előtti (bolgár-török, oszét, ó-orosz szók) és honfoglalás-utáni (szláv, besenyő, kún; latin, ófrancia, olasz, oláh, német, oszmántörök).

Kérdés, milyen az arány az eredeti és az idegen szók közt? Tolnai V. ÍM. Ny. 20: 50) végzett gondos statisztikai számításokat e téren. Háromféle alapon lehetséges a számítás:

1. Csak a tőszókat számítjuk a szótár alapján. E szerint 55 % eredeti magyar tőszavunk van.

2. Számíthatjuk a szótár alapján a tőszókat, származékszókat és az összetételeket együttesen. E szerint 65 % eredeti magyar szó van.

3. Igazi arányszámot az eredeti és az idegen szók megoszlásáról csak úgy kapunk, ha nem a szótárt, hanem *összefüggő* szövegeket veszünk számításunk alapjául. E szerint 88.4 % eredeti magyar szavunk van.

Ha továbbvizsgáljuk minőségi szempontból a magyar szókészletet, megfigyelhetjük a *szóalkotás módjait*. A szavak lehetnek egyszerűek és összetettek. Mindkét csoportban lehetnek alapszók és képzett vagyis származékszók, elvonások (*kapál* — *kapa*) és vegyületszók (*borzasztó* X *rémítő* = *rémisztő*). A magyart és általában a finnugor nyelveket jellemzi a képzők nagy gazdagsága. Vannak egyszerű és összetett képzők. Az egyszerűek ősrégiek, legnagyobbbrészt a finnugor és az ugor alpnyelv korából valók, az összetettek újabb eredetűek, a magyar nyelv külön életében keletkeztek. Finnugor eredetű

egyszerű gyakorító képzőnk pl. 7 van, összetett gyakorító képzőnk 24-nél is több. Egyszerű kicsinyítő képzőnk 9 van és nagyon sok összetett. Ezeken kívül még rengeteg sok más képzőnk van. Képzőinknek rendesen megvan *sajátos* szerepük: más képzőkkel alkotunk igéket és másokkal névszókat; az igéképzők és névszóképzők egy része csak igékhez járul, más részük csak névszókhoz. A határ azonban nem szilárd, vannak képzők, amelyek igékhez és névszókhoz egyaránt járulhatnak. A képzőknek nagyon gazdag jelentésük is van, ugyanazon képzőnek többféle jelentése is lehet, pl. az / lehet gyakorító (*dobál*), lehet mozzanatos (*lövel*), lehet műveltető (*aszal*), sőt lehet kicsinyítő névszóképző is. Mai képzőink legnagyobb része már legrégebb nyelvemlékeinkben is megvolt, keletkeztek azonban újabb képzők is, pl. a *-si* képző: (*falu-si*). Képzőink kétféle eredetűek: legnagyobb részük ráértéssel (adaptatióval) keletkezett. Jelentésnélküli szavékekre ráértettek valami jelentést (pl. gyakorítót, kicsinyítőt stb.). Vannak oly egyszerű képzőink is, amelyek önálló szókból keletkeztek, ezek más szavakkal összetételt alkottak, s idővel jelentésük elhomályosult, pl. a *-ság*, *-ség*, *-hat*, *-bet* képző eredetileg önálló szó volt. Mivel így a finnugor nyelvekben egyes képzők és ragok önálló szavaknak más szavakkal való összetételével, mintegy összeenyvezésével keletkeztek, azért a finnugor nyelveket a latin *gluten* (= enyv) szóval *agglutináló*, ragasztó, ragozó nyelveknek szokták venni szemben az indogermán nyelvekkel, ezeket *hajlító* (flektáló) nyelveknek veszik, mert a jelentésmódosításokat a *szóító* változtatásával fejezik ki. Ez az agglutináló és flektáló elmélet már idejét multa. Nagyon gazdag nyelvünk *szóláskincse* is. (Pl. ő sem jobb a Deákné vásznánál. Messze, mint Makó Jeruzsálemtől). Ha a jövevényszólásokat kiostáljuk s csak az eredetieket vizsgáljuk, a magyar észjárás, a magyar lélek történetének egy részét olvashatjuk ki belőlük.

Ha *jelentéstani* szempontból vizsgáljuk a magyar szókészletet, azt látjuk, hogy a magyar szereti a *tárgyi* (konkrét) formákban való gondolkodást, (pl. *léha* = a gabona, kukorica könnyű, súlytalan hüvelye; *gőgös* — gége), azonban az *elvont* (absztrakt) gondolkodás kifejezésére is nagyon alkalmas nyelvünk.

A jelentésváltozások is gazdag anyagot nyújtanak a magyar észjárás, a magyar lélek történetének megismeréséhez. A jelentésváltozások lélektani folyamatok, minden jelentésváltozás alapja a képzettársulás, ennek törvényei pedig minden időben és minden népnél azonosak. Habár e szerint a jelentésváltozások minden nyelvben nagyjából egyformák, mégis az egyes nyelvek jelentésváltozásaiban az illető nép sajátos lelki világa, története, művelődés-története is megnyilvánul. Mindezekre most részletesen nem térhetünk ki.

Mondattan.

Minden nyelv mondattani alapszerkezete lényegében egyforma. Hallot-

tuk, minden nyelvben kifejlődtek egyszerű és összetett mondatok, továbbá mondatrészek: állítmány, alany, határozó, tárgy, jelző. Ezen az általános mondatalkaton belül minden nyelvben sajátos mondattani sajátságok is fejlődtek.

A magyar nyelvet jellemzi a mondatbeli viszonyok kifejezésére szolgáló elemeknek: a *ragoknak* nagy gazdagsága. Ilyenek az igei állítmány személyragjai. Az alanyi személyragokkal az alany személyét jelöljük, ezek legnagyobb részt finnugor örökségből származnak. Vannak tárgyas személyragjaink is, ezekkel az alany személyén kívül a tárgy személyét is jelöljük. A tárgyas személyragok ősi elemei nyelvünknek, de nem finnugor alapnyelvi örökségből származnak, hanem a magyar nyelv külön életében fejlődtek, miként a vogul, osztják és mordvin tárgyas személyragok is ezeknek a nyelveknek külön életében. Az alanyi és tárgyas személyragok, miként a birtokos személyragok is, hangsúlyvesztett személynévmástövek agglutinálásából keletkeztek, egyes alanyi személyragok (*jársz*, leszerel azonban ráértéssel, adaptatióval).

Nagyon gazdag a magyar nyelv *névrágokban*. Vannak *birtokos* személyragjaink a birtokos személyének és számának kifejezésére, ezek finnugor alapnyelvi örökségből származnak. Különösen gazdag a magyar nyelv határozóragokban és névutókban. A határozóragok között vannak egyszerűek *hol?* kérdésre (házow, oldali), *honnan?* kérdésre (aló/), *hová?* kérdésre (aU, fölé) és vannak összetettek (*-ban, -ben, -bál, -bol, -ba, -be*). Az egyszerű határozóragok finnugor örökségből származnak s ráértéssel keletkeztek, egyesek képzőből. Az összetett határozóragok névszótövek és egyszerű határozóragok összetételéből, agglutinációjából (*ház-belen — hazben — házban*) keletkeztek, ezek nem finnugor alapnyelvi örökségből valók, hanem a magyar nyelv külön életében keletkeztek. Névutókban is nagyon gazdag nyelvünk, egynémelyik praepositíou is szerepel: pl. *Tál* a hegyen. A névutók szintén névszótövek és egyszerű határozóragok agglutinálásából keletkeztek, miként az összetett határozóragok: *ház ala-tt, víz jölö-tt*. A határozóragok és névutók legnagyobb része eredetileg *helyi* viszonyok kifejezésére szolgált, de jelentésváltozással nagyon sokféle elvontabb jelentésárnyalat kifejezésére lettek alkalmassá.

A magyar és általában a finnugor nyelveket jellemzi a határozóragok és névutók hármasság tagozódása (*-ben, -bői, -be; alatt, alól, alá; mellett, mellől, mellé*), és hogy nincsenek külön ragjaink a többesszámban, miként az indogermán nyelvekben (*házon, házakon, házamon, házaimon*). Jellemző a magyar és általában a finnugor nyelvekre, hogy gyakran belviszonynak fogják föl azt, amit az indogermán nyelvek külviszonynak: kalapot tett a *fejébe* (vö. auf seinen Kopf), *ujjába* húzta gyűrűjét; jellemző továbbá, hogy *hová?* kérdésre felelő irányraggal (praegnans lativussal) fejezzük ki a valamibe belehalást, beleölést stb. Pl. *belehalt a vízbe*, *belehalt bánatába*. *Beleölték a vízbe*.

A határozók körébe tartoznak az *igekötők* is. Nyelvünk nagyon bővelkedik igekötőkben. Eredeti helyi jelentésükből más, elvontabb jelentések is

fejlődtek, pl. megkapálta, kiöntötte, *agyontanulta*, magát, ezek befejezett cselekvést fejeznek ki. Az igekötők nem szláv hatásból keletkeztek nyelvünkben, mint némelyek gondolták, hanem természetes úton fejlődtek, miként a vogul-osztjákban is.

A magyar és általában a finnugor állítmányt jellemzi, hogy nemcsak *ige* szerepelhet állítmányul, hanem *névszó* is (A fal *fehér*, öcsém *katona*) vagy *ige* és *névszó* együtt (A fiú *beteg volt*). A névszói állítmány valószínűen eredetibb, a finnugor nyelvekben általában nagyon gyakori. Ilyenkor tehát nem maradt ki, nem hiányzik a *van, vannak*.

A tagadásra jellemző, hogy a magyarban kettős, sőt többszörös tagadás is előfordul: *Soha senki sehol nem látta őt*.

A magyar igeidőkre jellemző, hogy a mozzanatos jelentésű igék (ilyenek különösen az igekötősek) időjel nélkül rendszerint jövő értelműek: Tedd ki a napra, *megszárad*. Ne búsulj, *meggyógyulsz*.

A magyar mellékmondatban az igealakok általában véve csak főmondatbeli időértékükkel, önálló időjelentésükkel, azaz más cselekvéshez való viszonyítás nélkül használhatók. A magyarban actioviszonyítás, ú. n. *consecutio temporum* nincs.

Az igemódalakok a magyar mellékmondatban szintén csak főmondatbeli értékükkel használhatók, ú. n. *modus obliquus* (Konjunktiv der fremden Meinung) a közölt nyilatkozat idegen, tehát a közlő szempontjából bizonytalan voltának jelzésére, a magyarban nincs, mint pl. a németben: Karl sagte, er sei krank. Hasonlóképen igazi *accusativus cum infinitivo* sincs a magyarban.

A magyar és általában a finnugor *jeizó* jellemző vonásai a következők:

1. Gyakran főnév szerepel jelzőül, különösen nemet, kort, anyagot jelölő főnév, tulajdonfőnév: *fiúgyermek, gyermek király, aranyóra, selyemruha; Ádám atyánk, István király*. A családnév a magyarban jelzője a keresztnévnek: *Kossuth Lajos*. Az indogermán nyelvekben fordítva a keresztnév jelzője a családnévnek: *Johann Wolfgang Goethe*.

2. A tulajdonság- és számjelző alakja mindig változatlan: *fehér ház, fehér házak, fehér házamat*.

3. Számnévi jelző után a jelzett szó egyesszámú: *tizenkét apostol*.

4. A jelző rendszeren megelőzi a jelzett szót.

5. A főhangsúly rendszeren a jelzón van, a jelzett főnév ritkábban főhangsúlyos, ellentétben pl. a némettel (pl. *rote Rose, blondes Mädchen*).

A magyarban, különösen a régi nyelvben és még inkább a finnugor rokonnyelvekben előfordulnak alanyul, tárgyul, határozóul, jelzőül szereplő igenévi szerkezetek, amelyek mai mellékmondatainkkal egyértékűek. Pl. *Jöttöd minő öröme gerjeszt*. Ar. Arist. 1: 340. Várhatja Piroska Toldi *megérkeztét*. ArTSz. 5. Szemem *láltára*, fülem *hallatára*. *Napkelet előtt, holta után, mind-éltig, mindjárt*. *Nyugtával* dicsérd a napot. *Ijedtében* nem tudott szólni. *Jövet* is, *menet* is mindig arra járok. *Anyaszült* meztelen. Minden *Istenáldott* napon.

Istenadta jók. *Madárlátta* kenyér. *Ebadta* parasztja. *Vérehulló* fü. *Agyafúrt*, *szájatátott* ember. *Keresztjáró* napok. *Ebijesztő* péntek. *Hiteszegett* ember. *Színehagyott* kendő. Mellékmondatpótló szerkezet az ilyen is: *felemás* cipő. Az igenévi szerkezetek és az utóbbi ősrégi finnugor eredetű szerkezetek, a mellékmondatokat pótolták ezeknek kifejlődése előtt.

Lelki tartalmainkat egyszerű mondatokon kívül összetett mondatokkal is kifejezzük. Az összetett mondatot alkotó egyszerű mondatok között lehet mellérendelő és alárendelő viszony, az utóbbi az előbbiből fejlődött, a mellékmondatok a főmondatokból. Már legrégebb nyelvemlékünk a H. B. alárendelő viszonytal kezdődik: Látjátuk feleim szümtükkel, mik vogymuk. Az utóbbi függő kérdő tárgyi mellékmondat. Mellérendelő és alárendelő kötőszóink nem finnugor alapnyelvi örökségből származnak, sem ugor alapnyelvből, hanem mind újabb fejlemények a magyar nyelv külön életében. Mellérendelő kötőszóink legnagyobbbrészt határozókból keletkeztek (*-is, és, meg, viszont, azonban*), egyesek mondatból (*vagy, jóllehet, tudniillik*); az alárendelő kötőszók legnagyobbbrészt névmásokbólfcí&i, *amely, ami*) keletkeztek vagy névmástövekből való határozószókból (*hogy, mikor, mint, mivel*), egyesek mondatból (*akár*). A mellékmondatokat eredetileg főmondatok pótolták és igenévi szerkezetek, az alárendelő viszonytal mellérendelő.

Még a magyar *nem-egyenes idézet* (oratio obliqua) és a magyar *szórend* lélektanát mutatom be a mondattan köréből. A magyar nem-egyenes idézet (oratio obliqua) legfőbb jellemző sajáttsága, hogy az igeidőket és időhatározókat átképzélesen, azaz állásponteltolódással használjuk. A magyarban a közlő (vagyis az elbeszélő, az író) az idézett személy helyzetébe képzele magát és az összes időviszonyokat (az igeidőket és időhatározókat) nem az ő saját helyzete szempontjából, hanem az idézett személy helyzetének szempontjából fogja föl és fejezi ki. A közlő tehát egészen úgy beszél vagy ír a nem-egyenes idézetben, miként az idézett személy a megfelelő egyenes idézetben beszélné. Lássunk egy példát Arany: Toldijának VII. énekéből: Ekkor a bús aszszony neki bátorodva, hogy esett, mint esett, mind elpanaszolta: Duna szigetében *öklelődzik* (öklelődzött) egy cseh, s szörnyüképen *szolgál* (szolgált) neki a szerencse; *kérkedik* (kérkedett) nagy fenjen, magát *hányja veti* (hányta vette), a magyar nemzetet csúfra *emlegeti* (emlegette): sok bajnok kiment már életre, halálra, özvegyet, árva és jajszót hagyni hátra. *Tegnap* (előtte való nap) állt ki az ő két levente fia; nem volt fél országban olyan pár dalia, nem volt a világon olyan jó két gyermek: és *most* (akkor) egymás mellett egy sírban *hevernek* (heverték)! Elrémült a világ; nem is akadt már *ma* (aznap), aki a kegyetlen csehvel *szembe szállna* (szembe szállt volna). Zárójelben a *közlő* szempontjából használt igeidőalakok és időhatározók vannak, így látni lehet, milyen volna a magyar nem-egyenes idézet a közlőnek az idézett személy helyzetébe való átképzése nélkül. Vö. Gyomlay Gy.: Az átképzélesen előadás és az oratio obliqua Arany Toldijában. Beöthy-Emlékkönyv 1908. 464—473.

A szavak rendje a magyar mondatban nem a szavak nyelvtani értékétől függ, azaz nem attól, milyen mondatrész vagy beszédrész az illető szó, hanem attól, mely szók fejezik ki a mondatban kifejezendő lelki tartalomnak értelmileg és érzelmileg legfontosabb részeit. Ezeket a szókat a beszédben jobban kiemeljük a beszédenergia (a hangerősség; hangmagasság, időtartam, gondosabb hangképzés) segítségével. A beszédenergia ezen ismétlődő nekilendülése által beszédünk hangbelileg ütemekre, szólamokra tagolódik. A szólamot rendszeresen két vagy több értelmileg összetartozó szó alkotja. Minden szólam elejét nagyobb beszédenergiával ejtjük, azonban nem minden szólam elejét ejtjük egyformán nagy beszédenergiával. A legnagyobb beszédenergia a mondat értelmileg és érzelmileg legfontosabb részének, az ú. n. lélektani állítmány szólamának elején van, ez a főszólam. Ha tehát a nyelvtani állítmány a legfontosabb, azaz ez szerepel lélektani állítmányul, akkor ez szólamot kezd, ez lesz a főszólam. Ha nem a nyelvtani állítmány, hanem más mondatrész (az alany, a határozó, a tárgy vagy a jelző) a legfontosabb, azaz ezeknek valamelyike szerepel lélektani állítmányul, ez kezd szólamot, ez lesz a főszólam, utána következik nyomban a nyelvtani állítmány, s ez beleolvad a lélektani állítmány nyomatékába, egy főhangsúlyval egy szólamná foglaljuk össze a kettőt. Ha ilyenkor a nyelvtani állítmánynak más bővítménye is van, különösen igekötője, akkor ez a nyelvtani állítmány előtti helyéről rendszerint az állítmány mögé kerül. Pl. Péter *megdicsérte* Pált. *Péter* dicsérte meg Pált. Péter *Pált* dicsérte meg. Ez az u. n. Fogarasi-féle magyar szórendi törvény, ezt ő így fogalmazta meg 1838-ban; „a' hangsúlyos szót követi tüstént a határozott módban lévő ige”. A magyar szórendnek ez a főtörvénye ősi finnugor, ill. uráli sajátosság, a török-tatárban és a mongolban is általános. Vannak kivételek, az ú. n. összefoglaló kifejezések, ezek nem szorítják hátra az állítmány mögé ennek legközelebbi bővítményét (különösen az igekötőt): *Péter is* megdicsérte Pált. A Fogarasi-féle szórendi törvény a kijelentő, kérdő és felszólító mondatokra egyaránt érvényes. A szólamok rendjét legtöbbször meg lehet változtatni a nélkül, hogy a mondat értelme lényegesen megváltoznék.

A helyes magyarság és a magyarosság.

Hallottuk, a nyelvnek nincsen a beszélőtől független, önálló léte. A nyelv szóképzeteknek, alaktani és mondattani elemek képzeteinek rendszere, mely mint készség (dispositio, potentia, azaz virtuálisan) létezik az illető nyelvet beszélők lelkében, emlékezetében. A nyelv e lelki mivolta, természete révén csodálatos lelki kapcsolatot, lelki közösséget teremt az egy nyelvet beszélők között. Joggal lehet mondani ezen az alapon, egy nép azoknak a közössége, akik egy nyelven beszélnek. Nyelvében él a nemzet! Helyesebben: Nyelvében él a nép! Minthogy a nyelv sok egyén, sok nemzedék együttes, kollektív lelki tevékenységének eredménye, azért el lehet mondani: nyelvében tovább él egy nép őseinek lelke.

A nyelv lelki készségét, a szóképzeteknek, az alaktani és mondattani elemek képzeteinek rendszerét nem lehet örökölni a szülőktől úgy, mint pl. testi szerveinket; ezt a készséget, képzetrendszert mindenegyes egyénnek magának kell lelkében kifejlesztenie, eltanulva azt szüleitől és környezetétől. A szülőknak az iskolával karöltve azon kell fáradozniuk, hogy mentől teljesebben és eredeti épségében ültessék át a fölnövekedő nemzedék lelkébe a nyelvkészséget. Az iskolának a nyelvkészség fejlesztésén kívül még kötelessége öntudatosá tenni a tanulóban anyanyelvének alkatát: a szókészlet sajátosságait és a nyelv szerkezetét; továbbá kötelessége az iskolának a tanuló nyelvi lelkiismeretét nevelni, kifejleszteni érzékét anyanyelvünk nyelvtani helyessége és tisztasága iránt.

Nekünk, a tanuló lelki nevelőinek erre a magasztos hivatásra föl kell készülnünk nyelvészeti előtanulmányokkal; nyelvérzékünket állandóan fejleszteniünk kell jó íróknak, nyelv művelő szakmunkáknak (pl. Simonyi Zs., Dengl J. Pintér J., Tolnai V. stb. műveinek) és a magyar nyelvészeti folyóiratoknak tanulmányozásával.

Sokat vitatták: (Gombocz: Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. M. Ny. 27: i.) nyelvhelyességi kérdésekben mi az irányadó, mi a döntő? Egyesek szerint a nagy írók nyelve vagy a népnyelv vagy a régi nyelv vagy a nyelvfejlődés alapján ítélkező nyelvész vagy tekintélyes testület (az Akadémia, a Kormány), mások szerint a célszerűség vagy a logika vagy az esztétika vagy földrajzi szempontok (egyes vidékek nyelve). Mi az irányadó, a döntő nyelvhelyességi kérdésekben, azt a nyelv természetéből kell megállapítani. A nyelv egyéni és egyúttal szociális természetű. A nyelvi jelenségek úgy jönnek létre, hogy az egyesektől kiinduló jelenségek közül egyeseket a többség utánoz, elfogad, közszokássá válnak, viszont másokat a többség elutasít, nem fogad el; vagy a meglevők közül egyeseket kivét, nem használ többé. Külön lehet szó irodalmi, köznyelvi és népnyelvi nyelvhelyességről. Mindháromban a döntő a *közszokás*. Az irodalmi nyelvhelyességre vonatkozólag a döntő a mindenkori irodalmi közszokás, a köznyelvre a művelt közönység mindenkori közszokása, a népnyelvre az illető népközönység mindenkori közszokása. Bennünket itt most csak az irodalmi nyelv és a köznyelv helyessége érdekel.

Az irodalmi nyelvben és a köznyelvben néha kétség merülhet föl a közszokásra vonatkozólag. Ilyenkor a nyelvtudomány jön segítségünkre. Ujabban a Magyar Tudományos Akadémia *Nyelvművelő Bizottságot* állított föl és nyelvművelő folyóiratot (*Magyarosan*) indított a nyelvhelyesség és a nyelvtisztaság kérdéseinek eldöntésére és a nagyközönségnek ily irányban való irányítására. A nyelvhelyességre és a nyelvtisztaságra való törekvésünknek ki kell terjednie a nyelv hangtani, szótani és mondattani jelenségeire egyaránt.

A helyes magyar kiejtésre nemrégén Kodály Z. hívta föl a figyelmet. Tanulságos hozzászólások jelentek meg erre vonatkozólag Laziczius Gyulától,

Nagy Bélától, Sági Istvántól, Csűry Bálinttól a Magyar Nyelv c. folyóiratban, Gyomlay Gyulától a Budapesti Szemlében. Tanárjelöltjeink az egyetemi fonetikai előadásokon, a Tanárképző Intézeteknek magyar leíró nyelvtani óráin készülhetnek föl szakszerűen a helyes magyar kiejtésre. A budapesti egyetemen Nagy Adorján, a Nemzeti Színház tagja beszédművészeti előadásokat tart. Külföldi egyetemeken is tanítják a Sprechkunstot.

A kiejtés, szótan és mondattan körében leggyakrabban előforduló nyelvtani helytelenségeket és idegenszerűségeket most itt részletesen nem tárgyalhatjuk. Utalok újra az előbb említett szakmunkákra és folyóiratokra.

A szóképzlet általában jobban van kitéve idegen hatásoknak, az alaktani és a mondattani elemek kevésbbé. Pl. az amerikai magyarság átvesz sok angol szót, de ezeket anyanyelve képzőivel és ragjaival használja. Az albán nyelvnek kb. csak 500 oly szava van, amely indogermán ősnyelvi örökségből származik, a többi idegen szó, de azért az albán indogermán nyelv, mert szerkezeti elemei indogermán eredetűek. A szókincsnél az idegen szók nagy száma miatt, az alaktani és mondattani idegenszerűségeknél e szerkezeti elemek fontossága miatt kell különösen őrködni a nyelv tisztaságán. Arany J. szerint: „Egyes szavak csupán levelei, vékony ágai a nyelv törzsökének, azok rombolása könnyebben pótolható: de a szókötési formák azon nemesb ereket, csatornákat képezik, melyekben a fa éltető nedve kereng: dűljük fel, — és a fa nem lesz többé.” Proz.¹ 375. Beteg az a szervezet, amely nem tud megküzdeni az idegen kóros elemekkel, beteg annak a népnek a lelke, amely nem tud védekezni a nyelvi idegenszerűségek ellen.

Reményik Sándor szavaival fejezem be előadásomat:

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhítattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki; ne szaggassátok szirmait
A rózsafának, mely hóban virul.
Ügy beszéljen ma kiki magyarul,
Mintha imádkozna,
Mintha aranyat, tömjént, mirhát hozna!

Erdélyi Lapok I. évf. 47. sz. Vö. Magyarosan I. 25.

Öt *világrész magyarsága* című előadását v. Nagy Iván a Magyar Szemle kis könyvtárában (1. sz.) közreadott könyvecskéjéből készítette.

II. Mai magyar élet

A. Új nemzetépítés a világháború után.

A mai magyar állam élete címen tartott előadása után *dr. Weis István* miniszteri osztályfőnök azóta közreadta „Államformák-Kormányformák” c. könyvét. (Magyar Szemle könyve. 1939.) Ez a friss, nagyszabású munka tette főlegessé előadásának nyomdai közlését; ehhez utasítjuk az olvasót.

A magyar falu élete.

Dr. Kerék Mihály

a Falu Szövetség titkára, a Magyar Szemle belső munkatársa.

A magyar faluról szinte a legutóbbi időkig erősen idillikus kép élt a köztudatban. Bogárhátú kis házak az út két oldalán, hangosan csobogó patak a falu alatt, amely friss, tiszta vízzel lát el embert, állatot. A határban dúsan termő szántóföldek, illatos rétek és gazdag füvet adó legelők, amelyen kövér tehének vígan legelésznek. Bent a faluban fehérre meszelt házak körül nagy kert, bőven termő gyümölcsfákkal, a tisztán tartott oleanderes udvarokban piros pufókképű gyerekek hada, amely hangos vidámsággal fogadja este a mezőről fáradtan hazatérő gazdát, aki tarisznyáját a szegre akasztja és alig várja, hogy a boldog családi körben eltöltött estebéd alatt egy-egy szárnyat, combot nyújthasson kicsinyeinek.

Valahogy így tanulták, vagy talán tanulják még most is a városi gyerekek az iskola padjaiban. Ez a kép azután megrögződik a falutól távol élő emberek képzeletében. Jöttek azonban a falukutatók és a városi publikum megdöbbenve látott egy egészen más faluképet, mint amit képzeletében megalkotott. A falu áthatolhatatlan portengerben úszik, levegőjét az árkokban megrekedt rothadó víz büze még elviselhetlenebbé teszi. A rossz ivóvíztől tífusz, golyva, bélbántalmak pusztítják a lakosságot. A fehérre meszelt bogárhátú kis házak körül a szegénység, sőt a nyomor szomorú tünetei. Sápadt, vézna emberek lehorgasztott fővel fásultan vonszolják nehéz életüket. Az iskolából vígan száll az ének, de bent a padokban éhségtől meggyötört arcú, rongyos gyermekcsereg ül, legtöbbje szárnyat, combot életében sem evett és ünnepnapja van, amikor kenyérrel jóllakhatik. A muskátlis ablakok mögött

a szegényszagú szobákban pedig, hogy mi van: aki kétségbe akar esni a magyar sorson, nézzen be télvíz idején a földművelő munkás otthonába és láthatja, hogy gyakran hideg kemencepadkán kuporodva, leírhatatlan rongyokba burkoltan, hogyan fázik, éhezik és sorvad fajtánk fenntartója.

Melyik kép az igazi, melyik mutatja inkább a való életet: önök előtt, akik legtöbbször faluról valók és falun élnek, nem kell bizonyítani. Mondjuk ki: a magyar falu beteg, súlyosan és veszedelmesen beteg gazdaságilag, társadalmilag és politikailag egyaránt.

A tünetek jól mutatják ezt. A magyar falusi lakosság vitalitása mintha hanyatlóban volna. Nem állítom, hogy ez végleges és megállíthatatlan, de az utóbbi évek jelenségei aggodalomra adnak okot. Születési statisztikánk megdöbbentően tárja eléink földművelő népünk propagatív erejének csökkenését. Erre azt felelhetne valaki, hogy világjelenség és természetes következménye a kultúrával fejlődő és emelkedő ügynek. Igaz, de hol van a mi szegény parasztságunk a kultúrától és még inkább hol van a fejlettebb emberi élet igényeitől! Erősebben polgárosodó népek vagy rétegek körében észlelt születésszabályozást nem szabad összetéveszteni a magyar falu szaporodásának az utóbbi évtizedben észlelt hirtelen letörésével. A baj nálunk már olyan rétegekben is jelentkezik, amely minden népnél a nemzeti erő forrása és fenntartója: a parasztságnál. Hová jutunk, ha a magyar falu nem tudja többé betölteni azt a szerepet, amelyre a természettől hivatott; új erős hajtásokat nevelni a magyarság fáján. Ott, ahol 1920. és 30. között 12—14 ezrelék volt a természetes szaporodás, ebben az évtizedben már csak 7—8 ezrelék. Országos viszonylatban is riasztó a hanyatlás, amely a két évtized között 3 ezrelék körül mozog. A város ma is úgy szaporodik, illetve nem szaporodik, mint azelőtt, a veszteség tehát kizárólag a földművelő rétegekre esik. Mivel a halálozási arány javult, a születéseknek kellett csökkenni, mégpedig hatalmas mértékben. Ma sokkal kevesebb csecsemő pusztul el, mint egy évtizeddel ezelőtt, ennek azonban közegészségügyi viszonyaink kétségtelen fejlődése mellett az is oka, hogy sokkal kevesebb csecsemő születik, mégpedig nemcsak a kisbirtokos osztályban, hanem a mezőgazdasági munkások körében is. Falun ma már csak a cigányoknál van igazán sok gyerek; ezen azonban kevés okunk lehet örülni. Utána a puszták népe: a gazdasági cseleltség a legszaporább réteg, bár korántsem annyira, mint a múltban; a napszámosok és általában a földnélküli szabad munkások viszont sok helyen kevesebb gyermeket hoznak a világra, de mindenesetre kevesebbet nevelnek fel, mint a kiscsászák. A falusi szegénység tehát nem tartja már hasznosnak a bő gyermekáldást. Roppant veszedelem ez, ha meggondoljuk, hogy bennünket három irányban is erősen expanzív nálunk sokkal jobban szaporodó népek vesznek körül. Már pedig az új nacionalizmusok, vagy mondhatjuk imperializmusok korszakában a tömegező fontossága nagyon megnövekedett s a dekadencia, még ha az csupán átmenetileg a népesség propagatív erejének

csökkenésében jelentkezik is, sokkal veszedelmesebb a nemzet jövőjére, mint kevésbé feszült, kevésbé izgalmas időkben.

A másik kedvezőtlen jelenség az elvándorlási mozgalom. Ez ugyan minden időben megvolt és megvan ma is, nemcsak nálunk, hanem sokkal jobb körülmények között élő népeknél is. önmagában még nem volna baj, hiszen emberileg érthető és gazdaságilag is megokolt lehet, hogy a lakosság faluról a városba törekszik; a fejlődő ipar mindenkor és mindenütt a falusi népből meríti emberanyagát, a városi lakosság a falu társadalmából újul meg. A mozgalom aránya, a mögötte rejlő körülmények és következményei mutatják meg azonban, hogy a faluról való menekülés mennyiben tér el a természetes fejlődés irányától és mennyi benne az olyan elem, amelyet ki kellene küszöbölni. Nagyon elhibázott dolog volna a mi esetünket a nyugati államok hasonló jelenségének szemüvegén át nézni és megítélni. Ilyen sajátosan földművelő népnek, mint a magyar, a polgárosodásnak ezen a fokán, közgazdasági életünk jelenlegi fejlettsége mellett a város vonzóereje és az elvándorlási mozgalom nincs egyensúlyban egymással. Figyelembe kell venni továbbá, hogy nemcsak a paraszt igyekszik el a faluból — különösen annak fiatalabb nemzedéke — hanem az intelligencia is. Melyik tanítónak, lelkésznek, orvosnak nem él lelkében a vágy, hogy városba kerüljön, hányan vannak, akik avval az eltökéltséggel mennek falura, hogy egész életüket ott fogják leélni? Ez nem szemrehányás akar lenni, de lássuk be, hogy nem öröndetes dolog, éppen a falu szempontjából nem, sőt hátrányai lépten nyomon kiütkeznek. Valami hibának kell itt lenni, hogy falun az élet nem tud egyensúlyba jutni és olyan tünetek, olyan kilengések észlelhetők, amelyek kevésbé a természetes fejlődés, mint a kóros állapot következményeinek látszanak.

Sok helyen a lakosság egészséges vallási meggyőződése is bomlásnak indult s hite megrendült. A nép mintha belefáradt volna a földi harcokba s reménytelennek találná a küzdelmet a földért, munkáért, a családért, és menekül valami elképzelt misztikus lelki világba, ahol nagyobb megbecsülést, vigaszt és enyhülést remél. A szekták komor zűrzavaros szertartásai mind több fáradt, egyházával és a földi étellel meghasonlott lelket ragadnak magukkal. Annál megdöbbenőbb ez, mert hiszen a magyar ember alaptermészete józan, reális, higgadt és általában kevés érzéke van a misztikum iránt. Ha mégis áldozatul esik az ilyen lelki ragálynak, ennek nyilván alapos oka van; nem szabad könnyelműen napirendre térni e jelenségek felett, noha inkább szórványos még, de már is komoly figyelmeztetés arra, hogy valami nincs rendben a társadalmon, az egyházon belül és jó lesz résen lenni, mielőtt a baj jobban elharapóznék.

A falu politikai élete sem a kiegyensúlyozottság képét mutatja. Ebben is híven tükröződnek a vagyoni aránytalanságok, a társadalmi diszharmónia és a szociális bizonytalanság. A magyar paraszt politikai magatartása ma inkább ösztönös, mint tudatos, ami talán részben jó, mert földművelő né-

pünkben — hála a gondviselésnek — még egészséges magyar ösztön lakozik; másrészt azonban veszedelmes, mert különösen politikai válságok idején könnyen a kiszámíthatatlan felé ragadhatja a befolyásolható tömeget és vele a nemzetet is. A falusi népben éppen azért, mert politikai magatartásában inkább érzelmei által vezetteteti magát, óriási pusztítást tehet a demagógia és tesz is különösen ott, ahol az egészségtelen gazdasági és szociális viszonyok kedvező légkört teremtenek a felelőtlen politizálás és izgatás számára. Igaz, hogy a falu rettentő sokat csalódott már mindenféle politikai irányban, konzervatívban és forradalmiban egyaránt s így általában nem ül fel a legmeggyőzőbb Ígéretésnek sem, az ördög azonban nem alszik és a falusi nép szervezetlensége, magárahagyottsága, elemi, társadalmi, gazdasági és szociális, sőt emberi igényeinek kielégíthetlensége mellett csak ügyes propaganda kell, hogy a földművelő nép olyan irányba sodródjék, ahol minden eddiginél nagyobb csalódás vár reá és az országra is. Aki nemcsak felületesen ítéli meg a falut, de ismeri a parasztság csendes belső vívódását, izgalmaikat, rossz sorsán érzett elkeseredését, hite vesztését mindabban, amit eddig hirdettek neki, a vágyat: kiemelkedni mai gyötrelmes helyzetéből, az tudja, hogy ez a feszültség lehet építő, de romboló hatású is, a szerint, hogy ki fogja azt és milyen irányban felhasználni.

A falu életében jelentkező itt említett tünetek és folyamatok előidézésében a különböző tényezők egész sora játszik szerepet. Ezek a tényezők gazdasági, kulturális, társadalmi és szociális jellegűek, amelyek egymással kölcsönhatásban hozzák létre falusi közállapotaink visszas jelenségeit.

Első helyen a földkérdést említem, mert ennek jelentősége és szerepe minden irányban kimagaslík. A falusi ember számára a föld nem csak gazdasági eszköz, nemcsak termelési tényező, hanem magát az életet jelenti; szinte többre becsüli családjánál, gyermekeinél, amiből rendszerint többje is van mint a földből. Ez nem csupán megélhetésének forrása, hanem egyszerűen meghatározza társadalmi helyzetét is a falu közösségében, ahol rang, tekintély, befolyás a holdak számától függ. A földnek ez a kettős szerepe döntő jelentőségű a falu szociális és gazdasági életének fejlődésére. Ha a föld kevés, vagy a földvagyon megoszlása aránytalan, ez a kedvezőtlen jelenségek egész sorának okozója lehet. Nálunk mind a két eset gyakori, ennél fogva gyakoriak a bajok is, melyek belőlük származnak. Ahol kevés a föld, ott a parasztbirtok felaprózódik, terjeszkedés hiányában a földművelő osztály szociális szintje alábbszáll és nagy tömegek kerülnek proletársorba vagy ahhoz közel eső életszínvonalra. Ha ilyenkor hiányzanak a feltételek a termelés belterjesebb irányú fejlesztésére, amely ugyanazon a területen több ember foglalkoztatását és megélhetését tenné lehetővé, ha nincs megfelelő egyéb munkaalkalom, (ipar, közmunkák), ha földbirtokpolitika hiányában vagy más okból a lakosság feleslegének eltelepítése nem történhet meg, akkor menthetetlenül bekövetkezik az elszegényedés, a városba

özönlés, esetleg a gyermekáldás szükségszerű korlátozása, egyéb kedvezőtlen szociális és politikai fejleményekről nem is beszélve. Százával rá tudnánk mutatni az olyan falvakra, ahol a jelenségek többje, nagyon sok esetben mindegyike fellépett már, jelezvén, hogy nagy baj van a falu életében.

Figyelemre méltó, hogy szinte azonos következményekre vezet a földbirtok aránytalan megoszlása is. Ez érthető, mert hisz a paraszt szempontjából majdnem közömbös, hogy azért nem tud-e terjeszkedni, mert nincs föld, vagy azért, mert van ugyan, de számára hozzáférhetetlen. Persze ez a kettő nem teljesen ugyanaz, mert ahol a nagybirtok akadályozza a parasztság természetes expanzióját, ott a fenti következmények mellett még a túlságos vagyoni aránytalanságból származó ellentétek és feszültségek is rontják a helyzetet. A nagybirtok környékéről az elvándorlási mozgalom rendszerint erőteljesebb, mint parasztvidéken; ennek következtében a népsűrűség stagnál, vagy alig változik. Jellemző példák erre az uradalmi községek, amelyek lélekszáma évtizedek óta alig szaporodik, mert az uradalom munkaerő szükséglete nagyjában állandó s így az ott élő lakosság szaporulatának feleslege kénytelen elvándorolni. Egész Fejér megye tipikus példája a nagybirtok népességirtó hatásának. Népsűrűsége 50—60 %-al kisebb, mint hasonló mezőgazdasági kultúrájú, de jobbára parasztok által lakott törvényhatóságoké s ezelőtt 70 év vei is épp úgy 50 körül mozgott négy szögkilométerenkénti lélekszáma, mint ma.

A birtokviszonyok és az egygyermekrendszer között kétségtelen az összefüggés. Igen sok egykés faluban határozottan kimutatható, hogy a baj eredete a parasztság szabad terjeszkedését akadályozó kötött nagybirtokrendszerben gyökerezik. A nagybirtoktól körülzárt falvakban a polgárosodásra törekvő parasztság kényszerű védekezési formája ez a nemzetpusztító szokás, amely lassan társadalmi erkölccsé válik és azután is fennmarad, mikor az ok már megszűnt.

A kedvezőtlen birtokmegoszlás káros szociális és gazdasági következményeit fokozza a falusi gazdálkodás alacsony színvonala. A mezőgazdasági termelésről külön előadásban volt szó, azért itt csak érintem, hogy legtöbb faluban a lakosság alacsony életszínvonalának, nyomorúságának és elégedetlenségének fő oka abban rejlik, hogy a földet rosszul művelik, az keveset terem s általában nem használják ki azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyeket a természeti adottságok nyújtanak. Hol van a hiba? A népben, vagy a kedvezőtlen körülményekben? Ha a parasztságot nem is menthetjük fel teljesen a felelősség alól, viszont el kell ismerni, hogy azok a viszonyok, amelyek között földművelő népünk él, inkább hibáinak, mint erényeinek kifejlesztésére voltak alkalmasak. Csak egy példát említek. A magyar paraszt roppant földéhsége közismert, sohasincs elég földje s minden törekvése arra irányul, hogy újabb és újabb holdakat szerezzen meglévő birtokához. Ez önmagában nem hiba — a paraszt az egész világon mindenütt földéhes — ameddig túlzásba

nem megy. Túlzásnak tekinthetjük azonban azt a szokást, hogyha a paraszt egy kis megtakarított pénzre tesz szert, azt nem meglévő gazdaságának belterjesebbé fejlesztésére fordítja, nem célszerűbb gazdasági eszközöket és teljesítőképebb haszonállatokat igyekszik beszerezni s ilyen módon gazdaságát tökéletesíteni, hanem rögtön földet vásárol, sokszor olyan feltételek mellett, amelyek biztos anyagi romlását idézik elő. Az abszurdumig vitt földszerzési vágy iskolapéldája az a kerekegyházi földműves, aki már 60 hold borókát és árvalányhajat termő futóhomokot vásárolt össze, ebből csak néhány holdat művel a legkezedtelegesebb módon és semmi hajlandóságot sem mutat arra, hogy földjét, mint szomszédai teszik, gyümölcsösrel és szőlővel betelepítse, hanem gyermekeivel együtt továbbra is napszámba jár és amint egy kis pénze összegyűlik, megint földet vásárol.

Mielőtt a magyar parasztnak ezt a mohóságát, telhetetlenségét és észszerűtlennek tetsző gazdasági magatartását elítélnők, figyelembe kell venni néhány körülményt. Tudvalevő, hogy falun a társadalmi megbecsülés és tekintély fokát a holdak számával mérik. Akinek kevés földje van, bármilyen jól művelje is, általában kisebb tekintélynek örvend, mint aki a sok hold földön — noha talán gyalázatosan — gazdálkodik. A nagyobb birtokossal más-ként beszélnek a községházán, inkább beválasztják tisztségekbe, a nadrágos emberek szívesebben és barátságosabban érintkeznek vele, gyermekei az iskolában nagyobb respektusban részesülnek, stb. Lehet-e rossz néven venni, hogy a törekvő paraszt mindenek előtt nem jó gazda, hanem nagygazda igyekszik lenni, mert azt látja, hogy csak így emelkedik a társadalmi ranglétrán s szerez magának nagyobb befolyást és tekintélyt nemcsak saját osztályában, hanem az értelmiségiek előtt is. Ez utóbbit különösen sokra értékeli. Alig hibáztathatjuk tehát a parasztságot, amikor az a mi társadalmi felfogásunk és ítéletünk szerint igazodik és az úri Magyarország íratlan társadalmi törvényeinek szelleméhez alkalmazkodik. A mi társadalmi értékelésünknek kell megváltozni, ha azt akarjuk, hogy a parasztság is megváltozzék.

De még egyébre is szükség van. A falusi ember azért is töri magát a földszerzésért, mert inkább hiszi, hogy a nagyobb darab földből több jövedelme lesz, mint azt, hogy a nagyobb jövedelmet kisebb földön is elérheti jobb, belterjesebb gazdálkodással. Ez bizonyos fokig primitív gondolkodásra vall, amit meg lehet érteni, mert hiszen hol tanulja meg a fejlettebb gazdálkodás feltételeit, amikor a népi irányú szakoktatás kiépítése csaknem teljesen hiányzik, a gazdasági tanácsadásról nem is beszélve. Nevelés és gazdasági irányú szakképzés hiányában nem kívánhatjuk, hogy földművelőink úgy gondolkodjanak és számítsanak, mint akik nagyobb általános és szakműveltséget szereztek. Ne feledjük azt sem, hogy általános közgazdasági viszonyaink széles ez országban még nagyon elmaradottak, gondolok itt a közlekedési, szállítási nehézségekre, a közeli fogyasztópiacok hiányára (különösen az Alföldön), az értékesítés bizonytalanságára, ezek mind olyan tényezők, amelyek sok he-

lyen óvatosságra intenek a belterjes gazdálkodással szemben és érthetővé teszik, ha a paraszt a holdak számának szaporításában keresi jövedelmének nagyobbodását. Azután — és ez szintén fontos szempont — a gyermekeire is gondolnia kell. Ha a kis földet több részre osztják, a társadalmi lecsúszás és sokszor az elszegényedés elkerülhetetlen. A mi örökösödési rendünk és majdnem azt mondhatnám kasztszerű társadalmi berendezkedésünk mellett a parasztnak sok földet kell szerezni, hogy gyermekei számára hasonló társadalmi színvonalat és tűrhető létalapot biztosíthasson. Ha majd megtaláljuk a módját annak, hogy kisbirtokainkat meg tudjuk védeni az észszerűtlen elaprózódástól, a nélkül, hogy ezzel nagyobb szociális bajt okozunk, mint amennyi előny abból származnék, ha továbbá sikerül elhárítani azokat az akadályokat, amelyek ma a földművelő osztály gyermekei számára lelkileg is és anyagilag is olyan nehézzé teszik a középosztályba való felemelkedést, valamint az ipari és kereskedői pályákon való önállósodást, ha majd megtanulhatja, hogy kisebb földön is lehet és érdemes jól gazdálkodni is, akkor lassan a parasztság életfelfogása és társadalmi magatartása is megváltozik, mert nem lesz többé szükség arra a helytelen, de szükséges alkalmazkodásra, amelyet a kedvezőtlen körülmények kényszerítettek rá.

A magyar falunak egyik legjellemzőbb vonása társadalmi és gazdasági atomizáltsága, szervezetlensége. Ne tévesszen meg senkit a különböző egyletek, körök, szövetségek és egyéb csoportosulások rengeteg sokasága, mert ez kevesebbé a szervezetségre vall, mint inkább a zavar és széthúzás fokozására alkalmas. Az ember megrémül, hogy mennyi szervezet van egy-egy faluban. Egyik községünkben például a következő alakulatokat találtam: gazdakör, munkásolvastóegylet, iparoskör, tűzoltóegyesület, leventeegyesület, a frontharcosok szervezete, Vöröskereszt, Stefánia Szövetség helyi fiókjá, Ref. Keresztény Ifjúsági Egyesület, Róm. Katolikus Ifjúsági Egyesület, Református Leánykör, Református Nőegylet, Szent Rafael Róm. Kat. Leánykör, MOVE, cserkészcsapat, Kat. Dalkör, Ref. Dalkör, összesen 17 különböző egyesület egy 5000 lelket számláló faluban. Az erőknek ez a szétparcellázása rosszabb a teljes szervezetlenségénél. Mert ott, ahol nincs semmi, sokkal könnyebb valami életrevalót alkotni, mint ennyi egyesület mellett, amelyeknek elnökei, titkárai keveset tevékenykednek ugyan, de annál többet intrikálnak egymás ellen és bizalmi pozíciójukat többnyire nem egyesületük felvirágoztatására, hanem emberi gyengeségeik kiélésére használják fel. Ilyen körülmények között minden építő szándék és akarat belefut a kicsinyes személyi harcokba, amelyek a falu társadalmában dúlnak. Ha az az energia, amelyet egymás elgáncsolására pazarolnak, a problémák megoldására fordítatnék, a falu olyan lehetne, mint amilyennek a városi elemi iskolák idillikus falu-képei mutatják, így azonban a problémák maradnak, sőt mind nagyobbakká válnak. A tapasztalás azt mutatja, hogy a magyar falu jelenlegi helyzetében társadalmi feladatok megoldására képtelen; szociális akciókat, amelyeket társadalmi úton

lehetne és kellene lebonyolítani, nem tud vállalni — belső erőinek teljes szétbomlottsága miatt. Ez olyan beteg állapot, amely nemcsak az öntevékenységet és a helyi kezdeményezéseket teszi lehetetlenné, de sokszor a felülről jövő intézkedések hatásfokát, vagyis a szociálpolitika eredményességét is csökkenti. Óriási baj ez, mert arra kényszeríti a kormányzatot, hogy hivatalos úton, saját közegeivel végeztesen olyan teendőket is, amelyek társadalmi úton könnyebben, olcsóbban és tökéletesebben volnának lebonyolíthatók. A falu életének ez a sivársága és akcióképtelensége egyik fő akadály a fejlődésnek. Az egyszerű nép előtt viszont nem növeli az értelmiség tekintélyét, ezt pedig — különösen annak tevékenyebb, értékesebb elemeit — arra kényszeríti, hogy a falut megutálva városi elhelyezkedést keressen magának.

A falusi életnek ezt a vigasztalan belső széttagoltságát sokan azzal magyarázzák, hogy a magyar fajta nem alkalmas anyag a szervezés számára. Túlságosan individualista lény, aki nem szívesen dolgozik a közösségért, nemcsak mint közkatona, de mint vezető sem, noha legfeljebb ilyen szerepben lehet valamely ügy számára megnyerni. Van némi igazság ebben a bírálásban, de talán több a túlzás. Legalább is a parasztot illetőleg. Említettem, hogy a falu népe hosszú évtizedeken keresztül olyan körülmények között volt kénytelen élni, amelyek inkább hibái, mint erényei kifejlesztésére voltak alkalmasak. Minden, ami vele és körülötte történt, nem jó példa volt arra, hogy individuális alaptermészete szelídüljön és alkalmazkodjék a közösség érdekeihez. Nálunk a társadalom minden terén alárendelt szerepre volt szorítva, nemhogy öntevékenységet előmozdították volna, de egyenesen akadályozták ott is, ahol erre meglelt volna a hajlam és a készség. Az állam volt a mindenható tényező, amely ugyan nem vette át a társadalmi feladatokat, de viszont gyanús szemmel nézett minden megmozdulást, amely valamely rétegben csírázásnak indult. Ilyen viszonyok között hogyan fejlődhetett volna ki mélyebb szolidaritás, közösségi szellem, a társas együttműködés értékelésének tudata? Talán a felülről jött indítások révén? óriási tévedése volt a magyarság vezetőinek, hogy amikor egyfelől csak az állam bátyáit erősítették és a társadalom erőit elsorvasztották, másfelől azt remélték, hogy az elfojtott társadalmi öntevékenységet felülről iniciált kezdeményezésekkel pótolhatják. Bizonyos, hogy nem voltak jó szociológusok. Mert különben tudták volna, hogy ha egy társadalomból kiölik azokat az erőket, amelyekkel természetes úton fejlődhetnék, hiába adunk annak mesterséges injekciókat. A társadalom organizmus, mechanikus eszközökkel csak elsorvasztani lehet, de nem fejleszteni. A termótalajba, ha egyszer elrontották, hiába vetjük a legkiválóbb nemesített vetőmagvat, nem fog az teremni. Előbb a talajt kell megjavítani.

A magyar falut már többször meg akarták szervezni, de sohasem sikerült. Éppen azért, mert a szervezés nem a falusi társadalom természetes szükségleteiből indult ki, hanem képzelt elgondolásból. Valakinek, egy befolyásos embernek vagy egy politikai törtetőnek eszébe jut, hogy a falut meg kell

szervezni. Az igazi szándékot azonban nem lehet sokáig titkolni s a paraszt, ha bedúlt, egy csalódással többet mondhat magáénak. A jóindulatú, valóban segíteni akaró mozgalmak is hasonló sorsra jutnak, ha nem számolnak azzal, hogy itt belső erőtől megfosztott, egyedeiben szétbomlasztott, sok kedvezőtlen tapasztalatot szerzett, tehát rosszul nevelt társadalommal állanak szemben, amelyet nem lehet huszáros attakkal megrohamozni és bevenni. A felülről jövő kezdeményezések még reménytelenebbek, mert a társadalom bizalmatlan, ha olyan helyről akarják megszervezni, ahonnan az adót behajtják, vagy ahonnan a politikai nyomás szokott jönni. A háború után különösen nagy divat volt a falut szervezni. A legkeserűbb csalódásokat ekkor szerezte a falu népe, mert mi tagadás, ezek a szervezetek talán alkalmasak voltak arra, hogy néhány embernek ugródeszkául szolgáljanak, a falu azonban keveset nyert velük, sőt gyakran többet ártottak neki, mint használtak. Az egyetlen komolyan tetsző alakulás is mivé lett? Amíg a Nagyatádi-féle parasztmozgalom friss ereje és lendülete táplálta, addig élt és hatott. Mikor azonban túl messze fekvő célokat tűzött maga elé és a Deutsche Verein für ländliche Wohlfahrt-und Heimatspflege mintájára, tehát egy belterjes faluéletre támaszkodó külföldi mozgalom példája alapján akarta az egyetlen épkézláb szervezettel sem rendelkező magyar falu társadalmát összefogni, olyan fába vágta a fejszét, amelybe ez akkor is beletört volna, ha egyébként ezt a jelentős szervezetet elég meggondolatlanul eredeti célkitűzésével szögesen szembenálló célok szolgálatában teljesen le nem járatják. A falu szervezését merőben új nyomokon kell elkezdni. Ez a rossz tapasztalatok után nagyon nehéz feladat es hogy sikerrel biztasson, előbb egy sereg más kérdést kell megoldani.

A falu társadalmi szervezetlensége sok hátrányos következménnyel járt mind a falu egészére, mind külön a paraszti rétegekre. Ezek nem tudják érdekeiket kellő súllyal érvényesíteni, mindenesetre megközelítően sem olyan mértékben, mint a sokkal jobban szervezett városiak, noha helyzetük minden téren jóval elmaradottabb és problémáik is számosabbak amazokénál. Szeretjük a kelleténél is többet dicsérni a falut, mint a magyarság faji erőinek forrását, hagyományainak őrzőjét, nem győzzük magasztalni a parasztság nemzetfenntartó tulajdonságait — de nehéz sorsának megjavítására alkalmas cselekedetekben már nem vagyunk ilyen bőkezűek. Tagadhatatlan, hogy vannak biztató jelek és tények, amilyen például a megelőző egészségügyi szolgálat megszervezése, amely a zöldkereszt intézményén keresztül az utóbbi években — ahová elért — nagyon megjavította a falu egészségügyi viszonyait és a Stefánia Szövetséggel karöltve különösen a csecsemőhalálozások csökkentésével ért el szép eredményt. Gazdasági téren már kevésbé hatékony intézkedésekkel találkozunk. Pedig a falu gazdasági szintjének emelése volna mégis csak a legelső és legfontosabb feladat. A sorrend kérdése itt nem közömbös. Az első a munka és az enivaló. A legmintaszerűbb egészségügyi intézményeknek is csak kevés hasznát veszi az olyan társadalom, amely primer szükségleteit

— gondolok itt elsősorban a mennyiségileg és minőségileg megfelelő táplálkozásra és lakásra — szegénységénél fogva csak nagyon tökéletlenül tudja kielégíteni. Az egészségügyi szolgálat határfoka az ilyen társadalomban igen alacsony marad s a reá fordított áldozat nincs arányban az eredménnyel. Ugyanezt mondhatjuk a szociálpolitikai akciókra is, amelyek csak a pénzt emésztik és improduktív kiadások maradnak, ha a szociális segítség munkája nem gazdasági alapokon nyugszik, másszóval, ha egyidejűleg nem törekszünk a földművelő tömegek és a vele szoros érdekközösségben élő falusi kisiparosság létalapjának kiszélesítésére. Ezért nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy nálunk a falufelesztést a gazdasági viszonyok megjavításával kell kezdeni. Az egészségügyi és a kultúra iránti fogékonyság olyan mértékben fog emelkedni, amilyen mértékben csökken a szegénység, illetőleg emelkedik a lakosság életszínvonala. Ennek az összefüggésnek valóságát nálunk pozitív és negatív irányban jól lehet tanulmányozni.

Minden falunak van községi vagy körjegyzője, aki az általános közigazgatást végzi, van adóügyi jegyzője, aki ügyel arra, hogy a közteherviselésnek mindenki eleget tegyen, hála szépen fejlődő egészségügyi igazgatásunknak, csaknem mindenütt találunk már hatósági orvost is: ellenben olyan szakközeg, akinek feladata volna a mezőgazdasági termelés fejlesztése és általában a falusi lakosság zömét alkotó földművelő elem gazdasági érdekeinek szolgálata, ilyet hiába keresünk. Nagyon jellemző és sajnálatos dolog ez, a mellett teljesen következetlen is, mert mégis csak előbbre való lenne egy gazdasági szakember, mint az adóbehajtó közeg. Ha szükséges, hogy a pénzügyi igazgatásnak külön szerve legyen a faluban, mennyivel fontosabb és szükségesebb, hogy az a foglalkozási ág, amelyből a nép él, kellő gondozásban részesüljön, ha másért nem, legalább azért, hogy adót tudjon fizetni. Még a jobb gyarmatokon is a gazdasági kolonizáció előtte jár az adóbeszedőnek. Ilyen körülmények között alig lehet csodálni azt a megdöbbentő tényt, hogy a gabonafélék termésátlaga ma csaknem ugyanazon a szinten mozog, mint fél évszázaddal ezelőtt, a közterhek azonban közel a kétszeresére emelkedtek.

De nem tartott lépést a korrallal a falu szociális gondozása sem. A magyar szociálpolitika nagyon mostohán bánt a falu népével. Idevonatkozó törvényeink elavultak vagy hézagosak s ami jó bennük, az sem lett végrehajtva. Legjellemzőbb erre a 32 évvel ezelőtt alkotott cselédtörvény, amelynek üdvös rendelkezéseiből csak annyi valósult meg, amennyit néhány humánus gondolkodású földbirtokos önszántából megvalósított. Ma még mindig az a helyzet, hogy ha a közhangulat nyomására olykor törvényeket hozunk is a földművelő lakosság szociális érdekeinek védelmére, ebből nagyon kevés megy át az életbe, mert hiányzik az a szerv, amely a végrehajtást ellenőrizné. Az általános közigazgatás közegei erre nem alkalmasak. A szolgabíró, a jegyző, még ha egyébként nem lennének is túlterhelve munkával és szociálpolitikai képzettségük is alaposabb lenne, választás alá eső tisztviselők s ez a tény

bizony sok esetben feszélyezi őket, ha a törvény szigorát a falu, a vármegye hatalmasságaival szemben is alkalmazniuk kellene. Az érdekelt tömegek pedig szervezetlenek, nem tudják tehát kikényszeríteni a törvények végrehajtását. Ezen a téren nagy hátrányban vannak a városi munkássággal szemben, amely a szociáldemokrata, újabban a keresztényszocialista és egyéb felekezeti szakszervezetekben védelmet talál és olyan erőt tud kifejteni, amellyel jogait fokozatosan kiharcolja. Gondoljunk a társadalombiztosítás különböző ágaira, a munkaidő és legkisebb munkabér törvényes szabályozására, a városi munkásság különböző jóléti intézményeire, a karitászra, hol van ezektől a mezőgazdasági szociálpolitika és a falusi jótékonyosság? A kereslet és kínálat törvénye, a szabad verseny már szinte minden téren irányítás, szabályozás alá került, csak éppen a mezőgazdasági munkapiac hódol még a régi szabadelvű felfogásnak; a munkaerő hatályos védelme itt csaknem teljesen hiányzik. Csoda-e, ha a mezőgazdasági munkásság végső szorultságában vagy a pillanatnyi kedvező helyzetet kihasználva néha olyan eszközökhöz folyamodik, amelyekre jobb megoldás mellett nem volna szükség. A külföldi munkavállalás utáni lázas törekvés, a szerződészegés, az itthoni munkaalkalmak mellőzése, a végzett munka minőségének leromlása s általában a munkamorál hanyatlása mind szükségszerű következménye mezőgazdasági szociálpolitikánk mulasztásainak és teljesen egy megítélés alá tartozik azzal a sajnálatos jelenséggel, hogy a falu fiatalsága lelkileg mindjobban elszakad a falutól, ősei foglalkozásától és a több jogot, több védelmet nyújtó város felé keresi boldogulását. Az a nagy és igazságtalan különbségtevés, amely a város és falu között ez utóbbi hátrányára érvényesül szinte minden téren, nagy részben az oka azoknak az aggasztó jelenségeknek, amelyekről az előbb szólottam.

Itt kell foglalkoznom a falu művelődésének ügyével, amely jelentőségénél fogva egy vonalba esik a gazdasági és egészségügyi problémákkal. Azt mondják, hogy a falu közműveltsége az utóbbi időben sokat fejlődött. Ha ez alatt az elemi oktatás kiterjesztését és vele az analfabétizmus csökkenését értjük, akkor tényleg így van. De már egészen más kérdés, hogy mennyiben sikerült a falut a maga sajátos és őseredeti kultúrájában továbbfejleszteni, mennyiben sikerült az általános műveltség elemeit a széles tömegek közkincsévé tenni a nélkül, hogy az ne rombolja szét a népi kultúra értékeit. Én — amennyire ismerem a falut — ezekre a kérdésekre nem tudnék megnyugtató választ adni. A falu egyrészt sokkal kevesebbet kapott a kultúra javaiból, mint amennyit ugyanezzel az áldozattal kaphatott volna, másrészt nem azt kapta, amire szüksége volna. Így talán még szerencse, hogy kevés jutott neki, mert ha többet törődünk vele, esetleg nagyobb kárt okozunk, mint amennyit használunk. Alapvető tévedés a közművelődés uniformizálására való törekvés. Ami jó a városnak, ártalmas lehet a falunak. A városi kultúra nemzetközi, a falusié pedig népi kultúra, amely magán viseli az őslakosság sajátosságait, a nemzeti karaktert, amely az egyik népet megkülönbözteti a másiktól. A mi kultúr-

politikánk uniformizáló és ebben van a veszély a falura nézve. Már az elemi oktatásban megnyilatkozik ez, amennyiben úgyszólván semmi különbség nincs a falusi és városi iskola tananyaga és tanítási módszere között. Aminthogy a tanszemélyzet is teljesen egyforma kiképzésben részesül, noha egészen más körülmények között kell megállnia a helyét, merőben más viszonyok között élő gyermekekkel van dolga a falusi és városi tanítónak, nem is beszélve azokról az egyéb különleges feladatokról, amelyekkel a kétféle környezetben szemben találja magát.

Nagyon messze vezetne, ha most én végig mennék a falusi közművelődés különböző térségein és az ottlévőkről helyzetképet akarnék adni. Foglalkoznom kellene az iskolán kívüli népműveléssel, amely az utóbbi időben javult ugyan, de még mindig nagyon messze van a szükségéstől tartalomban, módszerben és kivitelben egyaránt. Beszelnem kellene a műkedvelő előadások ezernyi nehézségeiről, a bürokratizmusról, a vezgatúráról, az értelmetlen és felesleges költségekről, amelyek a legambiciózusabb embereknek is kedvét szegik az efféle próbálkozásoktól. Megfoghatatlan, hogy amikor egyik oldalról annyi buzdítást kapnak a falu szellemi vezetői, hogy foglalkozzanak a néppel, a másik oldalon tengernyi akadályt gördítenek annak útjába, aki a fiatalságot nemes szórakozásra és versenyre akarja összefogni. De talán mindenképp előtérbe kellene hozni a kultúra terjesztésének legfőbb eszközéről: a könyvről. Az ember megdöbben, amikor megnézi a falusi könyvtárak anyagát. Elképzelhetetlen, honnan tudnak annyi értéktelen ócskaságot, annyi népbolondító ponyvát összehordani, mint amennyi a falusi könyvtárakban van. Ugyáltszik, hogy minden szellemi bóvít, amely még valahol raktáron volt, a falvakra szabadtították rá. Magam is tudok arról, hogy még pár évvel ezelőtt is egy úgynevezett népkönyvtárakció során (ez nem állami kezdeményezés volt) 40—50 évvel ezelőtt megjelent hamis pátozzsal megírt, émelygős történelmi elbeszélésekből, a századforduló táján kiadott, tehát már jórészt elavult gazdasági szakkönyvekből és ugyancsak a háború előtti időből származó egészségügyi füzetekből összeállított könyvtárakat osztottak ki a falusi egyesületek között. De akadnak azért modern dolgok is: a földművelésügyi minisztérium falusi könyvtársorozatában olyan magas színvonalon megírt agrár-meteorológiai, talajkémiai, élettani és egyéb gazdasági szakkönyveket találunk, hogy főiskolát végzett szakember legyen, aki megérti. Hiába keressük azonban azt az izig-vérig magyar, égető sorskérdéseinkkel foglalkozó irodalmat, amely itt szemünk láttára nőtt ki és büszkesége a magyar kultúrának. Hol van Szabó Dezső Elsodort falu-ja és Csodálatos élet-je, hol vannak Móric Zsigmondnak, Illyés Gyulának, Erdélyi Józsefnek, Kodolányi Jánosnak és annyi más kitűnő népből jött és vele összeforrott magyar írónak a művei, amelyek nemcsak szórakoztatnak, de a magyarság örök hivatástudatára vezetnek a tévelygő és mindenféle maszlaggal megkörnyékezett falusi népet. A legválságosabb korszakban élünk, ilyen talán csak Mohács előtt

volt; veszedelem fenyeget nemcsak kívülről, hanem belülről is. Ilyen körülmények között minket csak az menthet meg, ami magyar bennünk, mégpedig romlatlan magyar. De tudatában van-e a falusi nép ennek, mert ma sokszorosan fontos, hogy a legegyszerűbb ember is tisztában legyen azzal: mit jelent magyarnak lenni és magyarsága milyen magatartásra kötelezi. Ezért kellene megnyitni előtte a magyar irodalomnak azokat a forrásait, amelyekből tájékozódást meríthet, öntudatra tehet szert és felvértezheti lelkét, a magyarságát bárhonnán fenyegető veszedelemmel szemben. A falu népét általában közömbösnek szokták mondani nemzeti eszményeinkkel szemben; sokszor ráfognak, hogy nincs érzéke a haza magasabb érdekei iránt. Vaskos tévedés ez, amelybe csak a felületes szemlélő eshet. Állítom, hogy a magyar paraszt, aki szívében hordja a nemzeti érzést és a hazához való ragaszkodást, megbízhatóbb, ha ki kell állani a porondra, mint sokan, akik hangosan szavalják a hazafiságot. És ez a lényeg: veszély idején tetteikkel bizonyítani a hazához való hűséget és áldozatkészséget. A múlt év végén, a válság legforróbb napjaiban tömegével láttam begyulladt, reszkető városiakat, akik csak a menekülésre gondoltak. A paraszt azonban nyugodtan végezte dolgát, mintha semmi sem történnék. Egyik tiszt ismerősöm a meghatottságtól könnyes szemmel mesélte, hogy elszorult a szíve, amikor látta azt a sok éhezéstől vézna, beesett arcú falusit, akiket katonaruhába kellett öltöztetni. Mit lehet ezekkel kezdeni? De amikor felvették a zubbonyt és felkötötték a derékszíjat, mintha kicserélték volna őket: kiegyenesedtek a görnyedt hátaik, kigyulladtak a fénytelen szemek és az öreg frontharcosokon látszott, hogy feledve nyomasztó életük minden gondját-baját, büszkék arra, hogy megint katonák lehettek. És aztán egész Európa bámulja azt a teljesítményt, amit ez a rongyos sereg produkált kegyetlen téli időben úttalan sziklás terepen Kárpátalja megszállásával. A katonazubbony, amely látszólag ezt a csodát művelte, jelképezi a magyar paraszt lelkében mélyen gyökerező hazafias érzést. Nyissuk meg a falu népe előtt a hamisítatlan magyar műveltség forrásait, ismertessük meg vele az irodalom alkotásain keresztül magyar létünk örök nagy problémáit, bizonyosak lehetünk, hogy éppen úgy felébred benne a helyes magyar magatartás tudata, mint veszély idején a katonazubbony alatt a haza védelmének elszántsága.

A faluról még sokat lehetne beszélni. De még többet kellene cselekedni érte. A tett az első, a szó a második, hirdette a magyarság nagy nevelője: Széchenyi István. Mi azonban megfordítottuk ezt a tételt és előbb beszélünk, sőt csak beszélünk. Pedig a magyar falut roppant elmaradottságából sürgős cselekedetekkel tudjuk csak kiemelni. Valósággal újjá kellene építeni falvainkat, hogy ott az emberek szívesen dolgozzanak és éljenek. Újjáépítés alatt nemcsak az egészségtelen odúszerű lakások tízezreinek átalakítását, a belső vizek levezetését, járdák építését és hasonlókat értem, nemcsak a gazdasági fejlődés feltételeinek (földreform, tagosítás, jobb gazdálkodás, stb.) megte-

remtésére gondolok, hanem a falu belső életének megreformálására is. Ez természetesen mechanikus beavatkozással nem lehetséges, hanem csak a falusi társadalomban rejlő nagy erőkezletnek felszabadításával és célszerű szervezésével. Ehhez új embertípusra van szükség falun is. Megfelelő vezetőket kell nevelni, olyanokat, akik a népből valók és méltóak erre a szerepre. De hogyan neveljünk faluvezetőket? Felvetem a gondolatot: tessék kiválasztani a falu jellemre, és vezetői készségre legkiválóbbjait, ezeket (egyelőre nem sokat) a mezőgazdasági munka szünetében vármegyénként egybehívni és összehozni a magyar szellem legkiválóbbjaival, a nép problémáival foglalkozó írókkal, művészekkel, tudósokkal, nevelőkkel. A cél nem szépen kidolgozott előadások tartása és meghallgatása volna, hanem a nagy magyar kérdéseknek közvetlen és állandó megbeszélése, a személyes érintkezés hatásának érvényesítése, amelynek nem csak a falu reprezentánsai látnák hasznát, hanem a szellem emberei is. Ezeket a néhány hétig tartó összejöveleteket minden évben meg kellene ismételni a tapasztalatok kicserélése és az újabb feladatok megvitatása végett. Minden áldozatot megérne, ha az idők folyamán minden falunak legalább egy ilyen természetes vezetője lehetne, aki a maga nagyobb látókörével, kiforrott magyar öntudatával és problémáismeretével óriási szolgálatot tehetne a falufejlesztés ügyének. Mert ezt — legyünk vele tisztában — az eddigi nyomokon bármilyen áldozattal is előbbre vinni nem lehet. De új alapokra kell helyezni a falu úgynevezett értelmiségi vezetőinek a kiképzését. Még fontosabb, hogy megszüntessünk minden igazságtalan különbségtevést falu és város között, ami valóságos átka a falunak, mert menekülésre készíteti az értelmiségi réteg kiválóbbjait, de hovatovább magát a népet is. Olyan helyzetet kell teremteni, hogy az intelligens ember ne számkivetésnek tekintse a falusi szolgálatot, hanem olyan missziónak, amelynek nemcsak kötelességei, hanem bizonyos előnyei is vannak reá nézve.

Higgyünk abban Hölgyeim és Uraim, hogy ha ilyen irányban mindnyájan megteesszük a magunkét, ezt a célt el is fogjuk érni!

A mai magyar város élete.

Dr. Lukács Ödön

ny. miniszteri osztályfőnök, M. Városok Orsz. Szövetségének alelnöke.

A társadalmi és gazdasági élet az utolsó két évtized alatt nagy változáson ment keresztül. Ez a változás a városok arculatán nagyon meglátszik. A gondterhes idők a közfeladatok számát állandóan növelik, a törvényhozók szünet nélkül találnak oly új területeket, amelyekre az állami gondozást ki

kell terjeszteniök. Elhatározásaikban a távolabbi, a jövő magyar élet aktuális problémái lebegnek szemeik előtt, amelyek megoldásában a magyar városoknak tekintélyes szerep jut.

A csonkaország városaira a nemzeti hagyomány az eddiginél sokkal nagyobb feladatokat hárított, de a városok minden erőfeszítéssel azon vannak, hogy feladatainknak eleget tegyenek. Nagy-Magyarországon *1914-ben* nem kevesebb mint *139 város* volt, a trianoni megcsonkítás után azonban *csak \$6 maradt*. A Felvidék, Kárpátalja *visszacsatolása után* Budapesttel együtt városaink száma ezidő szerint *68* és pedig a székesfőváros, 13 törvényhatósági és 51 megyei város.

Az ország lakossága a különféle *községi települések* között a felvidéki és a kárpátaljai területgyarapodás után a következőképpen oszlott meg: Budapest székesfőváros lakossága 1,060.000, a 13. th. város lakossága 767.075, 51 megyei város lakossága 1,320.619, községek lakossága 7,602.128, az egész lakosság 10,750.000. A városokban tehát ez idő szerint 3,147.694 személy, vagyis, az egész lakosság 34 %-a lakik.

Budapest az egyetlen város, melynek 1 milliónál több lakosa van. Nagyság szerint utána következik Szeged 135.074 lakossal. Budapestet öt megyei város és 17 nagy község veszi körül, ezek a telepítések Budapesttel teljesen szomszédosak, és nemcsak közigazgatásilag, hanem közlekedésügyileg is a legszervesebb kapcsolatban vannak a fővárossal. Ezeknek a városoknak és községeknek összes lakossága kereken 400.000 före rúg, úgy, hogy a székesfőváros egy oly településnek tekinthető, amelynek összlakossága majdnem eléri a másfél milliót.

A múlt év őszi hónapjai óta lepergett események után az ország területének nagysága 117.141 négyzetkilométer, vagyis 20,355.908 katasztrális hold. Ebből a területtől a városokra 2,038.991 katasztrális hold esik, vagyis *a városok területe az ország egész területének 10 %-a*.

A városok magva a forgalmi gócpontokon, várak tövében, püspökségek székhelyén való település volt, fejlődésüket a királyok kiváltságlevelek adásával segítették elő. E kiváltságlevelek a letelepülőknek nemcsak a közteherviselés terén biztosítottak bizonyos kedvezményeket, de a helyi ügyeik intézésében is bizonyos önállósággal ruházták fel őket, amely alapja, forrása a mai városi önkormányzati jognak.

A legjelentősebb kiváltságlevelet IV. Béla adta 1244-ben Budának.

Magyarország alkotmányos élete egy több mint ezeréves múltra visszatekintő szokásjogból fakad. E szokásjog helyébe az állami élet fejlődésének megfelelőleg írott törvények léptek.

A jelenlegi *városjogot* különböző különálló törvények szolgáltatják. Nincs tehát Magyarországon egy, az egész alkotmányi kérdést átölelő alaptörvény. E tekintetben Magyarország helyzete hasonlít az angol viszonyokhoz; az alkotmány nem írásos törvényeken, hanem a történelmi fejlődésen alapszik.

Nincs tehát — mint pl. Németországban — törvény által szabályozott egységes községi rendtartás.

E most vázolt körülmény adja magyarázatát a magyar önkormányzati testületek (vármegyék, városok, községek) szervezete és jogélete kifejlődésének. A városok kiváltságos jogainak tartalma, az igazgatásra való berendezkedése, a városi célkitűzések kijelölése a német szellem hatására vall.

A XIX. század derekától indult meg a városok nagyarányú fejlődése. Ez indította a törvényhozást arra, hogy a városok helyzetét az *1886. évi XXI. és XXII. törvénycikk*ekkel alapvetőleg szabályozza. E törvények megszabták a városok autonóm jogának, szervezetének kereteit, s ezenkívül szabályozták háztartás vitelének pénzügyi alapjait. A fejlődés kezdő fokán e törvények keretei között megtalálták a városok önkormányzatuk életlehetőségeit. A törvényalkotás óta eltelt első negyed század gazdasági és kulturális munkája azonban reá birta a városi igazgatást arra, hogy az állam által kötelezőleg előírt köteleességeken messze túlhaladjon, s ezek mellett a saját kezdeményezéséből is új feladatkört teremtsen magának.

E megsokasodott teendők egyfelől a közigazgatást alakították át, s fokozták az önkormányzati élet fejlesztése iránti igényeket, másfelől oly nagy költségeket is okoztak, amelyek a város rendelkezésre álló anyagi erőit igen nagy mértékben vették igénybe. Egy negyed század fejlődése után tehát az 1886. évben megszabott törvényes keretek már oly feszélyezőnek bizonyultak, hogy teljesen átment a köztudatba a szerves városi törvény megalkotásának szüksége. A gyökeres reform megalkotásának azonban — bár fontosságát és sürgősségét minden oldalról elismerték — jelentős akadályai merültek fel, s ezért a törvényhozás az 1912. évben a „Városok fejlesztéséről” szóló LVIII. törvénycikkkel csak részleges reformot valósított meg. Az állam teljesítőképességével számotvetve 4 millió koronát bocsátott a városok rendelkezésére, s további 4 milliót pedig évenként való fokozatos emelkedéssel a városi rendőrség fejlesztésére jelölt ki. Ezenkívül a városokat részben megszabadította azoktól az egykor szükséges korlátnak szánt vagyonjogi, gazdaságviteli rendszabályoktól, melyek a tapasztalat szerint már csak akadályozták őket haladásukban.

A törvényhozás azonban feladatát megoldottnak az 1912. évi LVIII. t.-c. meghozatalával nem tekintette, mert a törvényben olyképp rendelkezett, hogy az életbeléptetéstől számított két éven belül a városok szervezetéről, közigazgatásáról, háztartásáról, úgyszintén a városi rendőrségek országos rendezéséről törvényjavaslat terjesztendő elő. A világháború kitörése miatt ennek a rendelkezésnek eleget tenni nem lehetett.

A *világháború után* való helyzetre nézve szolgáljanak némi tájékoztatóul a következő háztartási adatok: 109 rendezett tanácsú városból a trianoni szerződés meghagyott 35-öt. E 35 rendezett tanácsú város háztartási rendes kiadása az 1923. évben 23,088.544 korona volt.

E kiadásoknak kb. egy harmadrészét 7,853.029 koronát városi pótdából fedezték. A pótdó kivetésének legalacsonyabb kulcsa 49 %, legmagasabb 210 % volt.

E városok háztartási rendes kiadásai az 1920. évben 140,991.299 koronára emelkedtek. A pótdó e szükségletek fedezéséhez nagyjából változatlan arányban 47,420.050 koronával járult, s legmagasabb kivetési kulcsa az összes állami adók után 390 %-ra, kizárólag a földadó után pedig 500 %-ra szökött fel.

A törvényhatósági joggal felruházott városok száma a trianoni békeszerződés folytán 25-ről — Budapestet ide nem számítva — ío-re apadt. E ío város háztartási rendes kiadása az 1913. évben 30,854.751 korona volt, amelynek valamivel több mint egy ötöd részét a városi pótdából származó 5,624.683 korona fedezte. A pótdó kivetési kulcsa 25—82 % között mozgott. Az 1920. évben a törvényhatósági joggal felruházott városok rendes kiadása 233,780.624 korona volt, mellyel szemben a pótdó bevétel 49,684.033 koronával szerepelt, s a pótdó kivetési kulcsa 50—350 % között váltakozott.

Az 1913-tól 1920. évig terjedő hét év alatt, tehát egyéb helyi köztehetől eltekintve, kizárólag csak a pótdó kulcsa úgy a rendezett tanácsú, mint a törvényhatósági joggal felruházott városoknál több mint 200 %-os emelkedést mutat, ami jórésben a korona elértéktelenedésének is a folyománya. Ez az elértéktelenedés azonban s általában a változott gazdasági viszonyok igen különbözőképen éreztették hatásukat a különböző jövedelmek birtokosaira, s ezért a tetemesen felemelt pótdó kulcsa az adóztatásban való aránytalanságot az eddigi helyzettel szemben jelentékenyen fokozta. Az államkincstár ily helyzetben növekvő államsegélyeket engedélyezett a városok részére. A városok és az állam részéről meghozott e nagyarányú áldozatok ellenére a városok alkotó munkája úgyszólván szünetelt. Későbbi időben az állam már a városokat a rendőri kiadások legnagyobb része alól mentesítette, a bevételeiket pedig jelentékenyen fokozta akkor, amidőn a forgalmiadó kezelési teendőinek elvállalása ellenében az általános forgalmiadó egyrészét a bor és hús-fogyasztási adót, valamint az italmérési illetéket a városi háztartás céljaira átengedte. A városok háztartási kérdései azonban e részleges intézkedésekkel sem nyertek megoldást.

A városi intézmények a világháború után lerongyolódtak, új befektetéseket igényeltek, féltő volt, hogy működésükben súlyos fennakadás áll be. A munkanélküliség ijesztő módon nőtt, a közvélemény közmunkák megindítását sürgette, a városi pénztárnak pedig tartalék készletei nem voltak. A városok megnövekedett hiteligényeikkel a bankokhoz hiába fordultak, a külföldi hitelforrások elzárkózása, a belföldi nagy tőke hiány a bankok hitelpolitikáját nagyon tartózkodóvá tette.

E súlyos helyzet a városi közhitel rendezését halaszthatatlanná tette, s állami érdekek szempontjából is igen fontos volt, hogy a városi hitelügyek

indokolt és gyors kielégítésének módja megtaláltassék. A magyar kormány a beszerzett adatokból megállapította, hogy a városok okszerű gazdálkodást folytatnak, túlnyomó részben oly befektetésekre kívánják a hitelt felhasználni, amelyeknek tulajdonképpen az a szerepe, hogy a városi társadalom széles körzetéből felszívják az anyagi erőt a közület számára. A kölcsönből tervezett beruházások a hasznothajtó és merő kulturális jelleg kedvező arányával, csak előnyös befolyással lesznek a városok hitelképességére, ezért a kormány egy a pénzpiacon teljesen egyedül álló kötvény típus creálásával megteremtette a városoknak a külföldi hitelforrásokkal való közvetlen kapcsolatát.

A kölcsön kötvényeknek a new-yorki pénzpiacon való elhelyezését a Speyer et Co new-yorki cég vállalta „Magyar Egyesített városi kölcsön 20 éves 7 ½ %-os biztosított törlesztéses arany kötvények” neve alatt 82 %-os elszámolási árfolyamon 10 milliós dollár névértékben. Egy év múlva az előbbivel azonos kötvény típus kibocsátása ellenében 89 %-os elszámolási árfolyamon évi 7 %-os kamatozás mellett 20 éves törlesztésre 6 millió dollárt vettek fel a városok. E kölcsönök felvétele ellen a későbbi években bíráló hangok emelkedtek, amelyek bizonyára elhallgattak volna, ha a kölcsönfelvétel körülményeivel, felszámolásának módjával s gazdasági hasznával közelebbről megismerkedtek volna. A kölcsön előnyös volt, mert hosszűléjaratú hitelkínálattól a bankok általában még ma is tartózkodnak. A városok különben előnyösebb feltételek mellett vették fel a kölcsönt, mint a csonka állam a maga kölcsönét, pedig azért a népszövetség szavatosságát vállalt. A városokat nem kényszerítették a Speyer kölcsön felvételére, amit legjobban igazol az, hogy az 55 város közül 39, illetve a második kölcsönt csak 33 város vette fel. A városok eredetileg jóval nagyobb összeget igényeltek, s az igényléseket épen a kormány szorította le a városok vagyoni és jövedelmi viszonyainak figyelembevételével. A felvett Speyer kölcsönök gazdaságos felhasználását igazolja az, hogy a kölcsöntökének a th. városok mintegy 70 %-át 23,781.677 pengőt, a megyei városok pedig mintegy 68 %-át 30,903.223 pengőt hasznothajtó célokra fordítottak.

A Speyer kölcsönök évi annuitása a th. és a megyei városoknál együttesen 8,765.569 P; ezzel szemben az ezen kölcsönökből a városok által hasznothajtó célokra történt beruházások már az 1930. évben 10,704.877 P-t jövedelmeztek a városoknak; vagyis a Speyer kölcsönből létesített hasznos beruházások jövedelme a nem jövedelmező célra történt beruházásokra eső 19,456,382 P után fizetendő annuitásrészt is fedezte. A Speyer kölcsönök évi annuitás terhe a kölcsönben résztvevő városok 1932. évre előirányzott háztartási összes kiadásának csak 9.7 %-át tette ki. A későbbi években e helyzet még lényegesen javult is. Ha egyes városok, mint pl. Hódmezővásárhely és Kiskunfélegyháza, nehezen tudnak megküzdeni a Speyer kölcsön terhével, ennek oka az, hogy azt a kormány intelme dacára, vagy olyan beruházásokba fektették, ami közvetlen hasznot nem hoz, (Hódmezővásárhely főleg utakat épített)

vagy pedig olyan intézmények létesítésére fordították (szálloda, fürdő, stb.), amelyek a hozzájuk fűzött reményeket be nem váltották.

A Speyer-féle kölcsönök terheit különben jelentős mértékben enyhítette a kormánynak 450/1933. P. M. sz. rendelete, amely 1933. márciustól kezdődően a kölcsön törlesztését átmenetileg felfüggesztette, a kölcsön után fizetendő kamatot pedig 5 %-ra szállította le. Azonkívül a kormány a legsúlyosabb helyzetben lévő városoknak jelentős segélyeket adott a forgalmiadó többlet alapból (volt olyan város, melynél ez a segély a Speyer kölcsön annuitásának összegét meg is haladta). A kormány ezen gondoskodásának volt az eredménye, hogy az 1932. évben a városok háztartás vitelének akadályai elháríthatók voltak.

A városi közéletre 1927. év óta eseményeiben jelentős, anyagi vonatkozásában terhes időszak következett. A legutóbbi 10 év a nemzeti erőfeszítés ideje volt. A súlyos helyzetből eredő szociális és anyagi bajok, igazgatási nehézségek arra vezettek, hogy a kormányzat a központi hatalom erősítésének politikai alap gondolatára helyezkedett és oly fejlődési folyamat indult meg, amely a városi autonómiákat lényegében szűkebb térre szorította vissza. Kitűnik ez az *lyii óta* hozott törvényekből és ezek alapján kiadott rendeletekből.

E törvények az autonómiát érintő mélyreható szabályozást *szervezeti, igazgatási és városgazdálkodási* téren vitték keresztül.

Az 1929. évi XXX. t.-c. a vidéki városi törvényhatósági bizottság, illetve megyei városi képviselőtestület megalakítását szabályozta, s a th. bizottságba a szakszerűség, a vallásfelekezetek képviselőit is bevonta, s ezenkívül az egyes érdekképviselőknek is helyet biztosított, örökös tagsági helyet is létesített, s egyes hivatali állásokat is felruházott a városi képviselőtestületében tagsági helyvel. Szervezte e törvény a kisgyűlést. A rendezett tanácsú városoknak a megyei város elnevezést adta. Szabályozta e törvény a városi th. bizottság és képviselőtestület megalakításánál követendő és jogorvoslati eljárást. Szabályozta a th. bizottság, képviselőtestület és kisgyűlés hatáskörét és a tanácskozás módját, megszüntette a városok tanácsát azokban az ügyekben, amelyek a törvény meghozatalát megelőzőleg törvény vagy szabályrendelet értelmében a törvényhatósági, illetőleg rendezett tanácsú városi tanács intézkedő hatáskörébe tartoztak, a határozathozatal jogát egyéni hatóságként a polgármesterre ruházta. Megszüntette az állandó és bíráló választmányt. Biztosítja e törvény a minisztériumnak azt a jogát, hogy a városi törvényhatósági bizottságot feloszthatja, és pedig akkor is, ha működése olyan irányt vesz, amelynek következtében a törvényhatóság gazdasági helyzete válságossá válhatik. Végül a törvény rendelkezik a közigazgatási tisztviselők és egyéb alkalmazottak személyi és szolgálati viszonyaira vonatkozólag.

A székesfővárosra az 1930. évi XVIII. t.-c. s ennek egyes rendelkezései módosításáról szóló 1934. évi XII. és az 1937. évi III. törvények rendelkeznek. Ezek szerint lényegesen kibővült a főpolgármester joga. A kezdő állá-

sokra való kinevezés joga őt illeti, ő nevezi ki a számvevőségi tisztviselőket és egyes orvosi kategóriákat. Az 1930. évi törvény a székesfőváros számvevőségétől teljesen független *számszéket* is szervez és azt közvetlenül a főpolgármester rendelkezése alá bocsátja, akinek ily módon a polgármestertől teljesen független szerv áll rendelkezésére, a vagyonfelügyeleti és ellenőrzési jogának érvényesítése céljából.

A főpolgármester felügyeleti hatásköre tehát bővült, állását már nem választás útján, hanem a minisztérium előterjesztésére államfői kinevezés útján nyeri, amely alól bármikor felmenthető.

Érdekes, hogy az 1872. évi 400 törvényhatósági bizottság tagszámát az 1934. évi XII. t.-c. 170-re csökkentette, mert a túl népes kollegiális testület tanácskozásaiban és a határozathozatalban nagy számánál fogva nehézkes.

Mélyreható rendelkezéseket az *önkormányzati testületek háztartására* vonatkozólag az 1927. évi V. t.-c. tett abból a célból, hogy a szükséges takarékoság az önkormányzati testületek háztartásában is kellőképpen érvényre jusson. Megállapította a költségvetések összeállításának módját, idejét, felhatalmazza a belügyminisztert, hogy a pénzügyminiszterrel egyetértve, a költségvetéseket jóváhagyja, indokolt esetben azok egyes tételeit leszállíthassa, felemelhesse, törölhesse, a törvényhatóságra rótt kötelezettség teljesítésére szükséges kiadást abba felvétethesse, vagy a jóváhagyást megtagadhassa, a városokat új költségvetés készítésére utasíthassa, s ha pedig a jóváhagyás megtagadása esetében az érdekelt város a költségvetést első negyedévi időszakának végéig jóváhagyásra alkalmas költségvetést fel nem terjesztene, a belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve jogosult a városnak arra az évre érvényes költségvetését megállapítani.

A községi pótagó mértéke felől tehát végeredményben a belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve határoz. E törvény a városok zárszámadásainak felülvizsgálatára vonatkozólag is rendelkezik s a belügyminiszter felülvizsgálati jogkörét a megyei városok zárszámadásaira is kiterjeszti.

Felhatalmazza e törvény a belügyminisztert és a pénzügyminisztert, hogy a székesfőváros, törvényhatósági és megyei város háztartását, közintézményeinek, üzeimeinek, vállalatainak gazdálkodását — még ha részvénytársasági formában működnek is — továbbá a pénzkezelés és számvitel módját bármikor megvizsgálathassa, indokolt esetben egyes üzemek közvetlen ellenőrzésére a város terhére pénzügyi ellenőrt rendeltethessen ki, akinek jogában áll indokolt esetben egyes kiadások utalványozása ellen óvást emelni, s a belügyminiszter rendelkezéséig annak foganatosítását meggátolni.

A belügyminiszter a városokat igazgatási szervezetük kiépítésére, pótlására, a személyzeti létszám apasztására, gazdálkodásuk megfelelő szabályozására kötelezheti.

Bármely alakban működő nem gazdaságos, vagy nem közszükségletet szol-

gáló városi üzemek, vállalatok, intézetek korlátozását, átalakítását, összevonását, vagy megszüntetését elrendelheti.

A most ismertetett törvényes rendelkezéseket még szigorítja, s a belügyminiszternek még hatékonyabb felügyeletet, sőt beavatkozási rendelkezési jogot biztosít a városi gazdálkodás terén az 1931. évi XXIV. t.-c. és az 1932. évi VII. törvénycikkeken alapuló 4600/19.33. M. E. sz. rendelet. A magyar kormányt kétségkívül az a törekvés indította ennek a rendeletnek a megalkotására, hogy eleje vétessék az üzemek, intézmények vezetése körüli esetleges visszaéléseknek, másrészt, hogy a kormány módot nyerjen arra, hogy a városi üzemek, vállalatok, intézmények vezetését beavatkozás útján racionálisabbá tegye.

A most ismertetett rendelkezések mellett autonom jogi szempontból is érzékenyen érinti a városokat a *hatósági orvos*-szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936. évi IX. t.-c. A törvény az egészség gondolatát állampolitikai vezérgondolattá emeli, és az egészségügy államosítására irányul.

A városok elismeréssel fogadták a törvényt, rendelkezéseit, nem tévesztették szem elől, hogy a 60 éves egészségügyi alaptörvényünk sok helyesbítésre szorul, s hogy az egészségvédelmi rendszer célszerű és hatékony kiépítéséhez, az egészségügyi közigazgatás átszervezéséhez szükséges volt a tisztiorvosok, illetve a tisztii főorvosok államosítása; azonban ez államosítás az autonom jogok lényeges korlátozását jelenti, ami annyival inkább érzékenyebb hatást váltott ki a városoknál, mert a városoknak kell viselniök a törvény szerint a tisztii főorvos és orvosok kiküldetési illetményeit, dologi szükségleteit, a városoknak kell gondoskodni a szükséges segédszemélyzetről, a városokat terhelik az állami szolgálatba át nem vett főorvos, városi tisztii orvos, megyei, városi orvosok szabályszerű elbánás alá vonásával felmerülő költségek, és miután a tisztii orvosok gyógyító orvosi szolgálatot nem végezhetnek, a városok kötelesek a városi orvosi állásokat rendszeresíteni, sőt a városi orvosi létszám kiégésére is kötelezhetők. Mindezekon felül az egészségvédelemre szükséges költségeknek a városok költségvetésébe való felvétele is elrendelhető, sőt az állami tisztii főorvosok és tisztii orvosok illetményeinek fedezéséhez is kötelesek hozzájárulni. A törvény tehát a városokat újabb pénzügyi megterheléssel sújtja.

Kisebb mérvben korlátozza a városi autonómiát a *tűzrendészet* fejlesztéséről szóló 1936. évi X. t.-c. E törvény rendelkezései szerint a városok kötelesek hivatásos tűzoltóságot fenntartani, amelynek főparancsnokát és parancsnokát az illetékes főispán, Budapesten a főpolgármester nevezi ki. E szabályozás a tűzoltóparancsnoki állásra való kinevezés jogát az autonom jogkörből kiemelte.

Különös fontosságú a városokra nézve az 1938. évi II. t.-c, amely szerint 1938. évi április hó 1-től a *városok számvevőségi* szolgálatát állami tisztviselők látják el. E törvény meghozatalára annak indokolása szerint az egyes

városok gazdálkodásában felmerült és nyilvánosságra jutott szabálytalanságok és mulasztások szolgáltatnak okot. A városoktól távol áll, hogy a kormányhatósági ellenőrzés elmélyítése ellen foglaljanak állást, nem vitatható azonban, hogy az állami számvetőségi tisztviselők ellenőrzése nem csak a közigazgatási számvitelre terjed ki, hanem a városi közjöveldmek kivetésére, nyilvántartására, beszédésére és felhasználására is, így tehát a város gazdasági életére és tevékenységére lényeges befolyást gyakorolnak oly tényezők, akik megbízatásukat nem az autonómia hivatott képviselőitől, esetleg azok akarata ellenére nyerik. E törvény is a városoknak kiadási többletet okoz.

Városi törvényhatósági jog tartalma felöleli: a) belügyekben a törvény korlátai között való önálló intézkedésnek, b) közigazgatási ügyekben az alsó- és középfokú bíraskodásnak, c) az állami igazgatás közvetítésének, s végül d) a tisztviselői választásnak jogát. A városi törvényhatóság ezenkívül élhet a törvényhozáshoz és a kormányhoz közérdekű és politikai ügyekben a felírás jogával.

Az ország közigazgatási beosztása ma 31 vármegyei, s ezenkívül 14 városi törvényhatóságra oszlik. A városi törvényhatóságok között Budapest székesfőváros különleges helyzetet foglal el, melyet külön törvények szabályoznak.

Magyarországon *alapvető helyhatósági egységek* a *községek*, a *megyei* és a *törvényhatósági joggal felruházott városok*, melyek az elsőfokú közigazgatást területükön valamennyien ellátják. Ezek közül a helyi önkormányzati jogkörnek egészét a törvényhatósági joggal felruházott városok gyakorolják, amelyek az állam-kormányzat közvetlen ellenőrzése alatt állanak. A megyei városok szűkebb hatáskörrel a vármegye felügyelete alá vannak helyezve. A közigazgatási szervezet kezdőfokán vannak a községek. A megyei városok és a kormány közé közvetítő hatóságként a vármegye ékelődik.

Budapest székesfőváros szervezetében az önkormányzati jognak letéteményese a törvényhatósági bizottság, amely 108 választott tagból, 19 érdekképviselői tagból, 22 élethossziglanra választott tagból és néhány olyan tagból áll, akiket a tagság hivatali állásuknál fogva illet meg.

Törvényhatósági választó joga van annak, aki megfelel azoknak a kelleknek, amelyeket az országgyűlési képviselői választójogra vonatkozólag az 1925. évi XXVI. t.-c. előír, ha az összeírás évét megelőzően hat év óta állandóan megszakítás nélkül a székesfőváros területén lakik. A *törvényhatósági bizottság közgyűlése* gyakorolja: a fővárost megillető politikai jogokat, a felírási, levelezési, kérelmezési és panaszjogot, alkotja a szabályrendeleteket, megalkotja a közigazgatási kerületeket, felügyeletet gyakorol önkormányzati szerveinek működése felett, megválasztja bizottságait, állásokat szervez és megszüntet, megállapítja a székesfőváros alkalmazottainak illetményeit, választja a törvényben megjelölt tisztviselőket, választja valamely közjogi szervhez küldöttjeit, illetve képviselőit. Megállapítja a költségvetést, zárszámadást, va-

gyonleltárt, vagyonmérleget. Határoz a székesfőváros javára szedhető közszolgáltatások (adók, pótlékok, vámok, illetékek, helypénzek, díjak, járulékok) bevezetése, megváltoztatása, megszüntetése tárgyában, határoz közművek, üzemek létesítése, megszüntetése tárgyában; határoz 500.000 P értéket meghaladó vagyonszerzés, elidegenítés, megterhelés ügyében, tárgyalja a város-szabályozási terveket.

A törvényhatósági bizottság elnöke a *főpolgármester*, akit az államfő nevez ki s bármikor felmenthető. A főpolgármester szószólója a minisztériumnál a főváros érdekeinek, viszont a székesfőváros közigazgatása körében örökös az állam érdekei felett, felügyel a törvényhatóság közigazgatásának egész menetére, különösen arra, hogy a törvények, a miniszteri rendeletek és a szabályrendeletek végrehajtása pontos legyen.

A város önkormányzatának első felelős tisztviselője a *polgármester*, akit munkájában két alpolgármester segít. A polgármestert, alpolgármestereket, a tanácsnokokat, az árvaszéki elnököt és tiszti főügyészt a törvényhatósági bizottság választja. A legalsó fizetési osztályba tartozó állást betöltő tisztviselőket a főpolgármester, a többiek pedig a polgármester nevezi ki. A polgármester és az alpolgármesterek megbízatása hat évre, az összes többi tisztviselő megbízatása élethosszig) anra szól. A polgármester és alpolgármesterek megválasztását az államfő erősíti meg. A polgármester képviseli a fővárost, kormányhatóságokkal, vagy harmadik személyekkel szemben közigazgatási hatósági hatáskörbe tartozó vagy vagyoni jogi ügyekben végrehajtja a törvényeket, rendeleteket, határozatokat, vezeti és ellenőrzi a székesfőváros egész gazdálkodását, rendelkezik a főváros tisztviselőivel, gyakorolja a kinevezési és fegyelmi jogkört. A főváros 14 közigazgatási kerületre oszlik, amelynek vezetője a *kerületi előljáró*.

A *törvényhatósági joggal felruházott város* jogainak egyetemét a törvényhatósági bizottság képviseli. Ezeknek taglétszáma 160—180; átlagban 500 lakosra esik egy bizottsági tag. A tagoknak $\frac{2}{3}$ részét az összes választók, $\frac{2}{5}$ részét a legtöbb adót fizetők választják, $\frac{3}{5}$ része a szakszerűség képviselőiből, az érdekképviselők és az egyes vallásfelekezetek vezetőiből és kiküldötteiből kerül ki. Vannak ezenkívül életfogytiglanra megválasztott (örökös) tagok is, és oly tagok, akiknek hivatalból van szavazati joguk. A törvényhatósági joggal felruházott városok törvényhatósági bizottságának (közgyűlés) jogköre csekélyebb eltéréssel egyezik a székesfőváros törvényhatósági bizottságának jogkörével. A törvényhatósági városok élén áll a polgármester, akit a törvényhatósági bizottság választ. A kormány politikai megbízottja a főispán, akit a belügyminiszter javaslatára az államfő nevez ki.

A *megyei városok* autonóm testületét képviselőtestületnek nevezik, a tagok száma 60 és 120 között mozog. A tagok felét az összes választók választják, fele pedig a legtöbb adót fizetők köréből kerül betöltésre. A polgármestert a képviselőtestület 10 évi időtartamra választja. A megyei városok köz-

vetlen felügyelője a vármegye, az állami felügyeletet pedig a belügyminiszter gyakorolja.

A megyei városok képviselőtestületének jogköre kisebb eltéréssel egyezik a törvényhatósági joggal felruházott városok törvényhatósági bizottságának jogkörével, de a kormányhoz közérdekű és politikai ügyekben a felírás politikai jogával nem élhetnek, és közvetlen a vármegye felügyelete alá vannak behelyezve.

A városok önkormányzati kötelező hatásköre a következő: 1.) A törvényben megállapított módon való szervezkedés, 2.) e szervezet és az önkormányzati működés költségeiről a törvényes korlátok között való gondoskodás, 3.) a törvényes kormányrendeletek végrehajtása, 4.) fokozatos és a város anyagi erejéhez mért gondoskodás: a) a város szabályozási tervének és építési módjának megállapításáról, b) a városi utcák, terek és hidak építéséről és fenntartásáról, c) a vízellátásról, d) a csatornázásról, e) közvilágításról.

Tetszőleges (facultatív) hatáskör: a városok önkormányzati joguknál fogva mindazon közszükségletek kielégítését vonhatják közhatalmi körökbe, amelyek törvénnyel nincsenek az államnak fenntartva. Az ily határozatok a vagyonsfelügyelő hatóság jóváhagyását igénylik.

A *közegészségügyek* intézése Magyarországon jórészt állami feladat. Kórházaink száma 291 volt az 1935. év végén 47.000 ágygal. Ebből az állam kezében 73, a városok tulajdonában 14 kórház van, de jelentős anyagi támogatást nyújtanak a területükön letelepedett vármegyei és más kórházaknak. A városok 13 helyen tartanak fenn önálló tüdőbeteggondozót, 15 helyen pedig jelentős összeggel járulnak hozzá az állami intézmények fenntartásához. Más egészségvédelmi intézetet is tartanak fenn és támogatnak a városok. Húsz városban van városi mentőszolgálat, 12 Jielyen pedig részlegesen vesz ebben részt a város. Fürdője 20 városnak van saját tulajdonában.

A *főváros közegészségügyi igazgatása* kettős, és pedig preventív és gyógyító. Az előbbit szolgálják a tüdőbeteggondozó intézetek, a fertőtlenítő intézet, a közegészségügyi és bakteriológiai intézet, az idegbeteggondozó és tanácsadó állomás, a köztisztasági hivatal. A főváros 1917-ben építette fel az első tüdőbeteggondozó intézetet. Ezidőszerint a főváros 10 intézetből álló gondozó hálózatot tart fenn, amelyet szervesen egészít ki az 1931-ben épült fekvőcsarnok. A tüdőbetegek halálozási arányszáma az intézetek létesítése folytán lényegesen javul. 1918-ban a halálozási arányszám 4.23 %, a gondozó hálózatok teljes kiépítése után ez a szám 1.23 %-ra zsugorodott össze. Az intézetek népszerűségét igazolja, hogy 1930-ban az összes vizsgálatok és kezelések száma 190.000 körül volt, ma 2,500.000-ret is eléri. Az *anya- és csecsemővédelmet* a székesfőváros az Országos Stefánia Szövetséggel bonyolítja le. Szükség esetén a csecsemő tápszert, tejkészítményt, tejet és gyógyszert kap. Ezt kiegészíti az ingyen csecsemőkelengye kölcsönzése, az anyának és a gyermeknek 9—12 hónapig tartó teljes ellátása.

A főváros egészségügyi igazgatásának igen elismert része az *iskolaorvosi intézmény* is, melynek keretében történik a községi iskolák tanulóinak a testnevelés és sportolás szempontjából való orvosi felügyelete.

A székesfőváros ezidőszerint n kórházat tart fenn, 7.500 ágygal. Naponta 300 beteg lépi át a kórház küszöbét. Évente csaknem 90.000 beteg veszi igénybe a kórházi ápolást, igen jelentős része díjmentesen.

A csonkaországban ezidőszerint 291 kórház van 47.000 ágygal. A székesfőváros egymagában a kórházi ágyak közel 17 %-át tartja fenn. A 11 fővárosi közkórházakban több mint 100 tisztviselő, 300 orvos, 1100 ápoló s ápolónő és 900 egyéb munkás dolgozik állandóan. Ez évente 13—14 millió pengőbe kerül a fővárosnak, és ezzel szemben kórházi bevétele 11—12 millió pengő. A főváros egyébként 1938. évre közegészségügyre 16,562.071 pengőt irányzott elő: kórházi kiadásai háztartási összes kiadásainak 10 %-át teszi. Ezzel szemben 1907. évben e címen csak 469.901 pengőt adott ki, ami összes kiadásainak csak 1.13 %-a volt.

A közegészségügyi tevékenység a vidéki városokban is hasonló területen, bár szűkebb körben mozog, mint a fővárosban. A törvényhatósági városok 1938. évben közegészségügyi kiadásokra 2,181.738 pengőt, összes kiadásuk 4.8 %-át, a megyei városok pedig 2,604.627 pengőt, összes kiadásuk 5.8 %-át irányozták elő. Ez összegek a visszacsatolt felvidéki városok adatait magukban nem foglalják. Az 1907. évben a megyei városok e címen összes kiadásuk 1.64 %-ával, a thj. városok 1.29 %-ával terhelték csak meg átlagosan háztartásukat.

A magyar városok együttesen 1938. évben közegészségügyi címen 21,348.436 pengőt, átlagosan összes kiadásuk 8.4 %-át irányozták elő. Ezzel szemben bevételeik előirányzata e címen 21,290.541 pengő volt, összes bevételeik 9.6 %-a.

A magyar városoknak a *műveltség* érdekében végzett munkájára jellemző, hogy saját erejükből nagyszámú elemi iskolát, középiskolát és sok speciális tanfolyamot tartanak fenn. Saját létesítményük 23 múzeum, 13 zenekar, 52 könyvtár és nagyszámú városi zeneiskola, azonkívül pedig sok iskola fenntartásához jelentős összeggel járulnak hozzá. Hazánk mai területén összesen 60 színház van, 19 Budapesten és 41 vidéken. Ez utóbbiak közül 39-et támogatnak a városok, Budapest pedig egy színház fenntartásán kívül két állami színházat is jelentős összeggel támogat. Szeged az utóbbi években páratlan sikerrel megrendezett szabadtéri színjátékokkal, nagy kulturális és művészi munkát végez.

Budapest mellett Pécs, Debrecen és Szeged városokban vannak még tudományos egyetemek. Sopronban a bánya és erdőmérnöki kar talált helyet, Miskolcon, Kecskeméten, Egerben jogi főiskolák vannak, Magyaróvár pedig a gazdasági akadémiának ad helyet. Pápa, Sárospatak, Debrecen, Eger, Vác, Székesfehérvár jelentős művelődési gócpontok. *A komoly* zeneápolásra a magyar

városokban 73 zenekar működik, közülük 13 város teljesen maga tartja fenn a zenekart, a többieket a városok csak támogatásban részesítik. Az első fokú zeneoktatást legnagyobb részt a városok saját maguk szervezték meg. Művészetek fejlesztésének céljaira is a legtöbb esetben a városok által támogatott művészi egyesületek szolgálnak. A városok egymás között szívesen cserélik ki idevágó gondolataikat; a Magyar Városok Országos Szövetsége kultúracsere-akciót hívott életre.

A *történeti műemlékek* megőrzésében is fontos a városok szerepe. Budapestnek, Egernek, Kőszegnek középkori várai szépen restaurálva megmaradtak, s fejlett hadi és építészeti technikát igazolnak. Székesfehérvárott a Szt. Anna kápolna áll még, ennek falait 1480-ban kezdték rakni, kb. ugyanezen időre viszi vissza eredetét az esztergomi Bakóc kápolna is, amelyhez annak idején páratlan szépségű épületek csatlakoztak. Ebben a században épült a Gyulai vár, az egyetlen, amelynek romjai még fennállanak. Vácott is nagyon szép renaissance épületek voltak, de csak romjait ismerjük, míg Kalocsán a gyönyörű székesegyházatot ötször rombolták le a törökök, és csak régi kövek, művészi faragásai őrzik emlékét.

A legtöbb építészeti emlék a XVIII. századból való, és minthogy ennek a kornak leginkább a barokk volt az ízlése, a magyar városok legtöbbje barokk épületekben tudja múltját bemutatni. Kalocsa romjait Kollonich érsek kezdi eltakarítani, és egyben megindítja a főszékesegyház építkezéseinek munkáját, amelyre ennek a kornak legnevesebb építészt nyeri meg. Az idősebb Fischer von Erlach tervei szerint épült székesegyház építkezését maga a nagy művész fia irányította. Már 1735-ben csodájára jártak a kalocsai székesegyháznak. Amikor Mária Terézia megalapítja a szombathelyi püspökséget, páratlan szépségű püspöki palota építését kezdi meg Szily János, az első püspök.

Patinás barokk templomok, szobrok, lakóházak és városházak mutatják ennek a kornak gazdag építkezéseit. Páratlan építési kultúrát igazolnak a győri, pécsi és szombathelyi püspöki városok régi templomai. Nagykanizsán egy 1758-ból való Szentháromság szobor, Sopronban számtalan családi ház és kisebb épületek, Pestszentlőrincen a Gloriette nevű kilátó, ahol az orosz cár, a porosz király, az osztrák császár találkoztak egy Grassalkovich herceg rendezte vadászaton, — mutatja ennek az időszaknak a kultúráját és városainknak fejlettségét. Az esztergomi bazilika építkezése 1822-ben kezdődik meg, és olyan páratlan orgonát építenek ebben, amely még ma is Európa legnagyobb orgonája. A szentély festménye a világ legnagyobb oltárképe.

Vácott is egy érdekes barokkstílusú székesegyház és a püspöki palota mellett több más épület s egy hatalmas diadalkapu mutatja, hogy nagy és fejlett város volt Vác már akkor is, és joggal illette a „magyar Grátz” jelző. Jászberény is több érdekes barokkstílusú lakóházat őriz. Kecskeméten a múlt érdekes emlékeit kétszer egymásután tűzvész pusztítja el, és a gyöngyösi-gótsztylű régi Szt. Ferenc rendű templom is annak áldozata lett.

A magyar városok a közoktatás érdekében jelentős áldozatokat hoznak. Magyarországon az 1935. évi hivatalos adatok szerint 1129 óvoda volt, és ezekben nem kevesebb, mint 1545 óvónő volt rendszeresen alkalmazva. Ebből a hatalmas számból nagy rész a városi és községi számlára fenntartott óvodákra jutott, mert 473 óvoda, 701 óvónővel volt községi, tehát közel fele az összes óvodáknak. A községi óvodák nagyságáról számottevő képet kapunk egyébként akkor is, ha a több óvónővel dolgozó óvodák számát vesszük szemügyre. Megállapítható, hogy 4 óvónővel, egy állami óvodától eltekintve, csak a községi óvodák dolgoznak, a városi és községi kézben tartott óvodák között a legtrikább az egytanerős intézet. A magyar városok az óvoda ügy céljaira rendes költségvetéseik keretében az 1935. évi hivatalos adatok szerint nem kevesebb, mint 2 millió pengőt áldoztak, és ezenfelül a más intézmények s testületek óvodáinak költségeihez is több mint százezer pengővel járultak.

Az *elemi* iskoláknak viszonylag kisebb száma volt már a városok kezében. Az 1935. évben 6.893 elemi iskola működött, ezek közül 825 volt községi kézben, és az elemi iskolában tanítók száma 19.563, ezek közül azonban 3.502 volt városi alkalmazott. A magyar városok az elemi iskolák fenntartására is jelentős összegeket költöttek, a személyi kiadások összege 1936-ban 9.1 millió pengő, a dologi kiadások összege 2 millió pengő és ezenkívül a városok több mint másfél millió pengővel járultak más hatóságok által fenntartott iskolák költségeihez.

A *tanonc iskoláknak* nagyobb többsége a városok kezében van. 393 tanonciskola közül 304-et a városok és községek tartottak fenn, 26 kereskedőtanonciskola közül pedig 24 volt városi. A városoknak a tanoncoktatás érdekében végzett kiadásai is igen tekintélyesek. Iparostanonciskolák céljaira a városok közel két millió pengőt költenek, és ezenfelül további százezer pengőt megközelítő összeggel támogatnak egyéb, nem városi tanonciskolákat.

Nincsen vezető szerepük a városoknak, de számottevő a tevékenységük a *polgári iskolák* fenntartásánál is. Magyarországon a vizsgált időszakban 407 polgári iskola dolgozott, ezek közül 102 városi kézben volt. A városok polgári iskolákra történt kiadásainak összege megközelíti a 6 millió pengő összeget is, amelyen felül további fél millió pengővel járulnak a városok más iskolafenntartók polgári iskoláinak fenntartásához.

A *szakoktatás* terén a városoknak különösen fontos szerepük van. A felsőkereskedelmi iskolák nagyobb többsége van városi kézben. 49 iskola közül 25 városi volt, és 32 szaktanfolyam közül 12. A kereskedelmi iskolák céljaira kiadott városi összegek ismét két millió pengőt haladnak meg.

A *középiskolák* fenntartásánál a városoknak már nincs olyan jelentős szerepük. Az ország területén 166 középiskola volt, ezekből csak 10 volt városi kézben, ellenben a városok ismét jelentős összegekkel támogatták az államot, felekezeteket és egyéb intézményeket az iskolák és így a középisko-

lák fenntartásában. Városaink kiadása a saját középiskoláik után 1936-ban 1.3 millió pengőnél több volt, ezenkívül pedig a városok 300.000 pengőnél nagyobb összeggel járultak hozzá más iskolafenntartók kiadásaihoz.

A magyar városok azonban nemcsak a közoktatásügy érdekében hoznak áldozatokat, hanem az *általános közművelődés* előmozdítása érdekében is. Az iskolán kívüli népművelés munkájában jelentős feladatokat vállaltak a városok. Erre a célra $\frac{1}{4}$ millió pengőt meghaladó összeget fordítottak 1936-ban, e mellett $\frac{3}{4}$ millió pengővel támogatták a zeneiskolákat, illetőleg részben maguk tartják ezeket fenn. A könyvtár ügyre városaink ugyancsak $\frac{3}{4}$ millió pengőt költöttek, közel ilyen összeg jutott a színházak céljaira is, de a pénzügyi nehézségek ellenére találtak városaink arra is módot, hogy szobrokat, műemlékeket vásároljanak, ezeknek fenntartásáról, stb. gondoskodjanak, és a különböző városokban lévő közművelődési egyesületek munkáját is elősegítsék. Ezen utóbbi célok érdekében a városok nem kevesebb mint $\frac{1}{2}$ millió pengő összegű áldozatot hoztak a jelzett évben.

A magyar városok 1938. évben Budapesttel együtt, de a visszacsatolt felvidéki városok nélkül 255.5 millió pengő összes kiadásából *a kultúr fejezetre* nem kevesebb mint 42.5 millió pengő jutott, azaz az összes kiadásoknak 76.7 %-a. Érdekes, hogy a magyar városok a kultúra érdekében mindenkor ilyen jelentős áldozatokat hoztak, és az így 1908-ból rendelkezésemre álló adatok szerint a városok ekkor összes kiadásainak 10.7 %-át fordították a kultúrtörékvések nemes céljaira. 1908-ban a városi polgárság fejátlagára 2.51 korona kiadás esett a kulturális célok szolgálata fejében, addig 1938-ban közel 14 pengővel számíthatjuk ezt átlagban. A kiadások összege tehát legalább is megötszöröződött, és a városok a mai pénzügyi nehézségek között valóban nagy áldozatot hoznak a kultúra érdekében.

Érdekes megfigyelni azt, hogy melyik város mennyit költ közoktatása és közművelődése érdekében. Budapesten a fejátlag 1937. évben 26.80 P, ezzel szemben Csongrádon mindössze 1.88 pengő. A városok közül nagyon érdekesen emelkedik ki *Székesfehérvár*. A város nem kímél áldozatokat, ha kultúrájáról van szó. Ezen város összes kiadásainak nem kevesebb mint 20.9 %-a jutott 1927-ben erre a fejezetre, ami egészen kivételes mértékű áldozat. Látható tehát, hogy a város vezetőségében is megvan minden törekvés, hogy Fehérvár a kultúra centruma, valóban iskolaváros legyen.

Hogy Fehérvár kulturális kiadásai mennyire számottevők, arra fényt vet, hogy a sorban következő Rákospalota összes kiadásainak 18.1 %-át fordította iskola- és kultúrérdekek szolgálatába. Fehérvár minden egyes lakosa 10.20 pengővel járult az iskolaügyi kiadások fedezetéhez, ami igen tekintélyes összeg, mert ennél többet csak Budapest és Pécs polgársága tudott áldozni, de utóbbi is csak 10 fillérrel haladja meg Székesfehérvár polgárságának áldozatkészségét.

A városok szociális munkája. Az 1900-as évek elején vált érezhetővé a

főváros és a vidéki városok ipari fejlődésének természetes következménye a vidéki földmunkások, napszámosok városokba való nagymértékű beözönlése. Ezeknek számára megfelelő számban kis lakások nem állottak rendelkezésre. A későbbi gazdasági válság a városokat különösen sújtotta. A városok polgárságának jelentékeny része először vált munkanélkülivé, s e mellett mind súlyosabban volt érezhető a lakáshiány. A gazdasági válság következtében a csökkenő városi jövedelmekkel ellentétes arányban emelkedtek a városok szociális szükségletei.

A magyar városok szociálpolitikájukkal a társadalom három csoportjával foglalkoznak: a) munkaképtelennel, b) a csökkent munkaképességűekkel és c) a munkaképes, de segélyezésre utáltakkal.

A székesfőváros megpróbálta a nemzetgazdasági élet vérkeringésébe beilleszteni a munkaképteleneket azzal, hogy családokhoz vidékre kihelyezte őket, és rajtuk keresztül egyes vidékekre irányítottak bizonyos mérvű gazdasági forgalmat. A csökkent munkaképességűek csoportját a főváros s ennek nyomán egyes vidéki városok, visszakívánják vezetni a munkapiacra, a gazdasági életbe oly módon, hogy munkaképességük csökkenésének mérvét szociálpolitikai védelemmel kívánják pótolni. A munkaképes munkanélküliek csoportját a városok munkaalkalmak teremtésével fokozottan kivonják a közjétékonyság területéről, az általános szociálpolitika területére.

A szociális segítő munka terén nagy áldozatokat hoztak a városok a kislakás építés tevékenység terén. A főváros kislakásépítő tevékenysége 1909-ben indult meg. A világháború kitöréséig 24 fővárosi kislakásos bérház, egy kislakásos műhelybérház és 20 földszintes épületből álló telepépület, összesen kb. 4.700 nagyobbrészt szoba-konyhás kislakás épült. A világháború után még fokozódott a lakásínség. A kislakásépítést tehát a főváros folytatta, 1925-től 1931-ig közel 3.000 fővárosi kislakás épült. 1933 —1935. években létesítette a főváros az ú. n. városszéli telepet 204 drb. szobakonyhás lakással. 1937—38. években a főváros kereken 1000 szükséglakáson kívül — amelyekkel a hajléktalanok elhelyezését kívánta megoldáshoz juttatni, 820 drb. szoba-konyhás kislakást épített. Budapest ezidő szerint 9.892 saját építésű fővárosi kislakással rendelkezik. E lakásoknak a bére a magánforgalomban érvényben lévő lakásbéreknél lényegesen kisebb. Ez a bérkülönbözet az egyes lakástípusok szerint kb. 10—30 %-ig terjed. A fővárosi lakásviszonyok alakulása ma sem kielégítő, miért is a főváros újabb 3000 kislakás építését határozta el.

A kislakásokban a hiány, ha kisebb mérvben is, de a vidéki városokban is jelentkezett. Ezért a vidéki városok is nagyobb arányú kislakás építési tevékenységet fejtettek ki. Különösen erőteljes akcióba fogtak a vidéki városok a sokgyermekes családok lakásellátása érdekében. Előttünk áll Székesfehérvár ily irányú terve, amely négy épületnek elkészítésével már meg is indult. Ezt a megoldást építkezési vonatkozásai miatt is meg kell említeni, mert ebben az építész biztosította azt, hogy aránylag kevés hely felhasználásával is

ki tudja elégíteni a sokgyermekes családok nagyobb térszükségletét. Az idős keresetképtelen személyek lakásellátása terén szép eredményeket ért el Pécs városa, ahol a szegénytelep lakóinak összes munkája csökkenti a fenntartás költségeit.

Városaink saját pénztáruk terhére 14 önálló *népkonyhát* tartanak fenn, viselik az anya és csecsemővédelemmel járó kiadásoknak minden dologi részét, 13 város pedig a személyi költségekhez is jelentős összeggel járul hozzá. Ezenfelül külön gyermekvédelmi szerveket tart fenn 19 város, 21 városban ezenkívül külön iskolai jótékonyági intézmények is vannak. Megvan azonban a napközi otthon intézménye is, amelynek az a célja, hogy a munkában lévő szülők gyermekei ne legyenek züllésnek kitéve. Ezekben a napközi otthonokban a gyermekek ebédet is kapnak, és a szellemi művelésükkel is behatóan foglalkoznak. 17 város a saját költségén tart fenn ilyen napközi otthonokat, míg 5 város csak az állam vagy más társadalmi szerv által fenntartott otthon kiadásaihoz járul hozzá.

Az *árvaházak* száma hazánkban 56, ezeknek nagyrésze felekezeti vagy egyesületi, amelyeknek költségében 6 város hozzájárulása is bentfoglaltatik. 6 városban az árvaházak fenntartásának minden költsége a várost terheli.

Az idősebb és megrokkant keresetképtelen személyeket a *városi szegényházakban* tartják el. 46 városunkban található szegényház, és ezeknek minden költségét az illető város viseli. 5 más városban a szegényházat emberbaráti társaság tartja fenn, és azoknak csak költségeihez járulnak az illető városok hozzá. Ezen felül 4 városban található menhelyek, 3 városban pedig nép-szállók.

A városok szociális erőfejlesztésére vall, hogy az 1938. évi összes kiadásainak 7.7 %-át fordították szociális munka érdekében, és a városi polgárság fejenként 6.15 P-vel járult ezekhez a terhekhez. Ha a világháborút megelőző esztendőkkel hasonlítjuk össze a helyzetet, akkor különösen szembevetünk, hogy míg 1908-ban mindössze 2.6 %-a a városi kiadásoknak és fejátlagban csak 2.51 korona volt szükséges a szociális munka folytatására, addig a kiadások összege az elmúlt 30 esztendő alatt közel megháromszorosodott, és így már sokkal nagyobb arányú terheket kell a városoknak a szociális munka költségeiből viselniük.

Érdekes, hogy az erősen iparosodott városokban a szociális terhek sokkal jelentősebb mértékben jutnak kifejezésre, mint a mezőgazdaságiakban. A lakosság számához viszonyítva a legtöbbet Budapest népe költött szociális célra, fejátlag 13.40 P, ezzel szemben sok városunk csak 1 P-ön aluli összegekkel tudott a szegények segítségére lenni. Székesfehérvár a maga 3.27 filléres fejátlagával nagyon is jó helyet foglal el. Összegeként a városok népjóléti és szegény célra az alábbi összegeket költik: A szegénysegélyezésre kiadott összes városi kiadások 17 és egynegyed millió pengőt értek el. Ennek legnagyobb része kifejezetten szegénysegélyezésre jutott, mert hat és

félmillió pengővel természetbeni segélyeket adtak a városok, amelyhez járult még további egy millió pengőt meghaladó összeg, mint pénzsegély.

A *szegénybetegek* kórház- és gyógyszerellátása kerekén 1 millió pengős kiadást jelentett a városoknak. A szegényházak közel két és fél millió pengőt emésztettek fel, a különféle jótékonyági egyesületeknek adott segélyek és támogatások újabb egynegyed millió pengőt kívántak.

A *népkonyhák kiadása* 100.000 P-t megközelítő összeg, az anya- és cse- csemővédelem érdekében ötnegyed millió pengőt áldoztak városaink, és így az e címen felmerülő szükségletnek legnagyobb részét vállalták magukra. Az iskolai jótékonyág félmillió pengőt, a napközi otthonok több mint egy mil- lió pengőt igényeltek, az árvaházak részére fél millió pengőnél nagyobb ösz- szegeket fordítottak.

A *hajléktalanok menhelye* ügyében újabb 200.000 P-ös összeget kellett kiadni, amihez 100.000 P költség járul a népszállók címén. Jelentős terhet vállaltak magukra a városok akkor, amikor a hatósági munkaközvetítést is városi feladattá minősítették.

A városok Budapesttel együtt szegényügyi és népjóléti célra az 1938-ik évben összesen 19,670.523 P-t irányoztak elő, amely összeg az ezévi előírány- zati összes kiadásainak átlagosan $y.y$ %-át teszi.

Azok a városok, amelyek az *idegenforgalom* gazdasági, kulturális és szo- ciális jelentőségét felismerték, és amelyek rendelkeznek olyan vonzóértékkel, érdekességgel, hogy idegenforgalmi városokká váljanak, igen szép munkát vé- geztek ezen a téren. Mindenek előtt biztosították utasellátó ipari felkészült- ségüknek megfelelő színvonalát: szállodákat, panziókat építettek, illetve ezek- nek építését és korszerű felszerelését elősegítették. Képzítették helyi nevezete- sebb vonzó értékeiket, különösen fürdőiket, hévforrásaikat. Biztosították a jó közlekedési lehetőségeket, főleg javították a városba vezető utakat, kiküz- dötték a legcélszerűbb vasúti és autóbusz összeköttetéseket. Ápolták a városhoz tartozó tájat, pl. Debrecen a Hortobágyot, Kecskemét a bugaci pusztát, Pécs a Mecseket és a környező fürdőket, Miskolc Lillafüredet, Görömböly-Tapolca fürdőt, stb. Ezenkívül sok olyan város van, amely az év bizonyos szakában különféle vonzó idegenforgalmi eseményeket rendez meg. Híresek a szegedi és pécsi szabadtéri játékok, azután különféle ünnepi heteket rendeznek, mint pl. a kecskeméti „Hirös Hét” és más hasonló programmsorozatok.

Sok város megértette a népművészetben és népviseletben rejlő értékeket, mint pl. Kalocsa, Kiskunhalas, Turkeve, Balassagyarmat, amelynek különleges palóc népművészetét Amerikában olyan jól ismerik, mint nálunk.

Vannak magyar városok, amelyek vidéki szépségükkel, érdekességükkel vagy sajátos értékű történelmi levegőjükkel vonzanak, mint pl. Sopron, Esz- tergom, Veszprém és főleg vendéglátó városunk Székesfehérvár.

Azt kell azonban tapasztalnunk, hogy ezek a városok önmagukra ha- gyatva, egyenként nem képesek elérni a megfelelő eredményeket. Munkájuk-

ban sok volt a rendszertelenség és az összhang hiánya. Ezért éppen a Városok Szövetsége volt az, amely a különböző idegenforgalmi tevékenységet egymással összhangba hozta, és meggyőzéssel sikerült elérnie, hogy egyik város idegenforgalmi programja ne üsse a másikat.

Nagy feladat a vidéki városok *propaganda* tevékenysége. Egyes városok erejüket meghaladó mértékben, gyakran szerény eszközökkel is, igen hathatós és eredményes propagandát fejtettek ki. Prospektusokat, plakátokat nyomattak, azokat terjesztették, és komoly, maradandó irodalmat is adtak ki városukról, környékükről. Különösen szép sikereket mutathat fel ezen a téren éppen Székesfehérvár, amelyet nagyon sokan megszerettek a róla megjelent könyveken keresztül. Nagyon szép propagandát, hathatós prospektusokat és plakátokat adtak ki Szeged, Pécs, Sopron, Debrecen, Eger és még sok más város. Azonban a szépség és érték ellenére is az ilyen külön-külön végzett propaganda tevékenység mégis csak elvész abban a propaganda hullámban, amellyel hazánkat a külföldi idegenforgalmi helyek és országok árasztják el, így a belső forgalom ezideig még nem erősödhetett meg a hozott áldozatoknak megfelelő arányban. Igen sok városnak van *idegenforgalmi hivatala* és utazási irodája is, amely a helyi feladatokat látja el. Azonkívül a Városok Szövetsége kezdeményezésére is megalakult sok helyen a *helyi idegenforgalmi bizottság*, amely a helyi társadalom és sajtó, valamint a hivatalos tényezők közös munkájával végzi el a város és környék idegenforgalmi értékeinek feltárását, hozzáférhetővé tételét, propagálását, és gondoskodik vonzó attraktív helyi programokról, eseményekről is.

A városok vezetői szomorú tanúságtételt tehetnek arról, hogy a világháború s az azóta eltelt történelmi jelentőségű idők rendkívüli politikai és gazdasági eseményei a városok *gazdasági helyzetére* minő nyomasztó hatással voltak. Tehetetlen szemlélői voltak, hogy az évekig tartó háború gazdasági és pénzügyi rombolásai a városok pénzügyi alapjait mennyire nem kímélték. Az államkormányzat az önkormányzati gazdálkodást szabályozta, hatékonyabb kormányhatósági felügyelet alá vonta, új típus megteremtésével a hitelszerzést is lehetővé tette, másrészt a városok bevételeit is fokozta és az államkincstárból rendkívüli segílyt is adott. E segítések révén a már-már agonizáló városi élet megélénkült, a regeneráló munka meg is indult, egypár év múlva azonban — sajnos — a városok pénzügyi helyzetében ismét oly feszültség állott be, amelynek következtében a szervezetük vérszegénnyé vált, s így nemzeti hivatásuknak a legnagyobb erőfeszítés mellett is alig tudott megfelelni.

A városok vagyonának egy tekintélyes része az *üzemekben* van. Az 56 magyar városban 273 városi üzem van és 52 oly műhely, amely a kézműves ipar kereteit nem haladja meg. A 273 üzem közül 117 élelmiszerüzem, java-részt közvágóhíd vagy vízmű. Elektromos áram termeléssel 29 vállalat, gázgyártással 7 vállalat foglalkozik. Van 20 egyéb ipar keretébe tartozó üzem,

közülök 11 téglagyár. 8 városi üzem bányaművelésre terjed ki, rendszerint kőbányák ezek. 9 üzem foglalkozik kereskedelmi tevékenységgel, közülök 6 hirdető iroda. 13 városi pénzügy és zálogház, 18 közlekedési üzem és 28 közegészségügyi üzem van a városokban. Ezen 28 vállalat közül 17 fürdő, 3 fürdővel kapcsolatos szálloda. A kultúrát 19 városi tulajdonban lévő üzem terjeszti, ezek főként városi kézben lévő mozgókép színházak. A 273 városi üzem közül csak 51 olyan van, amely eredetileg magánkézben volt, a többit a városok a maguk erejéből létesítették. A városi üzemekben fekvő vagyon 973 millió pengő volt az 1931. év végén. Ezen üzemek összes bruttó bevétele ugyanebben az évben 242 millió pengő volt. A magyar városok összes vagyona az 1933. év végén 2.780 millió pengő volt. Az ezt terhelő 971 millió pengő tartozásból 309 millió pengő esik az önálló vagyonkezelésű intézményekre. A városok vagyonának értéke az 1913. évi értékekhez viszonyítva Budapesten 795 millió pengővel, a thjf. városoké közel 174 millió pengővel, a megyei városoké pedig közel 192 millió pengővel emelkedik. Ez emelkedés pedig annál megnyugtatóbb, mert az a jövedelmező vagyonnál mutatkozik nagyobb-résben. Ma úgy a törvényhatósági, mint a megyei városoknál a jövedelmező vagyon az összes vagyon értékének 70 %-át átlagosan meghaladja. Ezzel szemben az adósságterhek, az 1913. és 1933. évi eredményeket szembeállítva, Budapesttől eltekintve számbavehető többletet nem mutatnak.

A *vagyon és tartozás* aránya tehát a múlthoz viszonyítva lényegesen kedvezőbb, amennyiben a tartozás a vagyonnak a törvényhatósági és a megyei városoknál közel 25 %-a. A városok eladósodása tehát nem mutat aggasztó képet annál is inkább, mert a kölcsönszolgálat összege Budapesten az 1938. évben 20,802.248 pengő, a thjf. városokban 6,833.397 pengő, a megyei városokban 5,201.806 pengő, összesen tehát 32,837.451 pengő, mindenütt kisebb mint az 1913. évben, s e kölcsönszolgálati összegeknek a kölcsönből létesített beruházási jövedelmei kellő fedezetet nyújtanak.

Mindezek ellenére a *városok hitelügyi helyzete* mégis nehéz, és pedig három okból; először, mert Budapest és a vidéki városok 1933. évi zárszámadás szerint összesen 415,220.603 pengő hosszúlejáratú kölcsönéből megközelítő pontossággal 340,616.605 pengő külföldi és 75 millió pengő belföldi kölcsön, s bár a kormány a 450/1933. P. M. sz. rendeletével a valutanehezőségekre tekintettel e kölcsönök törlesztését felfüggesztette, a külföldi kölcsönök rendezetlenek s azok rendezéseinek nehézségeivel a jövőben számolni kell. A másik nehézség oka az, hogy a városok hitelszerzési nehézségek folytán drága függőkölcsönök voltak kénytelenek igénybe venni. Budapestre az 1936. évben 50,260.694 pengő függőkölcsön esik, amelyből 16 millió forgótőke gyanánt igénybe vett hitel, kizárólag a vidéki városokra 64,371.800 P függőkölcsön nehezedik, különösen az utóbbiak nagy részének igen magas a kamatszázaléka. 30 milliót meghalad az a függőkölcsöntartozás, amely után 7—9 ½ %-ot meghaladót fizetnek ma is az érdekelt thjf. és megyei városok. Súlyosítja a

helyzetet, hogy a tartozásból több millióra rug azon kölcsön összege, amelynek visszatérítése sürgős jellegű, s e gond terheli a városokat akkor, amidőn 1934. évi zárszámadásuk szerint kiegyenlítésre váró kiadási hátralékaik összege 49,472.300 pengő, amely az utóbbi években aligha csökkent.

E helyzetből ered a hitelügyi bajok harmadik oka, az nevezetesen, hogy a városok újabb kölcsönhöz vagy nem vagy csak igen nehezen tudnak jutni, s még a fizetőkészségük fenntartása céljából szükséges forgótőkét sem tudják a legtöbb esetben kölcsönképpen megszerezni.

Ezekre a bajokra világítanak rá a városok *háztartási mérlegei*. Budapest 1930. évi háztartási kiadási előirányzata 194,851.715 pengőről 16,629.605 pengőre; a thjf. városoknál ugyanezen évekről az 55[^]37.377 pengő kiadási előirányzata 44,482.688 pengőre, a megyei városoknál az 55,157.031 pengő összes kiadás 44,762.509 pengőre esett; végeredményben tehát a városok 305,646.123 pengő összes kiadási egész előirányzata 255,484.803 pengőre zsugorodott, tehát 50,161.321 pengővel csökkent. Budapest esetében a kizárólag állami feladatok ellátásának költségei az összes kiadásoknak közel 13 %-át teszik. Pedig a városoknak még újabb kiadások terhével kell számolniok. így a tűzrendészet szervezése, közegészségügy fejlesztése, a számvevőség államosítása, a légoltalom, stb, a városokat újabb kiadások elé fogja állítani.

A vérszegény költségvetések kereteihez illeszkedtek a bevételek. Míg azonban a városok háztartási összes kiadásai az 1930. évvel összehasonlítva 50 millió pengő csökkenést mutatnak, s a háztartási bevételeknél a csökkenés csak 22 millió pengő az 1938. évben, mégis a város lakosságára nehezede közterhek nemcsak aránylag, de összegszerűleg is emelkedtek, amennyiben a községi pótdadó kivetési összege az 1930. évi 27,998.624 pengőről az 1938. évben már 42,319.252 pengőre emelkedett, amellyel együtt a közszolgáltatások a városi összes bevételeknek átlagosan 45 %-át teszik. Mutatja ez, hogy a városi háztartás a múlthoz képest még jobban közszolgáltatásokra alapozódik, s az adómértéke nemcsak nem illeszkedett a mind jobban rosszabbodó kereseti viszonyokhoz, de azzal fordított arányban emelkedett. A községi pótdadó kivetési százaléka, amely az 1930. évben 17—100 % között volt — az 1938. évben 50—135 % között, az 1939. évben pedig az előirányzat szerint 50—168 % között, a megyei városokban 50—189 % között mozog.

E szembeutó pénzügyi eredmények bizonyosságot tesznek a mellett, hogy az 1936. évi XXVI. t.-c. alapján foganatosított szanaló intézkedések céljukat nem érték el. A cél ugyanis az volt, hogy a kiadások leszállításával lehetővé váljék a közterheknek a kereseti viszonyok rosszabbodásával arányos mérseklése.

Háztartási bajok okai. A baj gyökere után kutatva a rendelkezésemre álló adatok azt mutatják, hogy az általános igazgatás költségei az 1930. évi összes kiadás 28 %-áról átlagosan az 1938. évi összes kiadás 30 %-ára, megyei városokban közel 40 %-ára emelkedett, s a városépítési költségek 17

%-áról 16.2 %-ra, illetve átlagosan 14.9 %-ra, a vagyongazgatás költségei 9 %-ról 5 %-ra csökkentek, ellenben a közegészségügyi kiadások az 1930. évi összes kiadás 4 %-ról az 1938. évben az összes kiadás 8.4 %-ra, a szegényügyi és népjóléti kiadások 4 %-ról közel 8 %-ra, a közéleti kiadások 2 %-ról 3.5 %-ra és a hitelügyi kiadások 11 %-ról 13 %-ra emelkedtek. A népgondozás, szegényügyi, népjóléti, közéleti és hitelügyi kiadások, tehát azok, amelyek a szükségletet fokozatosan annyira növelték, hogy a pénzügyi egyensúly fenntartása érdekében a közszolgáltató képesség mind nagyobb igénybebevételehez kellett folyamodni.

A városok helyzetének nehézségeit tehát nem jelentéktelen módon az a kormányzati törekvés idézte elő, amely az állami feladatokkal járó terhek rendszeres áthárításában nyilvánul.

A városgazdálkodást természetesen a hitelügyi kiadások eltolódása is megnehezíti, azonban nem azért, mintha az adósság összege nagyobb volna mint a békében, hanem, mert a velejáró teher a békebelit jelentékenyen meghaladja. A békeévekben az évi hitelszükséglet a vidéki városokban 12.9 millió pengő volt, ma a hosszúlejáratú kölcsönök törlesztési összegeit nem is számítva, tisztán a kamatterh a thjf. városokban 6,268.200 pengő, megyei városokban 4,676,094 pengő, összesen tehát közel 11 millió pengő. Budapesttel együtt a városok hitelügyi terhe az 1938. évi előirányzat szerint 32 millió pengő. A hiba tehát ott van, hogy a városok a békebeli 5 % helyett, függőkölcsönök után nem egy esetben 8 %-ot is meghaladó kamatterhet viselnek.

A függőtartozások kamatai és költségei 6 millió pengőt meghaladó összegre tehetők, ami átlagosan közel 7 %-os kamatozásnak felel meg. A pénzügyi mérleg egyensúlyát ezenkívül különösen zavarja, hogy az állam által átengedett jövedelmek fokozatosan visszavonottnak vagy elsorvasztattnak. Állami hozzájárulások, megtérítések csökkentettek, a borfogyasztási adó felére való leszállításával több mint 6 millió pengő, a forgalmiadó fázisrendszerének kiterjesztése folytán 14 millió pengő veszteség érte a városokat, és mindezek pótlásáról legalábbis a vidéki városokban intézkedés mindeztideig nemcsak hogy nem történt, de a jövedelem elvonás folyamata tovább tart. Most van napirenden a városi vámsorompók megszüntetésének ügye. Ez a pénzügyi irányzat természetesen odavezetett, hogy a városok háztartásának egyensúlyban való tartása a legnagyobb erőfeszítést igényli, s a túlfeszített községi adózás mellett is a városok nemcsak erőtlenekek a nemzeti újjáépítés szolgálatára, de a helyi szükségletek kielégítése is kimeríti őket, s így a városok hanyatló erejének fokozása a magyar nemzet problémájává vált.

A városok gazdálkodásának egészségesebb mederbe való terelése céljából szervezeti változtatások, személyzeti létszámcsökkentés, különböző mellékjórándóságok szabályozása és megszüntetése, közüzemek összevonása, átalakítása rendeltetett el, s egyidejűleg a kormányhatósági felügyelet is hatékonyabbá

tétetett. A jelenlegi súlyos helyzetben azonban a városok pénzügyi egyensúlyának biztosítására ez intézkedések nem elegendők.

A városok háztartásának rendezését két vezető elvnek kell irányítania. Az egyik az, hogy az igazgatással járó közszükségletek és ezekkel együtt a közterhek ne emelkedjenek, hanem inkább alászálljanak, a másik az, hogy minden város legalábbis arányos megterhelhetése mellett bírja fedezni normális közigazgatási szükségleteit, és ilykép zavartalan és szabályos működésre minden egyes város képes legyen. A kiadások mérséklése céljából *a városok részéről*: a) céltudatos takarékosagra, b) előrelátó és tervszerű gazdasági és üzemi politikára; *a kormány részéről*: c) az állami feladatok folytatólagos és állandó áthárításának megállítására, s az eddig áthárított terhek fokozatos visszafejlesztésére, illetve ezek költségeinek megosztásával, pénzügyi kérdésekben az állammal szemben való viszony rendezéseire, d) a városi hitelügylek rendezésére van szükség.

A városok pénzügyi bajait előidéző okok között rá kell mutatnom *a városi igazgatásban* rejlő *hibákra* is, bár ezek kisebb mértékben előidézői az anyagi nehézségeknek. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a városi igazgatási szervezet fejlődésében a haladó kor ütemét nem követi, a mai viszonyok gyors változásához alkalmazkodni nehezen tud, az élet aktualitásaira felkészülve nincs. A reformokra szükség van pénzügyi okokból is, mert a közigazgatás több helyen terjengős vagy túlságosan decentralizált, szertefolyó, e miatt a személyzeti létszám magas és költséges, másfelől az üzemgazdálkodás szervezése is célszerűtlen, nem egy helyen öncélú, árpolitikája hibás, ezért közgazdasági hivatásának nem mindenütt vagy nem mindenben felel meg.

Kétségtelenül legelsőbrendű feladat az, hogy a városok igyekezzenek maguk erejéből rendet teremteni a maguk portáján.

Az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról szóló 1924. évi IV. t.-c. meghozatala és végrehajtása óta állandó a gyakorlat, hogy az állam a maga terhének egy részét átrakja a városok vállaira, és így az államháztartás egyensúlyának helyreállítása részben ennek a teheráthárításnak köszönhető. Az áthárított terhek között a postaköltségektől kezdve az iskolán kívüli testnevelésen keresztül az államrendőrségi kiadásokhoz való hozzájárulásig, az állami szükségleteknek egész sora szerepel. Az áthárított terhek összege a 32 millió pengőt meghaladja, ami a városok 1936. évre előirányzott összes szükségletének a közel 10 %-a. A városok pénzügyi rendezésénél tehát elsőrendű feladatnak kell tekinteni az állammal szemben való pénzügyi viszony rendezését.

A hitelügylek rendezése a következő nagy feladat. A városok hosszúlejáratú törlesztéses kölcsöneinek összege 415,220.603 pengő az 1933. évi állapot szerint, amelyből 340,616.605 pengő külföldi és 75 millió belföldi. A törlesztéses kölcsönből a vidéki városok egyesített városi kölcsöneire, az időközi törlesztéseket nem számítva, 84.9 millió pengő esik. Az első egyesített városi köl-

csön évi tőke- és kamattörlesztő terhe 9.73 %, a másodiké 9.365 % az árfolyamvesztés számításba vétele nélkül. Jelenleg a helyzeten könnyített ugyan a kormány 450/1933. P. M. sz. körrendelete, amely a külföldi kölcsönök törlesztését felfüggesztette, és csak az 5 %-os kamatnak pengőben való lefizetését tette átmenetileg kötelezővé, azonban — nem kell bizonyítani — ez a felfüggesztés a hitelezőre előnnyel nem jár, az adósra nézve pedig a valutakockázaton kívül teherterheléssel járhat.

Mindenesetre a politikai és gazdasági viszonyok változásával alkalmas kell keresni arra, hogy a külföldi kölcsönök előnyösen rendeztessenek.

Számszerű adatok igazolják, hogy a függőkölcsönök kamatterhei a jelenlegi országos pénzügyi és gazdasági viszonyok mellett is túlzottak. A külföldi városok is csak törvényhozási és kormányintézkedések segítségével tudtak hasonló terheiken könnyíteni.

A városok pénzügyi rendezésénél követendő második vezető elv az *önkormányzati közterhek* csökkentése. A községi adóztatás nemcsak szélsőségekbe csap át, de rendszerében is hibás. E hibák a következők: a) nem önálló; b) az állandó közigazgatási szükségletek fedezésére nyújt csak módot, a kiadások nem is cél szerint való megosztását nem teszi lehetővé, s így a szolgáltatás és ellenszolgáltatás, az érdekeltég elve alapján kifejlődése gátolva van; c) a pótdóztatás részben rögzített alapon nyugszik s e miatt a községi közteher megosztása egyenlőtlen.

A feladat tehát a községi adózás oly céltudatos reformja, amely a megterhelés arányossá tétele mellett annak csökkentését lehetővé teszi. E célból elsősorban a szükségletek oly megosztási módját kell keresni, amely azok arányossá tételéhez s ezen kívül mérsékléséhez vezet.

A szegény-ellátás az intézeti ápolásban nem részesülő szegénybetegek, hülyék, süketnémák, vakok és nyomorékok gondozásának, felerészben a heveny fertőző betegségek ellen való védekezésnek, az iskolai és iskolán kívüli nevelésnek, a testnevelésnek, közútépítés és fenntartásnak, stb. költségei aránytalanul nehezdednek az egyes önkormányzati testületekre, a közteherviselés terén nagy egyenlőtleniséget eredményeznek, márpedig az e címen végzendő teendők ellátása állami feladat, ezek túl is nőnek az önkormányzati testületek feladatkörén, amiből folyik, hogy költségei az egész ország területére egységes terv szerint egyenletesen osztandók el.

A szükségletek csökkentésén kívül könnyebbülés volna elérhető a költségek egy részének az érdekeltég vállaira való áthárításával. Az önkormányzati adóteher kirovásánál az érdekeltég a legtöbb helyen nincs kellőleg számbavéve, vagyis egyes kiadások nincsenek az érdekeltég mérvei és arányai szerint elosztva. Ilyenek a városrendezési, közlekedési, útlétesítési és fenntartási, közbiztonsági, állategészségügyi, állattenyésztési, jótékonyági, végül egyes rendkívüli munkálatokra fordított kiadások.

A korszellem egyrészt az állami alapadók pótlékolásának üzen hadat, s

ennek helyébe az állami adókból való részletetést állítja, másrészt önálló és speciális adók és járulékokra kívánja a városi pénzügyeket alapozni. Az állampénzügyi politika különben részben már megbarátkozott a községi adózás reformszellemével, amidőn önálló adókat engedett át, s a forgalmi adóból való részesedést is lehetővé tette.

A városok segélyezésére és a városok pénzügyi rendezéséhez tehát az első lépés a forgalmiadó részesedés felemelése. Arra az esetre pedig, ha e rendezés után a városi terheknél még mindig aránytalanságok mutatkoznának, akkor az állami részről átengedett közszolgáltatások egy részéből és az eddig nyújtott készpénz segélyekből egy városi országos közigazgatási alapot kellene létesíteni, amelyből az eladósodott város segélyt kaphat azokra a kiadásokra, amelyek teljesítése a várost törvény, kormány- vagy szabályrendelet alapján terhelik.

A további *sürgős teendők* lennének: 1.) városi hitelügyek rendezése, különösen a rövidlejáratú belföldi tartozások rendezése, éspedig a lejáratí idő meghosszabbítása, a törlesztés felfüggesztése s a kamatláb mérséklése útján; 2.) a fizetőkészség fenntartása céljából a városoknak forgótőkével való ellátása; 3.) az áthárított terhek fokozatos visszafejlesztése; 4.) újabb teheráthárítások megszüntetése; 5.) a városi jövedelmek elvonásának megállítása, a forgalmiadó részesedésének felemelése; 6.) forgalmiadóból való részesedés felosztási módozatainak szabályozása.

A pénzügyi rendezés *jövő programjába* pedig a következők volnának felveendőek: 1.) Egyfelől az állam, másfelől a városok által végzendő feladatok és ezek költségei viselésének meghatározása, vagyis az állammal szemben fennálló pénzügyi viszony rendezése; 2.) egyes, az önkormányzati feladatkörön túlmenő, feladatok költségeinek az ország területére egységes elv szerint való elosztása; 3.) a községi adóztatás reformja, éspedig a kereseti adónak a házadóval való kicserélése útján. A községi pótdadó visszafejlesztésével egyrészt az állami adókból való részletetés útján, másrészt önálló és főképp az érdekeltég elvi alapjára helyezett speciális adók és járulékok engedélyezésével a városi pénzügyek önállósítása.

A városi gazdálkodás rendjének biztosításához tartozik a városi közüzmek szabályozása is. Szükséges, hogy a közüzemek fogalma meghatározottassék, jogállása, igazgatása a városi igazgatás körébe való bekapcsolódásának módja, felügyelete, ellenőrzése törvényhozási úton szabályozottassék, és egységes vezetésük, központi irányításuk céljából országos üzemi gazdasági tanács állíttassék fel.

A városok célkitűzéseinek helyességétől, programjuk nagyvonalúságától, munkájuknak sikerétől függ, hogy nemzeti hivatásuknak, történelmi küldetésüknek meg tudnak-e felelni úgy, hogy a nemzet gyarapítsa erejét. Az állami politikának azzal a féltő gonddal kell tehát felkarolnia a városok érde-

keit, amelyet a nemzet erkölcsi, szellemi és anyagi megerősödésére irányuló productív munkájának jelentősége megkíván.

A városigazgatás növekvő gondjai és nehézségei a városi közszellem térhódításával küzdhetők le. Ennek elősegítése céljából a magyar városok 1935. évben szövetségbe léptek. A Szövetség a városok között az összetartozandóság érzetének erősítésével, az érdekkapcsolat szorosabbá tételével, a gazdasági, szociális és kultúrproblémák sikeres megoldása céljából együttes munkára való ösztönzéssel igyekszik hivatását betölteni. Állandó figyelemmel kíséri a városi élet problémáit, a várostudomány haladását. A Szövetség azért feladatának tekinti, hogy a városokat az őket érdeklő eseményekről kellő időben tájékoztassa, könnyítsen a városok gondjain, s a közéleti problémákat az egyetemes városi érdekek magasabb nézőpontjaiból vizsgálva, útmutatással szolgáljon azok mikénti megoldására nézve.

A magyar városi kultúrának egy-egy pillére már ezer évnyi mélységig ágyazódik bele az idő és történelem talajába, nem tudták onnan kidönteni Európa viharai. Ezeket a kultúrpilléreket erősítik, újakat építenek a magyar városok. Nagy örökség maradt ránk. Ezt szolgálják a városok nemcsak hazai, de a városok Szövetsége útján nemzetközi téren is. A nemzeti eszményekben való törhetetlen hit felkeltésével a magyar nép felemelkedésének akaratát erősítik, áldozatkész, lángoló magyar lelkiségét élesztik a jövő további nemzeti küzdelméhez. Mindezekért a magyar társadalom megértő támogatásában keresik és találják meg legszebb jutalmokat.

A magyar vármegye élete című előadás rövid összefoglalása annak az értekezésnek, melyet *ár. Weis István* miniszteri osztályfőnök a Magyar Szemle 1939. évi májusi számában „Közigazgatásunk teherpróbája” címen írt meg.

B. Magyar társadalom.

Mai magyar társadalom címmel *dr. Weis István* miniszteri osztályfőnök 1930-ban a Magyar Szemle könyvei sorában (II.) könyvet írt. Ennek gondolatait foglalta össze röviden az előadása is.

Mit várhatunk a mai magyar közegészségügyi munkától.

Dr. Johan Béla
belügyi államtitkár.

A most folyó, a mai magyar életről képet adó előadássorozat kiváló megszervezője, a tankerület főigazgatója, Balassa Brúnó ömértósága ezt az előadássorozatot bejelentendő körlevelében találóan jegyzi meg, hogy a magyarságismeret gazdasági és szociális fejezeteit csak a megcsonkított magyar élet vetette felszínre.

Ha volt a magyarságnak olyan kérdése, amelynek a megcsonkítottságunkban különösen elemi erővel kellett a sorsdöntő kérdések első sorába feltörnne, úgy ez egyrészt a magyar nép életképességének, regenerálódó képességének, másrészt a magyar fajt megtámadó és pusztító ártalmaknak és ezek hatására keletkező betegségeknek a kérdése. A magyar nemzet e kritikus éveiben súlyos feladat hárult azokra, akiknek a kezében a nemzeti élet fájának ápolása, védelme volt. Tisztában volt minden felelős tényező azzal, hogy nemzeti kultúránknak, álmainknak, törekvéseinknek, célkitűzéseinknek vivője a nemzet egyedei: *az ember*. Ez az alap, ez a kiinduló pont, amellyel áll vagy bukik minden ilyen terv, minden célkitűzés, mert ezeket csak az emberre, az *ép* emberre lehet felépíteni. Nem lehet jövő terveket építeni egy nemzetre, amelynek fiai sorvadnak, pusztulnak.

Súlyos hibába esnénk, ha azt állítanók, hogy a háború előtti időkben nem dolgoztak volna az emberért, az embernek egészségéért. Ha azonban a háborút megelőző időket a közegészségügyi munka szempontjából összehasonlítjuk az azt követő húsz évvel, úgy a célkitűzésekben meglehetősen nagy különbségeket találunk. A különbséget röviden két pontban foglalhatom össze: a háború előtt a főcélkitűzés a *beteggek gyógyítása* volt — a háború után e mellett a *betegségek megelőzésének*, a *ja] egészségesebbé tevésének* gondolata került az előtérbe. Másrészt, háború előtt a közegészségügyi szolgálat inkább csúcsteljesítményekre törekedett: a járványoktól meglátogatott városokban a közegészségügyi munka valóban sokszor csodákat művelt, — de ezek főleg a városokra elszigetelt jelenségek voltak, a népnek a városokon kívül lakó szélesebb körei ebből nem sokat láttak, a falú élte tovább közegészségügyi szempontból téli álmát. A háború után: talán a szociális érzés ébredésével, talán a lelkiismeret hangjára hallgatva, talán a nemzetvédelem érdekében, a szociális és egészségügyi gondozás mind szélesebb rétegeket ölelt fel és emelt

fel. Csúcsteljesítmények helyett az egészségügyi szolgálatok célkitűzése, törekvése az lett, hogy az egészségügyi kultúrát minél szélesebb rétegek számára hozzáférhetővé tegye.

A közegészségügyi munka célkitűzései szempontjából „mai”-nak a háború utáni évek, de különösen az utolsó 10—15 év munkáját nevezhetem. Amidőn arra a kérdésre akarok választ adni, hogy mit várhatunk a mai közegészségügyi munkától, akkor először azt kell vizsgálnom és bemutatnom, milyen fegyverzettel, milyen felkészültséggel indultunk neki a munkának, mert a várható eredmény ennek lesz többé kevésbé függvénye.

Tisztában kell lennünk, hogy minden munkának sikeressége elsősorban azoknak a *képzettségétől, lelkiismeretességétől és lelkeségétől függ, akik azt a munkát végzik.*

A közoktatás terén fontosak a jól épült, világos, levegős iskolák, fontos a tanulók egészsége, a tanulók figyelőképessége a tanulók szellemi munkavégzése szempontjából, mert ne feledjük el, a tanulók a tanítóval, a tanárral együtt munkát — szellemi munkát végeznek. Sokat foglalkozunk az iparban a munkahelyek hygienéjével, keveset a szellemi munkahelyek hygienéjével. Pedig a legjobb munkateljesítmény szempontjából: a szellemi munkahelyeknek is van hygienéjük, vagy hiányzik az. Mondom, fontos az iskolaépület megfelelő volta, mégis a tanítási- tanulási eredmény a tanárokon, a tanítókön- és bizonyos fokig a tanulókon is múlik. A jó iskolaépület csak elősegíti az eredményt.

A közegészségügyi munkában is igen fontos a jól felszerelt kórház, egészségház, de a *munka sikere*, a gyógyítás, a betegség-megelőzés eredményessége vagy eredménytelensége *az orvostól és munkatársaitól*, azok képzettségétől, lelkiismeretességétől és lelkeségétől függ. Ismételten említettem a *lelkességet*, a képzettség és lelkiismeretesség mellett. Megmondom őszintén, ez sok emberben hiányzik. Sokszor elég is az orvosnál a tudás és a lelkiismeretesség; jó orvos lehet és jó munkát tud végezni. A lelkeséget csak azoktól kell megkívnani, akik vezetni, újat alkotni akarnak. Nem kell ennek mindenkiben benne lennie, épugy, mint nem kell, hogy mindenki genie legyen. Amilyen Isten áldása, hogy időnként feltűnnek igazi lángésszel rendelkező emberek, ép oly kétségbeejtő lenne, ha az egész világ csupa géniéből állana. Nem lehetne rendszeres munkát végezni, nem lehetne hivatalokat, nem lehetne kórházakat fenntartani, ha a mindennapi szorgos, sokszor nap-nap után egyforma munkát hangyaszorgalommal ellátó, csendesen dolgozó emberek nem lennének.

Az elmondottak következményeit levontuk, és e megállapításokat az utolsó 10—12 évben megvalósítani törekedtünk.

Az első feladatunk a *megfelelő személyzet képzése* volt. Egyetemeink a beteggyógyításra kiváló orvosokat képeznek. Ezzel a kérdéssel nem is kívánok itt foglalkozni. Az egészségügyi kormányzatnak azonban gondoskodnia kel-

lett megfelelő *közegészségügyi személyzetről*, akik a közegészségügyi szolgálat feladatait, célkitűzéseit és a feladatok megoldásának módját ismerik.

1927-ben az *Országos Közegészségügyi Intézet* felállításával kapcsolatban megszerveztük a *tiszti orvos-képzés* új rendszerét. A képzést két részre tagoltuk: elméleti és gyakorlati képzésre. Az elméleti képzés előadásokból áll. Az előadóink a közegészségügyi kérdések legkiválóbb szakemberei. Érdekes volt megfigyelni, hogy eleinte milyen nehezen találták meg az egyes előadók az előadás megfelelő hangját és szellemét. Később viszont, — a hallgatókkal fenntartott kapcsolatuk alapján, — mennyire kialakult előadásmódjuk és az előadási tárgykör. Nagy segítséget jelentett az is, hogy az előadásokat gyorsíróval leirattuk és sokszorosítva a rokontárgyak előadóinak és a hallgatóknak rendelkezésére bocsátottuk. Az elméleti előadásokat laboratóriumi gyakorlatok egészítik ki. Meg kell azonban mondanom, hogy nem erre helyeztük a fősúlyt, hanem a gyakorlati képzésnek arra a részére, amely a tiszti orvosi hivatalokban, az egészségvédelmi gondozókban folyt. Tisztában voltunk az-azal, hogy ha az orvos bármilyen jó képzést kap és bármilyen gyakorlott is a városi közegészségügyi munkában, megakadhat, ha ugyanezt a feladatot falun kell megoldania. Éppen ezért a hallgatókat gyakorlati képzésük ideje alatt több hétre falusi egészségvédelmi körzetekbe osztjuk be. Ott künn laknak, együtt élnek a járás tiszti orvosával, együtt szállnak ki a tiszti orvossal az egyes falvakba. így gyakorlatilag sajátítják el azt, aminek elméletét az intézetben hallották.

Állítom, hogy a magyar tisztiorvosi kar nemzetközi vonatkozásban is igen magas képzettségű. Hozzáteszem, hogy a ma szolgálatban álló tiszti orvosoknak több mint kétharmad része már az Intézetnek a tanítványa volt. Azt hiszem, ezen a helyen felesleges reámutatnom arra, hogy milyen jelentőségű az Országos Közegészségügyi Intézet munkája szempontjából, hogy a tiszti orvosok ilyen nagy része az Intézetben sajátította el szakismereteit, együtt érez az Intézettel, részletesen ismeri annak munkáját és célkitűzéseit.

A tiszti orvosi tanfolyam jó eredményeinek láttára hasonló, de rövidebb időtartamú képzést adunk a *községi- és körorvosoknak*. A községi- és körorvosok a közegészségügyi munkának sorkatonái. Tudjuk azt, hogy milyen jelentőségteljes az ő munkájuknak a minősége. Hiába jó a tiszti orvos kezében lévő vezetés, ha azok, akik a munkát végzik, nem ismerik a feladatokat és nem ismerik ezek megoldásának módját. A községi- és körorvosi tanfolyam rövidebb időtartamú, mint a tiszti orvosi. Csak hat hetes, de hat hét alatt is sok ismeretet lehet nyújtani, ha ezeket jól összeválogatjuk és megfelelően adjuk elő. 1936. óta minden új községi- és körorvosra nézve kötelező a tanfolyam előzetes elvégzése.

Az orvos munkatársa a kórházban az ápolónő, az egészségvédelmi munkában a *védőnő*. A szakvédőnők egyes ágazatokkal (anya- és csecsemővédelem, vagy tuberkulózis) foglalkoznak csak. Míg az úgynevezett általánosan képzett

egészségügyi védőnők vagy *zöldkeresztes védőnők* az egészségvédelmi munka minden ágában kellőképpen ki vannak képezve.

Magunknak kellett gondoskodnunk jól képzett egészségügyi védőnőkről. Régebben ugyanis csak úgynevezett szakvédőnők voltak. A *Rockefeller Alapítvány* jött segítségünkre az első két védőnőképző intézet (a debreceni és a budapesti intézet) felállításában. Azóta Szegeden nyílt meg egy újabb védőnőképző intézet, legújabbán pedig a kassai védőnőképző intézet áll szervezés alatt.

Nagy súlyt helyezünk a védőnőképző intézetekbe kerülő lányok kiválogatására. Nagyon szeretünk tanítónőket felvenni, akiknek pedagógiai ismerete nagy előnyt jelent későbbi munkájukban. Ma nyugodtan mondhatjuk, hogy a *közegészségügyi munkára szükséges személyzet kiképzése biztosítva van*. Ilyen módon tehát a közegészségügyi munka sikerességének első feltételét biztosítottuk.

A közegészségügyi munka sikerének második feltétele a *megjelelő közegészségügyi intézmények megteremtése*. Erről csak röviden kívánok szólni. A beteggyógyításnak központjai a *kórházak*. Évezredes múltra tekintenek vissza a kórházak. Fejlődésük mindig követte az illető kornak a betegségekre vonatkozó elgondolását és az orvostudomány fejlődését. A mai idők kórháza az orvostudomány nagy fejlettségének megfelelően erősen különbözik a múlt század közepének kórházaitól. Hazánkban a háború utáni években, hála *dr. Scholtz Kornél* államtitkár szívós munkájának, a leromlott kórházak regenerálódtak, felszerelésük kiegészült, modernizálódott, új kórházak épültek. Nem csak Budapesten, hanem a vidéken is nagy kórházi központok létesültek, kitűnő személyzettel, elsőrendű felszereléssel. A kórház nem alkalmas túlságos decentralizációra. Nem lehet falvakban kis kórházakat létesíteni. A betegségeket nagyobb kórházakban kell egyesíteni, s a falú népének azáltal hozzáférhetővé tenni, hogy megszervezzük a kórházba szállítást. A mai idők kórházában különböző orvosi szakmájú osztályoknak kell lenniök, jó szakorvosokkal, s az egyes szakmáknak megfelelő felszereléssel. Ezt így megvalósítani csak nagy kórházakban lehet.

A megelőzésnek intézményei az *egészségházak*, a *védőintézetek*, a *gondozóintézetek*.

Az *egészségházak* egy tető alatt egyesítik az anya- és csecsemővédelemre, a tüdőbetegek gondozására, az iskolás gyermekek védelmére szükséges helyiségeket. A falvakban lévő egészségházak fontos tartozéka az iskolai zuhanyfürdő. E mellett néha egy-két kádfürdő is van, a falubeliek részére. Az egészségház nagysága változó az illető község nagysága szerint. A nagyobb egészségházakban röntgen-készülékkel felszerelt külön tüdőbeteg gondozó intézet is van. A védőnő többnyire az egészségházban kap lakást. Városokban és nagy községekben, ahol külön anya- és csecsemővédelmi intézet működik, ott az egészségház az egészségvédelem többi ágazatát látja el.

Az egészségházak építésében nagy segítséget jelentett *vitéz Imrédy Béla*, a Nemzeti Bank akkori elnökének és *vitéz Keresztes Fischer Ferenc*, a Pénzügyintézeti Központ volt elnökének gyűjtése, amely közel három és fél millió pengőt eredményezett. Ebből a pénzből épülnek ma egészségházak, orvosi lakások, napközi otthonok.

Az egészségvédelemnek további fontos intézménye az *óvoda*. Az óvodákat 1936-ban a törvényhozás átadta a belügyminiszternek. Ennek az intézkedésnek az volt a célja, hogy az óvodákat a gyermekvédelmi és gyermekegészségügyi intézmények közé besorozza. Hogy e célnak az óvodák megfelelhessenek, a legtöbb helyen át kell őket szervezni *napközi otthonokká*. A napközi otthonban a gyermekek egész nap ott tartózkodnak és étkezésben is részesülnek. Az óvodák ebben a napközi otthon formájukban tudnak csak igazán megfelelni a gyermekvédelmi és gyermekegészségügyi célkitűzéseknek. Az óvodák ilyen módon a 3—6 éves gyermekek gondozásának központjai lesznek.

A következő feladat, amelyet meg kellett oldani, az egészségügyi szolgálat *munkarendszerének* megállapítása volt. A *fertőző betegségek* elleni küzdelem terén, már a háborús és az azt követő években, igen kiterjedt munka folyt. Jól ismertek azok a sikerek, amelyeket a hadseregek cholera, typhus elleni védőoltása terén elértek. A *typhus elleni küzdelmet* tovább kellett folytatni. Míg a városok typhus járványai mind ritkábbak lettek, addig a falvakban ez a betegség szinte állandósult. Különösen az ország keleti és északkeleti vármegei azok, ahol a hastyphus évről-évre sok áldozatot szedett. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy falusi népünk a typhus megbetegedések következtében évenként közel egy millió munkanapot veszít. A falusi hastyphus megbetegedések okának kutatása az Országos Közegészségügyi Intézet legérdekesebb munkái közé tartozott. E kutatások reámutattak arra, hogy milyen nagy jelentősége van annak, hogy a falusi nép gyakran nem hisz abban, hogy a hastyphus valóban fertőző betegség, gyakran nem hisz azoknak az intézkedéseknek fontosságában, amelyek a hastyphus beteget elkülönítik, a látogatókat távoltartják, a váladékok fertőtlenítését előírják. Ilyen körülmények között különösen fontos a hastyphus elleni védőoltások keresztülvitele minél szélesebb körben. Hajdú megyében 1935-ben 10.000 lélekre még 329 hastyphus megbetegedés mutatkozott. 1936/37-ben a lakosság igen nagy részét védoltották typhus ellen. 1938-ban a typhus megbetegedési arány már csak 84 volt. Szegeden a lakosság 86.7 százalékát oltották be hastyphus ellen. Az oltás előtti években a megbetegedési arányszám 177 volt, az oltás után csak 39. Ez a két példa is bizonyítja, hogy a hastyphus a legyőzhető megbetegedések közé tartozik. Mindent el is kell követnünk az eredményes küzdelem érdekében már csak azért is, mert az egészségügyi kultúra fokát sokszor a hastyphus megbetegedések arányszámával mérik.

Szép sikerekre tekinthet vissza a hazai *diphtheria* elleni küzdelem. Jól ismertek az eredmények, amelyek a széleskörű diphtheria elleni védőoltások kap-

csán mutatkoznak. A diphtheria hazánkban fokozatosan csökken. Azelőtt a gyermekornak egyik legtöbb áldozatot szedő betegsége volt a diphtheria. Ma a megbetegedések és a halálozások számaránya, a szomszédos országok diphtheria megbetegedési és halálozási arányához képest, nálunk igen alacsony. A diphtheria védőoltások kötelezővé tétele előtt is már egy milliónál több gyermeket oltottak be az országban diphtheria ellen. Most pedig már bizonyos korosztályoknak minden egyes tagját be kell oltani.

E két példa mutatja, milyen eredményeket lehet elérni jól megszervezett fertőző betegségek elleni küzdelemmel.

Minden agrár-országban igen nehéz kérdés az *ivóvíz-ellátás* kérdése. Sokat foglalkoznak e kérdéssel hatóságaink, és a városok nagy részében az ivóvízellátást többé-kevésbé már meg is oldották. A városokban a megoldás módja: vízvezeték építése. Nálunk faluhelyen — ilyen módon — a kérdés gazdasági okokból megoldhatatlan. Mig városban a feladat az, hogy aránylag kis területen lakó sok embernek kell vizet juttatni, addig, a falusi vízellátás problémája: nagy területen lakó aránylag kevés ember vízellátását kell megoldani. Ez utóbbi probléma nálunk gazdasági okokból csak kutakkal oldható meg. Felszökő vizet adó artézi kutat sem vagyunk képesek mindenütt fúrni. Tgen sokfelé ásott kútból is jó ivóvizet lehet kapni, csak meg kell védeni a külső szennyeződéstől az aknás kút vizét. Máskor 60—80 méter mélyről kapunk igen jó, tiszta, egészséges vizet. Most a Belügyminisztérium vette kezébe az ivóvíz-ellátást, és évenként többszáz kutat készített. Eddig is már mintegy 700 község kapott jó ivóvizet adó kutat. A probléma természetesen igen nagy, és hosszú évekre lesz szükség, hogy rendszeres munkával a falusi vízellátás kérdését megoldhassuk.

Igen nagy részben gazdasági kérdés, de részben az oktatásnak és a szervezésnek is a kérdése, a *népélelmezés* javítása. Egy népréteg élelmezése hiányos lehet két okból: vagy azért, mert az anyagi eszközei elégtelenek ahhoz, hogy az élelmiszereket megvásárolja, vagy pedig elegendő anyagi eszközök mellett az észszerű táplálkozás ismeretei hiányoznak. Az előbbi esetben mennyiségi, az utóbbi esetben minőségi hiányok lesznek. Az egyik — szinte azt mondhatnám — ugyanolyan baj, mint a másik; mert ha valaki a jóllakottság érzéséig is táplálkozik, nem biztos, hogy minőségi szempontból megkapta szervezete mindazokat az anyagokat, amelyekre szüksége van.

A gazdasági helyzet okozta hiányos táplálkozáson végeredményben csak az illető népréteg gazdasági helyzetének javítása segít. A gazdasági helyzetet azonban befolyásolni igen nehéz. Addig is, míg ezen a téren javulás következik be, *étkeztetésekkel* (népkonyhák stb.) kell segítenünk a nélkülöző társadalmi rétegen. S itt elsősorban a gyermekekre kell gondolnunk, nemcsak szentimentális okokból, hanem azért is, mert a gyermek fejlődő szervezete érzi meg legkönnyebben a hiányos táplálkozást. A fejlődő szervezetben olyan

hiányok maradnak vissza, amelyeket későbbi jobb táplálkozás sem képes kiküszöbölni.

A táplálkozás minőleges javítása a gyakorlati orvostudománynak ma már nagyon szépen kidolgozott fejezete. Jól tudjuk, hogy bizonyos anyagokra a szervezetnek feltétlenül szüksége van. Ezeket az anyagokat más anyagokkal pótolni vagy helyettesíteni nem lehet. Ha például a szervezet egy bizonyos fajta vitamint nem kap, úgy hiába nyújtunk neki másfajta vitamint, az a hiányzót pótolni nem fogja. Érdekes az, hogy míg az ember igen nagy súlyt helyez arra, hogy éhségérzete megszűnjék, vagyis mennyiségileg megfelelően táplálkozzék, addig minőségi szempontból kielégítő táplálkozásra ilyen nagy súlyt nem helyez. A minőségi hiányt ugyanis éhségérzet nem kíséri. Ezek a hiányok egy idő múlva igen súlyosan éreztetik hatásukat. Az egészségügyi igazgatás feladatai közé tartozik az is, hogy a közönséget megtanítsa a minőségi szempontból is megfelelő táplálkozásra. Ezt a célt szolgálják a *zöldkeresztes főzőtanfolyamok*. Ezeken egyrészt a főzési technikával, másrészt az ésszerű táplálkozás feltételeivel ismerkednek meg a résztvevők. Ezek a főzőtanfolyamok, — amelyeket szinte kizárólag a falvakban rendezünk, — mind népszerűbbek lesznek.

A kormány újabban hathatós segítséget nyújt a *falusi gyermekek élelmezésének megjavításához*. Az 1939. év folyamán körülbelül 17 millió liter tejet juttat a kormány a reászoruló áldott állapotban lévő és szoptató anyáknak, csecsemőknek, kisdedeknek és iskolás gyermekeknek. A tej-juttatást az illetők egészségügyi vizsgálata előzi meg. Ezeket a vizsgálatokat részben a zöldkeresztes egészségházakban, részben a Stefánia védőintézetekben végzik, ahol pedig ezek még meg nem szerveztettek, ott a községi- ill. a körorvosok végzik a vizsgálatot. Igen érdekesek azok az adatok, amelyek arra utalnak, hogy milyen nagy mértékben sikerült a zöldkeresztes tejakció révén az egészségvédő intézetek forgalmát fokozni, és így milyen nagy számmal sikerült például olyan beteg anyákat vagy csecsemőket és gyermekeket találnunk, akik betegségük-ről semmit sem tudtak.

A tej-akcióhoz hasonlóan már régebben folyik az úgynevezett *zöldkeresztes cukor-akció*, amely ebben az évben már 148 vagon cukrot juttat a reászorulóknak.

Közegészségügyi munkánkat elsősorban falusi vonatkozásban nagyon megkönnyíti az úgynevezett *zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálat*. Ezt eleinte kísérletképpen a Rockefeller Alapítvány segítségével szerveztük meg a gödöllői járás területén, majd fokozatosan a mezőkövesdi, berettyóújfalui és még más járások területén. Ennek a munkarendszernek az az alap gondolata, hogy falún egy egységbe kapcsoljuk össze az egészségvédelemnek különböző ágazatait. Ezek közül főleg az anya- és csecsemővédelemmel, az iskolás gyermekek és a tuberkulitikusok gondozásával foglalkozik a zöldkereszt. A falún gyakran csak egyetlen orvos van. Ennek az orvosnak s a melléje beosztott

zöldkeresztes egészségügyi védőnőnek kell elvégeznie az egészségvédelmi gondozást. Egy ház, az egészségház a központja ennek a munkának. Az egészségház kis faluban igen szerény épület: egy váró és egy tanácsadó szobából áll csak. Nagyobb községben iskolai zuhanyfürdő, sőt itt-ott felnőttek részére egy-egy kádfürdő is helyet talál benne. Ha az illető faluban védőnő lakik, akkor annak is ott törekszünk lakást biztosítani. Még nagyobb helyen, például járási székhelyen, a tüdőbeteg gondozó is itt kap helyet.

1933-ban *vitéz Keresztes Fischer Ferenc* első belügyminisztersége idején magáévá tette a magyar falvak egészségvédelmi megszervezésének 10 éves tervét. Ezen elgondolás szerint évről-évre szervezünk egy bizonyos számú, úgynevezett egészségvédelmi körzetet. Egy egészségvédelmi körzet 5—6.000, ritkán még több ember egészségvédelmét látja el, akik esetleg 2-3, sőt több kis községben laknak. A 10 éves terv a trianoni országra vonatkozólag összesen 800 egészségvédelmi körzet felállításával számolt. Az első öt évre előirányzott programot már végrehajtottuk, s remélhető, hogy 1944-re az ország egész területén éreztetni fogja hatását a zöldkereszt munkája.

A közegészségügyi munkában nem szabad azt várni, hogy rövid idő alatt nagy, statisztikailag kimutatható eredményről számolhatunk be. Néhány munkaágazatban ez sikerül. Más munkaágazatokban viszont türelemmel kell várunk, esetleg hosszabb ideig, míg munkánk eredménye számokban is kifejezhető. A Népszövetség egyik szakembere, *dr. Stouman* statisztikus a mezőkövesdi járásban 1927—37-ig folyt egészségvédelmi munkának eredményeit statisztikailag feldolgozta. Kimutatta, hogy a csecsemőhalálozás a mezőkövesdi járásban 34.1 százalékkal, a kisededhalálozás 33.3 százalékkal csökkent. Reámutatott arra, hogy ugyanezen idő alatt országosan a csecsemő- és kisededhalálozás csak jóval kisebb csökkenést mutatott, és így szinte kétségtelennek tekinthető, hogy ez a javulás a mezőkövesdi járásban folyt egészségvédelmi munkának az eredménye.

Néhány kiragadott példán törekedtem bemutatni a mai magyar közegészségügyi munka célkitűzéseit, eszközeit és az ezekkel elérhető vagy elérendő eredményeket. Ugy érzem, hogy túlzás nélkül állíthatom, hogy a magyar kormány a rendelkezésére álló anyagi eszközöket törekszik lehetőleg gazdaságosan és célszerűen felhasználni a magyar nép egészségének védelmére, a magyar nemzeti erő fokozására s a nemzet ellentállóképességének erősítésére. A nemzetek jövő sorsát, — hosszabb időre számítva, — két arányszámmak, a születési és a halálozási arányszámmak egymáshoz való viszonya határozza meg legnagyobb valószínűséggel. Az a nemzet, ahol gyermekek nem születnek, — halálra van ítélve. Nem elég azonban, hogy sok gyermek szülessen, a megszületetteket meg is kell védenünk és meg is kell tartanunk. Az a nemzet, amely a megszületett gyermeket nem védi, ezt a fejlődő életet nem őrzi meg, — az nem érdemli meg, hogy sok gyermeke szülessen.

A múlt és a jövő között a gyermek az összekötő kapocs, ez az a fonál,

amely végig húzódik a századok és ezredévek hosszú során. Ezt a fonalat: a mindig újjászülető gyermeket sodorják, fonják, formálják önök, nemzet-nevelők: tanítók és tanárok, a magyar nemzet nevelői. Ezt a fonalat törek-szünk a szakadástól védeni, erősíteni, edzeni mi, a nemzet egészségének őrei, munkásai, önök a nemzetet a gyermekén át törekszenek nevelni, mi a gyer-meken át törekszünk egészségessé, életerőssé tenni.

A közegészségügy munkásai mindig tisztában voltak azzal, hogy az egészségügyi kultúra az általános kultúrának egyik része. Ezért tartottuk min-dig fontosnak a nemzet tanítóinak és orvosainak együttműködését. Ennek az együttműködésnek az első feltétele egymás célkitűzéseinek és munkájának megismerése. Előadásomnak célja egyrészt az volt, hogy néhány példán meg-ismertessem a mi munkánk célkitűzéseit és módszereit, másrészt kérjem az önök támogatását a mi munkánkhoz.

D. Magyar termelő-munka.

A magyar mezőgazdaság.

Hubay Sándor

a m. kir. Külkereskedelmi Hivatal alelnöke.

A világháború és a forradalmak után Magyarország mezőgazdasága új és nehéz feladatok elé került. A vesztett háború és a trianoni békeparancs ezeréves országunknak több mint $\frac{2}{3}$ részét juttatta ellenségeink kezére, s szét-hullt az *Osztrák-Magyar Monarchia*, amelynek *gazdasági egysége*, mint tud-juk, mezőgazdasági termelvényeink feleslegének állandó piaca volt. A csonka-ország megmaradt mezőgazdasági területe itt állott fogyasztó piacok nélkül. A csonkaországnak ugyanis kb. 8 milliónyi lakossága a *mezőgazdasági ter-mésfeleslegek* jelentős hányadát nem bírta felvenni, ezért agrárterményeink külföldi értékesítésére szorultunk, hogy a magyar termelés jövedelmezőségét és a magyar gazda verejtékes munkájának gyümölcsét biztosíthassuk. Közismert dolog, hogy Magyarország gerincét a mezőgazdasági lakosság alkotja, és ezért a mezőgazdasági lakosság életszintjének emelése hatással van az ország egész lakosságának jólétére. Az a sokat hangoztatott jelszó, hogy „ha jól megy a gazdának, jól megy az iparosnak és a kereskedőnek is”, nem csupán üres szó-virág, hanem közgazdasági alapigazság. — Egészen természetes tehát, hogy minden kormány programjának élén ott állt a mezőgazdaságnak, ennek a legnagyobb jelentőségű termelő ágának fejlesztése, a termelésnek mind mennyi-

ségi, mind minőségi fokozása és az ország mezőgazdasági lakosságának nagyobb jövedelemhez való juttatása.

A világháborút és a forradalmat követő években pár esztendeig a mezőgazdaság bizonyos föllendülésnek indult, de ez csakhamar megtorpant az *1929-ben* világszerte bekövetkezett *mezőgazdasági válság* következtében.

A mintegy 10 évvel ezelőtt kezdődött mezőgazdasági válság különösen a *búzaértékesítés* terén érezte a legnagyobb mértékben káros hatásait, és a mélypont már veszélyeztette búzát exportáló államokban a termés jövedelmezőségét is. Az agrárországok kormányainak ezért a mezőgazdasági válság alatt egyik legfőbb gondját képezte a búzafeleslegék értékesítésének olymódon való biztosítása, hogy a termelés folytonossága fenntartható legyen.

Megnehezítette azonban a feladat megoldását a mezőgazdasági válságot kísérő autarchikus (önellátási) gazdálkodási rend fokozott kiépítése is, amely az importállamokban oly módon fokozta a mezőgazdasági termelést és a mezőgazdasági termelvények árvédelmét, hogy a legtöbb esetben a mezőgazdasági államok exportfeleslegeinek értékesítése elé kínai falként emelkedett az importállamok autarchikus termelési politikája.

A búzaárak állandó zuhanása a búzát vásárló államok kormányait nem érintette, mert ezek a megfelelő belföldi búzaár biztosítását a behozatali vámok tetszés szerint való felemelésével könnyen elérhették. Az eladó államokban azonban természetesen a behozatali vámok segítségével a búza ártartásának problémája megoldható nem volt, olyan rendszerről kellett tehát gondoskodni, amely az eladó államokban a búza áralakulására ugyanolyan hatást gyakorolnak, mint az importállamokban a behozatali vámok.

A különböző búzaexport-államok kormányai erre a célra többféle megoldási módozattal kísérleteztek több-kevesebb eredménnyel.

Magyarország — normális termés mellett, nagy búzafelesleggel rendelkező ország — a válság kezdetén igen súlyos helyzetbe került, ezt még fokozta a mezőgazdasági válsággal együtt járó bizalmi válság is, amely a külföldi hitelek megvonását eredményezte nemcsak nálunk, de valamennyi adós államban.

A magyar kormányok is tehát a válság tartama alatt igen nagy erőfeszítéseket tettek a mezőgazdasági terményértékesítés és ezen belül a vezető helyet elfoglaló magyar búza értékesítésének előmozdítására. A kormányok a búzaértékesítés kérdését, — igen helyesen — a magyar gazdaságpolitika alapvető feladatának tekintették, mert a búzaár kérdése az ország egész agrárlakosságának létkérdése.

A búzavetésterület országunk mezőgazdasági művelés alatt álló területének kb. 30 %-át teszi ki, és ennek 70 %-a kis- és középbirtok. Bátran mondhatjuk tehát, hogy a helyesen megszervezett búzaértékesítéstől az ország egész agrárlakosságának sorsa függ, és a nemzeti jövedelemelosztás szemszögéből

rendkívül nagy jelentőségű, hogy a kereskedelmi forgalomba kerülő évi kb. 12—15 millió métermázsza búza milyen áron kerül értékesítésre.

A válság első idejében az akkori magyar kormány a búzaár kérdésében arra a megállapításra jutott, hogy a búzatermelés folytonosságának biztosítása érdekében feltétlenül szükséges olyan rendszernek a meghonosítása, amely rendszer a búzatermelő gazdát az importállamok tiltó vámjainak módjára megvédi. Ez szülte az 1930. évi XXII. törvénycikket. Ez azután a gabonajegyrendszer intézményét vezette be. A gabonajegy a törvény meghatározása szerint a gabona mennyiségéhez igazodó olyan értékjegy, mely két részből áll, és pedig a gabonalevélből és egy szelvényből. A gabonajegy ára az átruházott gabona minden métermázsája után 3 pengőben nyert megállapítást az 1930/31. gazdasági évre, de a törvény egyidejűleg felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az érdekelt gazdasági miniszterekkel egyetértve a következő 1931. évtől kezdve minden év július hó 25. napjáig kiadott rendelettel és július hó 1. napjától kezdődő hatállyal a gabonajegy árát a gabona árának alakulása alapján megállapíthassa, és ha a gabonaárak ezt indokolják, a gabonajegy intézményét fel is függeszthesse.

A törvény értelmében — annak életbelépése után — búza, rozs és kétszeres tulajdonjogát akár visszterhes, akár ingyenes jogüggyel csak gabonajegy kíséretében volt szabad átruházni. A törvény értelmében az, aki gabonát vásárol, az előzetesen általa már megvásárolandó gabonajegy szelvényét köteles átadni a termelőnek, aki annak értékét az illetékes pénzügyi hatóságnál vagy a községi előljárásnál a szelvény átadása ellenében készpénzben kézhez kapja. A szelvény értéke tehát a búzatermelő gazdának olyan felárat jelentett, amely felárat a gazda a búza értékesítése árán felül kapott kézhez. A gabonalevél az átruházott gabonát mindaddig kísérte, amíg a gabona a malomba nem került felőrlésre, vagy pedig amíg nem exportáltatott. Export esetén az exportőr az általa az eladónak kifizetett szelvény értékét a kir. kincstártól visszakapta, mert hiszen egészen természetes az, hogy ezzel az összeggel, mint belső fogyasztási adó jellegű teherrel sújtott ár alapján az export lehetetlen lett volna.

Felőrlés esetén a malom által az eladónak fizetett szelvény értékét, a malom a lisztárakba számította bele, export esetében a szelvény-értékét a malomnak a kincstár megtérítette.

Végeredményben tehát a termelőnek juttatott prémiumokat teljes egészében az ország fogyasztó közönsége fizette meg. A belső kereskedelmi forgalomba kerülő búzamennyiség után kifizetett szelvények értéke a liszt- és kenyérfogyasztóra hárult át teljes egészében, az exportra kerülő búzamennyiség után kifizetett szelvényellenértéket pedig a fogyasztóközönségnek kissé tágabb köre fizette meg olyformán, hogy a kincstár egyes cikkeknek (gyarmataru, stb.) behozatali vámját felemelte, és ebből a bevételből fizette ki, illetve irányozta elő a búzaexporttal kapcsolatos kiadásait.

A törvény intézkedéseket tartalmaz továbbá a gabonajegymentes búzaforgalomra vonatkozólag is. A termelők ugyanis a saját szükségletükre szolgáló búzájukat — természetsszerűleg — gabonajegymentesen őröltethették meg, és nem kellett gabonajeggyel ellátni az olyan búzát sem, amelyet a termelő egy másik termelőtől vásárolt, vagy amelyet pl. a gazda gazdasági cselédjeinek konvenció fejében fizetett.

Az 1930. évi XXII. t.-c. igen nagy jelentőségű abból a szempontból is, hogy jogrendszerünkben egy új jogintézményt, a gabona-jelzálog intézményét honosította meg. Ezzel a jogintézménnyel a törvény a mezőgazdaság hitellel való ellátásának fokozását célozta, mert abból indult ki, hogy a mezőgazdaságot hitellel lássa el; ennek jelentőségét abban az időben még inkább alátámasztották a gabonaértékesítés nagy nehézségei és zavarai, amelyek az említett törvénynek meghozatalát szükségessé tette. A törvény a magtári gabonát jelölte meg az ingó jelzálog tárgyául, kimondván azt, hogy „magtárban vagy beraktározási vállalat árutárában elhelyezett meghatározott mennyiségű gabonát (búzát, rozstot, kétszerest és árpát) a törvény által megállapított hitelezők részéről nyújtott rövidlejáratú mezőgazdasági kölcsönkövetelések biztosítására úgy is lehet zálogosítani, hogy a zálogtárgy az elzálogosító birtokában marad és a zálogtárgy valóságos átadását jelképes átadás pótolja. A törvény részletesen szabályozza a gabona jelzálogjog szerzésének és megszűnésének módzatait, harmadik személlyel szemben való hatályát, annak tárgyi terjedelmét és a gabona jelzálogfedezet biztonságát.

A törvény értelmében gabona jelzálogügylet megalapításához az szükséges, hogy a felek a gabona jelzálogjog megalapításában akár magában a kölcsönszerződésben, akár külön közokiratban vagy teljes hitelű magán okiratban megegyeznek, és hogy a tulajdonos az elzálogosított gabonát a hitelezőnek jelképesen átadja.

Magán-jogunk szabályai értelmében az ingó dolgon való zálogjog szerzéséhez az szükséges, hogy a felek a zálogjog alapításában megegyezzenek, és hogy a tulajdonos a dolog biztosítékát a hitelezőre átruházza. A törvény ettől a magánjogi szabálytól annyiban tér el, hogy az ingó jelzálog szerzéséhez az elzálogosított gabonának valóságos átadását nem kívánja meg, hanem megelégszik a jelképes átadással.

A jelképes átadás abban áll, hogy az elzálogosított gabona nemét, minőségét és mennyiségét tartalmazó és az elzálogosítónak közokiratban, vagy teljes hitelű magánokiratban foglalt elzálogosító nyilatkozatával ellátott jegyzékét az elzálogosító a hitelezőnek, vagy a hitelező által kijelölt személynek átadja.

Az elmúlt 8 év tapasztalatai azt mutatják, hogy a gabonajelzálogjog intézménye jogrendszerünkben nem talált gyökeret, és a hitelélet úgyszólván egyáltalában nem vette igénybe a törvény által alkotott ezen új jogintézményt. Ennek valószínű oka az lehet, hogy a közzgazdasági élet a gabona

meghitelezésének alkalmasabb módját látta abban a formában, hogy a gazda által a *közraktárba* beszállított gabonára folyósított lombardhiteleket. Szerény nézetem szerint ez a jelenség a hiteléletben sajnálatosan jelentkező bizalmi válságnak volt egyik következménye. Az ingó jelzálogjog körének kiterjesztése ellen, — ennek ellenzői — nézetem szerint nem egészen helyesen hivatkoztak arra, hogy hazai jogrendszerünkben az ingó jelzálogjog intézménye gyökeret nem talált, amit a gabonajelzálog intézményének népszerűtlensége bizonyít.

A törvény a „zöld uzsora” néven ismeretes visszaélések kiküszöbölésére is törekedett. Ismeretes, hogy a gazdának legnehezebb a helyzete az új termés betakarítása előtt, amikor az előző évi terményeiből már rendszerint kifogyott, új termés értékesítési lehetőségei pedig még csekélyek, a gazdálkodással járó kiadások pedig éppen ebben az évszakban a legnagyobbak. A gazdának ebből a szorult helyzetéből táplálkozik a zöld uzsora, amely rendszerint a még zölden álló termésből majd betakarítható gabona előre megvásárlása, tehát szabályszerű adás-vétel. A hitelező rendszerint olcsó áron megveszi a gazda termését, illetve annak egy részét, és a vételárat egészben, vagy részben előre kifizeti. Ennek a zöld uzorának a megakadályozására a törvény olyan intézkedéseket léptetett életbe, amelyek a gyengébb fél védelmére erősen belenyúlnak a magánjogba és a felek szerződéses szabadságába. Elrendeli ugyanis azt, hogy a gazda, aki termését, vagy annak egy részét betakarítás előtt előre eladta, nem köteles több és más minőségű terményt átadni, mint ami neki termett, s ha a vételár fejében nagyobb összeget vett fel, mint amennyi ennek a termény-mennyiségnek megfelel, a többletet köteles a vevőnek kamatával együtt visszatéríteni; azután, hogy ha a gazda a termelési év július hó első napja előtt eladta a terményt, köteles az eladott mennyiséget abban az esetben is szerződés szerint szállítani, ha a termény helyi piaci ára az átadás helyén és napján magasabb, mint a kikötött ár. Követelhető azonban, hogy a vevő e szerint a magasabb egységár szerint számított vételárat fizessen, levonva belőle a vételár után számított kamatot. Ha a vevő nem hajlandó a vételárat így kiegészíteni, az eladó nem köteles több terményt átadni, mint amennyi a kialakult egységár szerint való vételár és a felvett vételárelőleg után számított kamat együttes összegének a szerződésben kikötött teljesítési nap piaci ára szerint számítva megfelel.

A törvény ezeket az intézkedéseket a gabonán felül a többi mezőgazdasági terményekre is kiterjesztette. A gyakorlati élet azonban ezeknek a korlátozó intézkedéseknek a mezőgazdasági termények szélesebb körére kiterjesztését nem mutatta praktikusnak, főleg nem azoknál a termelvényeknél, amelyekre a kereskedelem a gazdával előzetes termelési szerződéseket szokott kötni (ipari növények, hüvelyesek, magvak). Azért az 1931. évi XXVI. t.-c. 2—4. §-ában, illetve az 1933. X. t.-c.-ben kapott felhatalmazás alapján kibocsátott 5.600/1934. M. E. számú rendelet 1. §-a akként rendelkezett, hogy

a törvény ezen rendelkezéseit a szóbanforgó rendelet életbelépése után a kötött ügyletekre csak akkor lehet alkalmazni, ha az ügylet tárgya búza, rozs, kétszeres, árpa, zab, vagy tengeri. A törvény végül bizonyos korlátozó intézkedéseket léptetett életbe a tőzsdei határidő ügyletekre vonatkozólag is.

Végül felhatalmazást ad a törvény a minisztériumnak arra, hogy a malmok által felszámítható őrlési díjat, valamint a kiörlés útján nyert terményeknek és kenyérnek az árát rendeletileg állapíthassa meg.

A mezőgazdasági válság kezdő stádiumában a törvényhozás ezekkel az intézkedésekkel igyekezett segítségére sietni az ország mezőgazdasági lakosságának, és igyekezett biztosítani a búzatermelés jövedelmezőségét és a termelés folytonosságát. Sajnos a támogatásnak ez a mérve nem bizonyult kielégítőnek, és a következő 1931/32. gazdasági évben a búza árak világszerte jelentkező állandó csökkenése múlhatatlanul szükségessé tette a gabonajegyzelvény értékének megfelelő felemelését. Ez az emelés azonban természetesen fokozta a kincstár ráfizetését a búzaexportnál, hiszen a gabonajegy által a termelők részére juttatott felárakat a kormány az exportra kerülő búzamennyiségeknél kénytelen volt az exportőröknek megtéríteni az exportlehetőség biztosítása végett. Ezt a ráfizetést a kormányzat a válság idejében az ország liszt és kenyérfogyasztó közönségére volt kénytelen hárítani. A fogyasztó közönségre hárított ezen adóteher behajtásának megkönnyítését a pénzügyi kormányzat igen szellemesen oldotta meg, éspedig olyformán, hogy a gabonajegy eddig értéket nem képviselő gabonalevél részét 4 pengős értékben állapította meg, a búzatermelőt illető szelvény értékét pedig az előző évi 3 pengőről 6 pengőre emelte fel. így tehát ebben az évben a gabonajegy egész értéke 10 pengőben nyert — az előző évi 3 pengővel szemben — megállapítást, melyből 6 pengő illette meg a búzatermelő gazdát, 4 pengő pedig az államkincstárt. Annak, aki a búzát termelőtől meg akarta vásárolni, meg kellett előzetesen vennie a 10 pengős gabonajegyvet, hogy a termelő részére ki tudja szolgáltatni a 6 pengős gabonaszelvényt, tehát a kincstár is nyomban hozzájutott az öt megillető 4 pengős bevételhez. így tehát közvetve a termelő nyújtott segédkezet a kincstárnak a fentemlített bevételek behajtásánál.

A gabonajegy előbb említett 10 pengős terhén felül a világpiacon a búzaárak állandó esésével párhuzamosan emelkedő búzaexport veszteségek fedezése céljából a kormány kénytelen volt még egy új adónemnek, a lisztforgalmi adóváltásnak bevezetésével is megterhelni a fogyasztóközönséget, úgy, hogy ebben az évben ezzel az új adónemmel együtt a búza métermázsájaként a fogyasztóközönség terhe 12.5 pengőt tett ki.

Bár a termelő az előző évi szelvény értékének kétszeresét kapta, a világpiacon a búzaárak állandó csökkenése következtében mégis ezzel a magasabb szelvényértékkel együtt sem tudta elérni az előző gazdasági év átlagos búzaárait.

A következő 1932/33. gazdasági évben a búzaexporttal emelkedő kincs-

tári kiadások enyhítésére a gabonalevél értékét 6 pengőre emelték fel, a gabonaszelvény értékét pedig 4 pengőre szállították le. Ezt az intézkedést kizárólag kincstári érdekek tették szükségessé és nem a búzaárak javulása.

Az 1931/32. és az 1932/33. gazdasági évek tapasztalatai azt mutatták, hogy a lisztfogyasztó közönségnek ez a megterhelése tovább nem tartható fenn. A gazda ugyanis búzájáért boletta nélkül 7—8 pengős árakat kapott, a fogyasztó közönség meg 1 métermázsa búza után 12.5 pengő közterhet viselt. A fogyasztó közönség, de meg a gazdák részéről is nehezményezték a búza-értékesítés előmozdításának ezt a formáját és a kormánynak ezt a búza-értékesítési politikáját. A gazdák főleg azt sérelmezték, hogy a boletta-intézmény nem óvja meg a termelőt a világpiaci búzaárak állandó esésével szemben, és a belső búzaár továbbra is a világpiaci árak függvénye marad. De erősen kifogásolták azt is, hogy a boletta rendszere a kereskedelem részéről nagy tőkét von el, amelynek kamatveszteségeit a kereskedő nem egyszer túlzott mértékben és többszörösen a gazda terhére a búzaárakba számítja bele.

Mindezeknek a problémáknak az ismeretében az ekkori kormány (néhai Gömbös Gyula kormánya) arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyar búzaértékesítés problémáját a külföldi piacok megfelelő megszervezésével, illetve a magyar búza termelési költségeivel arányban álló exportárak biztosításával kell megoldani, és addig is, míg ez a kérdés megoldható lesz, a boletta-rendszer intézményén mélyreható változásokat kell eszközölni. Ebben az esztendőben azonban megnehezítette a megoldást az a körülmény, hogy a kormánynak rekord búzatermeléssel kellett számolnia, és ennek az évnak a termeléséből kb. 10 millió métermázsa búzát kellett exportálnia súlyos ráfizetések mellett. Ezt a kormányzat akként oldotta meg, hogy boletta-rendszer intézményét jobb hiányában megtartotta, azonban a szelvény értékét ismét 3 pengőre szállította le, a gabonalevél értékét pedig teljesen eltörölte. A kereskedelem tehát az eddigi métermázsánkénti 10 pengő helyett 1 métermázsa búza bevásárlásánál újra csak a régi 3 pengő befektetésre szorítkozott. Az exporttal kapcsolatban jelentkező ráfizetések céljából a lisztforgalmi adóváltásgot a búza métermázsája után az eddigi 2.50-ről 4.50 pengőre emelte fel a kormányzat. Végeredményben tehát a lisztfogyasztó közönség terhe az előző évi métermázsánkénti 12.5 pengős teher helyett 7.5 pengőre csökkent. Természetesen az ily módon kieső bevételek pótlásáról más bevételi forrásokból kellett gondoskodni. Ezeket a bevételeket a kormány oly módon biztosította, hogy a mezőgazdaság alátámasztására szükséges összegeket a fogyasztó közönségnek az eddiginél tágabb körére hárította át teherképen. Eddig ugyanis, mint említettük, úgyszólván kizárólag a lisztfogyasztó közönség és ezek között főleg a nagyobb kenyérfogyasztású szegényebb néposztály viselte a búza-értékesítéssel járó terheket. 1933. nyarán ezeket a terheket megosztották és megterheltek a textilfogyasztást, a karteleteket, a társulati adó alanyait és fogyasztási adó formájában a társadalom tehetősebb rétegét is a mezőgazdaság

támogatására szolgáló céladókkal úgy, hogy általánosságban a lisztfogyasztó közönség vállairól addigi terheinek 40—45 %-át vették le.

A búzaértékesítés problémája azonban ebben az időben világszerte erősen foglalkoztatta nemcsak az érdekelt exportállamok kormányait, de általában az egész közgazdasági életet is. Behatóan foglalkozott a kérdéssel a londoni búzakonferencia is, amelynek célja a búzaértékesítés nemzetközi megoldása volt. A magyar kormány is tevékeny részt vett a búzaértékesítés nemzetközi problémáinak említett tárgyalásain, de e mellett gazdaságpolitikailag előkészítette az útját a magyar búzaértékesítés új megoldásának az állandó külföldi piacok megszervezésével.

A magyar búzaértékesítés történetében fordulópontot jelent az 1934. tavaszán Magyarország, Olaszország és Ausztria kormányelnökei között létrejött hármasközi politikai találkozó, amelynek eredménye az úgynevezett „római egyezmény”, új irányt szabott a magyar búzaértékesítés egész rendszerének. A római egyezmény keretében Olaszország és Ausztria az olasz, ill. osztrák beviteli kereteknek magyar részről történt lényeges tágítása ellenében kötelezték magukat arra, hogy a magyar búzafeszlesek túlnyomó részét (4.2 millió q-t) az akkori világpiaci árakkal szemben lényegesen magasabb és a magyar termelési költségekkel arányban álló állandó átvételi áron (prix rémunérateur) vásárolják meg, illetve teszik az értékesítést lehetővé. Ez a „prix rémunérateur” a római egyezmény végrehajtására vonatkozó államközi tárgyalások során magyar határparitásban a szerződő felek részéről 16 pengőben nyert megállapítást, amely ár, ha figyelembe vesszük azt, hogy ebben az időben például a rotterdami tőzsdén a búza ára 3 holland forint körül mozgott, a búzatermelő gazdának kb. megegyező olyan magas átvételi árat eredményezett, mint amilyen a világpiaci ár még az 50 %-os devízafelár kalkulálása mellett is magyar határparitásban abban az időben jelentett volna.

A római egyezmény a magyar búzafeszlesek túlnyomó részének előre meghatározott áron való értékesítését biztosította és lehetővé tette egész búzaértékesítési rendszerünknek átszervezését és a magyar búzaáraknak a világpiaci ártól való függetlenítését.

Búzaértékesítési rendszerünk ezen átváltásánál az akkori kormányzatot az a cél vezette, hogy a magyar búzatermelő gazda búzájáért tényleg megkap hassa azt az árat, amely lehetővé teszi részére a termelés folytonosságának biztosítását. Ennek az árak megállapításánál négy mozzanatot kellett figyelembe venni, éspedig az exportfelesleg nagyságát, a világpiaci árak alakulását, a kormány által a búzaértékesítés előmozdítására igénybevehető hitelkeretet, és végül a római egyezményben az előbb említett 4.2 millió q-s exportfeleslegre megállapított állandó átvételi árat. Ezek összevetése alapján a kormány megállapította azt a határparitáson alapuló árat, amelyen a magyar búzatermelő gazda a kereskedelmi forgalomba kerülő búzafeszleseit értékesítheti. Ezt az árat biztosította, hogy minden egyes vasúti és hajóállomásra a Futura Rt. útján

megállapította és közzétette azokat az állomási (minimális) árakat, amelyeken a gazdáknak minden búzafeleslegét a Futura és az exportkereskedelem megvásárolja. És hogy ezeket az exportárakat a kereskedelem a gazdáknak meg is fizesse, a kormány bekapcsolta búzaértékesítési rendszerébe a Futúra intervenciós búzavásárlási tevékenységét, ami abból áll, hogy a Futúra köteles a megállapított állomási árakon felkínált búzamennyiséget korlátozás nélkül kínálás esetén megvásárolni.

A római szerződés alapján felépített ezen belső búzaértékesítési rendszer lehetővé tette azt, hogy a bolettrendszer intézménye 1934. július hó 1-vel megszűnjék. A római egyezmény alapján megszervezett búzaértékesítési rendszer első évében a határparitási árat 17 P-ben állapította meg a kormány.

A római szerződés alapján felépített búzaértékesítési rendszer a minimális árak bevezetésével nem szabott határt felfelé a búzaárak alakulásának, hanem az áralakuláshoz szabadon hagyta érvényesülni a gazdasági élet törvényeit a kereslet és kínálat követelményeinek megfelelően. Ha az áralakulás túlságosan elszakadt az állomási áráktól, úgy az export csak az esetben tudott funkcionálni, ha az érdekelt importáilamok ezeket az árakat megfizették, vagy ha a kormány exporttámogatás segítségével tette lehetővé a búzaexportot.

A rendszer feltétlen rugalmasságát bizonyítja, hogy a kormánynak esetről-esetre módjában volt a belső piaci helyzet alapján elbírálni azt, hogy kiviteli-feleslegünk értékesítése érdekében milyen intézkedések válnak szükségessé; indokolt-e az állomási határárak fölött kialakult belső árak tartása érdekében a felesleget további premizálások segítségével levezetni, vagy pedig leengedni a belső árnívót arra a mértékre, amely az export megindulását ismét lehetővé teszi.

Ha kiviteli feleslegünk alatta marad a kormány által kalkulált kiviteli-feleslegnek — mint ahogy legtöbbször tényleg alatta is maradt — akkor természetesen az erőteljes kereslet következtében emelkedtek a belső árak, de az áremelkedéssel kapcsolatos ráfizetés fedezetet talált a nagyobb feleslegre előirányzott hitelkeretben, vagyis ebben a hitelkeretben talált fedezetet az a ráfizetés, amely a magasan kialakult belső árak és az állomási árak között jelentkezett.

A római egyezmény alapján megszervezett búzaértékesítési rendszer három gazdasági éven keresztül volt érvényben, és a gazdaközönség, meg az egész magyar közgazdaság szempontjából is teljes mértékben kiállotta a próbát. Különösen kiállotta a próbát az 1936—37. gazdasági évben, amikor az 1936. évi nagy búzatermés értékesítéséről kellett a kormánynak gondoskodnia, és kb. 7.5—8 millió q búza külföldi értékesítését biztosítani. Ennek a nagy mennyiségnek az értékesítését a kormány úgy oldotta meg, hogy búzafeleslegünk felét szabott áron lekötötte a római szerződést aláíró államoknak: Olaszországnak és Ausztriának; a másik felére nézve nem vállalt kötött kiviteli eladásokat, illetve szabott árakat, mert lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy ha esetleg

világpiaci árak a római akkordban biztosított prix rémunérateur fölé emelkednek, ezt az árat a magyar gazdaközönség maradéktalanul élvezhesse.

Ezzel tehát csak az alsó árhatár nyert megállapítást a kereskedelmi szerződésekben, azonban szabad lehetősége nyílt annak, hogy a világpiaci árak emelkedése révén az árjavulás teljes egészében kifejezésre juthasson a belső búzaárakban.

Valóban, az 1936. naptári év folyamán a mezőgazdasági termények fokozatos áremelkedése világszerte észrevehető, és a búza világpiaci ára is fokozatos emelkedést mutat. Ennek az áremelkedésnek okait vizsgálva, megállapíthatjuk azt, hogy ezen okok között elsősorban szerepel az európai nagy importállamok erőteljes vásárlása, amely búza vásárlásokat részben ezeknek az államoknak 1936. évi gyenge termése, részben a nemzetközi feszültség okozta tartalékolások indokolták. Ezek a nagy méretű búzavásárlások a tengerentúli exportállamok hatalmas átmeneti készleteit csaknem teljesen fölemésztették, és az áralakulásra annyira nyomasztó eladhatatlan készletek nyomása úgyszólván teljesen megszűnt. Az 1936. naptári év végén a búzaár Magyarországon elérte a 20 P-s árszínvonalat, amely árszint lényegesen meghaladta a római egyezményben garantált „Prix remunérateur”-t, és ezt az árat kizárólag a búza világpiaci áremelkedése diktálta. A kormány helyes búzaértékesítési politikájának volt a következménye, hogy ilyen magas búzaárak mellett sem mondott csődöt a római egyezmény alapján felépített búzaértékesítési rendszer, és a fix áron eladott kb. 4 millió q-s búzaexportra nem kellett a kormánynak hatalmas összegeket ráfizetni, ami annak volt köszönhető, hogy a kormány a fix áron eladott búzamennyiségek túlnyomó részét a gazdasági év elején, tehát még alacsonyabb áron fedezhette, és a felesleg legnagyobb részét, vagy nyomban exportáltatta kötelezettségeink teljesítésére, vagy beraktározhatta, aránylag alacsony raktározási költségek mellett.

Az 1937. évi termésből származó búzafeleslegek külföldi értékesítésének megszervezése már olyan világpiaci ár helyzet mellett történt, amikor a világpiaci búzaárak alapján kalkulált belföldi értékesítési árak lényegesen meghaladták a római egyezményt szignáló importállamok által a magyar búzatermelő gazda javára garantált „prix remunérateur”-t. Ilyen körülmények között a római egyezményben biztosított alapár elvesztette gyakorlatilag jelentőségét, mert hiszen minden mesterséges konstrukció nélkül is megkapta a magyar búzatermelő a kereskedelmi forgalomba kerülő búzájáért a megfelelő árat, s mellőzhetővé vált az állomási árak megállapítása is. Ilyen világpiaci ár helyzet mellett természetesen a kormánynak is megfelelően alkalmaznia kellett a római egyezményt és annak — a minimális átvételi ár garantálásában jelentkező — igen nagy előnyét, abból a szemszögből kellett a magyar búza árpolitikájának szolgálatába állítani, hogy a világpiaci búzaárak esetleges csökkenése esetén az accordban garantált minimális árat bármily alacsony világpiaci ár mellett megkaphassa a magyar búzatermelő.

A búzafeleslegek értékesítése tárgyában lefolytatott államközi tárgyalások során a kormány ezt a biztonsági tényezőt valóban érvényesítette, és sikerült is elérnie azt, hogyha a világpiacon a búzaárak az idény folyamán esetleg leesnének a római egyezményben megállapított „prix rémunérateur” alá, a római egyezmény újból azonnal gyakorlati alkalmazást nyer, és a még el nem adott búzafeleslegekre vonatkozólag — bármily mélyre süllyedne is a világpiacon az ár — a római egyezményt aláíró importállamok, azaz Ausztria és Olaszország, biztosítják a minimális búzaárakat, a „prix rémunérateur”-t a magyar búzatermelő gazda részére.

Az 1937—38 gazdasági év első hónapjaiban az Amerikai Egyesült Államok nagy búzatermelése következtében előállott feleslegek a világpiacon a búzaárakat ismét erősen ellenyhították, és azt a nagy európai importállamok, főleg pedig Olaszország vásárlásainak elmaradása is növelte. Olaszországnak ugyanis az 1937. évi búzatermelése igen jó volt, és búzavásárlásainak elmaradása erősen éreztette hatását a világpiacon a búzaárak árszínvonalának kialakulásában. Mégis a belső búzaárak Magyarországon az egész gazdasági év folyamán 20 pengős árszínvonal körül mozogtak, és az 1937. évi gyenge közepes termésünkből származó kb. 3.5 millió q búzafeleslegünk külföldi elhelyezése különösebb gondot nem okozott. Ez a búzafelesleg részint a belföldi piacokon, részint Ausztria, Németország és Svájc részéről könnyen felvételre talált. Ausztriának a német birodalommal való egyesülése 1938 március havában a római egyezményt csak formailag szüntette meg, mert az osztrák piac ezentúl is megmaradt számunkra, mint a német birodalom felvevő piaca.

Az 1938. évi termésünkből származó feleslegek külföldi értékesítése meg lehetőséget nyújtott a magyar kormány számára, mert az elmúlt gazdasági évben — a múlt év őszi visszacsatolt területek búza exportfeleslegeivel együtt — közel 10 millió q búza felvásárlásáról és külföldi értékesítéséről kellett gondoskodnia a belföldi kereskedelmi forgalomba kerülő átlagos évi 6 millió q búzamenyiségen felül. Ennek a nagy mennyiségnek megfelelő kereskedelmi szerződések keretében való értékesítése annál nehezebb feladat volt a magyar kormány számára, mert a búza világtermése 1938-ban az előző évi 972 millió q-val szemben 179 q-s terméstartalommal jelentkezett, és az 1938—39. gazdasági év az 1938. augusztus i-én ténylegesen meglévő kb. 52 millió q-s átmeneti készletekkel 1573 millió búzakészlettel indult. Az importállamok átlagos búzaszükséglete az elmúlt gazdasági év folyamán 147 millió q-ra tehető, míg vetőmag és belföldi fogyasztás céljaira a világsszükséglet kb. 1263 millió q-t tesz ki. Vagyis 1410 millió q várható fogyasztás levonva az előbb említett 1573 millió q-s rendelkezésre álló búzamenyiségből, 1939. július hó 31-én az elhelyezhetetlen átmeneti készlet 163 millió q-ra emelkedik. Ez az elhelyezhetetlen búzafelesleg természetesen nem marad hatás nélkül a búza világpiacon az árak alakulásában, és ezért az elmúlt év nyarán már megkezdődött erőteljes búza árnyatlás a magyar búzafeleslegek külföldi értékesítési lehetőségei miatt.

get is igen hátrányosan befolyásolta. A magyar kormány abból az elgondolásból kiindulva, hogy a búzatermés hasznosságának és a magyar gazda élet-szintjének biztosítása érdekében a búza árszínvonal fenntartása a magyar közgazdaság nagy érdeke, az 1938. év nyarán már jelentkező világpiacon árcsökkenésnek a külkereskedelmi szerződések, valamint a búzaár alátámasztására előirányzott belföldi támogatás segítségével a magyar búzatermelő gazdáknak 20 pengős termelői búzaárát biztosított éspedig az egész gazdasági év tartamára. Ennek a búzaárnak fenntartását az tette lehetővé, hogy egyrészt a tengelyhatalmak, Németország és Olaszország, búzafeleslegeinkből az elmúlt évben kb. 7 millió q-t a világpiacon árat lényegesen meghaladó áron vettek át, másrészt mint említettem, a pénzügyi kormány vállalta azt a veszteséget, amely a külföldi értékesítési ár és a belföldi 20 pengős búzaár között jelentkezett.

Az 1938—39. gazdasági év búzaértékesítési rendszerében az előző évek búzaértékesítési rendszerével szemben még további jelentős változást jelentett az az intézkedés is, hogy a határparitási búzaár, amely eddig csak a kilépő nyugati határállomásokra volt érvényes, a dunai és tiszai hajóállomásokra is egyformán nyert megállapítást, tehát a termelő Szolnokon, Szegeden, Baján, stb. ugyanazt az árat kapta, mint Hegyeshalomban vagy Murakereszturon. Az egyes termelőhelyektől az állomásig felmerülő helyi fuvar pedig olyképpen állapították meg, hogy a gazda terhére több mint 1.50 P nem volt felszámítható, és ezért 19.25 P-t az ország legtávolabb fekvő termelőhelyén is megkapott a gazda kereskedelmi forgalomba kerülő búzájáért.

Az idején búzaértékesítési rendszer nagyjában az elmúlt évben érvényben volt búzaértékesítést tartotta meg, mégis azzal a módosítással, hogy az elmúlt év tapasztalatai alapján az egész évre egységesen megállapított búzaárak helyett a folyó termelési évre lépcsőzetes árakat léptetett a kormány életbe azért, hogy a gazdasági év későbbi időszakában az értékesítésre kerülő búza után a tárolási kamat és egyéb költségek is a gazdák javára térüljenek meg. Ezek az árak a következők: 1939. július—augusztus 19—20.50 P, szeptember 19.20—20.70 P, október 19.40—20.90 P, november 19.55—21.05 P, december 19.70—21.20 P, 1940. január 19.80—21.30 P, február 19.90—21.40 P, március, április, május, június 20—21.50 P. A fentiekben említett árak az illető hónapban érvényes legalacsonyabb és legmagasabb búzaárakat jelentik.

A legmagasabb búzaár fizetendő épúgy mint az elmúlt évben a nyugati határállomásokon, valamint a dunai, továbbá a Szolnoktól délre fekvő tiszai hajórakodó állomásokon a kivitelre megfelelő 80 kg-os búzáért, vagonba vagy uszályba rakva. Az egyéb helyeken átadásra kerülő búzáért a fuvarösszeggel csökkentett ár kerül kifizetésre, mégis azzal a korlátozással, hogy az illető hónapban megállapított legkisebb árat a gazda ez évben is megkapja oly esetekben, ha fuvar költségek ennél alacsonyabb árakat eredményeznének.

A minőségi búzatermelés értékesítése érdekében, az a gazda, aki az általános exportminőségénél (80 kg. hl-súly) jobb minőségű búzát szállít, további

q-kénti 25 filléres minőségi felárban részesül. Az idei várható búzaexport feleslegeinkből már kb. 7.5 millió q-t sikerült külkereskedelmi szerződéseink keretében külföldön értékesíteni, de természetes, hogy a jelenlegi világpiaci áralakulás mellett, mely sajnos elérte a búzaértékesítési válság legmélyebb pontján jegyzett árakat, ennek a búzaárnak a fenntartása a kincstárra igen sok millió áldozatot jelent.

A tengerentúli államok közül Canada, Argentina és az USA termése mutatott erőteljes növekedést, és ez a hatalmas átmeneti készlet, mely, mint említettem, kb. 160 millió q-s mennyiségben nyomja a világpiacot, valószínűsíti, hogy a búzaárakban a világpiacon jelentős emelkedés nem várható. Épen ezért a magyar gazda javára a 20 pengős búzaárnak a fenntartása a jövőben csak úgy lesz lehetséges, ha hazánk nem követi a búzaexport államoknak a vetésterületek emelésével összefüggő bűzapolitikáját, hanem igyekeznek gazdáink búzavetésterületüket a lehetőség határán belül saját érdekükben csökkenteni, és amennyire a vetésforgó és a gazdasági üzemtervek lehetővé teszik, más kalászos, különösen pedig a zab, esetleg a tengeri, továbbá vető- és olajos magvak termelésére áttérni.

Itt csak egy példára kívánok rámutatni, és pedig arra, hogy a csonka ország búzavetésterülete 2,600.000—2,800.000 kat. hold között váltakozott az elmúlt 10 esztendőben, míg ma, a megnövekedett országunk vetésterülete búzában 3,200.000 kat. holdat tesz ki. (A csonka országé ma 2,813.000 kat. hold.) A zab vetésterülete 600.000 holdról 350.000 holdra csökkent le a Csonkaország területén, és ennek a következménye ma az, hogy a zab ára felette van a búza árának. Ha búzavetésterületünkben csak 100—150.000 **holdat** csökkentenénk a zabtermelés javára, még mindig nem érnénk el a korábbi években elért 600.000 kat. hold vetésterületet, és ezzel kb. 1 millió q-val tudnánk csökkenteni búzakivitelifeleslegünket, amely csökkentés kb. 10—12 millió pengős megtakarítást jelentene a kincstárnak a búzaértékesítéssel kapcsolatos ráfizetéséből. Azon a mennyiségen felül ugyanis, amelyet Magyarország természetes piaci búzatermésünkben felvesznek, a ráfizetés a búzaexportnál hatványozottan emelkedik, mert ezeknél a mennyiségeknél nem az ú. n. prix rémunérateur, hanem a világpiaci búzaár érvényesül.

Ezekben vázoltam nagy vonásokban azokat az erőfeszítéseket és intézkedéseket, amelyek a magyar búzaértékesítés érdekében az elmúlt 10 esztendő alatt a mindenkori magyar kormány részéről történtek. Látható, hogy mezőgazdasági termelvényeink legfontosabbjának, a búzának ártartása érdekében kifejtett tevékenység meghozta a kívánt eredményt, és biztosította a válság leg súlyosabb éveiben is búzatermelésünk jövedelmezőségének fenntartását, és a búzaárakon keresztül biztosította egyéb mezőgazdasági termelvényeink árszínvonalát is, mert ezek, különösen pedig a kalászosok mindig szorosan idomultak az áralakulás tekintetében a búza árához.

Ami most már *a többi kalászosok értékesítésének* kérdését illeti, csak pár

szóval kívánok rámutatni arra, hogy árpában, zabban és tengeriben általában különösebb értékesítési gondjaink nincsenek, mert állattenyésztésünk és főleg állathizlalásunk örvendetes fejlődése folytán ezekben a terményekben jelentkező feleslegeinket általában a belföldi piac veszi fel. Érdekes megemlíteni, hogy tengeriben terméseredményünk meglehetősen hullámzást mutat, és az elmúlt 10 év alatt volt olyan esztendőnk, amikor 2 millió q-t is behoztunk, de volt olyan esztendőnk is, amidőn csaknem 2 millió q-t külföldre vihettünk. Állathizlalásunk mai helyzetében kb. 25—26 millió q tengeri termés mellett tengeriből feleslegünk nem igen jelentkezik, úgy hogy kb. 16 millió q-n felüli termésnél kell a tengerinél külföldi értékesítéssel számolnunk. A tengeri értékesítésnél, illetve a tengeri árszintjének biztosításánál általában két ellentétes érdekellettel kell a kormányzatnak számolnia, és ez a tengerit termelő gazda és az állathizláló gazdának az érdeke. Itt mindig meg kell találni azt a közép árszintet.

A magyar mezőgazdasági kivitelben a búzakivitel 20 pengős áron kb. évi 160—180 millió pengőt képvisel. Jelentős kiviteli értéket képvisel a búzán kívül a *vetőmagvak*, a *hüvelyes és olajosmagvak*, amelyek kiviteli értéke közel 30 milliót tesz ki. Ezeknek a termény félésegeknek a kivitele azért is igen nagy jelentőségű, mert ezek nagyrésze a szabad devizájú államokba irányul, és ez a kivitel nagy szerepet játszik az ország devizaellátásában.

Búzaértékesítésünk mellett a legnagyobb kiviteli értéket képviseli *állatkivitelünk*, azért egészen természetes, hogy ennek értékesítése, illetőleg az értékesítés helyes megszervezése a magyar mezőgazdaságnak fontos érdeke. Állatkiviteli feleslegeink csaknem kizárólag a német és olasz piacra irányulnak, és ezeknek a piacoknak felvevő képessége korlátolt lévén, állatkiviteli feleslegeink sajnos maradéktalanul nem exportálhatók. Ennek az a következménye, hogy az állatkivitelnél a külkereskedelmi szerződésekből biztosított jobb értékesítési árak nem tudnak érvényesülni a belföldi piacon, és ezért az itthon értékesítésre kerülő állatok, szarvasmarhák és sertések alacsonyabb áron kerülnek értékesítésre, mint a kivitelben értékesülő hízó állataink. Intézkedés történt, hogy a kivitelben elért jobb értékesítési árakat teljes egészében a hízó állatok gazda kapja meg. A kereskedők itt csupán a bizományi lebonyolítást végzik, bizományi jutalék ellenében. Természetesen a gazda, ha állataira megkapta a kiviteli engedélyt, azt el is adhatja a kiviteli engedéllyel együtt, vagy kereskedőnek, vagy szövetkezetnek, de abban az esetben a vevő a gazdának már a kivitelben kalkulált árakat köteles megfizetni.

Vágómarha kivitelünk átlagosan évi 85—90.000 db. körül mozog, amiből Németország kb. 32—34 ezer darabot, Olaszország pedig kb. 55 ezer darabot vesz fel. Németországi szarvasmarha kivitelünk az utóbbi években erőteljes emelkedést mutat, mert míg 1933-ban a német birodalom és a volt Ausztria területére mindössze 15.307 db. vágómarhát vittünk ki, addig 1938-ban a kivitel a 30.000 db-ot is meghaladta. Viszont Olaszországba az utolsó

esztendőben vágómarha kivitelünk erős visszaesést mutat, ami az Olaszországban erőteljesen fellépő száj- és körömfájás, valamint a takarmányhiány okozta nagy belföldi kínálatnak volt a következménye.

A vágómarha értékesítésnél az olaszországi kivitelnek csaknem 10 hónapra keresztül tartó szünetelése igen sok gondot okozott, mert az olasz piac a gyengébb minőségű, könnyebb súlyú állatok értékesítését is biztosította. Az olaszországi kivitel szünetelése természetesen a belföldi áralakulást kedvezőtlenül befolyásolta, és különösen a növendék-állatoknak, a beállítani való ti-nóknak és a mustra-marháknak az ára csökkent nagy mértékben.

A száj- és körömfájás az elmúlt évben Magyarországon is erősen elterjedt, ami szarvasmarha feleslegeinket erősen csökkentette, ezért nem okozott még az olasz piac elzárása sem katasztrófát. A kormány az átmeneti nehézségek kiküszöbölésére a marhapiacra intervenciós vásárlásokat eszközölt, hogy a belföldi piacokon az árszint legalább is a minimálisan fenntartható legyen. Az intervenciós vásárlások keretében felvásárolt szarvasmarhákat oly módon dolgoztatta fel, hogy azok húsa a belföldi piacot ne nyomja. (Hűtőházi tárolás, konzerv, stb.) Ezek az intézkedések, ha alkalmasak voltak is arra, hogy a marhaárak katasztrófális zuhanását megakadályozzák, főleg a gyengébb minőségű marháknál, természetszerűleg nem pótolhatták teljesen az olaszországi marhakivitelünk szünetelése folytán jelentkező kiesést: legfontosabb piacunk időleges kiesését semmilyen mesterséges intézkedés pótolni nem tudta. Folyó évi május havában az Olaszországgal folytatott kereskedelmi tárgyalások során Olaszország újból megkezdte Magyarországon a marhavásárlásokat, és ezidő szerint az a helyzet, hogy már folyamatosan ismét heti xooo—1500 db-t tudunk kiszállítani. Igaz, hogy egyelőre csak olyan minőségű állatokat, amelyek konzervgyártás céljaira alkalmasak (6—10 éves szarvasmarhákat). Az Olaszországba irányuló vágómarha kivitel egyébként teljesen azonos módon bonnyolódik le a németországi vágómarha kivittel. A kivitelre szánt vágómarhákat a gazdák tartoznak bejelenteni a vármegyei szarvasmarhatenyésztő egyesületnél, és a kivitelre kerülő állatokat fülbélyeggel látják el, amely füljegy azt bizonyítja, hogy az illető hizlálásra beállított szarvasmarha megfelel a kérdéses viszonylatban megkívánt minőségnek.

A szarvasmarha-hizlálás terén az a célunk, hogy a gazda kiviteli hizlálás céljaira csupán annyit fogjon be, amennyire kiviteli lehetőséget jelenlegi külkereskedelmi megállapodásaink keretén belül biztosítani tudunk. Ezért megfelelő adminisztrációs intézkedésekkel mindig előre tájékozódást szerezhet a gazda arról, hogy német és olasz viszonylatban milyen kiviteli időpontokra, mennyi állatot foghat be hizlálásra.

Allandóan tanulmányoztuk a *közel-keletre* irányuló vágómarha kivitel kérdését is, azonban a hazánkban is elterjedt száj- és körömfájás a kísérleti szállítmányok útnak indítását megakadályozta. A közeljövőben valószínűleg komoly kísérleteket lehet végezni a Palesztinába, esetleg Görögországba és

Máltába irányuló vágómarha kivitelére. Tárgyalások folynak a nagyobb arányú húskonzerv gyártásra, hogy azokat a marhákat, amelyek külföldön nehezen értékesíthetők és amelyeket a belföldi piac sem tud megfelelő áron felvenni, húskonzerv formájában lehessen piacra hozni.

Sertésértékesítésünkre fontos, hogy Magyarország *sertés-állománya*, a legutóbbi összeírások szerint 5—6 millió db., ebből a kivitelben kb. 350.000 db. értékesül. Ebből kb. 330.000 db. esik a német kivitelre, a többi a volt Csehszlovákia területére irányult. Csehország főleg a nehéz, 180 kg-on felüli sertéseket vásárolta, és ez a minőség irányul most is a protektorátus területére. A német birodalom úgyszólván kizárólagos felvevő piaca sertéskivitelünknek, és az odairányuló kivitel heti beosztásban zavartalanul folyik.

Sertéstermékeink közül a zsírkivitelünk ezideig úgyszólván kizárólag a német birodalom felé irányult. Zsírkivitelünk évi átlagban kb. 150.000 q-ra tehető. Zsír, szalonna és hájkivitelünk évi kb. 2000—2200 wg-t tesz ki.

Az állatok és állati termékek exportjával kapcsolatban pár szóval kívánok még megemlékezni a *juh* és ezzel kapcsolatban a *gyapjúértékesítésünk*, valamint a *tejtermékek* külföldi értékesítéséről. Juhkivitelünk erőteljes támogatása főleg francia és görög piacokra abban leli magyarázatát, hogy Magyarország juhállománya az elmúlt években erősen visszaesett és ez a gazdaérdekek mellett az ország honvédelmi érdekeit is veszélyeztette. A jelenleg érvényben lévő gyapjú-egyezmény, a hazai posztó gyárral létesített megállapodás alapján a belföldi forgalomba kerülő összes gyapjúmennyiségeknek előre meghatározott és a termelési költségekkel arányban álló árak alapján való megvásárlását biztosítja: juhtenyésztésünk hasznosságát, a vágójuh-kivitel erőteljes támogatása (10—12 P juh db-ként) segíti elő. Ezeknek a következménye volt, hogy az 1933. évben 1,050.000 db-ra csökkent juhállományunk 1938-ban 1,840.000 db-ra emelkedett. A föld termőképességének fenntartása szempontjából is nagy jelentőségű tehenészeteink hasznosságát és jövedelmezőségét a kormány a belföldön minimális tejárral szabályozta, a tej értékesítését biztosította. A tejfeleslegek *tejtermékek*, főleg pedig vaj formájában kerülnek külföldi értékesítésre. Vajkivitelünk évi mennyisége 4—600 waggon. Legnagyobb felvevő piacaink ebben a cikkben Anglia és Németország.

Lókövetelünk évi átlagban 6—8 millió pengő értéket képvisel. A kivitel az utolsó két évben erősen csökkent, aminek főleg az volt az oka, hogy a kereskedelmi forgalomba kerülő lóállomány jelentős részét honvédségünk vásárolta meg, és kiviteli feleslegünk melegvérű lovakban mindinkább kevesbedett. Az elmúlt év őszen a melegvérű lókövetel honvédelmi érdekekből teljesen megszűnt, és ezidőszerint is csupán hidegvérű és honvédelmi célokra nem alkalmas lovak kerülnek kivitelre. A lóárakban az elmúlt években épen a honvédség fokozott lóvásárlásai következtében örvendetes és erőteljes emelkedés észlelhető. Nyugodtan megállapíthatjuk, hogy az áralakulás, illetőleg ár javulás itt volt a legerősebb, s főleg a válság éveivel képest a mai árak kb. 300 %-kal

emelkedtek, ami lótenyésztésünk további örvendetes fejlődését fogja eredményezni.

Két fő mezőgazdasági csoportunk mellett különös súllyal esik latba a földbirtokrendezés megvalósítása előtt az állati kistermékek, baromfi, tojás, ro//termelés fokozása és jól megszervezett értékesítése. A földbirtokrendezés természetszerű következményeként számolnunk kell azzal, hogy az egyes mezőgazdasági ágak termelésében hiányok mutatkoznak majd. Vonatkozik ez elsősorban azokra a mezőgazdasági termelvényekre, amelyek csak intenzív gazdálkodás mellett nagyobb gazdaságokban termelhetők a földterület jövedelmező kihasználásával. Számolnunk kell azzal, hogy elsősorban az egyes gabonaféleségek, magvak, továbbá az állattenyésztés, hizlalás terén a mezőgazdasági termelésben bizonyos visszaesés következik majd be. A várható hiányt hivatott pótolni elsősorban az állati kistermékek termelésének fokozása.

A baromfitenyésztés nemzetgazdasági jelentőségét a következő számadatok világítják meg: a baromfiállomány évi termelésének (hús, tojás, toll, libamáj, zsír) átlagos értéke 180—190 millió pengőre becsülhető, amelyből belföldön kerül fogyasztásra 120—130 millió, átlagos évi kivitelünk pedig 60—70 millió pengő. Nagy nemzetgazdasági jelentősége miatt az illetékes tényezők már eddig is állandóan szemelőtt tartották a baromfitenyésztés fokozásának, a termelés minőségének, a jelentkező feleslegek elhelyezésének és kereskedelmi forgalomba kerülő termelvényeinek kellő árszínvonalon való tartását. Mivel pedig a termelés további fokozása következtében várható nagyobb feleslegek elhelyezésére, főleg az egyes baromfi-fajtáknál, toll, tojás és libamájnál külföldi piacokon jóformán korlátlan lehetőségek vannak, a termelői érdekek megvédésének szemelőtt tartása mellett továbbra is állandóan napirenden tartja a kormányzat a baromfitenyésztés megkedveltetésének és fokozásának kérdését.

A termelői érdekek megvédése céljából a külföldi piacokon elérhető árak figyelembevételével az illetékes hatóságok és érdekeltek képviselőiből alakult Országos Ármegállapító Bizottságok határozzák meg az exportkereskedelem által a termelőknek fizetendő minimális árakat. Ugyancsak a termelők és az exportra kerülő termelvények minőségének fokozottabb ellenőrzése érdekében történt exportviszonylatokban a baromfiértékesítésnek úgynevezett „egykéz” útján való megszervezése. A külföldi értékesítésből adódó lehető legjobb áraknak a termelőkhez való juttatása ugyanis csak a szervezett értékesítés keretében valósítható meg. A kivitelben kizárólag azok a cégek vehetnek részt, amelyek az Egyesületek tagjai és ezért megvan a lehetőség arra, hogy a külföldi értékesítés alapján megállapított minimálisan fizetendő árak a gazdákhoz ellenőrzötten eljutnak. A megállapított termelői árak megtartását, és az egyes külföldi piacok igényeinek megfelelő minőségű árút a m. kir. Külkereskedelmi Hivatal szakközegei ellenőrzik.

A baromfitenyésztés elősegítésének és tovább-fejlesztésének devizapoli-

tikailag is nagy jelentősége van. Magyarország évi átlagos baromfikivitele 2.000 wg.-ra tehető 25—30 millió pengő értékben, amelyből kereken 50 %-ot, azaz 1000 wg.-t helyezünk el szabaddevizájú piacokon, elsősorban Angliában. Ugyanígy van *tojás kivitelünk*nél, amely évi 1000—1200 wg. és értéke 10—12 millió pengő. Ennek a mennyiségnek ugyancsak a fele nemesdeviza ellenében kerül értékesítésre. Évi 15 millió pengőt kitevő, tollkivitelünknek pedig átlagban 20 %-át visszük szabaddevizájú államokba, összegezve tehát baromfi és termékeinek exportjából évi átlagban kereken 20 millió pengőnek megfelelő nemesdeviza kerül az országba.

A termelés megfelelő fokozása, irányítása és a külföldi piacok igényeinek megfelelő minőségi szállítása mellett nemesdevizatermelésünk tovább fokozható, és a jelentkező feleslegek elhelyezése biztosítható, mivel a szabaddevizájú államok közül legnagyobb felvevőnk Anglia összes baromfibevitelének jelenleg átlagban 40 %-át, tojásbevételének 3—4 %-át, tollbevételének ugyancsak 3 %-át vásárolja eddig tőlünk.

A *gyümölcs és idénycikktermelés* elsősorban kisgazdatermelés, mintahogy minden mezőgazdasági termék, melynek művelése sok kézierőt igényel, a földet területileg csak részben vagy rövid ideig veszi igénybe, tehát köztes és utánművelésre alkalmas. Ezek termése legnagyobbbrészt piacokon, s közvetlen fogyasztónak is értékesíthető, hozadéka pedig a kis területekhez arányítva magas. Ez az a termék, mely a kisgazda gazdálkodási körülményeinek legjobban megfelel, és részére a legnagyobb földhozadékot biztosítja.

Gyümölcsstermesztésünk az elmúlt 20 esztendő alatt igen nagy mértékben fejlődött, és a telepítések folytán a jelenlegi gyümölcsfa-állomány megnövekedett hazánk területén 39 millióra tehető, melyből a visszacsatolt Felvidék és Kárpátaljára kb. 4.5 millió fa esik. összes gyümölcsfaállományunkból átlagban 70 % kistermelők tulajdona, de vannak egyes gyümölcsfélésegek, pl.: sárgabarack, nyárialma, meggy, őszibarack, ahol a faállomány 80—85 %-a kistermelő tulajdona.

A Magyar kir. Földművelésügyi Minisztérium által 3 éven keresztül folytatott telepítési akció keretében 2800 kat. hold gyümölcsös létesített alma, körte, szilva, őszibarack és mandulából, kizárólag kezdő kistermelők oktatása és a gyümölcsstermesztés megkedveltetése céljából. Ugyancsak bekapcsolódtak a gyümölcsstermesztésbe egyes számottevő vidéki városok és községek, melyek területe kb. 1.500—2.000 holdat tehet ki, mely szintén arra hivatott, hogy az egyes vidékek gyümölcsstermesztését különösen kistermesztők előtt korszerűen bemutassa.

A Gyümölcsstermelők Országos Egyesülete tagegyesületénél beosztott gyümölcsstermelői intézők a termesztés és kivitel szempontjából fontosabb vidékeken fokozott propagandát fejtenek ki a tömegtermelés érdekében, amely tevékenységek ma már igen örvendetes eredményeit látjuk, különösen azokon a vidékeken, ahol a korai termesztés adottságai megvannak. Általában véve gyü-

mölcstermesztésünk korszerű átszervezése most van folyamatban, melynek eredményeképpen az elkövetkezendő években remélhetjük, hogy minden gyümölcsnem és gyümölcsfajta a fejlődésnek megfelelő vidékekre kerül, és ezáltal a minőségi tömegtermelés valóra válhat. Súlyt kell vetnünk azonban arra, hogy tömegben olyan gyümölcsfajtaikat telepítsünk, melyek a külföldi áruval szemben a versenyt minden tekintetben felveszik.

A magyar gyümölcskivitel lehetőségei majdnem korlátlanok, elsősorban azért, mert a gyümölcsfogyasztás nyers, friss és feldolgozott állapotban az összes kultúrnépeknél céltudatos emelkedést mutat. Éghajlati és talajviszonyaink zamat, cukor és vitamintartalom szempontjából a magyar gyümölcs minőségét alapvetően biztosítják, azonban ezen kimutatható minőségi tulajdonságokon kívül a gyümölcs értékét sok olyan körülmény befolyásolja, mely már kizárólag a minőségi termeléssel érhető el. Féregmentesség, fajta, alak és színbeli egyöntetűség a gyümölcsnél azok a követelmények, melyek nélkül külföldi piacot meghódítani és megtartani nem lehet. A külföldi piacok igényei és az egyéb exportállamok versenye folytán a minőségtermelés ma már általánosságban eredményes exportfeltétel.

Hogy a kivitelre kerülő gyümölcs megfelelő minőségű, helyesen szedett és válogatott, valamint szabályszerűen csomagolt legyen, azt a Magyar Kir. Külkereskedelmi Hivatal a termelőhelyeken, az exportőrök csomagoló-helyein, berakó és kilépő határállomásokon ellenőrzi; azt pedig, hogy a kivitelre kerülő gyümölcs növényegészségügyi szempontból a külföldi piacok követelményeinek megfeleljen, a Magyar kir. Földművelésügyi Minisztérium Növényvédelmi Szakszolgálat ellenőrzi és tanúsítja a berakó állomásokon, amiből láthatólag az állam intézményesen gondoskodik a magyar gyümölcs jó hírnevéről, azonban minőségtermelés nélkül ily módon is csak az érhető el, hogy gátat vetünk a hiteltrontó rossz áru exportjának. A kivitel azonban csak akkor fokozható, ha a termelő olyan árut hoz forgalomba, melyből a kereskedelem tömegesen tudja kiválasztani a megfelelő minőséget.

Idénycikkek közül *saláta, ugorka, paradicsom, káposzta, gyökérszőlés* mondhatni majdnem kizárólagosan kisgazdák termelvényei, bár a *paradicsom*-termelésbe a gyári feldolgozás mindnagyobb arányú fejlődése óta a nagytermelők is bekapcsolódtak.

A kormányzat, a Magyar kir. Külkereskedelmi Hivatal intézkedéseket tett és megfelelő szervezet állított fel azért, hogy a gyümölcs és idénycikk termesztők a külföldi piacokon elérhető árakkal összhangban álló termelői árakat kapják meg áruikért. A termelői árak a mindenkori külföldi értékesítési lehetőségek figyelembevételével, esetről-esetre megállapítást nyernek úgy gyümölcs, mint idénycikknél. Ezt a feladatot az Ármegállapító Bizottságnak és Egyesülések Intézőbizottságai intézik.

Hazánkban a íz/ótermelés kb. 1 millió ember érdekeit érinti és általános nemzetgazdasági érdek, hogy ezen termelési ág jövedelmezősége biztosíttassék.

Nagy erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy termelőt és munkást a közelmúlt években egyaránt sújtó alacsony borárakon javítsunk. Tervszerű munkánk eredménye, hogy míg 1936. év őszén a must helyenként 5—6 filléres áron értékesült literenként, és a kiforrt bor Maligandfokonkénti ára alatta maradt az 1 fillérnek, árszabályozó politikánkkal és a piacot terhelő feleslegek megvásárlásával elértük, hogy az árak ma már 3—4 fillér között mozognak Maligandfokonként. Piac- és árszabályozó munkánk eredményeit elsősorban a közvetítő vásárlásokat végző állami szerv létrehozásával, valamint annak pinchehálózat kiépítésével és a szeszgyedaruság bevezetésével értük el. A szeszmonopólium állami átvétele bőtermésű években 250.000 hl. bornak borpárlattá történő feldolgozására nyújt lehetőséget.

A kormányzat külkereskedelmi szervének munkájával az utolsó években borkivitelünket kétszeresére emeltük, és ma már kb. 400.000 hl évi borexporttal számolhatunk, ami nemcsak külkereskedelmi mérlegünket javítja, de ezen mennyiség külföldi elhelyezése biztosíték arra, hogy hazánkban a termelők még a legbővebb termésű években sem lesznek a kereskedelem árletörő tevékenységének kitéve, mintahogy az a múltban gyakran előfordult.

Ma már az állami intervenció vásárlások megszervezésének második évében újra gazdaságos a szőlőtermelés, megfelelőek a munkabérek, és a tisztességes kereskedelem sem sanyal meg, hogy van állami szerv, mely a hirtelen ársuhanást és a készletek esetleges elértéktelenedését megakadályozza. Az értékesítés biztosítása mellett megtettük a megfelelő lépéseket a termelés korszerű átszervezése érdekében is. Meghoytuk régóta szükségelt törvényünk „a hegyközségekről, valamint a szőlő és gyümölcs gazdálkodásról.” A termelők nagy érdekvédelmi törvénye ez. Az irányított gazdálkodás korában szervezetet termeltünk a szőlőgazdaságnak, hogy a termelési ágak versenyében meg tudjon állni. A közös őrzés, a kártevők elleni egységes védekezés, gépek, eszközök, munkáltatási anyag beszerzése által a közösség vállára raktuk azt a feladatot, amellyel az egyén megküzdeni képtelen. De termelésünk korszerű megszervezése is szükségessé tette a törvény megalkotását. A kínálatot összhangba kell hoznunk a kereslettel. Jobb minőségeket és egységesebb fajtákat kell termelnünk, mert mai termelésünkkel sem új piacot teremteni, sem a meglévőket egységes szabványtípusokkal ellátni nem tudjuk. Ez egyaránt áll szőlőre és borra. Ezen a téren van talán a megalkotott törvény helyes megvalósításának nemzetgazdaságunkra a legnagyobb jelentősége. Ez a törvény biztosítja azt is, hogy a sík vidékre kötött talajra csúszott szőlőket újra visszatelepíthessük a hegyoldalra, és megszabadíthassuk szőlőállományunkat a selejtes közvetlen-termőktől.

Mindezekből láthatjuk, hogy súlyos feladatokat ró a magyar kormányra a mezőgazdasági termény s termék értékesítésének kérdése és az értékesítés irányítása. Az e tárgyban tett s teendő minden intézkedést az az eltökélt szándék vezeti, hogy a termelők érdekei az értékesítéssel kapcsolatban minéljob-

ban előmozdíthatok legyenek. Nem könnyű munka a múltban érvényben volt szervezetlen értékesítés után a kül- és belföldi vonatkozásban szervezett értékesítést megteremteni, de az eddig elért eredmények és tapasztalatok azt igazolják, hogy az illetékesek ezirányú munkásságát siker fogja koronázni. Sőt, ma már nyugodtan megállapíthatjuk, hogy ezeket az erőfeszítéseket siker koronázta, mert hiszen a termelőket átszervezték a mezőgazdasági válság szomorú évein, sikerült a termelés folytonosságát biztosítani; és mindennek felett jelentős haladást eredményezett azon az úton, amelynek végső célja a ve-rejttékező magyar milliók megfelelő életszínvonalának javításával részükre a boldogabb magyar jövő biztosítása.

A mai magyar ipar.

Dr. vitéz Gyulay Tibor

a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára.*)

A világháború nemcsak politikailag idézett elő jelentékeny változásokat az egyes államokban, hanem gazdasági tekintetben is mélyreható eltolódásokat okozott. A világháború gazdasági kihatása kétféle irányban jelentkezett, egyfelől az egyes országok területét, másfelől azok gazdasági szerkezetét és berendezését érintő változásokban. Azáltal, hogy egyes államok területe el-sorvadt, más államoké viszont gyarapodott, önmagában is olyan gazdasági változások következtek be, amelyek nem maradhattak hatás nélkül az egyes államok gazdasági helyzetére. Az egyes országok gazdasági szerkezetében mutakozó változások elsősorban a külkereskedelemnek a háború folyamánya-képpen jelentkező elsorvadását követték. Amíg a háború előtt az országoknak egymásközi külkereskedelme általában a *nemzetközi mun-kamegosztás* elve alapján bonyolódott le, a háború után a helyzet lényegesen megváltozott és az államok úgyszólván kivétel nélkül arra törekedtek, hogy saját szükségleteiket a belföldön állítsák elő és lehetőség szerint a teljes *önellátásra* térjenek át. Ennek az irányzatnak következményeképpen az ipari államokban a mezőgazdaságot igyekeztek magas vámvédelemmel fejleszteni, a mezőgazdasági államokban viszont az ipar meghonosítására, illetve a már meglevő iparágak további kiépítésére törekedtek. A cél elérése érdekében a szerint, hogy mezőgazdasági, vagy ipari államról van-e szó, a mezőgazda-sági termékek, illetve iparcikkek behozatalát igyekeztek különböző rendsza-

*) Dr. Kozmutza Pál kamarai fogalmazó, a Kisipari Kiviteli Intézet igazgatója elő-adásom anyagának összeállításánál számomra értékes támogatást nyújtott, amiért ezúton is köszönetet mondok.

bályokkal korlátozni, sőt megakadályozni, ugyanakkor pedig a belföldi mezőgazdaságot, illetve ipart különleges kedvezményekben részesíteni.

Magyarország a megváltozott viszonyok közepette súlyos helyzetbe került. A terület megcsonkítása következtében elvesztette életterét, amennyiben egyes nyersanyagoktól teljesen megfosztották (pl. fa, só, vasérc, stb.), más anyagokban pedig csak kis töredéke maradt meg a háború előtti jelentős nyersanyagkincseknek. Hasonló helyzet állott elő az ipar terén is. Egyes iparágak (pl. textilipar) teljesen a megszállott területre estek, más iparágak viszont (pl. malomipar) csaknem teljes számban megmaradtak, ami bizonyos mértékben ép olyan problémát jelentett, mint az elvesztett iparágak, mert az összezugorodott fogyasztóiachoz képest a túlméretezett ipar kellő foglalkoztatottsághoz nem jutott és így teljesítőképességét nem használhatta ki, ami az ipar elsorvadására vezetett. Nem maradhattak továbbá hatás nélkül Magyarországra a külföldi önellátó törekvések sem, mert ezeknek következtében Magyarország egyre növekedő nehézségekkel bírta csak mezőgazdasági termékeit elhelyezni és a külföldi államokban történt eltolódások folytán szintén arra kényszerült, hogy iparát erőteljesebben fejlessze. Magyarország a háború előtt mint mezőgazdasági állam szerepelt és elsősorban a külföldi kényszer nyomása alatt honosította meg a háború után a legkülönbözőbb iparágakat.

A megcsonkított ország *külkereskedelmi mérlege* az előbb mondottakból folyóan erősen *passzívvá* vált, ami parancsolóan írta elő, hogy Magyarország a belföldön állítsa elő azokat az iparcikkeket, amelyekre a lehetőségek megvoltak és ezáltal hozza egyensúlyba a kivitelt a behozattal. Annak jellemzésére, hogy a behozatalt mennyivel haladta túl a kivitel, elég megemlíteni, hogy 1920-ban 675 millió P összforgalom mellett, a behozatali többlet 294 millió, 1921-ben 899 millió P összforgalom mellett a behozatali többlet 309 millió, 1922-ben pedig 1.009 millió P összforgalom mellett a behozatali többlet 243 millió P-t tett. A kereskedelmi mérleg passzivitása nem lett volna olyan aggasztó, ha Magyarország fizetési mérlege kedvezően alakul, sajnos azonban Magyarország láthatatlan kiviteli tételei (hajózásból, idegenforgalomból eredő jövedelem, kölcsönök kamatszolgáltatása, stb.) vagy nagyon csekélyek, vagy éppen passzivitást mutatnak, ami a fizetési mérleg további romlását jelenti.

Magyarország tehát csak aktív külkereskedelmi mérleggel hozhatja egyensúlyba fizetési mérlegét és ezért fontos a kivitel növelése, illetve a felesleges behozatal kiszorítása.

I. Gyáripar.

Annak ellenére, hogy *Magyarország a háború előtt mezőgazdasági államként* szerepelt, iparral már akkor is rendelkezett. Vannak egyes iparágaink, amelyek nagyrésze még a háború előtt alakult. Ilyen iparágak pl. elsősorban a mezőgazdasági iparok (malmok, cukorgyárak, szeszgyárak, stb.), illetve élelmezési iparok, továbbá villamossági iparok, mozdony- és vagongyártás,

vas- és fémipar, nyomdák. Természetesen az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása idején az egyes iparok alapítása más szempontok mérlegelésével történt, mint a függetlenné vált Magyarországon. Ausztria arra törekedett, hogy Magyarországon a birodalom többi országrészein meghonosodott iparoknak versenyt támasztó vállalatok ne alakuljanak, hanem csak olyan üzemek, amelyek megfelelő nyersanyag hiányában a Monarchia többi részeiben nem fejlődtek ki. Ez a magyarázata annak, hogy az élelmiszeriparok, vagyis a mezőgazdasági termeléssel szorosan összefüggő iparágak már a háború előtt is igen jelentősek voltak.

Az önállóvá lett Magyarországon az iparfejlesztés, illetve új iparágak meghonosítása más szempontból történt. Az egyik fontos irányadó szempont az volt, hogy Magyarországnak azokat az iparágakat kell pótolni, amelyek a megcsonkítás következtében teljesen elvesztek és amelyek az ország ellátása végett elengedhetetlenül szükségesek, mert olyan közfogyasztásra nélkülözhetetlen iparcikkeket állítanak elő, amelyekben egyébként behozatalra volnánk utalva. A behozatal viszont a mérleg megterhelésével jár, amely a mezőgazdasági cikkek külföldi elhelyezési nehézségének következtében a passzivitás fokozásához vezetne. Számos iparág meghonosítása viszont honvédelmi és nemzetvédelmi érdekekből vált szükségessé, mert minden nemzetnek arra kell törekedni, hogy az ország védelmét szolgáló iparágakat kifejlessze, mert csak így tudja önállóságát biztosítani és a hadsereg felszerelését korszerű színvonalon tartani.

A különböző iparágaknak Magyarországon való létesítése a népesség emelkedő számának keresethez való juttatása és ezzel a munkanélküliség csökkentése érdekében is szükséges volt. Magyarországon a népsűrűség 1910-ben km²-ként 81.8 volt, ami 1920-ban 85.8-ra, 1930-ban 93.4-re és 1937-ben 97.1-re emelkedett. Ezek a számok már olyan népsűrűséget jelentenek, amely kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó államokban már nem található, mert ilyen számú népsűrűséget már csak az iparral is foglalkozó államok bírnak eltartani. Ha a világ különböző országainak népsűrűségét vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy az ipari államok népsűrűsége a legmagasabb, ezeket a vegyes ipari és mezőgazdasági államok követik és végül legalacsonyabb népsűrűséget mutatnak fel a mezőgazdasági államok. Belgium népsűrűsége 272.1, Nagy-Britanniáé 195.3, Németországé 142.6, Olaszországé 138.1, Svájcé 100.8. Ezzel szemben Görögországé 52.5, Bulgáriáé 60.6, Jugoszláviáé 61.— és Romániáé 65.9. Magyarország tehát népsűrűség tekintetében az ipari és a mezőgazdasági államok között áll, ami máris világosan mutatja, hogy mint mezőgazdasági állam ilyen népsűrűség mellett kizárólag mezőgazdasági termeléssel a lakosság megélhetését biztosítani nem bírná és csak okszerű iparfejlesztéssel és pártolással van meg a lehetőség a népesség életszínvonalának emelésére.

Vizsgálva ezek után azt, hogy *mi tette lehetővé az iparnak a háború utáni nagyarányú fejlődését* és ezt milyen eszközök mozdították elő, megállá-

píthatjuk, hogy e tekintetben legfontosabb lépés az *önálló vámtarifa* megalkotása és életbeléptetése volt. A vámtarifáról szóló 1924. évi XXI. t.-c. a megváltozott viszonyoknak megfelelően állapította meg az új vámtételeket, amelyeknél már számbevette azt, hogy azokat az iparágakat, amelyeknek Magyarországon való meghonosítása kívánatosnak és szükségesnek látszott, vámvédelemben részesítse és ezáltal lehetővé tegye ezeknek az iparoknak fejlődését. A vámtarifa egyes tételeinél alacsonyabb tételeket érvényesítettek átmenetileg addig, amíg a belföldi termelés emelkedése vagy esetleges nemzetközi szerződések hatása alatt ezeknek emelése nem vált szükségessé. A kereskedelmi miniszter azonban megkapta a felhatalmazást arra, hogy amennyiben az alacsonyabb vámokat élvező iparcikkek belföldi előállítására is jelentősebben megindul, a vámot rendeleti úton megfelelően emelhesse.

Az új vámtarifa hatalmas lökést adott az ipar fejlődésének, mert a belföldi ipart védelemben részesítette a külföldi versennyel szemben. A vámvédelem megterhelte ugyan a belföldi fogyasztást és a magas vámoknak hatását a mezőgazdaság is megérezte, mert hisz ennek következtében az egyes iparcikkeket magasabb áron kellett vásárolnia, mintha ezek alacsony vámmal vagy vámentesen jöttek volna be. A vámvédelemmel tehát a fogyasztóközönség áldozatot hozott, hogy ezáltal az ipar fejlődését lehetővé tegye. Ennek az áldozatnak ellenértéke azonban a virágzó magyar ipar lett, amely mind nagyobb számú munkást bir foglalkoztatni és a nemzeti jövedelemhez egyre növekedő mértékben járul hozzá.

A vámtarifa mellett külkereskedelmi vonatkozásban az ipar szempontjából igen nagy jelentőségű volt az 1931. óta életbe lépett *devizazárlat és külkereskedelmi korlátozások*. Az österreichische Creditanstalt Wiener Bankverein-nek 1931-ben történt összeomlása óta a gyengébb valutájú országok, közöttük Magyarország is, kénytelen volt valutájának védelme végett devizális korlátozásokat életbe léptetni és ezzel a szabad devizaforgalmat megszüntetni. A devizaforgalom korlátozása egyet jelentett a behozatal korlátozásával, mert a külföldről addig beszerzett áruk mennyiségét korlátok közé szorította az azok kifizetéséhez szükséges fizetési eszközök mennyisége. Ezt ugyanis a Nemzeti Bank csak korlátolt mértékben bocsáthatta rendelkezésre. Ez a korlátozás ép úgy, mint a behozatali korlátozásoknak később bevezetett és egyre jobban kiépített rendszere, elsősorban a kész árukra és nélkülözhető félgyártmányokra vonatkozott, bár kétségtelen, hogy a kötött rendszer nem egyszer az ipari termelés szempontjából nélkülözhetetlen nyersanyag-beszerzésnél is kisebb-nagyobb zökkenőket okozott. Mégis megállapítható, hogy az ipari termelés részére a devizakorlátozások nagy előnyt jelentettek, mert ezeknek védelme mellett 1931. óta a magyar ipar a termékek egész sorának gyártására rendezkedett be, amelyeket addig belföldön nem készítettek. E mellett azonban az is megállapítható, hogy e kényszerítő körülmények hatása alatt olyan iparágak is meghonosodtak, amelyek normális viszonyok között nem bírtak

volna létjogosultsággal, mert megfelelő adottságok hiányában, csupán a korlátozások védelme alatt létesülhettek.

A magyar gyáripar fejlődését segítette elő az *iparfejlesztésről* szóló 1931: XXI. t.-c. Ennek értelmében azok a vállalatok, amelyek legalább 30 lóerő mechanikai szükséglet mellett 20 munkásnál többet foglalkoztatnak, vagy amelyeknél a vegyi folyamatok lebonyolítására használt berendezés, a termelés tömegszerűsége és a tőkebefektetés mértéke gyári jelleget állapít meg, különböző kedvezményekben részesíthetők az esetben, ha olyan cikkeket gyártanak, amelyeket eddig hazánkban vagy egyáltalán nem, vagy nem olyan mértékben állítottak elő, hogy a fogyasztás jelentékenyebb részét fedeznék. Az engedélyezett kedvezmények között legjelentősebb az, hogy ezek a vállalatok részben vagy egészben mentesíthetők a gyári üzem után járó társulati, illetőleg általános kereseti adó, úgyszintén — az útdót kivéve — ezek után az adók után járó törvényhatósági és községi pótdadók, valamint a kereskedelmi és iparkamarai illetékek alól. Ezenfelül a legkülönbözőbb illeték-kedvezményben is részesülhetnek a szóbanlevő vállalatok. A kedvezmények különböző időtartamra, de a hatálybalépés napjától számítva legfeljebb 15 évre engedélyezhetők a vállalat gazdasági jelentősége és üzemének természete szerint.

Az iparfejlesztési törvény értelmében az üzemeknek egész sora létesült, amelyek a kedvezményekben, vagy ezeknek egy részében részesültek. 1938. év végén az élelmezési iparban 1, a vas-, gép-, fém- és villamossági iparban 11, a kő- és agyagiparban 5, az üvegiparban 3, a faiparban 1, a vegyészeti iparban 14, a papíriparban 7, a bőriparban 3, a textiliparban 51, egyéb iparágakban pedig 5 vállalat élvezett ilyen kedvezményeket. Mint látjuk, a textilipar az, ahol a legtöbb számú vállalat kapott kedvezményt, legkevesebb számú viszont az élelmezési- és faiparban, ami érthető is, mert a textilipar a háború után fejlődött iparág, amely Magyarországon eddig nem termelt iparcikkeket állított elő, viszont az élelmezési iparágak a belföldi fogyasztást már amúgy is fedezni bírták, faiparban pedig a nyersanyaghiány okozott nehézségeket. A felsorolt adatok is mutatják, hogy az állami kedvezményekkel számos iparvállalat létesítését lehetett előmozdítani és figyelemmel arra, hogy ezek a kedvezmények csak meghatározott időre szólnak, amely után a vállalatoknak saját erejükből kell fennmaradásukat biztosítani, a kedvezmények engedélyezése olyan gyáripari vállalatok teremtését eredményezte, amelyek eddig Magyarországon még nem gyártott cikkeket állítottak elő.

Az iparfejlesztési törvény nem csupán különböző kedvezményekkel támogatja a hazai ipart, hanem egyidejűleg kimondotta, hogy bizonyos hatóságok, intézmények és vállalatok hazai beszerzésre kötelezettek, vagyis szükségletüket csak a belföldi iparnál szerezhetik be. Az iparfejlesztési törvény értelmében hazai beszerzésre kötelezettek az állam, törvényhatóságok, községek, az általuk fenntartott vagy támogatott intézmények, vállalatok és

üzemek; mindazok az ipartelepek és vállalatok, amelyek az államtól vagy hatóságoktól munkálatokat nyertek, a szállítási szerződés kivitelezésével kapcsolatos szükségleteik tekintetében; mindazok a természetes vagy jogi személyek, amelyek adó, illeték, vám vagy szállítási költség tekintetében lényeges kedvezményekben részesültek. A beszerzésre vonatkozó részletes rendelkezéseket az 50.000/1934. K. M. számú rendelet, az u. n. Közszállítási Szabályzat tartalmazza. Ez a törvényes rendelkezés gyakorlatilag tehát annyit jelent, hogy a hatóságok által lebonyolított összes szállítások és munkálatok a hazai iparnak tartandók fenn, kivéve, ha ezeket a hazai ipar egyáltalán nem, vagy nem megfelelő mennyiségben, illetve minőségben gyártja. Ha figyelembe vesszük, hogy a közhatóságok évente milliós összegeket fordítanak beszerzéseikre, képet alkothatunk arról, hogy a hazai beszerzési kötelezettségnek előírása mit jelent a magyar ipar számára.

A hazai gyáripár fejlődése részben saját erejéből, részben pedig a már ismertetett kedvezmények birtokában a háború utáni évek óta gyors iramban érte el mai színvonalát. A *gyáripári termelésre* és általában a gyáriparra jellemző számokat az évenként felvett gyáripári termelési statisztika tartalmazza, amely hű tükrét adja a gyáripár helyzetének. Néhány fontosabb adatot a következőkben ismertetünk:

	1923.	1928.	1933.	1938.
Ipartelepek száma	2.729	3.553	3.366	4.036
Évi munkáslétszám	241.239	241.305	181.533	289.913
Kifizetett munkabérek (mill. P)	(mil. ar. kor.) 101.6	448.9	288.6	491.9
Szénfogyasztás 1000 q-ban	35.481	43.479	31.619	46.647
Az erőgépek lóerőszáma		858.258	1.038.225	1.075.649
Az előállított iparcikkek összértéke 1000 P-ben	1.176.996	2.876.871	1.734.133	3.050.833
	(ar. kor.)			

A fenti számok 5 évenként tüntetik fel a gyáripár jellemző adatait és ezekből nemcsak az ipar fejlődése állapítható meg, hanem az is, hogy a konjunkturális viszonyok milyen behatással voltak a gyáriparra. Az 1928. évi a kedvező gazdasági helyzet idején a munkáslétszám, a termelési érték és általában minden, a gyáripári termeléssel összefüggő adat a gyáripár kedvező foglalkoztatottságát bizonyítja, míg az 1933. év a mélypont esztendeje, amidőn a munkáslétszám 25 %-kal, a szénfogyasztás 27 %-al, az előállított iparcikkek értéke pedig 40 %-kal zuhant. A mélypontot követő 5 esztendőben az ipar további lendülettel tört elő, úgyhogy nemcsak az 1928-ban elért pozíciót szerezte vissza, hanem minden tekintetben tovább fejlődött. A munkáslétszám 60 %-al haladta meg az 1933. évi és megközelítette a 300.000-et, a szénfogyasztás 48 %-kal, az előállított iparcikkek értéke pedig 76 %-al növekedett. A gyáripár 1938-ban 3 milliárd P értékű iparcikk gyártásával a magyar közgazdaságban igen tekintélyes helyet foglalt el — a mezőgazdaság forgalombakerülő terményeinek értéke kb. 1 milliárd

P-t tesz ki, — és figyelembe véve a keresők mellett az eltartottak számát is, 1 millión felüli népességnek nyújtott megélhetést.

Érdekes annak vizsgálata is, hogy a gyáriparon belül milyen jelentősége van az egyes iparágaknak, amire nézve szintén a gyáripari termelési statisztika nyújt képet.

A gyáripari termelési statisztika ipari főcsoportok szerint az összes gyáripari ágakat 12 főcsoportba osztályozza. Ezeknek tagozódását és fontosabb adatait 1938. évre vonatkozóan az alábbi táblázatban foglaljuk össze:

	Ipartelepek száma	Átlagos évi munkaslét- szám	Kifizetett munka- bérek 1000 F-ben	Egy munkás átlagos évi keresete	Szénfogyasz- tás 1000 q-ban	Érőegység létszáma	Előállított iparcikkek értéke 1000 F-ben
Vas- és fémipar	353	50.895	84.886	1.377	10.794	48.937	433.447
Gépgyártás	202	41.861	84.817	1.419	1.167	17.471	308.430
Közhaszn. vill. energia telepek	268	7.020	23.101	1.813	15.732	722.823	136.944
Kő-, agyag- és üvegipar	561	29.895	33.803	934	6.336	32.739	110.016
Fa- és csontipar	360	13.032	15.808	969	106	13.466	79.351
Rőr-, sörté- és tollipar	108	10.280	18.061	1.126	794	7.638	113.699
Fonó- és szövőipar	375	63.259	83.322	962	3.659	49.767	466.586
Ruházati ipar	232	10.106	17.470	1.076	73	301	75.751
Papíripar	102	5.557	8.584	1.081	695	8.321	56.101
Élelmezési ipar	1061	34.364	60.406	1.049	5.002	156.928	921.227
Vegyészeti ipar	290	16.087	40.910	1.304	2.231	16.830	301.759
Sokszorosító- és műipar	124	7.557	20.776	2.207	56	428	47.522
Összesen :	4036	289.913	491.944		46.647	1.075.649	3.050.833

Legtöbb munkást — mint látjuk — a textilipar foglalkoztatja, ahol az átlagos évi munkaslétszám az összmunkaslétszámnak 22 %-át teszi, utána következik a vas- és fémipar 17.5 %-kal, az élelmezési ipar 12 %-kal, a kő-, agyag- és üvegipar 10 %-kal. Legtöbb ipartelep az élelmezési iparban található 25 %-kal, ezt követi a kő-, agyag- és üvegipar 14 %-kal, a textilipar 9.5 %-kal, a fa- és csontipar 9 %-kal, a vas- és fémipar 8.8 %-kal. A kifizetett munkabérek tekintetében közel egyenlő helyen állnak a vas- és fémipar, a gépgyártás és a fonó- és szövőipar 17 %-kal, utánuk következnek az élelmezési és a vegyészeti ipar 12, illetve 8.3 %-kal. A szénfogyasztás a legnagyobb a közhasznú villamos energiatelepeknél 34 %-kal, továbbá a vas- és fémiparban 23 %, a kő-, agyag- és üvegiparban 13.5 %, élelmezési iparban 10.7 %, textiliparban 7,9 %. Az előállított iparcikkek értéke tekintetében vezet az élelmezési ipar 30 %-kal, második helyen következik a textilipar 15.3 %-kal, majd a vas- és fémipar 14.2 %, a gépgyártás 10.1 % és a vegyészeti ipar 9.9 %.

Amint ezekből az adatokból is kitűnik, az egyes iparágakban a jellemző adatok az iparágak természete szerint különbözőek. Ez érthető is, mert hisz egyes iparágakban több kisebb üzem működik, más iparágak viszont természetüknél fogva csak egész nagy, vállalati keretek között termelhetnek rentábilisan. A termelés menetét tekintve, vannak iparágak, ahol a gépi erő van túlsúlyban, pl. a közhasznú villamos energiatelepeknél, más iparágakban viszont nagyszámú munkáskézre van szükség, a mellett, hogy a gépi erő sem

nélkülözhető, pl. a textiliparban. Az egyik iparág nagyobb mennyiségű nyersanyagot aránylag kisebb munkával dolgoz fel iparcikké, más iparág viszont kisebb mennyiségű nyersanyagot nagyobb munkateljesítménnyel alakít át kész terméké. Éppen a termelés különbözősége és az ipar eltérő természete következtében azt állítani, hogy egyik vagy másik iparágunk abszolút értelemben a legjelentősebb, nem lehet, mert a nagyobb iparágaink (textilipar, élelmezési ipar, vas- és fémipar, gépgyártás, stb.) egyaránt nagy fontossággal bírnak. Senkit sem lephet meg pl. hogy élelmezési iparunk, vas- és fémiparunk, valamint a gépgyártás nagy fejlettséget mutatnak, mert ezek az iparágak már a háború előtt is megvoltak. Más a helyzet pl. a textilipar terén, amelyet Magyarország a megcsönkítés következtében elvesztett, úgy, hogy mai virágzó textiliparunk kizárólag háború utáni fejlődésnek következménye.

Az egyes iparágak *településére* nézve egyébként különböző szempontok irányadók a szerint, hogy az ipari termelés során milyen körülmények a döntőek az üzemhely megválasztására. Vannak iparágak, amelyek a nyersanyag lelőhely közelében kénytelenek letelepedni (kohóvállalatok), mert a nyersanyag szállítása rendkívül költséges volna. Más iparágaknál a megfelelő fogyasztópiac a döntő (élelmezési ipar, ruházati ipar, textilipar, stb.) számos iparágnál viszont a telephely megválasztásánál az az irányadó, hogy a közelben megfelelő munkaerő rendelkezésre áll-e vagy sem, végül egyes iparágaknál a telephelyet az energiaforrás, a szállítási lehetőségek, stb. szabják meg.

A telephely megválasztásával kapcsolatos *a decentralizáció* kérdése is. Magyarországon az iparágak túlnyomó része — kivéve a bányákat és azokat a vállalatokat, amelyeknél a nyersanyagtermelőhely vagy helyi energia parancsolólag előírták a vidéken való települést — Budapesten és környékén létesültek. Szociális szempontból nagy fontossága volna annak, ha Magyarország egyes mezőgazdasági részein is alakulnának nagyobb iparvállalatok, mert ezek egyrészt felszívják a mezőgazdaságban elhelyezkedni nem bíró munkaerőket, másrészt pedig a vállalat által fizetett magasabb munkabérek következtében az általános életszínvonal emelésére is kedvezően hatnának. Ez a probléma sokat foglalkoztatta, különösen az elmúlt évek során a gazdasági életet. Ennek a kérdésnek kapcsán megállapíthatjuk, hogy meglévő vállalatoknak más vidékre való áthelyezése a legtöbb esetben súlyos hátrányokkal és veszteséggel járna és így általában csak új iparágak alapításánál jöhet szóba a decentralizáció. A vizsgálódások azt mutatják, hogy számos ok játszott közre az iparágaknak Budapesten és Budapest környékén való települése mellett, és csak akkor lehet a vidéki iparvállalatok alapítására számítani, ha különböző akadályok elháríthatók. Budapest nemcsak az ittlakó népesség számánál, hanem vásárlóképességénél is az összes vállalatok legnagyobb piaca és így a vidéken települt ipar csak akkor lehet versenyképes, ha méltányos fuvardíjak mellett hozhatja fel árúit. Ezzel függ össze Budapest köveztvám-

jának lebontása. Egyes vidéki városokban a községi pótadó magassága akadályozza a települést, más városokban viszont kellően képzett munkássereg nem áll rendelkezésre. Fontos szempont még, különösen a mai kötöttségek idején, a különböző hivatalos szervektől való távolság is, mert az egyes vállalatoknak, különösen ha nemcsak a belföldi piac számára dolgoznak, de exporttal is foglalkoznak, naponta kell érintkezniök a Budapesten székelő hatóságokkal. Az ipartelepek vidéken való településével kapcsolatban tehát számos olyan nehézség merül fel, amelyeknek áthidalása, illetve kiküszöbölése csak megfelelő kormányintézkedésekkel lehetséges.

A magyar ipar részben hazai, részben külföldi *nyersanyagot* használ fel. Amidőn nyersanyagról beszélünk, voltaképpen tisztázni kell, mit értünk nyersanyag alatt, mert egyik iparágnak nyersanyag az, ami más iparnál már készgyártmány. A bőriparnak készgyártmánya a kikészített bőr, míg a cipőiparban a kikészített talpbőr és felsőbőr, mint nyersanyag szerepel. Épen ezért nyersanyag alatt olyan ásványi és állati, valamint növényi termékeket értünk, amelyeket elsődleges (primär) állapotban használ fel az ipar, hogy ezekből kész iparcikket, vagy félgyártmányt állítson elő. Ilyen értelemben nyersanyagot a 12 iparág közül a vas- és fémipar, a közhasznú villamos energiatelepek, a kő-, agyag- és üvegipar, a fa- és csontipar, a bőr-, sörte- és tollipar, a fonó- és szövőipar, a papirosipar, az ételmezési ipar és a vegyészeti ipar használ fel. A textiliparban a behozatal nyers pamutból, jutából, gyapjúból, fésült szalagból, lenből, kenderből, selyemből, selyemgubóból, műselyemből és műrostból, a belföldi termelés pedig lenből, kenderből, gyapjúból és selyemgubóból állott. A bőriparban a behozatalt nyersbőr, cserzőkérges és fák, valamint cserzőanyagok, a belföldi termelést pedig nyersbőr, tölgyceser és gubacs tették. A sörte-, szőr- és tollipar nyersanyagbehozatali tételei között állati szőr, növényi kefekötő-anyag és toll, a belföldi termelés között pedig állati és növényi kefekötő-anyag és toll szerepeltek. A vegyészeti iparban a behozatali oldalon olajosmagvak, növényi és állati zsírok, a termelési oldalon pedig napraforgó, lenmag, ricinus, szója, kendermag, repce, állati faggyú és csontzsír álltak. A papíriparnál cellulózét, faköszörületet, rongyanyagot és papírhulladékot hoztak be és faköszörületet, valamint hulladékpapírt termeltek. A faiparban mind a behozatal, mind pedig a belföldi termelés mindenféle fajta fából állott nyersen vagy megmunkálva. Amint az ismertetett adatokból kitűnik, a nyersanyagbehozatal és termelés mennyiségét tekintve, egyenlőség van a bőriparban; a sörte-, szőr-, toll-, a vegyészeti-, textil- és a faiparban a belföldi nyersanyagtermelés meghaladja a behozatalt, míg a papíriparban a behozatal mennyisége magasabb, mint a belföldi termelésé. Egészen más a sorrend, ha az értékadatokat tekintjük, mert a sörte-, szőr-, toll- és a vegyészeti ipart kivéve a behozatal értéke magasabb, mint a belföldi termelésé. Legnagyobb az eltérés a behozatal és a termelés között a textiliparban, ami érthető is, mert nyers pamutot, jutát, műselymet, valamint mű-

rostot teljes egészében külföldről kell importálnunk, lényeges eltérés van a papíriparban is, ez azonban a Felvidék és Kárpátalja visszacsatolásával minimálisra fog korlátozódni.

A hazai nyersanyagok közül ki akarjuk emelni a bauxitot, az u. n. magyar fémnek: az alumíniumnak a nyersanyagát. Magyarország igen gazdag bauxit lelőhelyekkel rendelkezik és ezeknek termelése állandóan fokozódik. 1937-ben 4.5 millió q-t termeltek, 1938-ban viszont 5.4 millió q-t. A bauxitnak alumíniummá való feldolgozásával egyik nagy gyárvállalatunk foglalkozik és most van befejezés alatt egy második alumíniumgyár építése. Különösen örvendetes Magyarországon eddig nem termelt nyersanyagnak, az ásványolajnak eredményes kutatása. A Dunántúl (Zala-megye) és a Mátrában (Heves-megye) végzett kutatások eredménye gyanánt ma már a napi termelés 30 vagonra tehető, ami Magyarország napi kereken 60 vagonos fogyasztásának a felét teszi. A termelés hatalmas arányú növekedésére jellemző, hogy míg 1937-ben az évi termelés 22.142 q-t tett, ez 1938-ban 427.976 q-ra szökött fel. Még biztatóbbak az 1939. évi adatok, úgy, hogy ha a további fúrások nyomán az olaj-hozam hasonló arányban növekszik, számolhatunk azzal, hogy ebben a fontos nyersanyagban Magyarország önellátóvá válik. Megemlítjük még a hazai nyersanyagok közül a földgázt, amely szintén növekedő mennyiségben fordul elő: 1937-ben 3.396.267 m³ volt a földgáztermelés, 1938-ban pedig 7.735.097 m³.

Az iparfejlesztésnek gazdasági szempontból döntő jelentőségéhez csatlakozik annak szintén kimagasló *szociális jelentősége*. Dr. Varga István és dr. Matolcsy Mátyásnak Magyarország nemzeti jövedelméről készült számításai szerint 1925/26-ban az 5.419 millióra rúgó nemzeti jövedelemből a mezőgazdaságra 2.156 millió, vagyis 39.8 % esik, míg a gyáriparra 1.032 millió P, ami 19 %-nak felel meg. 1937/38-ban a mezőgazdaság részesedése 33.5 %-ra hanyatlott, ugyanakkor pedig az iparé 21.5 %-ra emelkedett. Az ipar fejlődése nálunk is lehetővé tette a vásárlóképes ipari munkásréteg kialakítását. Az iparban foglalkoztatott munkások átlagos keresete 1938-ban 1177 P-re rúgott, ugyanakkor a mezőgazdasági munkás átlagos keresete 5—600 P-re tehető, vagyis az ipari munkásság átlagosan kereken kétszer annyit keres, mint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak. Érthető tehát ilyen körülmények között, hogy azokon a mezőgazdasági területeken, ahol nagyobb gyári vállalatok működnek, a *lakosság életszínvonala is lényegesen* magasabb, mert egy részük mint ipari munkás jut foglalkozáshoz és a kapott magasabb bérek következtében vásárlóképesebb.

A hazai gyár- és kisiparban a munkásság és tisztviselők helyzetének, valamint életszínvonalának javítása érdekében különböző szociális intézkedések vannak érvényben. Ezeket a szociális rendelkezéseket két csoportba oszthatjuk. Az egyik kategóriába azok tartoznak, amelyek életbeléptetése kormányrendelettel történt, a másik csoportba azok, amelyeket az egyes vállala-

latok saját elhatározásukból hoztak. A törvényes rendelkezésekkel életbeléptetett szociális intézkedések terén első lépés a kötelező betegség, öregség és balesetbiztosítás bevezetése volt az 1927. évi XXI. t.-c. és az 1928. évi XL. t.-c.-el. A kötelező biztosítás igen fontos lépést jelent a munkásvédelem szempontjából, mert lehetővé teszi egyfelől azt, hogy a megbetegedett munkásság megfelelő orvosi gyógykezeltetéséről gondoskodjanak, másfelől pedig, hogy baleset esetén a balesetet szenvedett munkás díjtalan orvosi ellátásban és rokkant ellátási segélyben részesüljenek, végül pedig, hogy öregség esetén bizonyos öregségi járadékot kapjanak a munkások. Szociális szempontból igen nagy jelentőséget kell tulajdonítani azoknak az utóbbi években hozott rendelkezéseknek, amelyek az egyes iparágaknak a legkisebb munkabéreket rendszeresítik, vagyis olyan minimális béreket állapítanak meg, amelyeken aluli fizetést a munkaadók a munkavállalóknak nem adhatnak. A nyolcórás munkaidő bevezetése az iparban azt kívánta kiküszöbölni, hogy egyes munkavállalókat a munkaadók naponta nyolc órát meghaladóan foglalkoztassák, illetve csak kivételes esetekben végeztesse velük megfelelő túlóra díjazás mellett külön munkát. A fizetéses szabadság rendszeresítése a munkások részére is minden évben megérdemelt szabadságot kíván biztosítani, a család-pénztár bevezetése pedig a többgyermekes munkásokat támogatja fontos családi és nemzetvédelmi szempontokból. Végül megemlíthetjük azokat a törvényes intézkedéseket, amelyek a gyermekek és fiataloké, továbbá a nők korlátozott foglalkoztatásáról szólnak, főleg pedig az éjjeli munka eltiltásáról, amely a fejlődésben levő kategóriánál egészségvédelmi szempontból igen jelentős. Ezenfelül saját elhatározásából is különböző munkásjóléti intézkedéseket igyekezett a gyáripar biztosítani, így számos vállalat létesített kórházakat, napközi otthonokat, üdülőtelepeket, sporttelepeket, stb., amelyekkel kapcsolatban a vállalat vagy teljesen díjmentesen, vagy pedig minimális hozzájárulás ellenében részesíti a munkavállalókat az előbb említett különböző kedvezményekben. A szociális munka terén további lépés a szabadidő-mozgalom rendszerének bevezetése lesz. Köztudomású, hogy Németországban a „Kraft durch Freude” és Olaszországban a „Dopo-lavoro” intézmény már évek óta működik és igen hasznos szolgálatokat tesz a munkásság szociális helyzetének javítása érdekében. Ez a probléma Magyarországon is aktualitást nyert, főleg annak következtében, hogy különböző szociális intézkedések, nevezetesen a nyolcórás munkaidő és a fizetéses szabadság életbe léptek. A szabadidő-mozgalomnak általában három főcsoportját különböztethetjük meg: 1. a hétköznapi délutáni idő, 2. a szombat délutáni, vagy a vasárnapi egész napos hétvége, 3. a nyári fizetett szabadság. A szabadidő-mozgalom terén egyes gyári vállalatok már eddig is tettek kezdeményező lépéseket, mégis, fontos e kérdésnek tervszerű és átfogó rendezése, mert biztosítani kell, hogy a munkásság a rendelkezésére álló szabad időt olyan módon használhassa ki, hogy mind egészségileg, mind pedig szellemileg felfrissülve folytathassa munkáját.

A gyáripar termelésével és fejlődésével foglalkozó kép fontos kiegészítő része a *gyáriparnak a kivitel terén elfoglalt szerepének ismertetése*. Ezt tárják elénk az alább közölt statisztikai adatok:

	1923		1928		1933		1938	
	Érték 1000 a. k.	Összerék százalék- ban	Érték 1000 P-ben	Összerék százalék- kában	Érték 1000 P-ben	Összerék százalék- kában	Érték 1000 P-ben	Összerék százalék- kában
<i>I. Elelmezési és élvezeti cikkék:</i>	kivitel		kivitel		kivitel		kivitel	
1. nyersanyagok	63.972	18.92	262.750	31.81	130.566	33.19	180.092	34.50
2. félgyártmányok	1.932	0.57	5.018	0.61	5.022	1.28	7.233	1.39
3. gyártmányok	94.991	28.10	144.056	17.44	29.138	7.41	35.500	6.80
összesen:	160.895	47.59	411.824	49.86	164.726	41.88	222.825	42.69
<i>II. Elő állatok:</i>	37.717	11.15	96.508	11.68	58.875	14.97	66.335	12.71
<i>III. A mezőgazdaság és ipar segédanyagai:</i>	26.736	7.91	45.842	5.55	43.792	11.13	33.962	6.51
<i>IV. Ipar:</i>	kivitel		kivitel		kivitel		kivitel	
1. nyersanyagok	20.225	5.99	71.197	8.62	21.952	5.58	31.408	6.02
2. félgyártmányok	24.318	7.19	59.378	7.19	23.432	5.96	43.827	8.40
3. gyártmányok	68.197	20.17	141.225	17.10	80.557	20.48	123.578	23.67
összesen:	112.740	33.35	271.800	32.91	125.941	32.02	198.813	38.09

Látjuk azt, hogy az ipari gyártmányok kivitele 1923-ban az összkivitel 20.17 %-át, 1938-ban pedig 23.67 %-át tették, ugyanakkor a mezőgazdasági nyersanyag és állatkivitel 47.51 %-ra rügött, vagyis az ipari gyártmánykivitel kereken felét tette a mezőgazdasági kivitelnek. Az ipari kivitel tehát számszerűen is jelentős tételét teszi a kiviteli forgalomnak, de még nagyobb fontossága abban rejlik, hogy a mezőgazdasági cikkek részben a szállítási költségek, részben pedig a termékek romlása miatt csak a közeli piacokon helyezhetők el, addig az iparcikkek kivitele a legtávolabb fekvő piacokra irányult.

Abban a tekintetben, hogy Magyarország milyen távolfekvő piacokra exportált, Rácz Jenő dr. érdekes tanulmányt készített, amely a Magyar Gazdaságkutató Intézet 1936. február 29-i gazdasági helyzetjelentésében jelent meg. E tanulmány alapján a kiviteli piacok átlagos távolsága Budapesttől állandóan növekedett, és amíg 1920-ban az átlagos távolság 398.8 km-t tett, 1935-ben az exportrádiusz 1.077.3 km-re szélesedett. A mezőgazdasági kivitelnél az exportrádiusz lényegesen rövidebb az átlagnál, 1935-ben 766.2 km-t tett. Ezzel szemben a többi cikkek kiviteli piacainak átlagos távolsága Budapesttől ugyanebben az évben 1706.6 km-t tett, vagyis több mint a kétszeresét a mezőgazdasági cikkeknek. Az iparcikkek tehát természetüknél fogva sokkal távolabbi piacokra exportálhatók, mint a mezőgazdasági termékek és ami még fontosabb, nemes valuta ellenében helyezhetők el, ami még inkább kidomborítja az iparcikk-kivitel jelentőségét.

//. Középipar.

Az előbbieken igyekeztünk körvonalazni a magyar gyáripar fejlődését, jellemző adatait és azt a szerepet, amelyet hazai közgazdaságunkban elfoglal. Mielőtt rátérnénk a szociális és nemzetvédelmi szempontból oly jelentős ipari kategóriára, a kisiparra, néhány szót kívánunk szentelni a *középiparnak*. Az ipar fejlődése során a gyáripar és a kisipar kifejezésekkel állandóan találkozunk, ezzel szemben a középipar a gazdasági életben végbemenő differenciálódási folyamat során alakult ki úgyszólván észrevétlenül a nélkül, hogy arról a tudomány és a gyakorlati élet tudomást vett volna és annak következtetéseit levonta volna. A gyáripar és kézműipar között nemcsak nagyság, nemcsak méretbeli, hanem alapvető szerkezeti és ennek megfelelően jelleget adó különbség áll fenn, így tehát természetesnek találhatjuk, hogy a középipar is nemcsak méreteinél, hanem szerkezeti jellegzetességeinél fogva is külön helyet foglal el az ipar két másik ága között. A magyar középipar helyzetével alaposabban Haidekker Sándor foglalkozott, kinek tanulmánya nyomán is megállapíthatjuk, hogy a középipar kifejlődése külön jelentőséggel bír nálunk Magyarországon: az egyik oldalon a magyar fajban levő egyéni kezdeményezés, leleményesség és üzleti rátermettség, a másik oldalon viszont a nagy vállalkozásokhoz hiányzó tőkefelesleg nemcsak lehetővé, de kívánatossá, sőt egyenesen szükségletté teszik a magyar középipar erőteljes fejlődését. A mai magyar iparról szólva, szükségesnek tartottuk, hogy rámutassunk a középipar jelentőségére, mely főleg a mai napokban, szemünk előtt van kialakulóban, bár a mai statisztikai adatszolgáltatás mellett a középipar termelésére és fejlődésére vonatkozó adatok nem szerepelnek elkülönítve, hanem részben a gyáriparra, részben a kisiparra vonatkozó adatgyűjtésben.

///. Kis- és kézműipar.

A következőkben egyik fontos ipari kategóriának a *kis- és kézműiparnak* a helyzetét fogjuk vázolni. A kisipar Magyarországon majdnem olyan régi, mint az őstermelés, mert hiszen a föld művelésével együtt jelentkeztek azok a minimális ipari szükségletek, amelyeket a kisiparosság elégített ki. A gyáripar erőteljes kifejlődése után sem vesztett a kisipar Magyarországon jelentőségéből, bár kétségtelen, hogy a kisipar egyes ágai, pl. szappanos, kékfestő, stb. iparok elsorvadtak, hogy ugyanakkor számos egyéb iparágnak adjanak helyet, mint amilyen a játékipar, autószerelőipar, konzerv, villanszerelő, rádió, stb. ipar. A kisipar nemcsak hazánkban tartotta meg fontosságát, hanem még az iparilag fejlett államokban is találkozunk kisiparral, legalább is ennek maradványaival, pl. Angliában látjuk, hogy a világhírű és hatalmas textilipar mellett, az otthon szőtt, home-spun anyag nem szorult ki, sőt közkedveltségnek örvend. Magyarországon a kisipar a hazai társadalomnak egyik legfontosabb rétegét alkotja és jelentősége nemcsak nemzetvédelmi, hanem termelési szempontból is figyelemreméltó.

A kisipar fontosságát az iparosok számára, alkalmazotti létszámra és a termelés értékére vonatkozó adatok is bizonyítják. A rendelkezésre álló legutolsó statisztikai adatok szerint 1930-ban az *önálló kisiparosok száma* összesen 160.855 volt, amelyből Budapest székesfővárosra jutott 23.293. A kisipari üzemek alkalmazottainak száma ugyanekkor 169.687-t tett. 1930-ban a gyáripár 217.012 munkást foglalkoztatott, ebből tehát megállapítható, hogy a kisipari üzemek alkalmazottainak és az önálló kisiparosoknak száma együttvéve meghaladja a gyáripárban dolgozó munkások számát. A kisipárban foglalkoztatott önállók és alkalmazottak számához hozzávéve az eltartottak számát, közel 1 millióra tehető a kisiparból élők száma. A *kisipari termelés értéke*, miután az üzemek gépi erőt csak kisebb mértékben használnak, mint a gyáripár és természetesen sokkal kisebb munkáslétszámmal dolgoznak, kevesebb, mint a gyáripár által termelt érték. Az 1930-ban eszközölt kisipari statisztika felvétele szerint a kisipar által termelt érték, beleértve az iparcikkek előállítását, valamint a javítási munkálatokat is, 756.657.000.— P volt, ami ugyanebben az évben 2.5 milliárd pengőt tevő gyáripari termelésnek kevesebb, mint a 30 %-ra rúg. 1930. óta a kézműipari termelés a kedvezőtlen gazdasági helyzet következtében csökkent. A csökkenés súlypontját 1933-ban érte el 569 millióval. Ettől az évtől kezdve a kisipari termelés értéke ismét emelkedőben van és 1937-ben 781 milliót tett.

A *kisipar helyzete* a gépek térhódításával és a tömegtermelés bevezetésével egyre súlyosabbá vált. Megfelelő tőkeerő hiányában a kisipar a versenyt az egyes területeken nem bírta a gyáripárral felvenni és ezért a kisiparosok nagy száma elvérzett a gazdasági küzdelemben. Tekintettel azonban arra, hogy igen fontos gazdasági rétegről van szó, amelynek támogatása szociális és nemzeti szempontból is fontos volt, a mindenkor magyar kormányok feladatuknak tekintették, hogy a kisipart megfelelő támogatásban részesítsék és fennmaradását biztosítsák. A támogatás egyik legfontosabb része bizonyos *munkaalaknak* a kisipar számára való fenntartása volt. Ezt a célt szolgálták az ipartörvények, illetve az ezekben lefektetett képesítési elv. Az 1922. XII. ipartörvény az iparok 4 kategóriáját különbözteti meg: 1. képesítéshez kötött, 2. engedélyhez kötött, 3. képesítéshez és engedélyhez kötött, 4. szabad iparok csoportját. A képesítés bevezetésénél az volt az irányadó szempont, hogy védeni kell a kisipari minőségi munkát és éppen ezért nem engedhető meg az, hogy bárki, megfelelő gyakorlat és képesítés nélkül önálló iparossá váljék, mert akkor az a veszély fenyeget, hogy ilyen iparos a közönséget meg nem felelő áruval látja el, aminek következtében a közönség megszűnik a jóminőségű iparcikkek vásárlója lenni. A képesítéshez kötött iparok körébe azokat az iparágakat sorozták, amelyeknél a cikkek előállítása hosszabb gyakorlatot, szaktudást és képzettséget kíván meg. A képesítés elvének további megszigorítását jelentette az 1936. VII. törvénycikk, amely a mestervizsga intézményét hozta meg. Ennek értelmében képesítéshez kötött iparágakban

önállóvá csak az válhat, aki megfelelő tanonc- és segédidő igazolása mellett külön mestervizsgán tesz tanúbizonyságot arról, hogy a szakmáját úgy gyakorlatilag, mint elméletileg bírja. A mestervizsgák rendszeresítése azért jelentős a kisipar szempontjából, mert azt a célt szolgálja, hogy az önálló kisiparos nagyobb elméleti és gyakorlati tudással rendelkezék és ennek birtokában minőségileg és kivitelezés tekintetében is kifogástalan munkát készítsen. A kisipari minőségi munka védelmét szolgálja az ipartörvényben foglalt az a kikötés, hogy kisipari keretek között csak képzés igazolása mellett lehet az ipart folytatni. Kisiparos alatt a törvény azt érti, aki elemi erővel hajtott gépek alkalmazása esetén 10 munkásnál többet nem foglalkoztat és kizárólag továbbeladók részére dolgozik, vagy ha elemi gépekkel rendelkezik és 20 munkásnál kevesebb alkalmazottja van, de fogyasztók részére is árusít, végül pedig ha elemi erővel hajtott gépei nincsenek és 25 munkásnál kevesebbet foglalkoztat. Képzés igazolása nélkül csak ezeket a kereteket meghaladó üzemekben lehet ipart folytatni, amivel a törvény azt kívánja elérni, hogy megfelelő képzéssel nem rendelkező és így kontármunkát végző iparosok a kisipar hírnevét ne rontsák. Amennyiben a munkáslétszám a megfelelő számot meghaladja, az esetben ezt a megkötést elejtették, hogy a gyáripari fejlődés lehetővé váljék és egyébként is a nagyobb tőkeerővel rendelkező üzemek már megfelelő szakképzéssel bíró vezetőket alkalmazhatnak.

A kisipar támogatása nemcsak az ipartörvényen keresztül, hanem egyéb vonatkozásban is szükségessé vált, hogy ez a fontos hazafias réteg a gazdasági versenyben ne bukják el. A kisipar támogatását szolgálja a *közszállítási szabályzat*, amely különböző kedvezéseket biztosít a kisiparosok részére. Ezek közül a legfontosabbik az, hogy a kisiparnak kell a közmunkákat kiadni még abban az esetben is, ha 6 %-kal magasabb áron tesz ajánlatot, mint a gyáripar. Bizonyos meghatározott munkát pedig csak a kisiparosoknak juttathatnak. Támogatásra szorul a kisipar a *hitelellátás* terén is, mert kellő forgótőkéje nincs és számos esetben a munkát vállalni nem bírja, mert a nyersanyag beszerzéshez és a munkabér kifizetéshez szükséges tőkeösszegek nem állnak rendelkezésére. A kisipari hitelellátásnak céljából alakult meg állami hozzájárulással az Iparosok Országos Központi Szövetkezete, amely országos viszonylatban nyújt hiteleket a kisiparnak. A Budapesti Kisipari Hitelintézet Budapesten és Budapest környékén látja el a kisipar hitelszükségletét. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara kezdeményezésére és vezetése mellett indult meg a fedezetlen kisipari hitelakció, amely kellő fedezettel nem rendelkező kisiparosok részére nyújt hitelt és az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a fedezettel nem rendelkező kisiparosok és kiskereskedők is a legnagyobb becsülettel igyekeznek eleget tenni kötelességüknek, amit igazol az, hogy 1938. év végén a visszafizetés arányszáma 75 % volt.

A kisipar a múltban majdnem kizárólag a belföldi piac ellátására dolgozott, mert az Osztrák Magyar Monarchia fennállása idején olyan fogyasztó-

piaccal rendelkezett, amely termékeit felvette. Magyarország megcsönkítése után ébredt csak fel a gazdasági válság idején a kisipar annak tudatára, hogy milyen fontossága volna a *kivitelben* való részesedésnek, akkor azonban már az egyes államoknak autarchiára való áttérése, különböző külkereskedelmi és devizális szabályok számos nehézséget támasztottak. A kisiparnak további akadályokat jelentett az, hogy a külföldi levelezést, a kalkulációt, a külföldi piacon való összeköttetést, a kivitellel kapcsolatos iratok elkészítését és általában a kivitellel összefüggő adminisztrációs tevékenységet saját erejéből elvégezni nem bírja. Ezeknek a nehézségeknek áthidalására alakult 1936-ban a m. kir. iparügyi minisztérium, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, valamint Budapest székesfőváros közreműködésével és támogatásával a Kisipari Kiviteli Intézet, amely a kisiparosok helyett mindezt a munkát díjtalanul elvégzi, úgyhogy a kisiparosságnak egyetlen teendője arra szorítkozik, hogy az előírt feltételeknek megfelelően a kikötött határidőre az árut elkészítse.

Az Intézet működése révén 1937. évben sikerült 500 ezer pengő értékű kivitelt lebonyolítani, ami 1938-ban a nehéz külpolitikai viszonyok ellenére is 930 ezer pengőre növekedett, ami 86 %-os emelkedésnek felel meg.

A kiviteli cikkek között legjelentősebbek a következők voltak: bőrczetyű (értéke 261.905 P), női ruha (111.127 P), ötvösáru (109.005 P), női szőrmeáru (55.233 P), fésű (42.242 P), bőrdisznóművesáru (40.259 P), cipő (28.290 P), továbbá női divatcikkeket, kosárfonóárukat, játékarukat is exportált a kisipar kisebb-nagyobb tételekben. Ezekben az adatokban csak az Intézet által nyilvántartott kisipari kivitel szerepel és nincs benne pl. a kisipari butorexport, amelyet a már hosszabb ideje fennálló szövetkezet önállóan bonyolít le. Különösen fontos az, hogy a kisipari kivitelnek nagy része, 80 %-a irányult nemesvalutájú országokba. A kisipari cikkek versenyképességét és azt a körülményt, hogy a kézműipar termékeit a világ minden részében kedvelik, bizonyítja az, hogy a kisipar ma már 44 országba viszi ki termékeit. Az Intézet nyilvántartása szerint a legjobb felvevő piac Anglia, amelynek részesedése a kivitelből 35 % volt 1938-ban. Ugyanebben az évben a kisipari kivitelnek 15 %-a az angol domíniumokba, 8 % Svédországba, 4—4 %-a Norvégiába és USA-ba, 5 %-a Hollandiába irányult. A magyar kisipar tehát nemcsak a belföldi termelésben, hanem megfelelő támogatás mellett a kivitelben is eredményesen vehet részt.

Sokszor hallani azt a pesszimiztikus megállapítást, hogy a kisipar a tömegtermelés és a nagy tőke korában már idejét múlta és ezért fokozatosan elsorvad. Erre vonatkozó vizsgálódásaink*) kapcsán megállapítottuk, hogy nem teljesen helytálló ez a pesszimista felfogás. Kétségtelen, hogy a gyáripar

*) Lásd szerzőnek a Kenéz Béla negyedszázados professzori munkássága évfordulójára készült emlékkönyvvel kapcsolatosan megjelent „A gazdasági élet alakulása és a kisipar” c. művét. 1932.

versenye, a nagyobb tőkeerő, a general vállalkozók, a közüzemek versenye, továbbá áruházak és fogyasztási szövetkezetek térhódítása következtében a kisipar egyes iparágakban valóban visszaszorult, ugyanakkor azonban más területeken pozícióját nemcsak megtartotta, hanem növelni is tudta és számos új iparcikk gyártására is berendezkedett. Konkrét statisztikai adatok alapján arra az eredményre jutottunk, hogy vannak bizonyos speciális munkaterületek, amelyek a kisipar számára mindig fenntartottak lesznek. Ezeket az iparágakat a következő csoportokba oszthatjuk:

1. Az egyéni, illetve minőségi munka területei, vagyis azok az iparágak, melyekben az egyéni ízlés, a találmányosság a döntő és amelyek megengedik, vagy egyenesen megkívánják a művészi módon való üzést. (Pl. asztalos, lakatos, könyvkötőipar).

2. A helyhez kötött iparok, melyek természetüknél fogva a fogyasztáshoz közel, tehát korlátokhoz kötött kereslet kielégítésére dolgoznak, mint a kovácsipar, vagy a romlandó, azaz friss állapotban élvezhető áruk szakmái: mészáros, hentes, pék, cukrász.

3. Egyéni szolgáltatásokat nyújtó iparok, melyek szintén helyhez kötöttek jelentkeznek és forgalomba nem kerülő munkákat végeznek, mint az építőiparok, vagy a borbély- és fodrászipar.

4. Azok az iparok, melyekben a javítási, szerelő, stb. munkáknak nagyobb szerepük van, pl. bádogos, nyerges, órás, keztükkészítő, stb.

Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy a mai gazdasági viszonyok között sem vesztette el életképességét a kisipar, mert a kisipari termelésnek számos területe nemcsak, hogy nem vehető el a kisipartól, hanem a természetében rejlő szívósságánál, leleményességénél és alkalmazkodóképességénél fogva újabb és újabb termelési területeket fog magának találni. Természetesen szükséges azonban, hogy minden alkalmat és lehetőséget megragadjunk, hogy a kisipar részére a kedvezőtlen versenyviszonyokat enyhítsük, vagy elviselhetővé tehessek.

IV. Háziipar.

Megemlékezünk még néhány szóval a háziiparról. Az erre vonatkozó rendeletek szerint háziiparosnak azt kell tekinteni, aki munkaereje felett szabadon rendelkezik, a háziipart más főfoglalkozása mellett csak mellékfoglalkozásként üzi és családtagjain kívül idegen munkaerőt nem alkalmaz. A háziiparnak a mezőgazdasági lakosság szempontjából van jelentősége és kettős célt szolgál. Egyik az, hogy a földműves lakosság maga állítsa elő a háztartása részére szükséges segédcikkeket és az ezáltal elért megtakarítás révén mai helyzetén könnyítsen, másik célja pedig az, hogy a nagyobb mennyiségben termelt és otthon fel nem használt cikkek értékesítésével mellékkeresethez jusson. Háziiparszerűen a cikkeknek egész sorát állíthatják elő és hogy egyes vidékeken milyen cikket termelnek, nagy részben a nyersanyagtól függ.

Legfontosabb háziipari ágak a kender-, len-, gyapjúfonás és szövés, színes es fehérhímzés, fehérműkésztés és kivarrás, kötött és horgolt ruházati cikkek készítése, csipkék előállítás, szőnyeg csomózása, szövet, játék és művirág készítése, fazekas munkák, fajtátékok, háztartási és gazdasági eszközök előállítása, fűzfavessző, szalma- és kukoricafonás, gyékényfonás, seprűkészítés, nyersbőr, csiszolt üveg, sörte, toll és szőr feldolgozása, kenyérsütés, levestészta készítés, stb. 1930. év statisztikai adatok szerint Magyarországon ebben az évben 1408 községben 216.313 háziiparos dolgozott. A háziiparosok által készített különböző termékek ma már nemcsak belföldön örvendenek kelendőségnek, hanem külföldön is. Jó hírnevet szereztek a magyar háziiparnak, mert a magyar mezőgazdasági népesség a veleszületett Ízlésével, bámulatos színérzékével és ritka kezűgyességével valóban műremeket állít elő. Különösen ismertek külföldön a hímzett blúzok és ruhák, amelyek színdús, pompás kivitelükkel és a minták változatos voltával, valamint népi jellegzetességüknél fogva a külföld bámulatát vívták ki. A háziipar az elmúlt esztendőben már jelentős és egyre növekvő kivitel bonyolított le: az 1933. évi 650.000 pengőt kitevő kivitel 1938-ban 6.000.000 pengőre emelkedett. A kivitel legnagyobb része Angliába irányult, de e mellett jóformán az összes államok vásároltak háziipari termékeket.

V. A Felvidék és a Kárpátalja ipari jelentősége.

A mai magyar iparról szóló beszámolóink nem volna teljes, ha nem emlékeznénk meg néhány szóval a visszacsatolt Felvidék és Kárpátalja ipari jelentőségéről. A *Felvidéken* az ipar szerepe háttérbe szorul az őstermelés mögött: az iparban foglalkoztatottak létszáma $\frac{1}{3}$ -át teszi ki az őstermelésben foglalkoztatottakéval szemben. A csehek ugyanis a Felvidéken a hajdan virágzó iparágakat fokozatosan visszafejlesztették és lebontották. Ennek ellenére egyes iparvállalatok még így is egész jelentősek, így különösen az élelmezési ipar (malomipar, cukoripar, szeszgyártás, ecetgyártás, konzervipar, húsipar, pótkávégyártás, stb.). Jelentős iparág még a vas- és fémkohászat. A textilipar nagyobb vállalatai az elszakított részen maradtak, úgyhogy csak kisebb üzemek kerültek vissza a gyapjú, len, kender és műselyemiparban. Az aránylag csekélyszámú iparvállalat következtében a Felvidék iparcikkekben nem önálló, úgyhogy mint fontos fogyasztópiac jelentkezik Csonka-Magyarország ipara számára.

Igen nagy jelentősége van azonban annak, hogy számos fontos *nyersanyag* áll a visszacsatolt vidéken az ország rendelkezésére. A trianoni béke Magyarország vasércbányáinak 80 %-át megszállt területre juttatta, úgyhogy kohóink vasércbehozatalra szorultak. A visszakerült vasérctelepek termelése révén az eddigi behozatal mintegy $\frac{2}{3}$ része elkerülhető lesz. A bányakincsek között felemlíthetjük még magnezit, antimon, mész, márvány, bazaltkő és kaolin

bányáinkat és végül a gazdag erdőkincset, amely főleg tüzifaellátás szempontjából jelentős, de faiparunk számára is szolgáltat nyersanyagot.

Ipari szempontból a *Kárpátalja* még kevésbé jelentős, mint a Felvidék, amit az is igazol, hogy egész Kárpátalja lakosságának mindössze 12 %-a él iparból és kereskedelemből s a lakosság túlnyomó többségét az őstermelők Teszik. Az ipar általában fejletlen és csak a faipar és a faiparral kapcsolatos iparágak bírnak nagyobb fontossággal. A falepárló telepek visszakerülése a magyar vegyipar számára jelent gazdagodást, a retorta és boksa faszén termelése pedig nagymennyiségű behozatal kiküszöbölését teszi lehetővé. Nyersanyag tekintetében első helyen áll a fa, részben tűzifa, részben pedig műfa. Ez utóbbi aránylag kisebb mennyiségű, úgyhogy puhafában még mindig behozatalra fogunk szorulni. Másik fontos nyersanyag a só, amelyet eddig teljes mennyiségben importálni kellett. Az ipar szempontjából számbajövő nyersanyagok közül megemlíthetjük még a vasércet és a szürke, halvány és sötétvörös márványt szolgáltató márványtelepet. *Energiaforrás* szempontjából különös fontossággal bír a Kárpátalja, mert számos vízienergiája előnyösen használható ki vízierőtelep létesítésére. Ungvártól nem messze befejezés alatt áll egy nagyszabású vízierőtelep, amely a környék víztömegét több ezer holdnyi medencében tárolva, olyan mennyiségű áram előállítására lesz képes, amely Tiszántúl nagyobb városait világítási és ipari árammal fogja elláthatni. Ezenfelül számos olyan gyorsfolyású és esésű folyó van Kárpátalján, amely aránylag kis költséggel elektromos energiát képes termelni, úgyhogy ezzel egész Tiszántúl ipara olcsó villamosáramot kaphatna. Magyarországnak eddig figyelemreméltó vízműerőtelepe nem volt, és ezért Kárpátalja vízienergiájának kihasználásával termelt olcsó villamos energia számos olyan iparág létesítését tenné lehetővé, amelyeknél az áramfogyasztás jelentős szerepet játszik.

Áttekintve az ipar fejlődési folyamatát és az ipar jelenlegi helyzetét, vizsgáljuk meg, hogy milyen lehetőségek állnak fenn a jövőre nézve. A gyár-
ipar további fejlesztése tekintetében a külkereskedelmi adottságok bírnak fontossággal és az mérlegelendő, hogy a gyáriparnak nyújtott védelem mennyiben befolyásolja a mezőgazdaság érdekeit. Bár Magyarország erősen az iparosodás útján halad, termelésének súlypontja még mindig a mezőgazdaságon nyugszik, úgyhogy az iparfejlesztéssel kapcsolatban a mezőgazdaság és az ipar érdekei összhangba hozandók. Nem volna kívánatos olyan iparcikk előállítását belföldön magas védelemmel előmozdítani, amely amúgy sem termelhető rentábilisan, e mellett pedig azok az országok, ahonnan az illető iparcikket importáltuk, mezőgazdasági kivitelünk elé gördítenének akadályokat. Elsősorban azoknak az iparoknak fejlesztése jön számba, amelyek belföldi nyersanyaggal rendelkeznek, ez azonban természetesen nem jelenti a külföldi

nyersanyaggal dolgozó vállalatok létjogosultságának kétségbevonását, mert ezeknek fenntartását egyéb indokok támasztják alá. Új iparvállalatok alapításánál tehát magasabb nemzetgazdasági szempontoknak kell érvényesülniök és az bírálendő el, hogy a nemzet közös érdekeit tekintve, valóban többletértéket képvisel-e az új iparvállalat, illetve nem jelent-e alapítása egyéb gazdasági ágaknak, illetve a gazdaság egyetemének az elérendő eredményekkel arányban nem álló áldozatot. A hazai nyersanyagforrásokon kívül, a minél nagyobb számú munkáskéz foglalkoztatása és a rentábilis termelés szempontjai is irányadók. Az ipari termelésnek a jövőben még talán fokozottabb fontossága lesz, mert a népesség szaporodása következtében a mezőgazdasági felesleget az emelkedő népesség fogja felvenni és így kivitelre egyre kisebb mennyiség fog rendelkezésre állani. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a mezőgazdasági cikkből kivitelünk egyáltalán nem lesz, hanem csupán azt, hogy a minőségi termékekből fogunk exportot lebonyolítani. A Felvidék és főleg Kárpátaljának visszacsatolása mezőgazdasági cikkekben a felesleget még tovább apasztja, úgyhogy elérkezik majd az az idő, amidőn a mezőgazdasági cikkek külföldön való elhelyezése — miután ilyen feleslegek nem lesznek — megszűnik probléma lenni és így még nagyobb fontossága lesz a fejlett hazai iparnak, mert ennek hiányában a szükségesnek mutatkozó iparcikkbehozattal szemben kiviteli tételekkel nem rendelkezvén, a kereskedelmi mérleg egyensúlya borulna fel.

A kereskedelem.

Koós Zoltán

felsőházi tag, a Magyar Földhitelintézet ny. vezérigazgatója.

Mi, akik az élet gazdasági szelvényén működünk, s minden tehetségünket és képzelőerőinket a gazdasági élet fontos és életbevágó problémáinak boncolására s lehető megoldására érezzük ki, gyakran esünk abba a hibába, hogy ezeknek a kérdéseknek a jelentőségét túlbecsüljük. A háború befejezése óta eltelt húsz esztendő megmutatta, hogy az emberi lélek és az emberi cselekvés nagy előrehajtó erői az ember lelkiéletének mennyire egészen más szelvényeiből táplálkoznak, mint a gazdasági célszerűség és szükségesség felismeréséből. A fejlődésnek ez az iránya, amelynek a magyar szellemiség és lelkiélet is részese, viszont azzal a veszéllyel fenyeget, hogy elhanyagoljuk a gazdasági

problémákat, de különösen azoknak az alapvető elveknek a tiszteletbentartását, amelyekre egyedül lehet egy nemzet egészséges gazdasági életét felépíteni. Éppen ezért, amikor a megnagyobbodott, a trianoni bilincsekből megszabadult, tehát megújítható Magyarország új életéről akarunk beszélni, nem szabad megfélemlenünk s nem szabad lekicsinyelnünk nemcsak magukat a gazdasági problémákat, hanem azt sem, hogy ezeknek a gazdasági problémáknak a megoldása csak azoknak a gazdasági alapigazságoknak a tiszteletbentartásával lehetséges, amely alapigazságok a természeti törvényekhez hasonló kérlelhetetlen következetességgel érvényesülnek akaratumk ellenére is, s nagy károkat okozhatnak, ha nem alkalmazkodunk gazdasági cselekvésünkben hozzájuk. Nekem a gazdasági életnek csak egy szelvényéről kell beszélnem, ez azonban annyira összefonódik a gazdasági élet egészével, hogy kénytelen leszek néha a kereskedelem körén túl kalandozni, hogy a kérdéseket olyan élesen tudjam megvilágítani, mint amilyen világosan kell azokat mindnyájunknak látni, hogy helyes utat követhessünk. Ezért előre is elnézést kérek, és elnézést kérek azért is, hogy sok olyasmit fogok mondani, ami a mélyen tisztelt hallgatóság előtt egyáltalában nem újság, azonban az ismert igazságok ismétlésére nem csak azért van szükség — mert mint egy nagy költő mondta, téves tanításokat annyiszor ismétlik, hogy különben elvész az igazság — hanem azért, mert az ismert igazságok kötik össze az új gondolatokat s adják meg a teljes összefüggést, a teljességet, a könnyen érthetőséget. Talán azért is elnézést kell kérnem, hogy nem statisztikai adatokkal alátámasztott beszámolót fogok mondani a kereskedelemről, hanem mindenkor és mindenütt érvényes általánosságokból törekszem olyan igazságokhoz jutni, amelyeknek ismerete s megszívvelése a mai magyar élet gazdasági szemlélete szempontjából igénytelen véleményem szerint a legfontosabb.

Az ember gazdálkodó tevékenységét sokan és sokszor — még nagy gondolkodók is — olyannak tartották, amely csak nehezen egyeztethető össze az ember magasabb rendeltetésével és az embernek Istentől ihletett lelkével. Mennyire téves az ilyen felfogás! Az ember legértékesebb erkölcsi tulajdonsága az, hogy többet tud és akar dolgozni, mint amennyi munka a maga fizikai létének fenntartására szükséges. Ez az emberi haladás legfőbb rugója, előrehajtó ereje. Ezt az erkölcsi tulajdonságot pedig az az isteni szikra adja meg, amit a Teremtő mindnyájunk lelkébe elültetett. E nélkül az Úristen által a lelkünkbe ültetett szikra nélkül nem volna emberi gazdálkodás és nem volna emberi civilizáció. Mit jelent tulajdonképpen mindaz, amit az emberi civilizáció fogalmában összefoglalunk? Semmi mást, mint azoknak a valóságos lehetőségeknek az összességét, amelyek emberi szükségleteink és igényeink minél messzebbmenő kielégítését teszik lehetővé. Viszont igényeink és szükségleteink kielégítését csak az emberi gazdálkodás teszi lehetővé. Az emberiség csak abból tud megélni, amit a maga munkájával a természet ősforrásaiból a maga részére meg tud szerezni. Ez a munka lehet sok, vagy lehet kevés, lehet

könnyű, vagy nehéz, de mindig olyan, hogy nélküle az illető egyén megélni nem tudna. A munkának ez a kényszerűsége s a józan előrelátás logikus következménye az, hogy az embernek többet kell dolgoznia, többet kell a maga munkájával termelnie, mint amennyit elfogyaszt, vagy helyesebben kifejezve csak kevesebbet szabad elfogyasztania, mint amennyit a maga munkájával termel. Az a többlet, ami az emberi termelés el nem fogyasztott része, megmarad jövőben előálló szükségleteink kielégítésére. Abban az időben előálló szükségleteink kielégítésére, amikor már a magunk munkájával a termelésre képtelenek vagyunk. Az el nem fogyasztott többlet lehet közvetlenül alkalmas később felmerülő szükségleteink kielégítésére, vagy szolgálhat ilyen fogyasztási cikkek előállítására. Mindaz a jóság, ami jövő szükségleteink kielégítésére szolgál — akár közvetlenül, akár közvetve — az emberiség megtakarítása, tőkéje. Ez a tőke szolgál a termelés fokozására, ez használható fel újabb termelésre. Viszont csak ez és semmi más. Ezt a tényleges megtakarításokból származó tőkét semmi mással pótolni nem lehet, nem lehet ezt pótolni sem bankjegykibocsátással, sem függő államadóssággal, sem semmi más kiagyalt hitelművelettel, mert minden mesterséges surrogatuma, pótyaga ezeknek a tényleges megtakarításoknak nem a gazdasági élet virágzását, hanem végeredményében a széles néprétegek életszínvonalának a leszállítását idézi elő. Ennek a tőkének a keletkezéséhez elméletileg nem kell más, mint hogy az emberiség gyakorolja azt az önmegtartóztatást, hogy kevesebbet fogyaszt el, mint amennyit termel. A gyakorlati eredmények elérésének, annak, hogy a tőkeképződés meginduljon, vannak más előfeltételei is. A termelésnél a munkának akármily kezdetleges, de mégis valamilyen megosztása szükséges ahhoz, hogy a termelés elérje azt a határfokot, amely mellett annak egy része már tartalékolható, tőkévé alakítható át. Annak azonban, hogy bármely kis vagy nagy társadalom a maga szükségleteinek kielégítésére szolgáló jóságok termelésére a munkamegosztásnak bármily kezdetleges rendszerét is kiépítse, mellözhetetlen velejárója a termelt javak kicserélésének a lehetősége, az árucserre megvalósíthatása. Az árucserre lebonyolítását legjobban tudja elvégezni a kereskedelem. Hiú ábránd az, hogy a termelőt és a fogyasztót lehet a kereskedelem nélkül közvetlen kapcsolatba hozni, különösen az egész termelésre és fogyasztásra vonatkozólag. Minél tökéletesebben működik a kereskedelem, vagyis minél kisebb költséggel tudja a szükségleti cikkeket a fogyasztóhoz juttatni, aminek a párdarabja az, ha minél megbízhatóbban, biztosabban és előnyösebben tudja a termelőtől a termelt jóságokat átvenni, annál messzebbmenő munkamegosztás keresztülvitele lehetséges a termelésben, s ez a messzemenő munkamegosztás lényegesen fokozza a termelésre fordított emberi erőfeszítés eredményét úgy, hogy még nagyobb mérvű fogyasztás mellett is a termelt jóságok nagyobb része fordítható jövő szükségleteink kielégítésére, mint munkamegosztás nélkül, vagy a munkamegosztás kevésbé fejlett fokán. Noha a termelés legelső eszközeiül, őstényezőiül nem jelölhetünk meg mást,

mint a természet őserőit és ősforrásait, valamint az ember testi és lelki erőfejlesztését, mégis azt kell mondanunk, hogy a termelés hatékonyságát, a termelésbe fektetett s ahhoz felhasznált östényezőök hatásfokát, a javak kicserélése s ennek legtökéletesebb módja, a kereskedelem adja meg. így eljutunk addig, amidőn elméleti szempontból azt mondhatjuk, hogy az emberi erőfejlesztésnek az a fajtája, amely a termelt javak kicserélését akarja létre hozni, emberi megélhetésünk, civilizációnk és kultúránk továbbvitele szempontjából éppen olyan erkölcsi és anyagi értékű, mint az az emberi erőfejlesztés, amely közvetlenül javak előállítására irányul.

Ezt az egyszerű igazságot sokáig nem ismerte fel az emberiség s legősibb történelmi időktől kezdve — legalább is amiről tudomásunk van — a mindenkori közvélemény egy része a kereskedelmet szükséges rossznak tartotta, melynek folytatása nem volt méltó a létező társadalom legfelsőbb rétegében elhelyezkedő emberekhez. A klasszikus világnak a kereskedelemről alkotott téves felfogását átvette s megszigorította a kereskedelem kárára a keresztény egyház. Részben ez a téves, de szigorú felfogás, de nagyrészt a nyugatrómai birodalom romjain elhelyezkedő germán államok feudális berendezkedése, rendkívül kis gazdasági területek keletkezése s a közbiztonság majdnem teljes hiánya, a kereskedelmet az első évezred utolsó századaiban a legszűkebb kerektek közé szorította. Csak a keresztesháborúk megindulásával vett újabb és erőteljesebb fejlődést a kereskedelem. Ebben a korban fellendült kereskedelem túlnyomó nagy részben cserekereskedelem volt. Nem volt annyi pénz forgalomban, hogy a forgalmat pénz ellenében lehetett volna lebonyolítani. A nemesfém bányászat azonban a nyugatrómai birodalom bukásától a XIV. század elejéig sem szünetelt és az évszázadok alatt kibányászott nemesfémek részben mint érmék, részben egyéb alakban olyan mennyiséget értek el a forgalomban, hogy a XIV. századtól kezdve a pusztá cserekereskedés helyét a valódi kereskedelem, az áruknek és nemesfémeknek a cseréje váltotta fel. Ez azt jelentette, hogy az árukért, amit a kereskedelem a termelőtől megvett, ellenértékül általános vásárlóerőt nyújtott, amit az eladó ott, akkor és arra fordított, amire akart. Az uralkodók csakhamar rájöttek arra, hogyha egy gazdasági területről kivitt áruért fizetett nemesfémeknek csupán egyrészét használják fel külföldről jövő áruk beszerzésére, akkor az illető országban egy bizonyos mennyiségű nemesfémkészlet halmozódik fel, ami bármily célra felhasználható vásárlóerőt jelent. Ezt a vásárlóerőt az uralkodó igénybe is veheti a maga céljainak a megvalósítására, különösen a maga hatalmát kifelé és befelé biztosító hadsereg és hajóhad fenntartására. Ez a folyamat az emberek, különösen az uralkodók és kormányaik szemében a kereskedelmet — különösen a nemzetközi kereskedelmet — a legértékesebb emberi tevékenységgé tette, s minden ország kormányát arra ösztönözte, hogy modern kifejezéssel élve, cselekvő egyenleggel záruló kereskedelmi mérleg kimunkálására törekedjenek, hogy a nemesfémbehozatalban jelentkező cselekvő egyenleg az

uralkodó, vagy a kormány politikai céljainak megvalósítására rendelkezésre álljon. így született meg már a XIV. században ennek a kornak a gondolkodóinál és államfilozófusainál a gondolatoknak az a rendje, amit röviden merkantilista elméletnek nevezünk. Az elméleti elgondolások nagy gyakorlati értékéről a tett tapasztalatok, de főleg Spanyolország példája győzte meg az uralkodókat és kormányukat. Spanyolország nagyságának és a hatalmának titka tengeri kereskedelmében rejtett, vagy helyesebben abban a körülményben, hogy az újvilág gazdag ezüst- és aranybányáinak kincseit egyedül ő aknáztatta ki. Spanyolországba özönlött az arany- és ezüstkincs, ami Spanyolországra, a spanyol királyra s a spanyol uralkodó osztályokra nézve mindent megszerzhetővé tett. Spanyolországból áradt szét az ezüst és az arany Európa többi részeiben s így bizonyos ideig a főbb országokra valóra válhatott a merkantilisták az az álma, hogy huzamosabb időn át nemesfém behozattalal egyenlíthessék ki a kedvező kereskedelmi mérleg cselekvő egyenlegét. Európa lakosságának szaporodása s életszínvonalának emelkedése magával hozta azt, hogy még az egyes országok belső fogyasztási szükségletének kielégítésére is nyersanyagok behozatalára volt szükség. Az uralkodó gazdaságpolitikai elmélet mellett a kereskedelmi mérleg cselekvő egyenlegére kellett törekedni, ami nyilvánvalólag csak úgy volt elérhető, ha a behozott nyersanyag egy részét értékes fogyasztási vagy termelési jószággá feldolgozva az országból ismét kiviszik s a behozott nyersanyag ellenértékénél drágábban adják el. Ez a törekvés azonban ismét akaratlanul is kettős következményt vont maga után: az egyik az volt, hogy a nyersanyagok termelését is fokozni kellett a nyersanyagtermelő országokban, másrészt azoknak az országoknak a fogyasztópiacain, amelyek nagyobb mértékben rendezkedtek be nyersanyagok termelésére, a fogyasztás fokozásáról, azaz az ottani lakosság életszínvonalának az emeléséről kellett gondoskodni. Természetesen mind a két cél csak az új területeken is újabb és újabb tőkék befektetésével volt lehetséges s így indult meg az a nagy körforgás, ami a kereskedelem csatornáin haladva a XVI. századtól kezdve elindította a világ nagy gazdasági kifejlődését s lehetővé tette a termelésnek óriási mértékben való megnövekedését. így jutunk el oda, hogy tulajdonképpen a kereskedelem volt az a közvetítő közeg, amely előkészítette és lehetővé tette a nagykapitalizmus kifejlődését, amelynek a kezdetét az úgynevezett angol ipari forradalom kezdetével kell egy időpontra tenni, szokás szerint 1770-re. A közgazdasági tudomány klasszikusai voltak azok, akik hevesen támadták a merkantilista elméletet s kimutatták, hogy nem a kereskedelmi mérleg cselekvő egyenlege s ennek következtében a nemesfémeknek az országba áramlása az, ami egy ország gazdasági virágzását okozza, hanem a termelő munka mennyisége s a termelő munka fokozásának a lehetősége, mert ez az egyedüli, ami egy ország összes lakosai életszínvonala emelésére alkalmas. Az országok boldogulását, civilizációjuk és kultúrájuk haladását éppen a legszélesebb néprétegek életszínvonalának emelkedése adja meg.

Ennek a kiindulópontja pedig a termelő munka tömegének a fokozása, a munkaeredmény jelentékeny részének megtakarítása s újabb termelési célokra való befektetése. Ez az az út, amely a népek boldogulásához vezet, nem pedig a kereskedelmi mérleg cselekvő egyenlege által az országba özönlő nemesfém. Ez nem volt új elmélete a klasszikus iskolának, hanem csupán egy, a természet törvényeihez hasonló törvényszerűségnek a felismerése. A klasszikus elmélet szerint minden ország és minden nép gazdasági tevékenysége akkor fogja elérni a legnagyobb eredményt, ha olyan jóságok termelésével foglalkozik, amelyeknek a termeléséhez szükséges különös feltételek a természeti vagy társadalmi adottságoknál fogva megvannak, viszont az ilyen jóságok termelési költsége is viszonylag legkisebb lesz, tehát a világpiacon a legkedvezőbb feltételek mellett versenyezhet. Ennek a leggazdaságosabb világtermelésnek azonban elvileg is csak akkor van meg a lehetősége, ha a nemzetközi kereskedelemnek megvannak a lehetőségei ahhoz, hogy e szerint az elv szerint termelt árukat egymással ki tudja cserélni, s egyik ország termelésének eredményét el tudja juttatni oda, ahol arra szükség van.

Az elzárkózás és a szabad forgalom létező akadályai mellett is rendkívüli feladatokat kell lebonyolítani a világkereskedelemnek, mert a föld lakosságának az egyenlőtlen elosztása csak úgy teszi lehetővé az egyes földrészekben az illető földrész élelmiszer- és nyersanyagtermelésével arányban nem álló sűrűségben lakó népek megélhetését, ha ezeket a különbségeket a világkereskedelem ki tudja egyenlíteni. A föld egyes területei túl vannak zsúfolva a népekkel, más termékeny területek pedig, amelyek még sok lakót tudnának eltartani, majdnem lakatlanok. Így különösen Európa, Kelet-Ázsia (Kína és Japán) és India túl vannak zsúfolva az ott lakó népekkel. Európában, Indiában, Kínában és Japánban lakik a föld lakosságának kereken kétharmad-része (az 1930. évi adatok szerint 1.312 millió lélek), míg a további egyharmad szétszórva lakik Amerikában, Afrikában, Ázsia többi részén és Óceánián. A föld népeinek ilyen eloszlásával a különböző világrészek élelmiszer- és nyersanyagtermelése megfelelő arányban nem áll. Az 1925/1929. évek átlagát véve, élelmicikkekkel és nyersanyagokból termelt Európa 39 %-ot, Észak- és Dél-Amerika együtt 39 %-ot, Ázsia 17 %-ot, Afrika 3 %-ot és Óceánia 2 %-ot. Vagyis a föld lakosságának az Európában és Ázsiában elhelyezkedő 66 %-a által elfoglalt területekre a világ élelmiszer- és nyersanyagtermelésének csupán 56 %-a esik, míg Észak- és Dél-Amerika, ahol a világ lakosságának 12.5 %-a helyezkedik el, a világ élelmiszer- és nyersanyagszükségletének 39 %-át termeli. Ezt a helyzetet csupán a világkereskedelem nagymérvű kifejlődése tette lehetővé, amely egyes földrészek bőségét el tudja juttatni más földrészek olyan lakosságához, akik arra rá vannak szorulva, de egyszersmind ez a körülmény adja meg a világ kereskedelmének a legnagyobb előrehajtó erőt. Csak ez a helyzet tudja a magyarázatát adni annak a jelenségnek, hogy a világkereskedelem eddig elért tetőpontján 1929-ben 68.129 millió régi

aranydollárt tett ki. Ez az országhatárokon át kivitt és behozott összes áruk értéke s így tulajdonképen minden áru kétszer van véve. Tehát a világkereskedelemben került áruk értékét 1929-ben 34.000 millió régi aranydollárra, azaz közel 200 milliárd aranypengőre kell tennünk. Ebből egyszersmind képet alkothatunk az egész világ külső és belső kereskedelmi forgalmának az értékéről is. Nyilvánvaló, hogy a világ termelésének, ami egyáltalában kereskedelmi forgalomba kerül, csupán egy része az, ami a nemzetközi kereskedelmi forgalomba kerül, csupán egy része az, ami a nemzetközi kereskedelmi forgalom útján kivitelre kerül s így egyes országok belföldi kereskedelmi forgalmának összege sokszorosán meghaladja a fenti összeget, figyelmen kívül hagyva a tőkemozgalmat, amely az értékpapíroknak nagyjából belföldi, kisebbrészt nemzetközi forgalmazása által szintén lényeges része a kereskedelemnek.

A mindennapi élet közönséges tapasztalata az, hogy mai gazdasági kultúránk mellett jóformán megszámlálhatatlan sokszor lépünk kapcsolatba a kereskedelmi tevékenységgel, amikor a szükségleteink kielégítésére szolgáló jószágokat megszerezünk, annak a vásárlóerőnek az átengedése ellenében, amit a saját munkánk vagy tőkénk árubaocsátása ellenében kapunk. Ugyanez az az igazság, hogy megállapíthatjuk, hogy egy-egy áru többnyire tárgy kereskedelmi forgalomnak, míg a termelőtől a fogyasztóig eljut. Ebből az is következik, hogy az egész kereskedelmi forgalom értéke meghaladja a világ termelésének értékét. Ha egy-egy áru többszöri forgalmát figyelmen kívül hagyjuk, akkor is a kereskedelmi forgalomba kerülő áruk értéke megközelíti a világ termelésének értékét, ami kitűnik a következő okoskodásból. A földkerekség összes lakosainak kétharmadrésze mező- és erdőgazdasági és egyharmadrésze nem-mezőgazdasági foglalkozású. Ebből következik, hogy a mezőgazdasági termelésnek legalább egyharmadrésze kereskedelmi forgalomba kerül, mert ez juttatja le a mezőgazdasági lakosság termelésének eredményéből azt, amire a nem-mezőgazdasági foglalkozású lakosoknak szüksége van. De ennél az egyharmadnál biztosan több kerül kereskedelmi forgalomba, mert hiszen a mező- és erdőgazdaság számos olyan nyersanyagot termel, amelyek csak a kereskedelmi forgalmon keresztül, feldolgozott állapotban kerülnek vissza a termelőhöz fogyasztási cikkek alakjában (mint gyapot, gyapjú, olajos magvak, stb.). A világ ipari és egyéb foglalkozású lakossága termelésének az értéke első sorban annyi, mint amennyi a mezőgazdaság termelésének egyharmadrésze, mert hiszen különben nem tudná saját termelését kicserélni a mezőgazdasági árukkal. De viszont maga ez a lakosság is fogyaszt nem-mezőgazdasági terményt, mégpedig legalább annyit, mint amennyi mező- és erdőgazdasági terményt elfogyaszt, mert ennek a lakosoknak az életszínvonala magasabb, mint a mezőgazdasági lakosságé. Így azt kell mondanunk, hogy a nem-mezőgazdasági termelés értéke legalább is annyi, mint a mező- és erdőgazdasági termelés értékének kétharmadrésze. Ez a termelés mind a kereskedelmi forgalomba

kerül s így azt mondhatjuk, hogy a világ összes termelésének háromötödrésze biztosan kereskedelmi forgalomba kerül.

Hogy ily mérvű kereskedelmi forgalom lebonyolítása s a javak ily nagy tömegének a kicserélése természetesen akarva — nem akarva csak bizonyos szerveződés mellett lehetséges, az mindenki előtt világos. A kereskedelem megszerveződésének legfontosabb és legnagyobb jelentőségű fejlődési létszaka a piac létrejötte, a piac megszerveződése. Nem tudunk olyan messze visszamenni a történelemben, hogy megmondhassuk, hogy mikor kezdődött a javak kicserélésének az a módja, amit vásárnak nevezünk. Vagyis, hogy egy meghatározott helyen és időben megjelennek mindazok áruikkal, akiknek feleslegeik vannak s azt más árukkal, amire szükségük van, kicserélik. Ez az intézmény hozzájárult ugyan lényegesen a különböző jószágok elcserélési lehetőségéhez s így a munkamegosztás s ezzel a hatékonyabb munkateljesítmény létrehozásához, de még távol volt attól, amit ma piacnak nevezünk s a piacnak azt a fontos szerepét is, amit az ma betölt, csak részben tudta megvalósítani. Ugyanaz a közönséges élettapasztalat, ami már a primitívebb embereket is időnkénti vásárokbá hozza össze, hogy különféle termelt áruikat értékesítsék és szükségleteik fedezésére szolgáló jószágokat megszerezzék, fejlesztette ki a forgalomnak — a technikai eszközök bizonyos fejlettségi foka által lehetővé tett — emelkedésével a piac intézményét. A piac megjelöléssel a szó mai technikai értelmében azt az emberi tevékenységet szoktuk jelölni, amelynél, fogva egy bizonyos áruira — természetesen többnyire nagy mennyiségben termelt és fogyasztott áruira — vonatkozó keresletet és kínálatot időbelileg és térbelileg állandóan összehozza és kiegyenlíti. Ez a megjelölés azonban csak azt fedi, aminek a piac első pillanatban látszik. Valójában a piac más valami organikusabb, s ha mélyebben hatolunk a tanulmányozásába, azt látjuk, hogy a piac tulajdonképpen a különböző termelőüzemek összekapcsoló szerve, amely az emberi gazdálkodás egyik szelvényén végbemenő változást közvetíti, átveszi a gazdálkodás összes többi szelvényeibe s természetesen azt is jelenti, hogy a piac az a szerv, amely az egész világgazdaságot egy egységbe foglalja s így a termelést és fogyasztást a gazdaság tárgyi előfeltételének megfelelően egymáshoz illeszti s összhangba hozza. Ezt a műveletet a piac az áruk elosztása által valósítja meg, az áruk elosztásának az iránytűje, vezérfonala pedig az áralakulás, ez az, ami a piacon létrejön s annak egyik legfontosabb eredménye. Az egész világ termelése, amely mint minden bizonyos időfolyamatban s a legkülönbözőbb tereken történik, mind helyileg, mind időbelileg szétszórva kerül a fogyasztóhoz. A helyileg szétdarabolt piacokat összeköti és egységbe foglalja a kereskedelemnek az a tevékenysége, amit áruarbitráznak nevezünk és az időbeli különbséget kiegyenlíti a határidőzlet. A közlekedési eszközök fejlettsége, különösen a hírszolgálat tökéletesedése lehetővé tette, hogy egy-egy árucikk forgalmazásával foglalkozó kereskedők tudomást szerezzenek arról, hogy ugyanazt az árucikket ugyanabban az időpontban milyen

áron kínálják eladásra, vagy keresik megvételre jóformán a világ összes jelentős pontjain. Ennélfogva az, akinek árúja van, ott igyekszik eladni, ahol a legjobb árat kapja s akinek árura van szüksége, ott fogja venni, ahol legolcsóbban kapja.

A távolságok leküzdésén kívül számos akadály van az egész világra kiterjedő árucserének s így az egész világ összes piacaira kiterjedő arbitrázsnek. Mégis vannak egyes cikkek, amelyekben világvonatkozásban is van arbitrázs, viszont más árukban két-három piac közt kifejlődő áruarbitrázs is elegendő az egészséges áralakuláshoz. Amint a térben egymástól elválasztott piacokat egy egységbe foglalja s egy teljes áralakulást tesz lehetővé a piacok közti áruarbitrázs, úgy az időben egymástól elválasztott piacokat összeköti s egységbe foglalja bizonyos árukban a határidőüzlet. A határidőüzlet lényeges tartalma gazdasági szempontból az, hogy valaki későbbi, esetleg hónapok múlva bekövetkező időpontban szállítandó olyan árut ad el, ami az eladás pillanatában az illetőnek talán meg sincs, illetőleg vesz valaki egy árut ilyen módon. Ez az ügylet különösen oly nagy mennyiségben fogyasztásra kerülő, könnyen helyettesíthető áruknál szükséges, amelyek az egész évre kb. egyenletesen elosztott fogyasztás tárgyai, de nem egész évben egyformán elosztva lehet őket termelni.

A piacnak olyan tökéletes működése azonban, amely mind a térbeli, mind az időbeli távolságot le tudja győzni, csak akkor születhetik meg, ha a piac kellő módon van szervezve. A piacoknak ez a kellő módon való szervezése az árutőzsdék intézménye. A tőzsde megszervezett piac. A szervezés, a szabályozás, ami a tőzsdét, mint piacot jellemzi, s más piacoktól megkülönbözteti, több irányú. Az első szabályozás vonatkozik az árukra, amelyek ott ügyletkötés tárgyát képezik. Minden tőzsde fogalmához tartozik, hogy pontosan körül vannak írva az ott forgalmazható áruk, lényeges ismérvei s csak azok az áruk képezhetik a tőzsdei forgalom tárgyát, amelyek pontos ismérveik szerint az illető tőzsde szabályaiban körül vannak írva s amely áru forgalmaztatok, annak a tőzsde által megállapított ismérvekkel birnia kell, különben az áru nem szerződészerű, nem szokványoszerű. Másodszor vonatkozik a szabályozás a megkötött ügyletek jogi tartalmára, amelyek tipizálva vannak, azaz meg van mondva a tőzsde szabályzataiban (szokványaiban), hogy a megkötött ügyletek milyen jogi tartalommal bírnak s csak ilyen tipizált, meghatározott jogi tartalmú ügyletek köthetők a tőzsdén, más tartalmú ügyletek nem. Harmadszor szabályozva van, hogy az üzleteknek, a kötött szerződéseknek mi a szankciója. Ez a szankció lehet az, hogy mindenkivel szemben érvényes bíraskodást gyakorol a tőzsde vezetősége a tőzsdén kötött ügyletekből felmerülő vitás kérdésekben, tehát biztosítva van az előírások érvényesítése. E nélkül a szabályozás megtartása azáltal van biztosítva, hogy aki azokat nem tartja meg, azt kizárják a tőzsdéről, az nem jöhet többet ügyleteket kötni a tőzsdére. Éppen ezért a szabályozás arra is ki szokott ter-

jedni, hogy milyen előfeltételei vannak annak, hogy valaki egy tőzsdén ügyleteket kössön (tőzsdetagság, stb.). A piac ilyen módon való szabályozásának szükségességét a gyakorlati élet tapasztalata mutatta meg, nem pedig valami elméleti elgondolás alapján születtek meg a tőzsdén. Nem is ezek a szabályok azok, amelyek a tőzsde gazdasági jelentőségét megadják. Ezek a szabályok csak lehetővé teszik a nagymérvű árucseré, forgalom gyors és biztos lebonyolítását. Ami a tőzsde — gazdasági szempontból — legfontosabb jellemvonása, az a publicitás, nagy nyilvánosság, ami a helyes áralakulást lehetővé teszi s kizárja az áralakulás mesterséges befolyásolhatóságát igazi tőzsdei forgalom mellett. A gyakorlat azt is megmutatta, hogy csak a piacoknak ilyen szabályozása mellett lehet célszerűen lebonyolítani azt a nagy áruforgalmat, amelyet a belföldi és a nemzetközi kereskedelem már mint egy évszázada bonyolít le s ami a világ összes terményeinek, a világ összes népei közt való szétosztása által az általános emberi életszínvonalat s ami ezzel egyet jelent, az emberi civilizációt és kultúrát nagyban emelte.

Már fentebb utaltunk arra, hogy minden tőke csupán tényleges megta-
karításból áll elő, vagyis abból, hogy emberi erőfeszítésünkkel és a természet
ősforrásaival és őserőivel előállított javak egy részét nem fordítjuk a folya-
matosan napról-napra jelentkező szükségleteink kielégítésére, hanem eltesz-
szük azt olyan szükségleteink kielégítésére, amelyek csak később, évek múlva
merülnek fel. Ez a tartalékolás csak úgy lehetséges, kis kivételeket nem te-
kintve, ha a fogyasztástól most elvont jószágokat újabb jószágok termelésére
fordítjuk, vagyis termelési célokra befektetjük. Ha ezt a befektetést nem ma-
gunk eszközöljük, hanem másra bízunk azt, akkor már nem hatalmunkkal
rendelkezünk azok felett, hanem csak a jogrend közbelépésével, mert az át-
engedés fejében bizonyos jogokat enged nekünk az illető termelési eszkö-
zökhöz, vagy eszközökre. Ezek a jogok és követelések az évezredek óta ismert
jogrendek szabályai szerint is mindig átruházhatók voltak. De mióta az
utolsó századok jogfejlődése kifejlesztette azt a lehetőséget, hogy ezek a jogok
és követelések könnyen, kockázat és költség nélkül úgy ruházhatók egyik
emberről a másikra, mint a testi tárgyak, azóta ezekben, a lényegében tes-
tetlen javakban is megindult egy olyan forgalom, egy olyan kereskedés, mint
a materiális javakban. Így keletkezett a tőkepiac, ahol elsősorban a már létező
beruházásokhoz fűződő jogok és követelések cserélhetnek gazdát, éppen úgy
pénzfizetés ellenében, mint a jószágok, de másodsorban új beruházásokra szük-
séges tőkét találhatnak olyanok, akik megnyugtató biztosítékokat tudnak
nyújtani aziránt, hogy a rájuk bízott tőkét kielégítő módon tudják megő-
rizni és hasznosítani olyanoknak, akiknek új, még be nem ruházott megta-
karításaik vannak. Mikor a jogi és technikai fejlődés lehetővé tette azt, hogy
vagyon tárgyakra vonatkozó jogok és követelések egy testi tárgyban lettek
inkorporálhatók, megtestesíthetők, s így a jogok és követelések bizonyos testi
tárgyak átadásával cserélhettek gazdát, akkor megszülettek az értéktőzsdék.

Az értéktőzsdéken bizonyos vagyonösszeségeknek a résztulajdonát magában hordozó okmányok, a részvények s bizonyos adósokkal szemben fennálló követelések hányadrészeit magában hordozó okmányok, kötvények vagy egész rövid lejáratra szóló fizetési Ígéret, váltók és csekkok képezik a forgalom tárgyát s ezek az okmányok a forgalom szempontjából teljesen az áruk tulajdonságait veszik fel s a forgalom szempontjából áruknak tekintetnek. A jogbiztonságnak az a foka, amely mellett nyugodtan lehet megtakarításainkat másokra bízni, ha a gazdasági fedezetek megvannak, tette lehetővé a hitelgazdálkodást, ami a mai fejlett kapitalisztikus termelési rendszerünk alapja.

Mindaz, amit a kereskedelemről eddig elmondottam, világosan mutatja, hogy az emberi termelésnek, az emberi erőfeszítés minél jobb hatásfokának mennyire fontos tényezője a kereskedelem, amely elengedhetetlen alapja mai civilizációnknak. Tekintet nélkül arra, milyen gazdasági rendszeren épül fel az állammá tömörült társadalom élete. Mégsem szabad azt hinnünk, hogy a kereskedelem virágzására és hasznos eredményeinek elérésére közömbös volna az, hogy a kereskedelemnek milyen gazdasági rendszeren belül kell a maga feladatát megoldani, a maga hivatását betölteni. Talán hosszadalmas és érdektelen is volna, ha a kereskedelem sorsfordulatait végig akarnám vázolni mindazonon a történelmi időközön, amelyekben különböző gazdasági rendszereken épült fel a civilizált emberi társadalom, hanem érdekesebb lesz talán, ha a ma és a jövő problémájával foglalkozunk, mert hiszen mai történelmi napjainkban éppen tanúi vagyunk annak, mikor egy ismert gazdasági rendszerből az emberiség egy új gazdasági rendszerre igyekszik áttérni, midőn a régi és az elképzelt új gazdasági rendszer még szemben áll egymással, de amely szembenállásból előbb-utóbb a két rendszer nagy synthesisének kell bekövetkeznie.

Az összes európai népek gazdasági berendezkedése egészen a háború kitöréséig azon a liberális gazdasági elven nyugodott, amely az angol ipari forradalom győzelmével kb. 1770 óta egész a háború kitöréséig Európa minden népénél a gazdasági fejlődés alapja volt. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy nem volt a világtörténelemben még egy másik olyan 150 év, amely alatt *x/* emberi civilizáció olyan hatalmas előhaladást tett volna, mint ebben az időszakban. Ennek a gazdasági elvnek a tanításait mindnyájan ismerjük s ezeknek az ismertetése nélkül csak röviden le akarom szögezni, hogy mi volt ennek a kornak gazdasági alapelgondolása. Szerintem az, hogy a termelés középpontjába tette a tőkét, mégpedig a személytelen tőkét, mert olyan jogi felépítést dolgozott ki a kereskedelmi társasági és a bankszervezetében, amely a tőke személytelenné válását tette lehetségessé. Tehát az emberi termelés középpontjába került a tőke s a tőke minél jobb és biztosabb hasznosítására való törekvés volt az az iránytű, ami a gazdasági fejlődés irányát megszabta. Ez vezetett a termelés minél nagyobb fokozásához s a termelésnek a nagymérvű fokozása biztosíthatta csak az emberek magasabb életszínvonalát.

Ámde azzal, hogy a termelés középpontjába a tőke került, az emberi munka, szellemi úgy mind fizikai munka, második helyre szorult. Az emberek akár szellemi, akár fizikai munkások, jobb vagy kevésbé jó megélhetése attól függött, hogy mennyi új megtakarításból származó tőke kerül investícióra s mennyi a régi investíciók összege. Az előző korszakok vagy emberöltők nagy befektetései megadták a népesség egy bizonyos mennyiségének egy meghatározott életszínvonalát, de mind az új népesség, tehát a szaporulat, mind az össznépség haladását csak az új investíciók adhatták meg. Ámde az új tőkék csak esetlegesen álltak elő. Az új tőkék csak a dolgozó emberek vagy a tőketulajdonosok spontán elhatározásából álltak és állnak elő úgy, hogy az ő közreműködésükkel létrehozott terményekből a rájuk eső rész mekkora hányadát nem kívánják fogyasztásra, hanem csupán jövő szükségleteik kielégítésére fordítani, azaz megtakarítani.

Amely népek abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy olyan gazdasági tevékenységet folytathattak, amely nekik rendkívüli hasznot hajtott, mint a nemzetközi tengerentúli kereskedelem, vagy azok a népek, amelyek a kultúrában annyira előre voltak, hogy minden egyes tagja belátta annak szükségességét, hogy jövedelmének egy megfelelő hányadát megtakarítsa, ott keletkeztek nagy tőkék, amelyek lehetővé tették az állandó foglalkoztatását a munkát keresőknek. Sőt ennél még többet is tettek. Ahol olyan mennyiségű tőkék gyűltek fel, amelyeknek otthon csak kisebb kamatozása lett volna lehetséges, mint más, esetleg távoli tengerentúli-országokban, ezek a tőkék távoli országokban kerestek elhelyezkedést. Ez bizonyára nagyban hozzájárult a világ termelésének fokozhatásához, de átmenetileg otthon esetleg munkanélküliséget, esetleg kivándorlási kényszert vont maga után. Már most, hogy röviden egy kifejezésbe foglalhassam össze a liberális gazdasági rendszer lényegét, azt mondhatom, hogy ebben a rendszerben az emberi termelés két tényezőjének, t. i. az ember testi- és lelki erőfeszítésének és a múlt termelésből megtakarított tőkének a viszonyát egy olyan függvény fejezi ki, amelyben a független változó a tőke mennyisége, ettől függ az alkalmazható munkáskezek mennyisége, illetőleg azok kereseti lehetősége s így végeredményben életszínvonala. Nem szorul magyarázatra, hogy a gazdasági életnek ez a fel fogása, — amelynek nem is a gazdasági szabadság a lényege, amit a liberális szó jelent, hanem a tőkének a középpontba állítása, s a gazdasági szabadság elve csak egy eszköze volt az alapelgondolás megvalósíthatásának — a kereskedelem virágzásának nagyon kedvezett s így a virágzó kereskedelem igen nagy mértékben tudott hozzájárulni ahhoz a gazdasági fellendüléshez, amely Európát 1770-től 1914-ig jellemezte. Még a merkantilista gazdasági elmélet sem tudta a kereskedelmet oly mértékben kifejleszteni, mint a liberális gazdasági rendszer.

Ma már tisztán látjuk, hogy a liberális gazdasági rendszer nem jelenti az emberi gondolkodás legtökéletesebb formáját s éppen úgy csak átmenet az

emberiség életében, mint más azt megelőző gazdasági rendszerek. A liberális gazdasági rendszer a maga klasszikus tisztaságában embertelen volt a széles népréteggel szemben, mert nemzedékeket áldozott fel a civilizáció haladása érdekében, illetőleg minden nemzedékeknek túl nagy áldozatot kellett hozni a jövő, a következő nemzedék érdekében, s ha minden következő nemzedék életszínvonala magasabb is volt mint az előzőjéé, ezt az életszínvonal emelkedést az előző nemzedék túl nagy áldozatai árán érte csak el. Ezért termelte ki a liberális gazdasági rendszer azt a szociális forradalmat, amelynek kezdeteit már a 19. század közepén látjuk, de amelynek teljes győzelme a huszadik század dicsősége lett. A tiszta szociális eszme és a gazdasági liberalizmus a maga eszmei tisztaságában nem egyeztethető össze. E kettő között csak kompromisszumok lehetségesek, de soha sem lehetséges a szintézis. Ma már azon az állásponton vagyunk, hogy inkább ne haladjon az emberiség civilizációja 150 év alatt annyit, mint amennyit 1770-től 1914-ig haladt, csak emberibb életet biztosíthatunk a népesség minél szélesebb rétegeinek. A Marx Károly által megalapított szocializmus a liberális gazdasági rendszer kétségtelen hibái és embertelenségei ellen azt a panaceát találta ki, hogy a termelésre szolgáló tőkének illetőleg tőkejavaknak magántulajdonba vehetését tagadja meg. Hogy ennek a gazdasági elgondolásnak az alapulvételével felépített társadalmi rend mennyire nem tudja több ember nagyobb jólétét és magasabb életszínvonalát biztosítani, erről meggyőző bennünket a vörös uralom példája.

Ma egy új gazdasági rendszer kialakulásának a kezdetén vagyunk, amelynek elméleti alapja különbözik mind a liberális, mind a szociális gazdasági rend elméleti alapjától. Ez az irányított gazdasági rend, amely még messze van a maga végső formájától. A liberális gazdasági rendszer végső lényegét azzal a függvénnyel igyekeztem szemléltetni, amelyben a független változó a megtakarított tőke mennyisége s ennek függvénye a dolgozók életszínvonala. Az új, az irányított gazdasági rendszer a termelés középpontjába ismét magát az embert teszi; a függvényben, amely a munka és a tőke viszonyát kifejezi — független változóvá a munkát teszi. Az a kiinduló pontja, hogy mennyi szellemi és testi munkás van, akiknek mind emberhez méltó megélhetéshez kell jutniok. Hogy ez elérhető legyen, a rendelkezésre álló munkaerővel arányos tőkére is van szüksége. A szükséges tőke mennyisége tehát meg van határozva a munkáskezek által. A szükséges tőke mennyisége tehát függvénye a munkára s megfelelő keresetre igényt tartó emberek tömegének. Ha azonban a szükséges tőke mennyiségét más tényezők határozzák meg, akkor a tőkék képződését nem lehet az egyes polgárok tetszésétől függő spontán takarékosagra bízni, akkor kényszerítő eszközökkel kell gondoskodni arról, hogy a szükséges tőke rendelkezésre is álljon. Ez másként nem történhet, minthogy a termelés eredményéből annyit von le az állam új befektetések céljaira, mint amennyire szüksége van, s csak a termelés többi

részét engedi elfogyasztani. Ennek átmenetileg az életszínvonal leszállítását kell maga után vonnia, mert bizonyos időszak termelésének az a része ami investáltatik, nem ugyanoly hosszú időszak, hanem csak annak sokszorosa az évek bizonyos száma alatt fogja csak nagyobb összeggel emelni a termelést, mint amennyi abból befektetési célra elvonatott s így a fogyasztásnak átmenetileg csökkennie kell. Továbbá ez a rendszer gazdaságilag az autarchiához vezet, különösen sűrűn lakott országokban. Erről meggyőző a következő elgondolás. Egy sűrűn lakott országban, ha az ország összes munkaképes lakosait hasznos munkával látjuk el s ennek fejében nekik magasabb életszínvonalat akarunk biztosítani, ez nagy termelési eredménnyel fog járni. A termelésnek ezt az eredményét értékesíteni kell vagy kizárólag belföldön vagy részben belföldön, részben a nemzetközi piacokon. Ahhoz, hogy a belföldön éi nem helyezhető részt külföldön el tudjuk helyezni az szükséges, hogy olcsón tudjunk termelni, hogy a világpiacon versenyképesek legyünk. Ámde olcsó termelés vagy alacsony munkabérek vagy igen olcsó tőke felhasználásával vagy mind a kettővel lehetséges csak. Minthogy az irányított gazdálkodásnak olcsó munka nem áll rendelkezésre, termelése nem lesz olcsó s így a világpiacon csak veszteséggel tud eladni, ennél fogva a termelt javakat belföldön kell elhelyezni, illetőleg kénytelen a maga termelésének egy részét tartalékolni vagy sterilizálni. Ilyen tartalékolása a termelésnek — bár gazdaságilag sterilizálás — a fegyverkezés is. Mind a két út megdrágítja a termelést, mert ha a belföld fogyasztóképességét emelni akarjuk, nagy munkabérek kell fizetni, a magas munkabérek pedig megdrágítják a termelést. A magas munkabérek mellett tehát drágán termelt árukkal kiszorul az ország a nemzetközi piacról, ez megnehezíti az olcsó nyersanyagok beszerzését, a gazdaság kénytelen belföldön drágán előállított nyersanyagokat vagy pótanyagokat felhasználni és így megszakad a kapcsolat a nemzetközi árszínvonal s a belföldi árszínvonal közt, s ebből egy kényszerű autarchia áll elő. Hasonló lesz a helyzet egy ostromlott város helyzetéhez. Hogy ez a gazdasági rendszer nem kedvez a kereskedelemnek s így a kereskedelem nem lesz képes az emberi munka hatásfokára azt a kedvező hatást gyakorolni, mint a liberális gazdasági rendszer mellett, az nyilvánvaló. Miután a kereskedelem e mellett a rendszer mellett áthághatatlan akadályokba ütközik, el kell, hogy vesszítse kezdeményező szellemét és leleményességét, s éppen úgy központi irányítás alá kerül, mint maga az egész gazdaság.

Ez sem lehet — legalább is a mai formájában — a legjobb gazdasági rendszer, mert ez sem tudja megvalósítani minden emberi gazdálkodás végcélját, minél több embernek minél magasabb életszínvonalát. Ez a rendszer csupán rá van kényszerítve azokra a népekre, amelyek annak a gazdasági rendszernek az alapján rendezkednek be. Az egész világ gazdasági adottságai nem indokolják a tervgazdálkodások és autarchiák következetes kiépítését. A világ művelhető földterületei és bányái ma és még évszázadokon át, még

a mai ismert módszerek mellett is elegendő nyersanyagot tudnak szolgáltatni a világ ma meglévő lakosságának sokszorosára számára is, ily körülmények közt nem lehet egy kategorikus imperativus a tervgazdálkodás és önellátásra törekvés, akkor csak pillanatnyi krízis teheti ezt kényszerűvé és kikerülhetővé! Ennek a helyzetnek tehát előbb-utóbb meg kell változnia s vissza kell térni egy olyan újabb rendszerre, ami a világ mai képének megfelel. Amíg a föld ma ismert és feltárt kincsei a föld lakosságának összes szükségleteit bőven tudják fedezni, addig csak mind a tőkéknek, mind az áruknak szabad piaca biztosíthatja legjobban a legtöbb ember, legnagyobb anyagi jólétét. Vagyis a kereskedelem jövője mégis csak affelé a szabadforgalom felé mutat, amelyet a háború utáni néhány esztendőben fel tudott mutatni és csúcspontját 1929-ben 10 évvel ezelőtt érte el. Erre kell elkészülnünk, mert bármilyen legyen is az az új rend, amelynek a liberális és az irányított gazdasági rendszerek synthesiséből meg kell születnie, nem fogja nélkülözhetni a kereskedelem óriási értéktermelő hatását az egészen bizonyos, azért kell kereskedelmünket már most lehetőleg annak a magyar ifjúságnak adni a kezébe, amely nagy feladatainak lelkesedéssel és idealizmussal is képes lesz megfelelni.

A magyar hitelélet

Dr. Kresz Károly

m. kir. kincstári főtanácsos, a TÉBE igazgatója.

I.

Mielőtt a mai magyar hiteléletre rátérnék, rövid visszpillantást kívánok vetni a magyar pénzüzetek fejlődésére annyival is inkább, mert ez a történelmi fejlődés igen sok esetben magyarázatot ad a hitelélet mai kérdéseire és különösen háború utáni sorsára.

Hazánkban, mint századokon át túlnyomóan mezőgazdasági országban a hitelélet viszonylag később indult meg, mint más, tőlünk nyugatabbra fekvő országokban. *Széchenyi István* 1831-ben megjelent „Hitel” című munkájában mutat rá a hitel fontosságára az ország közigazdasági fejlődése szempontjából. Az első gyakorlati lépést *Fáy András* teszi meg, aki 1838-ban „Terve a pestmegyei köznép számára felállítandó takarékpénztárnak” címen felhívást közöl, amelynek eredménye 1839. december 15-én a Pestmegyei Takarékpénztár megalakulása.

pénztárnak, későbbi nevén Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületnek megalakítása, amely működését 1840. január 11-én kezdte meg, és így immár száz éves múltra tekinthet vissza.

Ebben az időben Európában már 1160 takarékpénztár működött, ebből közel 500 Angliában, 250 Franciaországban és 300 Németországban. Érdekes, hogy e takarékpénztárak külföldön mindenütt filantropikus intézmények csak a betétgyűjtés helyei és kihelyezéseik kizárólag állampapírok vásárlására vagy az államnak adott kölcsönökre szorítkoznak.

Már a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület alapítását megelőzőleg egynéhány évvel alakult Brassóban egy takarékpénztár, a 40-es években aztán minden nagyobb magyar városban alakultak takarékpénztárak, amelyeknek száma 1848-ban már 38 volt, amelyeknek nagyrésze részvénytársasági formában működött.

A szorosabb értelemben vett bankélet csak később kezdődött meg. Az első magyar bank, a Pesti magyar kereskedelmi bank 1841-ben alakult, betétgyűjtéssel azonban eleinte nem foglalkozott, és készpénzt csak díjazás ellenében vett át. Ezt megelőzőleg csak néhány magánbank működött, az Osztrák Nemzeti Bank, az Osztrák-Magyar Banknak jogelődje, Budapesten fiókintézetet csak 1851-ben létesített, s így a magyar közgazdasági élet hitelellátása természetesen a legnagyobb nehézségekkel küzdött.

A magyar pénzügyek az 1848/49-i szabadságharcban hozták az első nagy áldozatot a haza oltárán, nemcsak azért, mert a mozgalmas idők nem kedvezhettek a hitelélet fejlődésének, hanem főleg azért, mert a szabadságharc szerencsétlen kimenetele után kénytelenek voltak a pénztárakban lévő Kossuth-bankókat kiszolgáltatni, amiből folyólag például a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 177.000 fit., a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár 19.000 fit. veszteséget szenvedett és az összes takarékpénztáraknak hasonló arányú veszteségeik voltak.

Az abszolutizmus évei szintén nem kedvezhettek a magyar hitelélet fejlődésének, amely csak az 1867. évi kiegyezés után indul meg erőteljes ütemben, részben takarékpénztárak sorozatának, részben bankoknak alapítása útján. Említésreméltó, hogy a mai nagybankok közül a Magyar Általános Hitelbank 1867-ben kezdi meg működését, a Magyar Leszámitoló és Pénz váltóbank pedig 1869-ben alakul meg és veszi át a már 1829. óta létező egyik legjelentősebb magánbankháznak a Malvieux C. J. cégnek banküzletét. A magyar takarékpénztárak, különösen az 1875. évben megalkotott kereskedelmi törvény életbelépése óta kizárólag részvénytársasági formában kezdték meg működésüket, és valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy eltérőleg a nyugati országoktól, ahol a takarékpénztárak többnyire városi vagy községi intézmények, hazánkban a bankok és takarékpénztárak között azt az éles határvonalat, amely őket egymástól külföldön megkülönbözteti, megvonni annyival kevésbé lehet, mert a bankok is majdnem kezdettől fogva vállalkoz-

nak betétgyűjtésre, míg a takarékpénztárak ugyancsak kezdettől fogva banküzletet is folytatnak.

A kiegyezés után hatalmasan fejlődő országban a pénzüintézetek mindinkább nagyobb fontosságra tesznek szert. Megkezdődik a betétgyűjtés, a záloglevelek kibocsátása, s ez lehetővé teszi nemcsak a mezőgazdaságnak hozszülejárátú kölcsönök útján való belterjesebbé tételét, városok, községek fejlődését, hanem a magyar iparnak részben megteremtését, részben azt a jelentékeny fellendülését, amely a kiegyezést követő félszázad alatt bekövetkezett.

1913-ban 1400 részvénytársasági formában működő bank és takarékpénztár volt az országban, amelyeknek mérleg-végösszege 11.3 milliárd koronát, az általuk kezelt takaré- és folyószámlabetétek 3.5 milliárd koronát tesznek ki, kibocsátott záloglevelek és községi kötvényeik névértéke pedig 4.0 milliárd korona. Ezeknek a pénzüintézeteknek váltótárcája és az adósok címén szereplő összeg 4.8 milliárd koronát, jelzálogos követeléseik és községi kölcsöneik pedig 4.6 milliárd koronát tettek ki. Ezek a hatalmas összegek állottak tehát a bankok és takarékpénztárak révén a magyar közgazdaság szolgálatában a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és a városok fellendítése érdekében.

A világháború és annak következményei ezt a nagy fejlődést megakasztották, és úgy mint az országot magát, a pénzüintézeteket is fejlődésükben visszavetették. A háború alatt a pénzüintézetek ismét tanújelét adták áldozatkészségüknek, és nem kevesebb, mint 3.5 milliárd korona névértékű hadikölcsönt jegyeztek. A trianoni békediktátum országunk megcsönkítése folytán elszakítja a fiókokat a központtól, a leányintézeteket az anyaintézettől és a nagyszámú iparvállalatot attól a pénzüintézettől, amely azokat életre hozta vagy nagygyá fejlesztette. A veszített háború, a forradalmak, a román megszállás felborítják az államháztartás egyensúlyát, aminek következménye az infláció, és ennek folytán a korona egytizenötezered részére való elértéktelenedése. Elértéktelenednek a betétek, de elértéktelenednek másfelől a pénzüintézetek követelése is, és az adós egy csirke vagy borjú árával fizeti ki tízezer koronás vagy milliós tartozását. Elértéktelenednek a belföldi kézen lévő záloglevelek is, a békeszerződés intézkedései folytán azonban a magyar pénzüintézet a győző hatalmak polgáraival szemben úgy a záloglevélen alapuló, mint az egyéb tartozásokat a győztes hatalom valutájában tartozik valorizálni akkor is, ha adóssága nem külföldi valutára, hanem koronára szólt. Mérhetetlen károsodás éri ebből folyólag a pénzüintézeteket, amelyek ezenfelül még kénytelenek elviselni a győztes hatalmak területén lévő követeléseik és vagyoniuk jóvátétel címén történt elkobzását is.

1924-ben a háború előtti 1400 pénzüintézettel szemben már csak 696 pénzüintézet van a csonka országban, mérlegük végösszege 1.7 milliárd korona, az általuk kezelt takarékbetétek összege nem több, mint 0.5 milliárd, és váltó-

tárcájuk s adósaik tétele 1.3 milliárdra zsugorodott össze, jelzálogos és községi követeléseik összege pedig úgyszólván semmivé olvadnak. Az 1924. évben keresztülvitt pénzügyi újjászervezéssel kapcsolatban végre stabilizálódik a magyar valuta, helyreáll az államháztartás egyensúlya, és mindezek folytán visszatér a bizalom úgy a belföldön, mint megerősödik a külföld bizalma is Magyarország irányában. Ennek következménye itthon erőteljes tőkegyarapodás, a külföldről pedig igen jelentékeny tőkéknek beáramlása, ami lehetővé teszi, hogy a magyar pénzügyi intézetek ismét szolgálatába álljanak a magyar mezőgazdaságnak, és hosszúlejáratú kölcsönök útján elősegítsék annak belterjesebbé tételét, s szolgálatába álljanak az ipar fejlesztésének és a kereskedelem fellendülésének.

Az 1930. évi mérlegek már 4.6 milliárd pengő mérlegösszeggel zárulnak, a betétek összege 2 milliárd pengő, a váltótárcáé és a kihelyezéseké 3.4 milliárd pengő, a jelzálogos és községi követeléseké pedig 646 millió pengő, aminek ellenében a kibocsátott záloglevelek és községi kötvények névértéke 438 millió.

Az 1924—1930-ig terjedő rövid, néhány éves fejlődést megakasztja, s a magyar gazdasági életet és a pénzügyi intézeteket ismét visszaveti az 1931. évi gazdasági világválság. Ennek első jelei már 1929-ben mutatkoznak, de akuttá a válság 1931. nyarán válik, amikor a wieni Creditanstalt megrendülése nyomán Amerika Európából oly mértékben vonja vissza a rövid lejáratra kihelyezett pénzeket, hogy az sürgősszerűleg összeomláshoz kellett hogy vezessen.

Meggyőződésem, hogy ez a válság a békediktátumoknak és az azok által inaugurált jóvátételi politikának csődje volt. Erre a válságra kellett hogy vezessen annak a ma már mindenki által elfogadott igazságnak szem elől tévesztése, hogy milliárdokat kitevő aranyegységeknek — akár dollárnak, akár márkának — transferálása, azaz az egyik országból a másik országba való átutalása nem történhetik másképp, mint áruk szállítása és szolgáltatások (hajótér átengedése, stb.) útján.

Messze vezetne, ha a jóvátételi politikának útvesztőjében akarnék elkalandozni, és csak arra kívánok rámutatni, hogy amíg a jóvátétel szempontjából adós országok gazdaságpolitikusi és pénzügyi szakértői a jóvátételek teljesítésének gazdasági lehetetlenségét kezdettől fogva hangoztatták, addig az e szempontból hitelező országok illetékes tényezői erről esztendőkön át nem voltak hajlandók tudomást venni.

1927-ben történt először, hogy a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara stockholmi kongresszusa alkalmával egy bizottsági ülésen *Pirelli* olasz nagyiparos és szenátor, a nemzetközi gazdasági élet egyik legkiválóbb képviselője, mindnyájunk csodálkozására kifejtette, hogy annak, hogy a jóvátételi fizetésekből és a győztes hatalmak egymásközi ú. n. szövetségközi adósságaiból folyólag addig nagyobb visszahatás a nemzetközi pénzügyi helyzetre nem következett be, egyesegyedül annak tudható be, hogy a szövetségközi adósságok

és jóvátétel szempontjából hitelező államokból nagymértékű tőkeáramlás történt az e szempontokból adós országok irányában, ami által a szövetségi adósságok és jóvátételek esedékes részletei kiegyenlítést nyertek. Mi fog azonban történni akkor, — vetette fel a kérdést Pirelli — ha ez a tőkeáramlás megszűnik vagy ellenkező irányzatot vesz? — Válasza az volt, hogy ez bizonyára a nemzetközi pénzügyi élet összeomlására fog vezetni. — Ugyanez a Pirelli 1931 májusában a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara washingtoni kongresszusa alkalmával az amerikaiak előtt vetette fel a kérdést, vajjon meddig lehetséges az, hogy aktív fizetési mérleg mellett — amikor tehát nagyösszegű kihelyezéseket eszközölnék külföldre — aktív kereskedelmi mérleget kívánnak fenntartani, és elzárkózó politikájuk folytán megakadályozzák azt, hogy az adós államok adósságaikat áruk szállításával és szolgáltatásokkal tudják letörleszteni. Élénk emlékezetemben van még az a jelenet, amidőn ugyanekkor "Washingtonban az amerikai TEBE által adott ebéden *Mellon* pénzügyi államtitkár beszédében azt fejtegette, hogy az akkor már fenyegető válság nem precedens nélkül való, és hogy megvan a remény arra, hogy a Nemzetközi Fizetések Bankja közreműködésével és megfelelő jóakarattal az adós országok adósságaikat — származzanak azok akár politikai, akár gazdasági forrásokból — meg fogják tudni fizetni, és szerinte csak időt kell hagyni, s az idő mindent meg fog gyógyítani. Asztalszomszédom *Henry Bell*, az egyik legnagyobb angol banknak vezetője, nyilván programmon kívül, következőképpen válaszolt Mellonnak: „Mr. Mellon, ön egy öreg ember, és én egy öreg ember vagyok, és ön tényleg azt hiszi, hogy van időnk arra várni, míg az idő meggyógyítja azokat a bajokat, amelyek alatt a nemzetközi gazdasági élet szenved? — Kijelenthetem önnek, ha mi, Anglia és Amerika nem vesszük a dolgot kezünkbe, úgy rövidesen a gazdasági élet katasztrófája fog bekövetkezni”.

Azért tartom jellemzőnek Pirelli és Bell fejtegetéseit, mert több mint egy évtized után abban az időben nyilvánult meg először a győztes hatalmak képviselői részéről az a meggyőződés, hogy a jóvátétel és a szövetségi adósságok a gazdasági élet romlására kell hogy vezessenek.

1931 júliusában pontosan az történt, amit Pirelli 1927-ben Stockholmban előre megjósolt: a rövidlejáratú tőkéknek az amerikai piac részéről hirtelen történt felmondása és visszavonása következtében az addig az adós országok felé irányuló tőkeáramlás ellenkező irányzatot vett, és ez szükségképpen arra a világválságra kellett hogy vezessen, amelynek 1931-ben tanúi voltunk. Ez a válság vezetett oda, hogy 1931-ben Anglia és több más ország, 1933-ban az Egyesült Államok, 1936-ban pedig Franciaország, Svájc és Hollandia az aranyalapról letértek, és hogy más országokban, többek között hazánkban is, szükségszerűleg a kötött devizagazdálkodásnak kellett bekövetkeznie, ami az egyetlen mód volt arra, hogy a nemzetgazdaság még sokkal súlyosabb megpróbáltatásoktól megkíméltesse. Az, hogy Magyarország részéről kényszerű

szükség volt a kötött devizagazdálkodás bevezetése és a transzfermatoriumnak, vagyis a külföldre való fizetések felfüggesztésének elrendelése, világos abból, hogy 1931-ben az ország külföldi adósságai 4.3 milliárd pengőt tettek ki, amelyből 2.5 milliárd volt a hosszúlejáratú és 1.8 milliárd a rövidlejáratú adósság, a külföldre kifizetett kamat pedig 1931-ben megközelítően 200 millió pengőre rúgott.

Nem lehet kétséges, hogy amikor a Magyar Nemzeti Bank arany- és devizakészlete cca 200 millió pengőt tett ki, ennek teljes feláldozásával sem lett volna lehetséges az 1.8 milliárd pengőt kitevő rövidlejáratú kölcsönök azonnali visszafizetése, a 2.5 milliárd pengőt kitevő hosszúlejáratú kölcsönök esedékes törlesztési részleteinek és a 200 millió pengős kamatnak megfizetése akkor, amikor a hitelező országok az áruk szállítása elől autarchikus gazdaságpolitika bevezetésével elzárkóztak. Hogy erre egyébként sem lett volna mód, arra bizonyosággal elég még annyit hozzátenni, hogy Magyarország összes kivitele 1931-ben 596 millió pengőt tett ki, és hogy kereskedelmi mérlege az 581 millió pengőt kitevő behozatal mellett mindössze 15 millió pengővel volt aktív. — A kötött devizagazdálkodásra és a külföldi fizetések felfüggesztésére tehát elkerülhetetlen szükség volt. Meg kellett kötni a hitelezőkkel a hitelrögzítő egyezményeket, és a behozatal csökkentése mellett arra kellett törekedni, hogy a kivitel minél nagyobb mértékben fejlesztesék, aminek előfeltétele a külföldi piacok megszervezése, távoli piacok felkutatása és az egész magyar külkereskedelem megszervezése volt.

Az 1931 július 14-én Németországgal egyidejűleg rendeleti úton életbe léptetett bankzárlat megtépázta úgy a pénzintézetekbe, mint a valutába vetett bizalmat, megrendítette a hitelt, és hosszú időre megakasztotta a betétképződést, és ezáltal a hitelélet fejlődését is. Ezenfelül a válság felvetett egy problémát, amely központi problémájává lett nemcsak a magyar hiteléletnek, hanem az egész magyar gazdasági, sőt politikai életnek is. Ez a fontos kérdés a gazdaadósságok kérdése volt.

A magyar pénzintézetek a magyar mezőgazdaság fontosságát mindig előtérbe helyezték, és a statisztika bizonyítja, hogy nemcsak hosszúlejáratú, de rövidlejáratú kölcsönök jelentékeny része is a magyar mezőgazdaság szolgálatában állott. A válságot megelőző évek magas mezőgazdasági árai jelentékeny kölcsönök felvételére ösztönözték a gazdákat, nagy- és kisbirtokosokat egyaránt, és pedig nemcsak termelési célokra, hanem gépekkel való berendezkedésre és földvásárlás céljára is. Minden válság kísérő jelensége az árak esése, és ennek a precedens nélküli válságnak közvetlen következménye volt a nyersanyagok és különösen a mezőgazdasági termények árában történt oly mérvű zuhanás, amely a gazdát nemcsak nálunk és egész Európában, hanem Amerikában s világszerte is a legsúlyosabb helyzet elé állította. Ha a gazdának a 32 pengős búzaár mellett felvett adósságnak törlesztésére és kamatára, mondjuk 100 q búzát kellett fordítania, úgy a 8 pengőre lezuhant búzaár

mellett 400 q búza ellenértéke képezte azt az összeget, amelyet törlesztésre és kamatra kellett volna felhasználni, ami nyilván a gazda teljes összeomlását okozta volna. A kormány tehát kénytelen volt oly rendelkezéseket tenni, hogy azzal a mezőgazdasági termelés folytonosságát biztosítsa, és a gazdák tízezreit a romlástól megmentse. Ennek érdekében a hosszúlejáratú kölcsönök törlesztését felfüggesztette, kamatát 7, illetve $7\frac{1}{2}$ %-ról 5 %-ra leszállította oly módon, hogy a gazda a kamatösszeget az időközben leértékelt fontsterlingnek, illetve dollárnak csökkent árfolyamán kellett hogy letegye. A bankokat ezzel kapcsolatban jelentékeny károsodás érte abból folyólag, hogy a zálogleveles kölcsönöknek csak egy része alapján bocsátottak ki zálogleveleket, míg egy részét egyéb rendelkezésükre álló pénzforrásokból adták. A rövidlejáratú tartozások kamata ugyancsak felfüggesztetett, a törlesztés minimumra szállított le, a végrehajtás felfüggesztetett, és azokra a gazdákra nézve, akiknek terhe a kataszteri tiszta jövedelem bizonyos szorzatánál magasabb volt, a védettséget mondották ki. A későbbi évek folyamán hozott rendelkezések alapján a gazdatartozásoknak a kataszteri jövedelem bizonyos szorzatát meghaladó összege könyvjóváírás alakjában az állam által vétetik át, és a rövidlejáratú tartozások alacsony kamatozású, 50 éves adósságra való átalakítása van tervbevéve.

Ezek az intézkedések a gazdák érdekében nyilván szükségesek voltak, a pénzügyintézetekre nézve azonban következményük kétségkívül bizonyos immobilizáció volt, hiszen követeléseik behajtása lehetetlenné vált, és eredményezte egyúttal a kihelyezésekből adódó normális kamatbevételeik igen jelentékeny csökkenését s e mellett követeléseik egy részének leírását is.

Az utóbbi évek jó termése, a külföldi piacok megszervezése, a fokozott kiviteli tevékenység, a búza árának a világparitási ár fölött különleges külföldi szerződések révén és a belföldi fogyasztó terhére történt felemelése, a magyar gazda helyzetét jelentékenyen megjavították. Ez lehetővé tette a védettség lazítását, s emelte a fizetési készséget s képességet, ami által a hitelező pénzügyintézetek helyzete az utolsó esztendőkből a mezőgazdasági hitelek szempontjából, ha kielégítőnek nem is mondható, de jelentékenyen megjavult.

A bankok által ipari célokra folyósított hitelek is az 1931. évi válságot követőleg természetesen bizonyos mértékig immobilizálódtak, de ebben a tekintetben is a fokozott ipari tevékenység révén a helyzet jelentékenyen megjavult, és azok az aggodalmak, amelyek a hitelekhez a válság utáni időben fűződtek, szerencsére nagyrészt kiküszöbölődtek.

A pénzügyintézeteket az 1931. évi válság különösen abból a szempontból is igen súlyosan érintette, hogy a bankzárlat által a bizalom megrendült, s így jelentékeny betételvonások következtek be, amelyek a pénzügyintézetek által kezelt betéteknek 1930. év végével 2 milliárdot kitevő összegét 1.2 milliárdra zsugorították. Ennek következménye a kihelyezéseknek ugyanezen idő alatt

34 milliárd pengőről 2.5 milliárd pengőre való csökkenése volt. Ugyanezen idő alatt jelentékeny külföldi hitelek visszafizetése is történt.

Megnyugvással kell megállapítanom, hogy ugyanakkor, amikor az 1931. évi válságot követőleg a legtöbb külföldi államban a pénzüzetek egész sora omlott össze, és amikor külföldi államoknak száz milliókat kellett áldozniok bankösszeroppanások elkerülésére és a hitelélet megmentésére, nálunk az összes illetékes tényezőknek, a Magyar Nemzeti Banknak, a Pénzüzeti Központnak s a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének együttműködése folytán jelentékeny pénzüzeti összeomlás nem történt, és az államnak az adófizetők pénzét nem kellett arra felhasználnia, hogy a hitelélet érdekében a pénzüzeteket megmentse.

A válság 1933. év második felében érte el mélypontját, és 1935-től kezdve az ország egész gazdasági életében, és így a pénzüzetek életében is, ismét a megerősödés jeleit tapasztalhatjuk. 1935 — 1937-ig emelkednek a betétek (1.4 milliárd pengőről 1.6 milliárd pengőre), ugyanakkor emelkednek a kihe-lyezések is (2.5-ről 2.7 milliárd pengőre), és általában minden tekintetben a hitelélet terén bizonyos megnyugvás észlelhető.

Az 1938. év ismét a megpróbáltatások éve. A politikai és gazdasági, különösen pedig a hitelügyi kérdéseknek szoros egymásbefonódását mi sem mutatja jobban, mint az a visszahatás, amelyet a belpolitikai és világpolitikai események a bankbetétek alakulására gyakoroltak. A bankbetétek növekedésének az 1934. év óta felfelé menő vonala az 1938. év folyamán kétízben mutat törést. Először Ausztriának a Németbirodalomba történt beolvadása által teremtett feszültség okozott április havában 80 millió pengőt meghaladó betételvonást, majd amikor a visszavont betétek egy része lassanként visszaszívargott a pénzüzetekhez, a szeptemberi válságos események hatása alatt újabb betételvonások történtek, amelyek mértéke országos viszonylatban eléri a 180 millió pengőt, és amelyek csak igen lassan kerülnek vissza a pénzüzete-tekhez, úgyhogy a takarékbetétek és folyószámlabetétek együttes összege az 1938. év végén még mindig 67 milliárd pengővel alacsonyabb, mint az év elején. — Természetes, hogy a betéteknek ez a nagy csökkenése egyrészt a Magyar Nemzeti Banknak a pénzüzetek részéről történt fokozottabb igény-bevételére, másrészt bizonyos mértékben a hitelek megszükitésére is kellett hogy vezessen.

Az 1938-as esztendő a pénzüzetek életében is nagyfontosságú esemény. A kormány 1938 márciusában meghirdetett milliárdos beruházási program-jából 600 millió pengőt egy vagyonszámszerű beruházási hozzájárulás útján, 400 millió pengőt pedig hitelművelet útján teremt elő. A 1000 millió pengős beruházási hozzájárulásból a törvény szerint 350 millió pengő esik a részvény-társaság formájában működő vállalatokra, és ebből mintegy 80—90 millió pengő a pénzüzetekre. Ez az összeg öt éven belül fizetendő be; nyilvánvaló

azonban, hogy a pénzüintézetek ezt a hatalmas összeget nem képesek nyereségükből fedezni, hanem arra tartalékalapjaik egy részét kell fordítaniuk.

A 400 millió pengőt kitevő kölcsönből 1938 július havában 125 millió pengő, 1939 március havában pedig 150 millió pengő kerül kibocsátásra. A pénzüintézetekre e kölcsön kibocsátásával kapcsolatban hármass feladat hárult. Első sorban is az első kölcsönből 35 millió pengőt, a második kölcsönből pedig 50 millió pengő névértékű címetet a TÉBE kötelekébe tartozó budapesti pénzüintézetek vettek át. — Másodsorban a gyáripár által jegyzett ugyanily összegű címet átvételével kapcsolatban felmerült hitelígenyek kielégítéséről kellett a pénzüintézeteknek gondoskodniuk; végső sorban azonban a betétek csökkenésével is számolniok kellett, amely csökkenés az iparnak készpénzen eszközölt jegyzéséből, az OTI és MABI, valamint az elismert vállalati nyugdíjpénztárak és biztosítóintézetek részéről történt 35—35 millió pengő névértékű címet jegyzésével kapcsolatban állott elő. Az illetékes tényezők a pénzüintézetekkel karöltve megtették a szükséges lépéseket, hogy a kölcsön kibocsátásával járó pénzügyi tranzakció zökkenésmentesen és a hitelélet csorbítása nélkül nyerjen lebonyolítást.

Ebben a vonatkozásban említjük meg, hogy 1931 óta a pénzüintézetek ismételten és nagy összegekkel állottak az államnak hitellel való kielégítése céljából rendelkezésre. így 1931 nyarán 186 millió pengő francia frankra szóló kincstárjegyet vettek át, majd ugyancsak 1931-ben és az azt követő években 77.8 millió pengő névértékű pénztárjegy átvételével állottak a kormány rendelkezésére. Ezeken az összegeken felül a MÁV-nak és az állami üzemeknek is nagy összegű hiteletet bocsátottak rendelkezésére, és amint ebből is látszik, mindig azon voltak, hogy e téren teljesítsék köteleességüket az országgal szemben.

II.

Fejtegetéseim további folyamán a magyar hitelélet szervezetét kívánom rövid összefoglalásban taglalni.

Általános banktörvény, úgy mint az a többi nyugati országokban kifejlesztött, hazánkban nincs. A pénzüintézetekre vonatkozó jogszabályokat a következőkben foglalom össze.

A bank- és pénzváltóüzlet gyakorlásához azelőtt iparigazolvány, 1927. óta iparendély kell.

Minden részvénytársaságra vonatkozik, de a pénzüintézetekre különös jelentőséggel bír a Kereskedelmi Törvény 161. §-ának az a rendelkezése, hogy részvénytársaságnak saját részvényeit megszerezni vagy zálogba venni nem szabad.

A pénzüintézetek egy különleges üzletágát, a zálogleveleknek és kötvényeknek kibocsátását szabályozza az 1876: XXXVI., illetőleg 1897: XXXII. t.-c.

Mindkét törvény azon pénzüzetekre, melyek zálogleveleket, illetőleg kötvényeket bocsátanak ki, kimondja, hogy e kibocsátványok biztosítására külön alapot tartoznak alakítani, amely az 1928: VII. t.-c.-ben foglalt szabályozás szerint 1,000.000 pengőnél kisebb nem lehet, de a forgalomban levő záloglevelek, illetőleg kötvények össznévértékének külön-külön legalább 5 %-át kell kitennie.

Az 1931. évi válság idejében létesült az Országos Hitelügyi Tanács, amelynek hivatása véleményt nyilvánítani mindazokban az ügyekben, amelyekben a kormány véleményadásra felhívja, és hivatása ezenfelül úgy a legmagasabb betétkamatnak, mint a legmagasabb hitelkamatnak megállapítása. A legmagasabb hitelkamat a rendelet által oly módon van korlátozva, hogy az a Magyar Nemzeti Bank mindenkor váltószámítolási kamatlábát annak legfeljebb felével haladhatja meg. A legmagasabb hitelkamat ezidőszert 7, illetőleg 7V2 %, a szerint, amint a pénzüzet saját tőkéje 10 millió felül vagy alul van. A hitelkamat ezen maximuma a bírói úton érvényesíthető legmagasabb kamatot jelenti, bejegyzett kereskedőknek kölcsönös kereskedelmi ügyletekből eredő követelésére azonban e korlátozás nem terjed ki. A betétkamat az intézetek fentemlített két csoportjára 2³A—3 V2 %, illetőleg 3³A—4 V2 %, a szerint, hogy a betétek látra szólnak, vagy hosszabb időre vannak elhelyezve.

Egy 1932-ben megjelent rendelet arra kötelezi a pénzüzeteket, hogy minden hó elején az előző hónap utolsó üzletnapján fennálló vagyoni helyzetüket feltüntető részletes kimutatást készítsenek és annak egy-egy példányát a Magyar Nemzeti Banknak és a Pénzüzeti Központnak megküldjék, és hogy vagyoni helyzetükről és üzletmenetükről, valamint egyes ügyleteikről is e két intézménynek minden felvilágosítást megadjanak, amit a Magyar Nemzeti Bank az okmányokra is kiterjedő könyvvizsgálat útján is ellenőrizhet.

A mértékadó tényezők, törvényhozás és kormány azonban talán még korábban, mint más államokban, felismerték annak fontosságát, hogy a pénzüzeteknek működése megfelelő módon irányítást nyerjen. Ezt célozta a Pénzüzeti Központról szóló 1916: XIV. t.-c, és nagy mértékben ennek köszönhető, hogy a magyar hitelélet a háború utáni esztendőkből és a válság idején nagyobb megrázkódtatásokat nem szenvedett. A Pénzüzeti Központ megalapítása *Teleszky Jánosnak*, a háborús évek pénzügyminiszterének elgondolása volt, aki ezzel a pénzüzeti reform megindítását célozta, oly módon, hogy önkormányzati úton igyekezett a törvényhozásnak a bankokra vonatkozó intézkedéseit helyettesíteni. A törvényjavaslat indokolása rámutat arra, hogy a hitelszervezet és a közgazdaság megrázkódtatásának elkerülése érdekében mindenképpen elő kell segíteni, hogy a pénzüzetek a háború befejezése után rájuk váró rendkívüli nagy feladatoknak is kellő mértékben megfelelhessenek, mert csak így lesz közgazdasági életünk a háború befejezte után okvet-

lenül bekövetkező regenerálása egészséges irányba terelhető. E célból szükséges, hogy a pénzügyintézetek egy kellő tekintéllyel bíró és megfelelő tőkeerő felett rendelkező önkormányzati szervvel bírijanak, amelynek feladata odahatni, hogy tagjai tőkeerejükkel arányban álló működést fejtsenek ki. A törvényjavaslat kiemeli, hogy a Pénzügyintézeti Központ feladata a tagjai sorába tartozó kisebb tőkeerővel működő pénzügyintézeteknek az alapszabályokban és ügyviteli szabályokban megállapítandó módon való irányítása és ellenőrzése, s e célból megfelelő revizori szervezet létesítése, és ezáltal annak biztosítása, hogy ezeknek a pénzügyintézeteknek egyes üzletágai között mindenkor kellő arány álljon fenn, s betétek a lehető legnagyobb biztonságot nyújtó módon s a likviditás követelményeinek megfelelően fektetessenek be. A Pénzügyintézeti Központ további feladataként jelöli meg a törvényjavaslat indokolása, hogy arra törekedjék, mikép azok az intézetek, amelyeknél ennek szüksége fennforog, egészséges alapra fektetessenek, esetleg más pénzügyintézetekkel egyesüljenek avagy felszámoljanak. Ez az intézmény — folytatja tovább az indokolás — lesz hivatva a pénzügyintézeti reform megindítására, s működése folyamán lesz megítélhető, hogy a pénzügyintézeti reform az új intézmény irányító működésével és befolyásával megvalósítható-e önkormányzati úton, vagy szükség lesz-e, és ha igen, mily irányban és mily terjedelemben a törvényhozás intézkedéseire. A reform kimondott célja, hogy a törvényhozás közvetlen belenyúlása a pénzügyintézetek hiteléletébe lehetőleg mellőzhető legyen, annak hangsúlyozásával, hogy a törvényhozási úton való rendezés csak akkor lenne indokolható, ha a Pénzügyintézeti Központ alapításával és működésével megkísérelt mód elég hatályosnak nem mutatkoznék.

A tapasztalás megmutatta, hogy a Pénzügyintézeti Központról szóló törvényalakításnak alapelvei helyesek voltak, és hogy ennek az intézetnek alapítása és működése a messzebbmenő bankreformot és a pénzügyintézetek belső életébe való mélyebb belenyúlást elkerülhetővé tette.

A Pénzügyintézeti Központ szövetkezet, melynek tagjai a m. kir. államkincstár és a pénzügyintézetek. Elnökét az államfő nevezi ki, vezérigazgatójának ki-nevezése a pénzügyminiszter jóváhagyását igényli. Igazgatóságában a kormány megfelelően képviselve van, és a pénzügyminiszter kiküldöttjét az intézet bármely szervének minden határozata és cselekménye ellen óvási jog illeti meg.

A Pénzügyintézeti Központ célja a Magyarország területén működő pénzügyintézetek és ezek révén a közgazdaság érdekeinek ápolása és előmozdítása. Ennek egyik legfőbb eszköze a tagjainál évenként legalább egyszer eszközölt revízió, amely nemcsak banktechnikai szempontokra, hanem a tagintézetek üzletpolitikájára is kiterjed. A revízió kezdetben fakultatív volt, a pénzügyintézetek azonban mihamar felismerték a felülvizsgálat nagy előnyét, és egyik a másik után kérte a felülvizsgálat eszközölését. Egy 1920. évi törvény azután az összes tagintézetekre, melyeknek saját tőkéje 40 millió koronát meg nem halad, a revíziót kötelezőleg írta elő, és egyben felhatalmazta a pénzügyminisztert,

hogy ezt a határt felemelhesse vagy el is törölhesse. Későbbi törvények és rendeletek újból és újból szabályozták ezt a tőkehatárt, melyen felül a pénzüntézetek revízió alá nem estek, oly módon, hogy a legutóbbi időkig mindössze a hat legnagyobb pénzüntézet volt kivéve a revízió alól. Egy legújabbban megjelent rendelet azután a revíziót erre a hat intézetre is kiterjesztette, úgyhogy most már valamennyi pénzüntézet a Pénzüntézeti Központ kötelező revíziója alá esik. A Pénzüntézeti Központ által kiküldött revizorok a revíziók során tudomásukra jutott tényekre vonatkozólag a legszigorúbb titoktartást kötelesek megőrizni.

A Pénzüntézeti Központ hivatása, hogy állandóan figyelemmel kísérje a hazai pénzüntézetek üzletvitelét és ügyvitelét, közreműködjék abban, hogy a pénzü piac egységes fejlődése érdekében a pénzüntézetek ügyvitelére és ügykezelésére lehetőleg egyöntetű elvek alapján történjék, továbbá, hogy a pénzüntézetek ügyvitelében a közgazdaság érdekeinek megfelelő elvek érvényesüljenek.

A Pénzüntézeti Központ tagjainak, különösen olyankor, amikor hitelszükségletüknek a rendes hitelforrások útján való kielégítése nehézségekbe ütközik, hitelt nyújthat, és adott esetben közreműködhet abban, hogy oly pénzüntézetek, melyeknél a felülvizsgálat eredménye szerint ez szükséges, egészséges alapokra legyenek helyezhetők, vagy más intézettel egyesüljenek, vagy pedig felszámoljanak, mely esetben a Pénzüntézeti Központ felszámolóként járhat el.

Fontos intézkedése a törvénynek, hogy betétkönyvekre befizetést csak a Pénzüntézeti Központ tagjai fogadhatnak el. Állami, törvényhatósági és községi pénzeket, valamint gyámhatósági és egyéb közhatósági kezelésben álló pénzeket betétkönyvre vagy folyószámlára csak olyan pénzüntézetnél szabad elhelyezni, amely a Pénzüntézeti Központ tagja. Az állam és a közhatóságok pénzüntézet kezességét csak abban az esetben fogadhatják el, ha ez a pénzüntézet tagja a Pénzüntézeti Központnak. Értékpapírok és betétkönyvek csak akkor óvadékképesek és pupillárisak, ha a kibocsátó intézet a Pénzüntézeti Központ tagja. A pénzüntézet székhelyén kívül fióknyitás, székhely áthelyezése vagy alaptőkefelemelés csak a Pénzüntézeti Központ előzetes hozzájárulásával történhet.

A Pénzüntézeti Központ vezetőségének sikerült céltudatos tevékenysége által és a fentiek szerint rendelkezésére álló eszközök segítségével a pénzüntézetekre jelentékeny befolyást gyakorolni, amely még növekedett egy 1938. évi rendelet által, mely a 3 millió pengőn felüli saját tőkével bíró pénzüntézetekre nézve kimondja, hogy a pénzüntézet vezetésére hivatott személyek megválasztása vagy alkalmazása előtt az illető személyre nézve a Pénzüntézeti Központ elnökének kell bejelentést tenni, aki a Magyar Nemzeti Bank elnökével egyetértésben a kinevezés vagy megválasztás ellen óvást emelhet.

A hitelélet szervezetének fontos tényezőjét képezi a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, a magyar pénzüntézetek egyetemes érdekképviselete, amely immár húsz esztendeje áll a magyar közgazdasági élet szolgálatában. Célja az,

ami minden érdekképviselét, nevezetesen a pénzüzetek együttes érdekeit megvédeni és előmozdítani, egységes eljárást biztosítani mindennemű üzleti és jogi ügyekben, elősegíteni korszerű egyöntetű üzleti gyakorlat fejlődését. Meg kell jegyezni, hogy az egyesület működési köréből kezdettől fogva ki van kapcsolva a pénzüzetek által alkalmazható hitelkamat vagy betétkamat megállapítása.

Rendkívül nagy fontosságú tevékenységet fejtett ki a TÉBE a háborút követő években a békeszerződéssel kapcsolatos összes kérdések megoldása terén és a kormány meghívására szakértőként vett részt azokon a tanácskozásokon, amelyek a békeszerződés rendelkezéseinek végrehajtását célzó egyezményeket készítettek elő Londonban, Parisban, Rómában, Prágában, Bukarestben és Belgrádban. Ez egyezményekből folyólag egyes külföldi kormányokkal a TÉBE közvetlen megegyezéseket is létesített.

A TÉBE-ben képezik megbeszélés tárgyát az összes bankpolitikai, valamint adóügyi kérdések, amelyekben a pénzüzetek álláspontját juttatja kifejezésre a kormánynál, azonban mindig az általános közgazdasági érdekeknek szem előtt tartásával. így különösen a gazdaadóssági kérdések rendezése terén fejtett ki a TÉBE nagyfontosságú tevékenységet, és állott szakszerű tanácsaival a kormányzat rendelkezésére. Nagyfontosságú működést fejtett ki továbbá a TÉBE az 1924. évi szanálás idejében is, és ezirányú működése az összes tényezők teljes megértésével találkozott. A pénzüzetek által a kormány rendelkezésére bocsátott kölcsönök tárgyalásában és lebonyolításában a TÉBE az utolsó másfél évtizedben mindinkább fokozódó szerepet visz. A TÉBE-ben képezik megbeszélés tárgyát a pénzüzetekre vonatkozó szociálpolitikai kérdések, és a TÉBE útján folyósítják a budapesti pénzüzetek azokat a hatalmas összegeket, melyeket jótékony, kulturális és hazafias célokra fordítanak. Az ily célokra fordított összegek évenként 200.000 pengőre rúgnak; ezenfelül egyes években egészen rendkívüli áldozatkészséget tanúsítanak az intézetek, mint amikor például az 1938. évben a Falu Szociális Akció részére, a magyar vidék higiénájának fejlesztésére a Zöld Kereszt mozgalom keretében a TÉBE útján 1.000.000 pengőt fordítottak.

Nem lenne teljes a magyar hitelszervezetről szóló beszámoló, ha nem emlíkeznénk meg egyes különleges hivatású pénzüzetekről.

Ezek között elsősorban kell megemlíteni az Országos Földhitelintézetet, amely az 1936. XIV. t.-c. alapján a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, a Magyar Földhitelintézet és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége fúziójából keletkezett. Ennek az intézetnek működési körébe tartozik a mezőgazdasági hitelügyek kielégítésén kívül a földbirtokreform keresztülvitele és finanszírozása. További különleges célú hitelintézetek az Országos Magyar Ipari Jelzálogintézet Rt., amelynek célja az iparnak hosszúlejratú hitellel való ellátása, az Ipari Munkásszervező Intézet, amely az 1931. évi válság után az ipari tevékenység előmozdítására alakult, továbbá az 1931. évi válság

idejében alakult és a pénzüzetek rendkívüli hitelezését célzó Magyar Szavatossági Bank, az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet, amely az 1930. XLI. t.-c. alapján folytatja működését, és célja az építkezési tevékenység előmozdítása, különösképen családi házak és társasházak építésének finanszírozása, a Hitelintézetek Szövetkezete, amely közérdekű hitelműveletek lebonyolítása céljából alakult, és végül a Magyar Pénzügyi Szindikátus, amelynek legfőbb hivatása, hogy a gazdaadósságoknak hosszúlejáratú kölcsönökké való átalakítását bonyolítsa le. Említésre méltó, hogy ezen különleges célú hitelintézetek egy némelyike, így különösen az Ipari Munkaszervező Intézet, az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet és a Magyar Pénzügyi Szindikátus, tőkészükségletük jelentékeny részét a társadalombiztosítási intézmények járuléktartalékaiból merítik.

A kisbirtokosok, valamint a kisiparosok hitelszükségletének egy részét a hitelszövetkezetek elégítik ki. Ezek a hitelszövetkezetek, melyeknek száma 1008, az 1898: XXIII. t.-c. alapján alakult Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartoznak, amely tagszövetkezeteinek revíziójára is hivatva van. Ezen hitelszövetkezetek összesített mérlegösszege 275 millió pengő.

Fentiekben röviden igyekeztem összefoglaló képet adni a magyar hitel-szervezetről. E fejtegetéseimet legyen szabad egy idézettel végeznem, *dr. Csitáry G. Emilnek*, Székesfehérvár nagyérdemű polgármesterének a TÉBE 1938 szeptemberében Székesfehérvárott tartott országos értekezlete alkalmával elmondott beszédéből, aki nagyértékű felszólalását a következő szavakkal fejezte be:

„Mi fehérváriak jól tudjuk azt, hogy a hitelélet szervei elsősorban a közönség érdekeit szolgálják, tehát a közönségnek is saját jól felfogott érdekében áll, hogy ezt a munkásságot támogassa, elősegítse, sőt, ha arra kerül a sor, a hitelintézetek létérdekeit is védje. Mi tudjuk és valljuk azt, hogy bármennyire népszerű és divatos is ma az ellenkezőjét állítani, hogy a magyar pénzüzetek nem Csáky-szalmája, amit a könnyelmű és telhetetlen emberek éhségének kellene feláldozni, hanem elsősorban és főképp a becsületes, józan, békés polgári munkának védői és segítői ... és a múltban és a jelenben is a kisegzisztenciáknak voltak a segítői, gyámolítói és lehetővé tették a polgáriasságot.”

A mai magyar irodalom.

Dr. Bisztray Gyula

miniszteri titkár, a Magyar Szemle belső munkatársa.

I. Irodalmi viszonyaink a világháború előtt.

Minden efféle kísérletet, amely az élő irodalmat próbálja összefoglalni, mentetetődzéssel illik kezdeni. Az óvatosság nem is fölösleges, hiszen aki a jelen mozgalmait boncolja, érzékenyen reagáló, élő szervezethez nyúl. De veszélyes a vállalkozás azért is, mert a kortársakról mondott nézeteinket nem véglegesen kialakult megállapításokra alapítjuk, hanem egy folytonos mozgásban levő organizmus pillanatnyi helyzetére és változó erőviszonyaira, melyeknek képét még nem foglalta határozott körvonalakba a történelmi távlat. Az élő irodalommal való foglalkozás tehát a kritika kényes területére tartozik. A mai irodalmi jelenségeknek csupán irányvonalait rajzolhatjuk meg s ezeknek főbb képviselőiről is végleges ítélet helyett inkább csak a lehetőség szerint objektív véleményünket nyilváníthatjuk. A végső megállapításokat fenn kell tartanunk a jövő számára, mert mint minden kérdésben, úgy az irodalmi élet eredményeinek elbírálásában is a legfőbb bíró az Idő.

Ismerve és előrebocsátva feladatunk nehézségeit, nem törekszünk minden áron az irodalomtörténet számára fogalmazni meg nézeteinket. Beérjük azzal, ha a mai magyar irodalom irányairól, mozgalmairól és jelentősebb egyéniségeiről sikerül minél elfogulatlanabb áttekintést adnunk, amely az irodalom berkeiben kevésbé otthonosak részére is megbízható tájékozással szolgálhat.

Mindenekelőtt vázoljuk röviden a világháború előtti irodalmi viszonyainkat.

A múlt század páratlan lendülete a nyolcvanas években hirtelen megtört, lehanyatlott. A régi formák kiélték magukat, az irodalmi vezetés kicsúszott a nemzeti klasszicizmus kiöregedett képviselőinek kezéből. A nemzet életében a kiegyezés óta egyre erőteljesebben nyomult előtérbe az idegen eredetű, városi polgári réteg, rendkívüli fogékonyságot mutatva minden új szellemi mozgalom iránt.

Eleinte nem írói egyéniségek, hanem csoportok szabják meg az új irányvonalát. Folyóiratok állnak a mozgalom kiindulási pontján, úgymint „A Hét”, a „Magyar Génusz” s végül az Ignó és Osváth Ernő szerkesztésében megjelenő „Nyugat”. A Nyugat föltétlen vezetőszererephez jut; sikerül maga köré

gyűjteni a legkitűnőbb fiatal tehetségeket: Adyt, Móricz Zsigmondot, Babits Mihályt, Kosztolányit, Juhász Gyulát, Kaffka Margitot és másokat. Érthető, ha első csatározásait, amelyek egyformán voltak politikai, társadalmi és irodalmi, illetőleg művészeti háttérűek, — alaposan felvértezve s egyre fölényesebb harcmodorban vívta. Másfelől viszont azokat a súlyos támadásokat, amelyek a Nyugatot és a vele kapcsolatos köröket érték, — nem is ez a kiváló írói gárda váltotta ki, hanem az az élelmes tollforgató sereg, amely mögöttük felvonulva, a szellemi élet minden jelentős frontját hatalmába keríteni igyekezett. Az „irodalompolitika” kifejezés használata nálunk sohasem indokoltabb, mint éppen ezeknek a köröknek tevékenységéről szólva. Mert irodalom-, sőt üzlet-politikanál nem egyéb az a taktika, ahogyan e szervezet élelmes és ügyes vezetői kisajátították s rövid időn belül mintegy monopolizálták az irodalmi élet minden jelentősebb terepét.

Ez a liberalizmus emlőin nevelkedett — a liberalizmust végzetesen kompromittáló —, radikálisnak is nevezett irodalmi csoport kétségtelenül nagy szakértelemmel keverte a kártyáit. Mindenekelőtt kitűnően reklámozta s a maga számára teljesen kisajátította a működési területébe vont írói kiválóságokat, hogy azután velük együtt a maga selejtes garnitúráját is elfogadtassa, a legkülönbözőbb fogásokkal megtévesztve a laikus nagyközönséget. Gondoskodott róla, hogy a tájékozatlan olvasó e tizedrangú akarnokok nevét állandóan együtt lássa a nagy okéval, azonos keretben, azonos hangsúllyal. Így aztán a jámbor olvasó ízlésében megzavarva, tájékozódásában félrevezetve (mert hiszen a középiskolában irodalomtörténetünk Arany Jánossal végződött!) hajlandó lett egy kalap alá fogni a valódi értékeket és a silány imponderabiliákat, s hitelt adott a nálunk évtizedeken át szinte kizárólagosan irodalmi propagandát folytató körök szemfényvesztő mutatványainak.

Ennek az egyoldalú és tendenciózus irodalmi közvéleményirányításnak számos példájára hivatkozhatunk. A legismertebb: Karinthy Frigyes „Így írtok ti” című paródia-gyűjteménye. Az egyébként eredeti tehetségű Karinthy e groteszk görbetükrében Ady, Babits, Kosztolányi, Herczeg, Móricz Zsigmond és Kaffka Margit mellett a következő nevek sorakoznak fel: Kemény Simon, Szomory Dezső, Erdős Renée, Szomaházy István, Szép Ernő, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Jób Dániel, Vajda Ernő, — többnyire a Kiss József szerkesztette Hét és a Kabos Ede szerkesztette Érdekes Újság főszerkesztői. Nem elég, hogy az összeomlásig ők a fővárosi sajtó és színházak kizárólagos tárca-, kroki-, kabaré-, chanson-, színmű- és regény-írói, szükség volt arra is, hogy a „modern magyar irodalom” képviselőinek tekintessenek, mintha az említett kiválóságokkal valamennyien egyenrangúak, egybördában szöttek lennének.

Egy másik jellegzetes kiadványban, amely ennek a pesti kávéházi irodalomnak szellemében készült s címevel az akkori irodalmi élet boudoirjába ígér betekintést, hasonlóan ügyes körítésben húzódik meg a rejtett szándék:

a kakukfiókáknak a magyar irodalmi közösségbe való becsempészése. E kiadványban csalétekként egy-egy fejezet a kitűnő Krúdy Gyulával és Szini Gyulával foglalkozik ugyan, a tulajdonképpeni tartalmat azonban a Keleti Artúr, Vajda Ernő, Káinoki Izidor, Bródy Sándor, Szomory Dezső, Somlyó Zoltán-féle tipikus pesti újságíró figurák szertelen magasztalása tölti ki. Ezt a háborúelőtti pesti kávéházi irodalmiságot maga az illetékes krónikás e találó szavakkal jellemzi: „Pest a kávéházakban fordítja ki a lyukas zsebét, itt hullatja el ötleteit, itt meztelenre vetkezik, hogy felkínálja ócska bőrét, vagy sebeit mutogassa. A körüti kávéházakban lüktet Pest szíve, amelynek a könnye: rózsaszínű álmom és a mosolya: szélhámosság”. A kávéházakban, a modern üzletemberek e nemzetközi vásárcsarnokaiban, ezeknek füstös, poros, áporodott levegőjében, ebben az esténként „kivilágított lében” (ahogy idézett szerzőnk kifejezi magát) itt alakult ki az az olcsón szellemeskedő és füledt erotikumot árasztó háborúelőtti „irodalom”, amely csakhamar hatalmába kerítette az egész magyar szellemi életet s amelynek jól megszervezett klikkjei mintegy másfél évtizeden át az irodalmi fórumok zajos hangadói voltak.

Ez a mixelő módszer az irodalmi és művészeti élet minden vonatkozásában érvényesült, úgy, hogy végül a legtöbb jámbor vidéki olvasó még a kilencszázhuszas években sem tudta, van-e s mi a különbség például Ady és Szép Ernő, vagy Móricz Zsigmond és Jób Dániel, vagy Kaffka Margit és Erdős Renée között. Ez a szervezet az ő körein kívülállókkal olykor heves és kíméletlen polémiákat vívott, vagy ami még eredményesebbnek látszott: észre sem vette. Egyszerűen elhallgatta őket, mintha nem is léteznének.

De amint elítéljük az irodalomnak ezt az eliparosítását, az esztétikumnak és merkantilizmusnak nagy szakértelemmel történt összeházasítását: ugyanúgy el kell ítélnünk azt az olcsó triumfust is, amelyet az irodalom élelmes dilettánsai a másik végletre helyezkedve tartottak a kilencszázhuszas évek elején, a terméketlen és meddő irredenta konjunktúrájában. Az összeomlás után ugyanis az addig divatozó nemzetköziség helyére a másik véglét: a túlzó sovinizmus lépett. Az esztétikum, az etikai, tartalmi értékek háttérbe szorultak; rövid időre azok kerültek az élre, akik jobban győzték hanggal és öblös torokkal. Mint ahogy a szabadságharc után, úgy ekkor is az elnémult nagyok helyét csiripelő verebek zaja verte fel, akik a legszentebb eszmék, elvek és programmok palástjában: a hazafiság, magyarság jelszava mögött rontották az irodalom, a költészet, a szellem hitelét, viszont (meg kell adni!) annál jobban egyengették a saját érvényesülésük útját.

//. A fejlődés útjelzői.

Mai irodalmi életünk kiinduló állomásán a következő költők, írók, tudós- és művészegyémiségek a kiboivvákoksis és A további fejlődés útjelzői; Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Prohászka Ottokár, Szekfű Gyula, Bartók Béla és Kodály Zoltán. Az ő szellemük kisugárzása terméke-

nyitette meg leginkább a világháború óta eltelt húsz esztendő magyarságának generációit. Az ő tanításai nyomán kezdenek kikristályosodni az újabb magyar irodalmi törekvések. Hatásuk annyira mély és intenzív, hogy az elszakított területek szellemi rétegére is rányomták a maguk kitörülhetetlen bélyegét.

A kor elsőnek *Ady Endre* nevét írta zászlójára. Ady a gyászos emlékü 1918 évvégi eseményeket halálos betegen élte át; 1919 januárjában halt meg, amikor az ország határait már előzönlötték az idegen csapatok. E tragikus sorsú viharadár tehát az ezeréves Magyarországgal együtt zuhant el; de az ájultságból föléledő nemzet írói az ő nevével, az ő tanításaival vették fel a megváltozott viszonyok között a harcot a sokféle osztott magyarság megtartásáért. Sorsában a nemzet a maga sorsát vélte felismerni, tragikumában önmaga példáját látta. Addig „érthetetlennek” bélyegzett szimbólumai eszméitető hatásukká váltak, egységes nemzetképe a magyarság fogalmának új politikai értelmezésére vezetett. Költészete — amely egy korábbi fejlődés tetőzése, lezáródása és csodálatos kiteljesülése — így válik egy új fejlődés gyökérzetének alaprétegévé. Ady korszakot zár és korszakot nyit, mint minden nagy egyéniség. A magyar lélek legmélyebb titkainak, örök értékeinek, vágyainak, szándékainak és elhivatottságának megtestesítője ő, akinek költészete éi politikai tanításai szerves egységben határozzák meg egyéniségét. Nyugati hatások alatt indult, de ezek a hatások nem kötötték meg, hanem épp ellenkezőleg: felszabadították egyéniségét. Ugyanilyen felszabadító szerepet játszott ő maga is azokban az ifjú szívekben, melyekben költészete s szelleme továbböröklődik. Jelentőségét elsősorban lírai forradalma adja meg, hiszen költészete eladdig ismeretlen hangokat adott a modern ember lelki világának s a magyarság belső vívódásainak kifejezésére. Prófétiikus megnyilatkozásaiban az utána következő nemzedék legégetőbb kérdéseire keresett választ, eligazodást.

Hasonlóképpen igen nagy ösztönző és irányt mutató hatással volt háború utáni fiatalságunkra a Nyugat-kör legmarkánsabb prózáirója, *Móricz Zsigmond*. A korábbi parasztábrázolás idealizmusától elfordulva, naturalisztikus színekkel mutatta be a falu képét és megtanította arra, hogy falusi népünket nemzeti és szociális szempontból értékeljük. Erdélyi regénytrilógiájával nemzeti önállóságunk egyik küzdelmes és tanulságos fejezetét mutatja be, hirdetve, hogy szűk határok között is lehet és kell független s számítóan okos európai életet élnünk.

A magyar nép e szociális szemléletét *Szabó Dezső* fejlesztette tovább. „Az elsodort falu”-ban és többi nagyhatású művében kíméletlenül tárta fel a magyar élet problémáit. Ezen a réven vált az 1920-as években a magyar ifjúság gondolkozásának egyik legfőbb irányítójává. Szabó Dezsőben a nyugati európaiság és a keleti magyarság Adynál is erőteljesebben és tudatosabban forr egybe. Az ő jövőbeli Magyarországaiban a nyugati hatások többé már

nem választófalai, hanem termékenyítő erői a magyar fejlődésnek. Az a kiegyenlítődés, amely a nyugatos mozgalmat a nemzeti hagyományokkal összekapcsolta, elsősorban az ő alkotó és buzdító munkásságával kelteződik. Az aktivizmus „hitteljes művészetét” hirdeti, s a világteremtő hitet, túláradó életigenlését mindenekelőtt a magyarság lelkébe kívánja beoltani. Szabó Dezső robusztus zsenije azonban mindvégig kiegyensúlyozatlan maradt; nemcsak építette, de olykor el is térítette a háború utáni fiatalok útját. Ez a fiatalság nem is minden tekintetben értette meg s követte mesterét. Szabó Dezső európai nagy kultúráját, klasszikus eszményeken nevelődött szelleme műveltségsumját tanítványai (illetőleg azok, akik lehangosabban tanítványainak hirdetik magukat) nem mind siettek eltanulni tőle. A harmincas években különben Szabó Dezső erősen magára maradt. E miatt jórészt csak saját-magát vádolhatja, mert időközben patetikus lendülete mind gyakrabban üres pózokba merevedett, megértést és testvéri szeretetet hirdető tanításait féktelen önimádat, állandó marakodás és különöc elzárkózás váltotta fel, s szélesen áradó, gazdag és merész szárnyalású nyelve pedig hovatovább üres formalizmusba, öncélú ornamentikába veszett. De legutóbb, a 60. születésnapja alkalmából rendezett ünneplés azt mutatta, hogy a magyar ifjúság java mégis forró hálát érez a tőle kapott indításokért s azért az önzetlen, tiszta hivatás-teljesítésért, amelyet újabb munkássága jelent.

Az 1920-as évek tétova iránykeresését semmi sem jellemzi jobban, mint-hogy e korszak nemzedéke egyforma odaadással hajolt Szabó Dezső könyvei és *Prohászka Ottokár* új, diadalmas világnézetet hirdető tanításai felé. Székesfehérvár püspöke is fanatikus hittel és forró lelkesedéssel kereste a kibontakozás útját a világháború katalizmájából eszmélő ember számára. De a materializmus nyers erői s a modern kultúra varázslata helyett az elfelejtett és megtagadott szellemi erők forrásaihoz utalta híveit, — vissza a krisztusi tanításokhoz. Diadalmas világnézete: a keresztény etika foglalata. A nagyháború után ebben az egyetemes világképben mind határozottabb körvonalakban jelöli ki a nemzeti feladatokat, új emberideált állítva az elesettségéből fölemelkedő magyarság elé. Az ő szavaiból is — mint a Szabó Dezsőéből — élesen csendül ki az életigenlés parancsa. Egészséges életakarat, őszinte megigazulás és szociális újjászületés, egyszóval cselekvő magyar öntudat, — ebben jelölte ki Prohászka Ottokár a magyarságnak önmagában kialakítandó eszményét.

Amit Ady, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső szépirodalmi eszközökkel, Prohászka Ottokár az élő szó szuggesztív erejével, de valamennyien érzelmi úton igyekeztek kiérlelni, azt nagynevű történészünk, *Szekfü Gyula*, a tudományos gondolkodásban, az értelmi nevelés területén mélyítette ki olyan rendkívüli hatással, aminőt magyar tudós a közvéleményre még sohasem gyakorolt. Szekfü Gyulát ma a nemzet egyik legkiválóbb tanítómesterének tisztelti nemcsak ifjúságunk, hanem az egész magyar értelmiség, amely történelmi

művein, főleg a „Három nemzedék” c. monográfiáján és a magyar élet közérdekű kérdéseiről írt mélyenszántó tanulmányain nevelődött.

Mellettük jelentős hatást gyakorolt fiataljainkra, különösen annak a szociográfia területén dolgozó csoportjára, a magyar népi zenét klasszikus magaslatra emelő két világhírű zeneszerzőnk is: *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán*.

III. Az erőviszonyok megoszlása.

Ebből az irodalmi, történelmi és néprajzi irányból, valamint a Prohászka-féle spiritualizmusból szervesen vezetődnek le a háború utáni magyar irodalmi mozgalmak eredői. Mielőtt ezeket szétágazásaik szerint végigkísérnők, bontsuk ki az 1920-as évek vezető irodalmi tényezőinek teljes szinképét.

Modern irodalmunk néhány képviselőjéről kell itt még megemlékeznünk, akiknek hatása kevésbé érvényesült, semhogy iskolát teremthettek volna.

Elsőnek *Babits Mihályt* említjük. Ő Ady halála és Szabó Dezső hősi pátoszu szerepének eljátszása után, csak a húszas évek végefelé lépett a zajgó irodalmi élet sorompójába. Az individualizmus korának gyermeke, az elvont tudományosság és a tiszta művészet fénykörében nevelkedett. Midőn elefántcsonttornyát odahagyja, csak kényszerű szerepet vállal. Nem született irodalmi vezérnek s minél inkább affelé sodorják a külső körülmények, annál bizonytalanabbá válnak körvonalai a feladatnak, melyre csupán a véletlen rendelte. Babits cselekvő szerepe az irodalmi életben a „Nyugat” átszervezésével kezdődik, amikor is a már-már haldokló folyóirat ügyeit Móricz Zsigmonddal magánvagyonukból rendezik. Rövid ideig együtt szerkesztik a lapot, mignem Móricz Zsigmond elkedvetlenedve másoknak adja át helyét. Babits vezető szerepe folytatódik azzal, hogy a legjelentősebb hazai írói ösztöndíjnak, a Baumgarten-alapítványnak kurátorává tétetvén, ösztönös befolyást gyakorol fiataljaink irodalmi fejlődésére, mert a pályakezdők többnyire mesterükhöz igazodva vélik legcélszerűbben megközelíthetőnek az eszményi jutalmat. Babits mint az átszervezett „Nyugat” legfőbb irányítója sem mindig kedvezően hat fiatal íróinkra. Tollukat akarva-akaratlanul saját esztéticizmusa felé hajlítja, útját állva tehetségük szabadabb kibontakozásának. Azal pedig, hogy a maga költői és kritikusi hajlamainak mintájára a „Nyugat” fiatal íróit is hol költökként, hol kritikusokként szólaltatja meg (olykor elég groteszkül egymás kölcsönös kritikusaiknak, értsd: magasztalóinak téve meg őket), a napjainkban annyira hiányzó kritikai vezetés helyett a hiúság vásárának nyit tág piacot. Kétségtelen azonban, hogy elefántcsonttornyából kilépve, Babits művészete kiteljesedett. Nagy nemzedékregénye (Halálfiái), kitűnő tanulmánykötetei, mély és tiszta humánuról tanúskodó újabb költeményei s középkori himnuszfordításai: klasszikus magaslatokat súroló szellemének méltó revelációi.

Kevésbé gyakorolt hatást az újabb írói nemzedék kibontakozására a Nyugat körének másik három költői kiválósága: a modern impresszionista

és szimbolista költészetet nálunk művészi tisztaságában s egyéni hangszereléssel megszólaltató *Kosztolányi Dezső*, *Juhász Gyula* és *Tóth Árpád*. Kosztolányi pályája is érdekes fordulatot mutat a háború után — az impresszionizmus pasztellszerű képeitől az expresszionizmus lázas víziójáig, a zárt formáktól a kötetlen szabadversig, a l'art pour l'art-tól a magyar vérző sebeinek a világ színe előtti feltárásáig . . .

A nyugati gyökérzetű modern törekvésekkel párhuzamosan halad, de egyre szűkebb körre szorítkozik a nemzeti hagyományokra hivatkozó konzervatív költői irányzat. A konzervatívok soraiban is találunk néhány kiváló értéket, mint amilyen a költő *Vargha Gyula*, de a hivatalos fórumokon kívül más megnyilatkozásuk nem lévén, szavuknak alig támadt visszhangja.

Annál nagyobb népszerűségnek örvendenek — főleg vidéki körökben — az irány regényíró képviselői, élükön *Herczeg Ferenc*cel. Megvesztegetően könnyed elbeszélő hangja érthetően követésre és utánzásra csábította a súlyosabb és kényesebb problémáktól tartózkodó íróinkat. Sajnos azonban, a Herczeg Ferenc csevegő hangja mögött meghúzódó komoly írói értékek már nem gyakoroltak (tehetségek híján nem is gyakorolhattak!) hasonló ösztönzést. Nem csoda, ha Herczeg írói hagyományainak éppen leghűségesebb másolói — Pékár Gyula és Csathó Kálmán — lépést sem tudnak tartani a korrallal s gyermeketgen bennefeledkeznek a múlt század biedermeier-romantikájában.

IV. A kibontakozás útja.

Ilyenformán oszlottak meg irodalmunk erőviszonyai a világháború végén. A trianoni tragédia teljesen megváltoztatta ezt a szellemi képet. Az ellentéteket ugyan tovább szította (most már konzervatív oldalról!) Rákosi Jenőék túlzó irányzata, amely az Ady-vita, a generációs probléma és a „kettészakadt irodalom” rémképeivel egyideig még sikeresen nyugtalanította irodalmi közvéleményünket, de a megújulás vágya lassanként mégis közös alapot teremtett az addig külön zászlók alatt menetelő csoportok számára.

Ady amint távolodik, nő az időben s beteg életével és keserű igazságaival a fiatalság nagy tanítómesterei közé emelkedik. A generációs probléma is megszűnt ék lenni öregek és fiatalok között. Az öregek részint eltávoztak, részint megértőbbek lettek, még a konzervatív Kisfaludy Társaság is megnyitotta a fiatalok előtt féltve őrzött kapuit. Ma, ha van ellentét, az semmiesetre sem generációs ellentét a magyar irodalom munkásai között.

A kölcsönös kiegyenlítődés terén igen jelentős szerep jutott ki a „Nyugat” ellensúlyozására létesített „Napkelet”-nek, Tormay Cécile folyóiratának.

Tormay Cecilét az összeomlás szomorú eseményei indították arra, hogy az írói alkotó munka csendjét odahagyva, a társadalmi mozgalmak sodrába álljon. A kommün idején szerzett tapasztalatai és élményei váltották ki e nehéz idők egyik nevezetes irodalmi emlékét, bizonyos tekintetben történelmi dokumentumát is, naplóját, a „Bujdosó könyv”-et. A nemzeti újjáépítés éveit egyre fokozottabban vették igénybe tehetségét, összekötéseit, a „Régi ház”

generációin át magyarrá izzott szívének lelkesedését. Irodalmi álmai pedig mind mélyebben szorultak háttérbe a követelőbb aktuális feladatok mellett. Midőn a Napkeletet, ezt a már címében is állásfoglalását hangsúlyozó folyóiratot létrehívta: egy európaiságot és nemzeti hagyományokat összeforrasztó, konzervatív alapokon álló, de haladó szellemű magyar irodalom képe lebegett szemei előtt. Törekvésében kiváló tudósok, egyetemi tanárok: Horváth János, Pauler Ákos, Domanovszky Sándor, Szekfű Gyula, Eckhardt Sándor s mások támogatták.

Európaiság és magyarság lesz most a különböző pártállású írókat összebékítő jelszó. Ennek jegyében dolgozik a Napkelet friss írói gárdája, ehhez a jelszóhoz igazodik sok tekintetben az újjászervezett Nyugat csoportja is. Nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy a Napkelet volt az első hazai folyóirat, amely az elszakított területek íróit magához ölelte. Reményik, Áprily, Gyallay Domokos, Mécs László nevét e hasábköről ismerte meg az itteni magyarság.

A Napkelet írói közé tartozott *Surányi Miklós*, aki elmélyedő, finom esszéivel és mélyreható lélekelemzésről tanúskodó regényeivel válik ki. A Napkeletben bontotta ki tehetségét *Komáromi János*, akit főleg kuruc tárgyú elbeszélései, erőteljes, izes előadásmódja tett népszerű elbeszélővé.

A klikk-rendszerből felszabadult irodalmi viszonyok között jut méltó elismeréshez a húszas években *Móra Ferenc*, aki szintén konzervatív irodalmi hagyományokat elevenít föl, de írásait időszerű vonatkozásokkal, csipős-borsos szatírával és közvetlen liraisággal telíti.

E közben özönli el a magyar könyvpiacot a *háborús és hadifogoly-regények* áradata, melynek tipikus tucatterméke Markovics Rodion „Szibériai garnizonja”. Ebből az áradatból finom lélekelemzésével messze kimagaslik *Zilahy Lajos* háborús regénye, a „Két fogoly”. Zilahy szenttelen, megfigyelő írói magatartásával a Herczeg-vonalhoz kanyarodik vissza, de sokkal tehetségesebb és önállóbb tanítványnak mutatkozik, mint a korábbi Herczeg-pigonok.

V. A „fiatalok”.

1. Új klasszicizmus felé. Midőn végre a fiatalok legújabb törekvései felé fordulunk, elsősorban lírikusainkat kell számbavennünk. Mert míg a többi műfaj mintegy mentesíti magát a költészettől, kiszolgálva a közönséget, amely ismeret-morzskákat és izgalmakat nyújtó riportregényre veti magát s a színházat is pusztán szellemi narkotikumnak fogja fel: addig a líra még mindig otthona és menedéke a költészetnek. Koldus ugyan, de büszke, fejedelmi koldus, akinek fejét korona illeti.

Az új viszonyok között a költő magatartása is megváltozott. Míg a XIX. században a költő közkinccsé igyekezett tenni a lélek szépségeit (gondoljunk a Petőfi—Arany—Jókai féle nép-nemzeti irányra!) — addig ma ismét arisztokratikus magányába vonul, keveseknek, csak a kiválasztottaknak kíván

megnyilatkozni. Ebben a magatartásában áll legközelebb — minden iskolás megkötöttség nélkül — Babitshoz.

Az új költészet csak részben gyökerezik a nyugatos szellemi mozgalmakban. Szálai belenyúlnak abba a kaotikus forrongásba is, amely a tizes és húszas évek fordulóján az egész európai irodalmon végigviharzott.

A háború végén egy harcos aktivizmus jegyében zajlott ez a mozgalom. Élén *Kassák Lajos* állt, munkatársai a „Tett” c. folyóirat körül csoportosultak. A folyóiratnak azonban csupán a címe volt „tett” — működése nem vált azzá. Sem a mozgalom vezére, az autodidakta Kassák, sem társai nem voltak tisztában programjukkal. A programot egyre változtatták, végigbukdácsoltak a kor minden romantikus kísérletén; kipróbálták az aktivizmus, expresszionizmus, szimultanizmus, szürrealizmus, kubizmus és konstruktivizmus összes lehetőségét, helyet adva a dadaizmusnak is, míg végül a sok hangzatos iránynak és költői kiáltványnak csak a tanulságai maradtak meg. És megmaradt a mozgalom vezére, Kassák Lajos, aki a zűrzavaros izmusokat végigjárva, végül is a realizmus hétköznapi köntösében, egy megkapó szépség-, őszinte konfesszióban — »Egy ember élete” c. önéletírásában — adta írói tehetségének mégis-mégis legmaradandóbb jelét.

Ezen az irodalmi anarchián is tanult, nevelődött a mai költői nemzedék. A káoszról kiemelkedve, a lázadás pózát levetkőzve, tisztelettel fordul a régi formákhoz és tekintélyekhez, igyekszik érzéseiben és gondolataiban rendet teremteni s egy kevésbé kötött, egyszerű, tiszta klasszicizmus felé törekszik. Fiatal íróink és költőink nem ok nélkül hivatkoznak annyit Berzsenyire, Kölcseyre és Vörösmartyra: valóban a klasszicizmus — egy megújhodott klasszicizmus — az ő ideáljuk.

Ennek az új költői gárdának egyik legértékesebb tehetsége és legbravúrosabb formaművésze *Szabó Lőrinc*. A fiatalok közül ő áll legközelebb a nyugati ihletésű költészethez, nemhiába műfordítóként kezdte pályafutását. Költészete erősen intellektuális beállítású.

A mai magyar irodalom új törekvésű többi képviselőit világosabb és rövidebb áttekintés céljából három csoportba foglalva mutatjuk be. E csoportokat különböző jegyeik ellenére is összefogják bizonyos közös vonások. Írásaikat egy új humanizmus árama hatja át, melyben magyarságuk hangjai sem vesznek el, éppen úgy, mint ahogy erős valóságérzésüket is forró idealizmus és hivatástudat hevíti.

2. Az új népiesség. A legnépesebb csoport a népi gondolat jegyében dolgozik, ők állnak legközvetlenebbül az Ady—Móricz Zsigmond—Szabó Dezső-féle nemzetkonceptió medrében, de munkásságukhoz temérdek indítékot szolgáltatott Bartók és Kodály néprajzi munkássága, ösztönös lépéseiket pedig Szekfű Gyula tudatosította. Hiszen Szekfű Gyula emelte föl legerőteljesebben figyelmeztető szavát a magyar nép értékeinek, életének biztosítására. A „Három nemzedék”-ben elhangzott figyelmeztetése parancs és

Programm lett: „Amíg három millió magyarnak, fajunk igazi fenntartójának élete nincs biztosítva, amíg gyermekhalandóság és tuberkulózis bántatlanul pusztít benne, amíg a népi erőknek ez az ősi rezervoárja meg nem erősítettik: addig a szükség törvényt bont és az előrelátó államkormányzásnak minden más szempontot félre kell tennie, csakhogy az agrárlakosság életét ismét emberi színvonalra emelhesse föl.”

Ezekből a tanításokból alakult ki az az új népi felfogás, amelynek képviselőit a mai 30—40 év közötti írónemzedék költői, elbeszélői és szociográfusai között egyaránt megtaláljuk. Az új népiesség lényegesen különbözik a száz év előtti romantikus népi kultusztól. Az a népköltészet csodálatában megfélekedett magáról a népről; ez csodálatát és szeretetét reális módon: segítségnyújtással akarja kifejezni.

Erdélyi József az új népiesség egyik legtipikusabb és legősztönösebb kifejezője. Versei a népdal közvetlenségével, sokszor annak rögtönzöttségével, pongyolaságával fakadnak. Az alkotás közvetlenségét tekintve, lírája rokon Petőfi költészetével. De míg Petőfi népiessége csak egyik hangja polifon költészetének, addig Erdélyi József népiessége a költő egész világát magában foglalja. — *Illyés Gyula* költészetét is elsősorban a föld népe ihleti. Nála azonban a népiesség már tudatosan nyilatkozik meg; líráját a közvetlen élményeken túl a paraszti sors történeti gyökérzete is táplálja. Tömör szépségű és keresetlen egyszerűségű verseit művészi alakító erő formálja. Illyés Gyula ma egyik vezető tagja annak a fiatal gárdának, amely szellemi téren, a toll és írás fegyvereivel próbálja megvalósítani a maga nemzetpolitikai törekvéseit. Ezen a munkaterületen a vers egyre szűkebb körre szorul, amint-hogy Illyés is újabban naplószerű prózai műveivel aratja igazi nagy sikereit. — *József Attilánál* a népi fogalom nemcsak a parasztra szorítkozik, hanem minden nincstelen emberre, a városok proletár tömegeire is kiterjed. Költészete eredeti tehetségre vall, mely azonban nem tudott szabadulni bántó parlagiasságtól. József Attila nyomorban nőtt fel, küzdelmes sorsa tragikus végre jutatta.

Erős szociális tartalommal átitatott népi szellem nyilatkozik meg újabb szépprózánk legkiválóbb képviselőinek: Nyíró Józsefnek, Tamási Áronnak (ld. alább) és Kodolányi Jánosnak írásaiban is.

Kodolányi János elbeszélő művészete Móricz Zsigmond naturalista hagyományait, a magyar realizmust fejleszti tovább. Falusi, népi tárgyú novellákkal indult, majd egy pogánymagyar-kori történelmi drámán és több történelmi regényen (A vas fiai, Boldog Margit, Julianus barát) keresztül legújabban nagysikerű drámájával (Földindulás) ismét visszakanyarodott a falu problémáihoz.

A meggyőződés őszintesége, lelkes idealizmus, komoly hivatástudat, belső kényszer és egyszersmind kétségtelen írói tehetség ihleti *szociográfus íróink* munkásságát is. Feladatvállalásukat az erkölcsi szempontokon felül többnyire

közvetlen érdekeltségük is ösztönzi. Nagy részük közvetlenül a magyar nép rétegéből származik, mintegy versejtjeikben és idegrostjaikban hordják tehát a magyarság ősi, tiszta, fölemelkedni vágyó tömegeinek évszázados törekvéseit. E nosztalgia sohasem volt oly heves és szükségszerű, mint éppen napjainkban.

E munkakörben alapos felkészültséggel, nagy tárgyi tudással dolgozik *Kerék Mihály*, aki az írói hatás eszközeitől leginkább függetleníti tollát; a pusztá tények biztos ismeretében s az ezekből logikusan levonható tanulságok révén, tudományos objektivitással tárja fel a helyzet veszélyeit és sürgeti a segítséget. — *Kovács Imre* is a tudományos szociográfiai kutatás útját járja. A falusi nincstelen emberek problémáit részint közvetlen tapasztalatok, részint beható demográfiai és történeti kutatások alapján, kitűnő írói tollal, meggyőző erővel rajzolja. A Néma forradalom, a Kivándorlás és Kolontó c. könyveit nem a megjelenésüket követő bonyodalmak, hanem tárgybeli gazdagságuk és komoly erkölcsi felfogásuk emelte irodalmi életünk eseményeivé. — *Féja Géza* versírással kezdte, mint az egyetlen munkatárs, akit Szabó Dezső annakidején „Élet és Irodalom” c. folyóiratában egyidőre maga mellé engedett. Újabb tevékenysége azonban a próza területén folyik. Ady hírlapi cikkeinek kiadásával, továbbá Viharsarok és Dózsa György c. munkáival a népi törekvések fanatikus harcosának mutatkozik. — *Ortutay Gyula* népköltési gyűjtésével, *Szabó Zoltán*, *Erdei Ferenc*, *Erdeős Jenő* és mások a falukutatás, illetőleg a szociográfiai adatgyűjtés és feldolgozás terén végeznek figyelemreméltó, értékes munkát.

Népi törekvésű íróink köréhez kapcsolódik néhány parasztszármazású írónak, u. n. „őstehetségnek” irodalmi munkássága is, melynek nincs ugyan különösebb jelentősége, de tényével jelzi a könyv és a nép, az irodalom és a társadalom mai közvetlen, személyes viszonyát. Ezt egyébként a népművelés gondolatának a világháború utáni föllendülése, az ország népkönyvtári hálózatának a kultuszminisztérium és a földművelésügyi minisztérium részéről (sajnos, egymástól teljesen függetlenül) történt újjászervezése — hogy úgy mondjuk — hivatalosan is igazolta.

3. Esszéizmus. Fiatal íróink másik csoportját az esszéizmus fogalmkörében egyesíthetjük.

Az a nemzedék, amely a világháború után a maga korát az új század éveivel együtt számolta, egyre határozottabban tért el a szépirodalomtól a tanulmány-irodalom, az esszé felé. A múlt század második felének virágzó esszéirodalmát, Arany János, Gyulai Pál, Salamon Ferenc, Péterffy Jenő és Katona Lajos feldolgozó munkásságát juttatja eszünkbe ez az újabb „gyalogjáró” generáció a maga széleskörű és elmélyített műfajával. Kár, hogy ez a fellendült esszéirodalom alig pótolja hiányzó kritikai irodalmunkat. A kritika helyét az újabb időben a fizetett kommuniké és a pajtáskodó kritika foglalta el...

A háború előtt a vers volt az uralkodó műfaj, a háborút közvetlenül követő években az elbeszélés; ma mintha az esszé egyeduralmát élnék. Az esszé mai számos változatában nem szorítkozik a tanulmány konvencionális kereteibe. A modern esszé nem annyira műfaj, inkább kifejezőmód, amely napjaink racionalista jellegű írói számára az egyéni állásfoglalás legszabadabb lehetőségét biztosítja. Szépirókkal is találkozunk tehát e csoportban; szociográfiai íróink nagy része is tulajdonképpen esszéíró. Az új esszétípus az irodalmi és történelmi tanulmányt épp úgy felöleli, mint a filozófiai értekezést, vagy az útirajzot; magába szívja a naplót és memoárt, sőt a regény és novella álarcát is sajátjaként viseli.

E rugalmas műfajt nálunk *Márai Sándor* vezette be az elsők között. Napnyugati örjárat c. műve: az új irodalmi forma egyik legsikerültebb megvalósulása. Márai máig sem maradt hűtlen e műfajhoz s bár azóta több regénye jelent meg, végérvényesen nem tudta magát elkötelezni a szépirodalomnak, hiegyállapíthatjuk, hogy a műfaj erényei: a fegyelmezett stílus és finom elemzés, valamint veszélyei: a terjengősség és monotonia éppen Márai Sándor elbeszéléseiben és regényeiben ütköznek ki leginkább.

A ma is „fiatalnak” becézett 30—40 év közötti írónemzedék egyik kiváló, eredeti tehetsége, *Németh László*, ugyanilyen állandó kötélrancot jár esszé és széppróza között. Németh Lászlót általában a „harmincévesek” vezetőegyéniségének tartják, aminthogy egyidőben ő maga is céltudatosan tört a vezetésre. A fiatal orvos a természettudományoktól kielégületlenül menekült a szellemtudományok szférájába. Valósággal belevetette magát az irodalom, történelem, filozófia és sok más egyéb tudomány tanulmányozásába, öt-hat nyelvvél birkózott meg s a nem céhbeliek büszke öntudatával fedezgette fel a meghódított tartományoknak előtte addig ismeretlen titkait. Ez a telhetetlen mohóság, csekély érzék a realitások iránt, az emberi lehetőségek túlbecsülése: egyéniségének legfőbb jellemzője és sorozatos csalódásainak, de egyben szüntelen alkotó lázának is indítéka és magyarázata. Mindenesetre Németh László szuggesztív hatású írásművészete megérdemelné, hogy művei szélesebb körökben váljanak ismertté.

Cs. *Szabó László* az esszé-műfajnak külön változatait dolgozta ki. Útirajzaiban megbízható, szellemes, művelt kalauza az olvasónak; naplójegyzeteiben éles megfigyeléseinek sajátos képzetársítása ad egyéni hangsúlyt és értelemzést.

Nem sorolhatjuk fel e csoport valamennyi tagját. Éppen csak megemlítjük *Bóka László*, *Halász Gábor*, *Juhász Géza*, *Kerecsényi Dezső*, *Keresztúr y Dezső*, *Mátrai László*, *Sőtér István* nevét, s megjegyezzük, hogy vezető folyóirataink (Magyar Szemle, Minerva, Nyugat, Napkelet, Magyar Kultúra, Katolikus Szemle, Protestáns Szemle, Apolló, Kelet Népe, Országút, stb.) munkatársainak zöme közülök telik ki.

4. Katolikus irodalom. Azt az irányt, amelyben fiataljaink egy har-

madik csoportja sorakozik fel, Prohászka Ottokár élő szelleme jelölte ki. Fiatal katolikus íróinknak az ő tanításai adtak közvetlen indítást, míg további fejlődésük útját külföldi impulzusok egyengetik. Bourget, Mauriac, Bernanos, Paul Claudel, továbbá Francis Jammes s a Nobel-díjas norvég író, Sigrid Undset regényei jelentik számukra a követendő irodalmi példát, de nagy megértéssel fogadják Jaques Maritain katolikus filozófiájának útmutatásait is.

Literatúránknak régebben is támadtak érdemes írói az egyháziak sorából, akiket a katolikus irodalom képviselőinek volt szokás emlegetni, mint pl. Tarkányi Béla, Mindszenty Gedeon, Domonkos István. A modern katolikus irány azonban nem a régi fogalom felújításában, hanem a katolicizmus eredeti teljes értelmezésében: a katolikus világnézet kifejezésében jelöli ki a maga útját. Új katolikus íróink élesen elfordulnak a régi, csak nevében katolikus irodalomtól, amely a mindennapi élet veszélyes ütközőpontjait gondosan, óvatosan kikerülve, oktató hangon moralizálva, gyermekes játékként kezelte az irodalmat s művészi értékek helyett inkább csak népiratkákat termelt. Nem tartják szükségképpen az írók egyházi jellegét, sem a kifejezetten vallásos témát, még csak az erkölcsi tanuláshoz sem ragaszkodnak. Nem az a fontos, hogy „mit?“, milyen témát válasszon, hanem, hogy „hogyan?“, mi módon valósítsa meg a katolikus irodalom a maga feladatait. A művészi szempontokat, a tehetségproblémát helyezték tehát előtérbe, szétfeszítve egyben a katolikus irodalom fogalmának korábbi, szűk kereteit. Formai kötöttségek helyett a krisztusi szellem minél teljesebb kifejezésében keresik a katolikus irodalom lényegét. Sajtószerveik: a Vigília, a nemrég megszűnt Korunk Szava és az Új Élet. Az irány költő-képviselői közül kiválik *Mécs László* (akinek méltatására később kerül sor), továbbá *Harsányt Lajos*, *Kocsis László*, a középkori ferences szellemre emlékeztető alázatosság költője, valamint *Székely László* és a kiváló tehetségű *Horváth Béla*. Az elbeszélés terén főleg *Ballá Borisz*, *Posszonyi László*, *Justh Béla* és *Ijjas Jankovics Antal* munkálkodnak azon, hogy a modern irodalom síkjába vetítsék a katolicizmus középkori miszticizmusát és barokk gazdagságát.

VI. Az elszakított területek irodalma.

Fordítsuk most tekintetünket a trianoni békediktátummal elszakított területek irodalmi mozgalmaira. A világháború után kialakított nemzetkép ugyanis irodalmunk korábbi szerkezetét is megváltoztatta oly módon, hogy az addig egy központú szellemi egységet külön területekre tördelte. Ám az az elhatárolás, amely szerint külön szólnunk a három magyar nemzetrés irodalmi törekvéseiről, ne tévesszen meg senkit. Nehogy azt higgyük, hogy külön erdélyi, felvidéki és vajdasági magyar irodalmat tartunk számon. Erről szó sincsen. Ezek az irodalmi jelenségek szerves kiegészítő részei az egységes magyar irodalomnak. Bizonyosságai a magyar faj és magyar szellem szétválhatatlan egységének, amely az új határoktól körülvéve, a megváltozott viszonyok között is létrehozza a maga teremtő lelkének színpompás virágait.

E történelmi egységnek ékes bizonytsága, hogy húsz év sem telt bele, s hál' Istennek máris megváltoztak a trianoni határok. Amit a felvidéki magyarság húsz éves irodalmi tevékenységéről mondani fogok, azt már földrajzi fogalmak szerint a csonkahazai történethez sorolhatjuk. De még északi határaink is csak részben változtak meg s míg áll a sok fájdalmas memento, — mi nem felejtethünk!

A magyar szellemi életet a világháború évtizedeiben a centralizáció jellemezte. Budapest — mint láttuk — szinte egyeduralgó szellemi központ volt; mellette a nagyobb vidéki városok mindjobban elvesztették jelentőségüket. Magyar írónak hírt, nevet, elismerést és olvasóközönséget csak a főváros biztosított, mert a vidéki közönség is csak fővárosi könyvet olvasott.

A decentralizáció hiánya a három országrész elszakításakor szinte tragikus következményekkel járt. E területek magyarsága az új uralom átvételének pillanatában egyszeriben elszakított Budapesttől, amely addig kizárólagos termelőjük és szállítójuk volt. Az elszakított magyarság továbbra is hihetetlen mohósággal fogyasztotta a könyvkereskedésekben még kapható budapesti könyveket és azokat igen rövid idő alatt teljesen fölemésztette. Az olvasmányok, könyvek pótlásáról az első években a szigorú határzár miatt egyáltalán nem lehetett gondoskodni. Így történt azután, hogy a kisebbségi sorsba jutott magyarság lassanként kénytelen volt rászokni saját, helyi íróinak olvasására.

A csonkahazában ugyanekkor a nemzeti irányú irodalmi mozgalom igen nagy megértéssel fordult az elszakított részek felé, hogy az új határokon át is magához kapcsolja az ellenséges szomszéd államokba került magyarság szellemi közösségét. Ennek következtében hamar ismertté váltak az új impériumok alá került részek magyar írói, akik testvéreikbe hitet öntöttek s megédzették őket a küzdelemre. Az elszakított területek olvasóközönsége rövid idő múlva azt tapasztalta, hogy a körükben, tehát „vidéki” sorban élő írók Budapesten nagy népszerűsége és megbecsülésre tesznek szert; most már bennük is fokozottan támadt fel az érdeklődés saját íróik iránt. Ezen a kerülőúton, íróiknak budapesti beérkeztségén keresztül karolta fel azután a kisebbségi magyarság a maga friss, értékes tehetségeit.

Előljáróban még csak annyit, hogy a kisebbségi sorsra jutott magyarság irodalmáról szólva, kizárólag szépirodalomról beszélünk. A tudományos irodalom alapjait teljesen megrendítette az összeomlás. A tudomány legfőbb képviselői, az egyetemi tanárok, a kolozsvári és pozsonyi egyetemről a szűkebb haza szegedi és pécsi egyetemeire költöztek át, a tudományoknak többi hivatásos művelői pedig vagy szintén repatriálásra kényszerültek, vagy olyan megpróbáltatások és áldatlan viszonyok közé kerültek, hogy tudományos tevékenységük teljesen megbénult. Legújában az erdélyi fiatalok szociográfiai tevékenysége enyhíti némileg a tudományos élet korábbi teljes pangását.

i. Erdély. Az elszakított magyarság szellemi törekvéseit eleinte szinte

kizárólag Erdély írói képviselték. Erdélynek egykori önállósága, gazdag történelmi hagyományai, fejlett kulturális központjai, mint Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, a Romániához csatolt Arad és Temesvár, továbbá az a körülmény, hogy itt él az elszakított magyarság legnagyobb tömege, és végül — de nem utolsó sorban — Erdélynek tehetségeiben mindig nagy gazdagsága: érthetővé teszik, hogy itt mindjárt az összeomlás után élénk kulturális szervezkedés kezdődött.

Erdély írói Adyból és a modern magyar irodalom eredményeiből indultak ki, de megbecsüléssel ápolták irodalmunk konzervatív értékeit is. A meginduló folyóiratokban a fiatal írók együtt dolgoznak az öregekkel, mint pl. *Benedek Elekkel*, aki az összeomlás után Budapestről hazatért Erdélybe és ott fáradt testtel, de fiatalos lelkesedéssel állt ősi pátriája szolgálatába. „Cimborá” címmel pompás gyermeklapot alapított, hogy a magyar gyermekeknek legalább otthon legyen olyan szórakoztató olvasmányuk, amely ébrentartja bennük a magyar múlthoz és a magyar közösséghez való tartozásuk tudatát.

A kölcsönös megértésnek szép példáját adták az erdélyi írók, amikor megalapították *Erdélyi Helikon* nevű szövetségüket, kifejezésül abbeli szándékuknak, hogy a világnézeti különbségek és művészeti hitvallásuk sokfélesége ellenére is válllvetve együtt akarnak dolgozni. Az Erdélyi Helikont *báró Kemény János*, a fiatal erdélyi írók egyike hívta létre oly módon, hogy évente egyszer marosvécsi kastélyában vendégül látja az erdélyi írók társaságát s ott megállapodnak a mindnyájuk számára közös alapelvekben. Erdélyi Szépművéses Céh címen külön kiadványt is létesítettek.

Az új erdélyi irodalom alapjait az akkoriban harmincasok, ma már ide-stova ötvenesek nemzedéke vetette meg. Először a költők jelentkeztek. Legkiválóbb közöttük *Reményik Sándor* és *Áprily László*. Mindketten erőteljes férfias lírával szolgálták az aktuális írói feladatokat: erősítették a magyarság lelkét, igyekeztek programot adni, népüket a csüggedéstől megóvni. Reményik a kisebbségi sorsba aláhulló magyarság szenvedéseit énekelte meg; a nagy európai kultúrájú Áprily egyik tudatos továbbépítője az erdélyi gondolatnak, a transzilvánizmusnak, amely azt vallja, hogy Erdélynek sajátos hivatása van. Említsük még az erdélyi költők között a szép allegorikus verseivel feltűnt, ma már halott *Szombati-Szabó Istvánt* és a falu idillikus világához visszatérő *Bartalis Jánost*.

A költők mellett elbeszélők: novellisták és regényírók is támadnak, akik ugyancsak tudatosan erdélyi témákat dolgoznak fel, erdélyi embereket mutatnak be; az új helyzetben igyekeznek kisebbségi sorsra jutott fajtájuknak eligazodást nyújtani. Az erdélyi regényírók eleinte főleg történelmi tárgyakat választottak. Erdély múltjához fordultak ihletért. Jókai példája lebegett szemük előtt, aki a szabadságharc utáni gyászos időkben ugyancsak a múlt ragyogó eseményeinek felidézésével kívánta a nemzet csüggedő hitét

fenntartani és erősíteni. De ezekben a történelmi regényekben is aktuális problémák húzódnak meg. Az erdélyi írók felújították a történelmi regénynek azt a sajátos fajtáját, amely a múlttól regél, de a jelenhez szól. Később mindjobban érezték, hogy regényeikben egyúttal programot is kell adniok az erdélyi magyarságnak; a kisebbségi íróra mind parancsolóbban nehezedett a nemzetnevelés és lelki irányítás kötelezettsége. „Vallani és vállalni” kell, — ez lett az új írói felfogás, ami azt jelenti, hogy őszinte, bátor vallomást kell tenni a magyarság sorsa mellett és minden körülmények között vállalni kell ezt a sorsot. Főlölsleges hangsúlyoznom, hogy milyen elszánt és hősiess volt ez az elhatározás, hiszen darázs-fészekbe nyúlt az a magyar író, aki az új helyzet problémáit bolygatni merete.

Az erdélyi elbeszélők sorából különösen két eredeti, kiváló tehetség emelkedik ki: *Nyíró József* és *Tamási Áron*. Novelláikban és regényeikben szinte kivétel nélkül csak népüket, a székelységet szerepeltetik, a valóság színeivel ábrázolva a székely favágók, pásztorok és földművesek küzdelmes életét. De a zord és komor képek mellett nem mulasztják el föltárni ennek a népi léleknek derűs oldalait sem. Elénk varázsolják a székely ember sziporkázó szellemét, életrealitását, tréfakedvelését, furfangos, csavaros eszejárását. Írásaikból mégsem az anekdoták hagyományos székely góbéja kerekedik ki, hanem a fojtogató, súlyos viszonyok között élő kisebbségi ember a maga örök arcával és időszerű problémáival.

Nyíró József egyik regényében: a Sibói bölény-ben az idősebbik Wesselényi Miklósnak, „a vasembernek” alakját rajzolta meg. „Isten igájában” c. műve önéletrajzi regény. „Uz Bence” c. nagy népszerűsége jutott havasi történetében az erdélyi Kárpátok világát mutatja be harmatos frissességgel. Hasonló tárgyú „A Jézusfaragó ember” c. művészi tökéletességű elbeszélése is, amelyből utóbb drámát írt. Nyíró József alakjainak beállítás, történeteinek előadásmódja, zord háttere, misztikus megvilágítása — tisztára balladaköltészet. Elbeszéléseinek alakjai a fametszetek kemény, éles, zord szépségét mutatják. — Tamási Áron művészete ösztönösebb. Jókedvű garabonciás, világjáró székely, vidám tréfacsináló ő, akinek mindig van egy derűs története. Elbeszélései lazábbak, mint a Nyíróé, szertelenebbek is. Alakjait az író sajátos mitoszi látása kiemeli a regény és az elbeszélés szokványos kereteiből, hangja a magyar népmese hangulatát éleszti föl. Ízig-vérig székely író. Székely gondolat- és érzésvilágában, tipikus kifejezője fajtájának. A székely havasok világa teljesen betölti lelkét. Az 1920-as években, nyakába kerítve a világot, megjárta Amerikát is. De Amerikában is csak az otthoni székely falvakat látta lelki szemei előtt és a felhőkarcolók között úgy írogatta tovább székely históriáit, mintha csak szülőháza ablakán tekintene ki. Csak jóval később dolgozta fel egyik humoros regényében amerikai élményeit.

Az erdélyi írók szervezetének kiépítésében igen értékes munkát végzett *Kuncz Aladár*. A világháborút francia fogságban töltötte; e súlyos évekről

írott „Fekete kolostor” c. regénye az erdélyi irodalomnak egyik maradandó becsű alkotása. Kuncz Aladár éppen csak könyve megjelenését érte meg s csak nagyon rövid ideig élvezhette annak nagy sikerét. Halála után regénye számos idegen nyelven is megjelent. — A transzilvanizmus egyik legerőteljesebb képviselője *Kós Karoly*. Tipikus erdélyi ezermester. Okleveles építész, a budapesti állatkert jellegzetes, népi stílusú épületeinek egy része az ő alkotása. E mellett kitűnő rajzoló és iparművész. Könyveit eleinte ő maga nyomtatta. Írt politikai röpiratokat, verses krónikába foglalta Attila históriáját, művész tanulmányt írt Kalotaszegről és Erdély templomairól. Mindezen kívül pedig jeles regény- és drámaíró. „Az országépítő” és „A Varju-nemzetség” c. regényei éppúgy erdélyi tárgyúak, mint „Budai Nagy Antal” c. erőteljes történelmi drámája, melyet pár év előtt a Vígszínház mutatott be. — A történelmi regény egyik kiváló művelője *Makkai Sándor* is, Erdélynek éveken át volt református püspöke. Egyik legértékesebb műve a „Magyar fa sorsa” c. tanulmánya, amellyel nagyban hozzájárult Ady Endre költői nagyságának általános elismertetéséhez. — Említsük még *Tabéry Gézát*, akinek a két Bolyairól írt regénye, a „Szarvasbika” az első feltűnést keltett erdélyi regények közé tartozik, és említsük a legfiatalabb generációból *Szemlér Ferencet*, aki „Más csillagon” c. legújabb regényében a kisebbségi sorsba jutott magyar lélek tragikus metamorfózisát örökíti meg. — Két kiváló nőírója is van az erdélyi irodalomnak. Az egyik *Gulácsy Irén*, aki ugyan már évek óta repatriált, de írói fejlődését erdélyi tartózkodása határozta meg. A mohácsi vész korában lejátszódo „Fekete vőlegények” című egyik első regényében még frissebben és erőteljesebben nyilatkozik meg költői tehetsége, mint egyre terjengősebbé váló újabb történelmi regényeiben. A másik kiváló tehetségű erdélyi író *Berde Mária*. „Földindulás” c. regényében a román impérium kezdetén az erdélyi magyar társadalomban végbement megrázkódtatásokat rajzolta meg.

Nincs értelme, hogy csupa névvel és könyvcímmel terheljem meg tájékoztatómat. Elég, ha hangsúlyozom, hogy Erdélynek az összeomlás óta évről évre újabb tehetségei tűntek fel és, hogy a most már húsz éves múltra visszatekintő erdélyi irodalom gazdag eredményeket könyvelhet el.

2. Felvidék. Vegyük most szemügyre a részben hazatért Felvidék elszakított magyarságának irodalmi életét. Ennek a területnek magyar kisebbsége kulturális tekintetben kedvezőtlenebb helyzetbe került, mint Erdély magyarsága. Ez a terület nem alkot kerek egységet, hanem keskeny sávként húzódván az anyaország északi peremén, erőtényezői már csak földrajzi fekvésénél fogva sem tudtak egy centrum körül kifejedni.

Városait a legközvetlenebb kapcsolatok fűzték Budapesthez, mint központhoz. E viszonyok következtében az ottani magyarságnak nem tudott igazi központja kialakulni. A nagyobb városok: Kassa, Pozsony, Munkács, majd a cseh főváros alkották a főbb kulturális gócpontokat. Számbaveendő az is, hogy az ottani magyarság — Erdélytől eltérőleg — elsősorban politikai s nem

kulturális téren szervezkedett s a kulturális szervezkedés csak 1925. körül indult meg. Addig csupán a napilapok vasárnapi számaiban és az erdélyi, valamint a budapesti folyóiratokban jelentkezhetek az elszakított Felvidék magyar írói. A Prágai Magyar Hírlap volt az első sajtószerv, amelynek hasábjain a jelentősebb írók szinte kivétel nélkül találkozhattak.

A Felvidék magyar irodalmát nem rendkívüli egyéniségek, hanem inkább kollektív tényezők dominálták. Ezen a területen kevés plasztikusan megrajzolható írói arcél tűnt fel, ám ezzel szemben élénk, mozgalmas irodalmi jelenségekkel találkozhattunk mindenütt.

Írói közül *Mécs László* vált a legismertebbé. Mécs László Ady költészetén nevelkedett, de líráját az erős szociális tendencia mellett a krisztusi kereszténység etikája hatja át. A materialisztikus világnézettel élesen szembenállva Prohászka Ottokár szociális hitvallását tette magáévá. Hivatástudatában a nemzetekfölötti katolikum forró nacionalizmussal egyesül. Szélesen áradó verseinek bősége intenzív alkotóerőről tanúskodik, de nem mindig válik a művészi szépség javára.

Mécs László mellett *Győry Dezső* nevét kell kiemelnünk, aki költészetével nagyban hozzájárult a szlovenszkói magyar ifjúság népi gondolkodásának kialakításához. Mert tudnunk kell, hogy az 1920-as évek derekától mindvégig a felvidéki magyar írók minden figyelme és érdeklődése a falura, a népre irányult. „Minden reményünk a falu s a parasztnak keresztelt különös emberek” — így magasztalja a parasztságot a felvidéki költő. Egy másik odaváló írónk, *Rácz Pál* szerint: „Nincs a világon olyan szív, amellyel úgy lehetne szeretni a kenyéradó földet, mint 9 magyar emberé”. Egy harmadik felvidéki író, *Szombathy Viktor* novelláskönyvének már a címében is a parasztot aposztrofálja: „Én kedves népem!”

Szombathy Viktor legsikerültebb elbeszélése arról szól, hogy két magyar katona idegen földön, cseh mundérban — súlyos büntetést kockáztatva — elszökik a századától egy napra aratni, mert nem bírta volna elviselni, hogy részt ne vegyen az aratásban . . . „Hasonlóképpen számos népi és falusi témát, alakot találunk a többi felvidéki elbeszélőnek: *Tamás Mihálynak*, *Darkó Istvánnak*, *Egry Viktornak* és társaiknak műveiben.

A magyar Felvidék irodalmának és minden más szellemi megmozdulásának elsősorban társadalmi jellege volt. Az irodalmat sem tekintették öncélnak, hanem csupán a társadalmi megnyilatkozás kiváló eszközének. Ez az irodalom tehát a szó legteljesebb értelmében aktivista.

3. Délvidék. A délvidéki, most jugoszláviai — vagy ahogy emlegetni szokták: vajdasági-magyarság irodalmi életéről még rövidebben számolhatunk be. Ennek a területnek mintegy félmilliónyi magyarsága még a felvidékinél is szorosabban tartozott a magyar főváros kulturális hatósugarába s így még nehezebben tudott önálló gyökeret eresztetni. Irányító szellemi központja az itteni magyar kisebbségnek sincs, a szellemi erők a nagyobb városokban meg-

oszlának. A mellett ennek a területnek magyar lakossága túlnyomórészt földművelő falusi nép, amelynek szerényebb szellemi igényeit a megváltozott súlyos viszonyok között rendkívül nehéz továbbfejleszteni.

Fokozottan méltányolni kell tehát azt az erőfeszítést, amelyet Bácska-Eánátban az 1920-as években *Szenteleky Kornél*, a jugoszláviai magyar írók vezéregyénisége az irodalmi élet megszervezése érdekében kifejtett. Szenteleky Kornél 1933 nyarán halt meg fiatalon, alig túl negyven éven. Falusi orvos volt, rossz tüdővel, kifülő lélekzettel látogatta betegeit, üres óráiban írogatott. Eleinte verseket, később novellákat írt, szerb költőkből is fordított egy kötetrevalót, hogy minél közvetlenebb kapcsolatot létesítsen a kisebbségi magyarság és a jugoszláv hivatalos körök között. Mondanunk sem kell, hogy a megértés és közeledés hídja csak egy irányban épült. . . Szenteleky mellett *Csuka Zoltán*, a Láthatár c. folyóirat szerkesztője volt a vajdasági irodalmi mozgalmak fáradhatatlan munkása. Kívüle a délvidéki költők közül még *Fekete Lajost*, az elbeszélők közül *Kristály István* és *Szirmay Károly* nevét említhetjük.

VII. Színházi élet.

Míg modern irodalmunk a lírában Adyval, Babitscsal, Kosztolányival, Tóth Árpáddal és Juhász Gyulával hatalmas csúcokra emelkedik, az elbeszélésben pedig Móricz Zsigmonddal és Szabó Dezsővel egészen kivételes tehetségeket revelál, — addig a drámaiban mindössze optikai csalódások játkát űzi.

Az 1910-es évektől nem tudunk kezünkbe újságot venni, hogy ne a magyar dráma világsikeréről olvassunk úgynevezett „átütő erejű, szenzációs sikerekről”, amelyek Bécsben, Berlinben, New Yorkban és Tokióban, tehát világviszonylatban szereztek állítólag a magyar szellemnek elismerést. És ugyanakkor ha itthon színházainkat jártuk s nem az együttlelkedzők kritikátlanságával, hanem a minden irodalmi művel szemben kötelező igényes magatartással néztünk meg egy-egy előadást: csüggedten s kiábrándultan kellett megállapítanunk, hogy ezek a „szenzációs sikerű” művek sem magyar szellemet, sem igazi drámát nem képviselnek. Minderről azonban nyilvánosan sehol sem tétetett említés, mert a közvélemény irányító sajtószervei szinte kivétel nélkül ennek a drámai termelésnek büvöletében és szolgálatában állottak. Utóbb aztán — nagykésőre — nevet adtak a gyermeknek s egyértelműen „exportdrámának” nevezték el azt a színpadi műfajt, amely mintegy két évtizeden át monopóliumot élvezett s elfojtotta az egészséges fejlődés lehetőségét.

Molnár Ferenc volt ennek a drámai műfajnak legtipikusabb, legtehetségebb és legszerencsésebb kezű művelője. Bravúrosan megoldott társadalmi komédiája: az „ördög” s annak Hegedűs Gyula művészetével tolmácsolt pompás előadása nem méltatlanul alapította meg a fiatal Molnár Ferenc drámaírói hírnevét. A siker azonban megállította az író fejlődésében. A „Farkas” c. komédiájában Molnár Ferenc már csak az ördög újabb változatát adta, a „Liliom”-mal — egy városligeti csirkefogó érzelmes legendájával — pedig

megindul végzetes útján s feltartóztathatatlanul megy a drámai giccs felé, amelynek aztán a „Vörös malom”, a drámai szimbolika e torzszülöttje a koronája.

Többé-kevésbé hasonló lejtőn hanyatlott le többi exportdrámairónk tehetsége is. *Lengyel Menyhért* a „Tájfun” c. exotikus drámájával még világsikert aratott, további drámái azonban már nagyon szűk körre korlátozzák fantáziáját. *Szomorú Dezső* affektált könyvdrámáiból, *Szép Ernő* szirupos színműveiből hasonlóképpen ki kellett ábrándulnia félrevezetett és megtévesztett közönségünknek. De amíg ez a kiábrándulás megtörtént, generációk számára e színműiparosok képviselték a magyar drámairodalmat! Ebben az időben majd minden drámai mű (dráma alatt ezúttal többnyire társadalmi vígjátékokat és komédiákat kell érteni!) a Molnár Ferenc-féle iskola jól bevált recipéje szerint készült. Ki minél tökéletesebben tudta elsajátítani a „mester” bravúrait, a drámaipar műhelytitkait, technikai fogásait, egyszóval minél tökéletesebb rutiniévé tudott válni: annál inkább biztosítva volt számára a siker, az érvényesülés és az ezzel járó naturáliák. Már pedig — mint tudjuk — a színházi tantiémek szempontjából „naturalia non sunt turpia!” . . . E tekintetben a fiatalok között legügyesebb tanítványnak mutatkozott *Fodor László*, akinek vígjátékai sokszor a molnárferenci vígjátékok persziflázaiként hatnak.

Körülbelül az 1920-as évek derekáig színházi életünknek ez az egyik arca. Műfaja a nemzetközi üzleti sikerre pályázó exportdráma, szinte kizárólagos témája a szerelmi háromszög százféle változatban. Íme, ez a minden nemzeti jellegtől mentes kozmopolita áru, melynek már készítése közben, az idegen hangzású neveknek és a cselekmény nemzetközi színterének megválasztásában is a nemzetközi sikerre sandító üzleti számítás érvényesül.

Sajnos, nem sokkal vigasztalóbb drámatermésünknek az a másik fele sem, amely az előbbinek konkurrenciájaképpen kizárólag a hazai, főleg vidéki színházi közönség tömegizlését igyekezett kiszolgálni. Ez az irány, az előbbivel ellentétben itthoni környezetben, u. n. „magyaros” típusok szerepeltetésével igyekezett érvényesíteni a maga szintén középszerű tehetségeit.

Ezt az irányt *Herczeg Ferenc* indította el. Herczeg, akit azóta a hivatalos irodalom mint legnagyobb élő írónkat tisztel, regényei mellett klasszikussá váló „Bizánc” c. drámájával és igazi tehetségét leginkább kifejező „Kék róka” c. franciás könnyedségű vígjátékával alapította meg tulajdonképpeni hírnevét. Drámáinak sorát utóbb számos, vegyes és kétes értékű színművel gyarapította, kezdve a regényéből dramatisztált „Gyurkovics-lányok”-kal egészen a legutóbbi szezonban színre került „Utolsó tánc” c. színművéig.

Herczeg Ferenc nem a klasszikus drámai hagyományokat tovább örökítő Bizánc-cal, sem az elegáns szellemét ragyogtató Kék rókával, hanem a tipikusan középfajú színműveivel, főleg a Gyurkovics-lányok féle színdarab-típussal teremtette meg a maga drámai iskoláját. Neki is, mint Molnár Ferencnek, szép számmal akadtak követői, akik elsősorban a közönségtetszés titkait

igyekeztek ellesni s fenntartás nélkül az olcsó sikerek útjára léptek. Nagy ügyességet árult el e tekintetben *Csathó Kálmán*, akár újszerűtű színpadi ötleteit dolgozta fel, akár az „Új Idők” által oly kártékonyan népszerűsített álgenetris, álmagyaros és álerkölcös regényeit dramatizálta. Ugyancsak a Herczeg-féle drámaírói iskola elsekélyesített hagyományait érvényesíti napjainkban még mindig elég eredményesen *Harsányt Zsolt*, könyvkiadóink és színházi ügynökségeink legszorgalmasabb szállítója, aki a divatos életrajzi regényekből is kitermel évente legalább egyet.

Ennek az álmagyaros, álgenetris és álerkölcös irányzatnak éppoly súlyosak a veszélyei az irodalmi ízlés terén, mint a Molnár-féle iskola nemzetköziségének. Hiszen nem csekély részben éppen ezek a Rézi néni, meg Mali néni féle, meg „Te csak pipálj, Ladányi!”-féle avult kabaréfiguráknak köszönhetjük, hogy közönségünk egy része együgyűen bennefeledkezett egy meghamisított táblabíró-világ társadalomszemléletében s oly érzéketlen maradt a Trianon utáni Magyarország égetően időszerű társadalmi problémái iránt. Ennek az irányznak számlájára kell írunk nemzeti hibáink, társadalmi bűneink és mulasztásaink vétkes semmibevevését, könnyelmű elhessegetését és az u. n. „régí úri világ” ostobán elferdített konvencióinak ápolását.

Ezek a visszasságok legszembetűnőbbben a magyar filmgyártásban mutatkoztak meg, amely a hejehujázó, vígan tönkremenő, cigányozó és kártyázó magyar apotheozisát gyártotta ki s csinált a külföldön a trianoni Magyarországnak éppen nem előnyös propagandát. — Ha mindehhez hozzávesszük operett- és kabaré-színházaink közismert műfajait, melyeknek belterjes gazdálkodása tenyésztette ki végül a Hacsek és Sajó-figurákat: akkor egész sivárságában látjuk magunk előtt azt a vigasztalan merkantilszellemet, mely színházi életünkön elhatalmasodott.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha művelt és igényesebb közönségünk idővel csaknem teljesen távolmaradt színházainktól, kikapcsolódott azok életéből s átadta helyét a karzatnak, amely a húszas évek tőzsdei konjunktúrájában a zsöllyék bársonyszékeit és a páholyokat is előzőnlötte.

Mindezek ismeretében könnyen elképzelhető az a felszisszenés és az anyagi érdekeltségéknél fogva teljesen érthető ellenkezés, amelyet pár évvel ezelőtt a műkedvelői színjátszást szabályozó hivatalos rendelkezés keltett, midőn a népművelés központi szerve kereken megtiltotta e szellemet, ízlést és erkölcsöt metelyező kabarétréfák és komédiák műkedvelői előadását s az egész amatőr-színjátszást szakszerű ellenőrzés alá rendelte.

Ebben a szellemi sivatagban negyedszázadon át csak elvéve találunk néhány üdítő oázist. Igazi nagy dráma nem jött létre, drámai tehetség kifejlésének e kedvezőtlen viszonyok között nem is volt talaja. Mégis följegyezhetünk néhány irodalmi értékű drámai alkotást és utalhatunk néhány figyelemreméltó tehetség jelentkezésére. Így elsősorban *Móricz Zsigmond* drámáira, amelyek színházi életünkben mindig komoly eseményt jelentenek. „Légy jó

mindhalálíg” c. regényből átírt színműve máig egyedül álló gyermektragédiánk. — Irodalmiság és komoly művészi törekvés emeli ki *Zilahy Lajos* színműveit is. A húszas évek derekán bemutatott „Süt a nap” c. falusi vígjátéka egyik legelső jelentkezése annak a felfogásnak, amely nem minden politikai (természetesen: nemzetpolitikai) tendencia nélkül sürgeti a magyar társadalom veszélyes ellentéteinek és lelki szakadéknak kiegyenlítését. E drámával kezd a magyar színpad ismét a kor szócsöve lenni. — Nem sokkal utána jelentkezett *Bibó Lajos* „Juss” c. már-már a verizmus határain járó parasztdrámájával és Báthory Zsigmondról szóló történelmi színművével. — Ezen az egészségesebb fejlődési vonalon tűnt fel azután néhány más, színpadjainkon azóta otthonossá vált fiatal írónk, mint pl. *Babay József*, akinek további fejlődése azonban több önkritikát és elmélyülést kívánna.

Végre legújabbán örvendetes változás jelei mutatkoznak. Akiktől e fordulatot várjuk, még csak első lépéseiket tették a színpadon, kevéssé gyakorlottak a színműírás mesterségbeli részében, de teljes meggyőződéssel keresik a magasabb értelemben vett dráma új útjait. Kiállításuk valóban eseménye irodalmi és színházi életünknek. Reményt keltenek, hogy a drámától elidegenedett művelt rétegnek visszaadják a hitét és bizalmát, remélünk engedik, hogy egyoldalú könyvkultúrába temetkező vezető értelmiségünk ismét megtalálja az utat az irodalmi élet ősi fórumához: a színházhoz.

Négy nevet említünk a fiatalabb írónemzedékből, akiknek színpadi próbálkozása ezt az óhajtott változást leginkább igéri. Kettő közülök erdélyi: *Nyíró József* és *Tamási Áron*. Nyíró „A Jézusfaragó ember” c. kísérletében egy régebbi novelláját dramatizálta. Forma és szerkezet szempontjából sok kívánnivalót hagy hátra ez a mű, de közvetlen természetérzésével, mély szociális tartalmával, erőteljes koncepciójával és nyelvi szépségeivel az író a dráma hajdani becsülete mellett tesz hitvallást. — Tamási Áronnak ugyancsak kevéssé formatisztelő drámái kísérletei (*Hajnali madár*, *Tündöklő Jeromos*) szintén ezekkel a belső, felfogásbeli, s nem külső, szerkezeti értékeivel mutatja a szükségképi fejlődés irányát. — Másik két drámairónkban hasonlóképpen szépprózánk kiváló képviselőire ismerünk: *Kodolányi Jánosra* és *Németh Lászlóra*. A kompozíciót illetően az ő drámáik is sok tekintetben kifogásolhatók, de szellemükben, felfogásukban, témáik megválasztásában és beállításában, alakjaik megformálásában, a drámái nyelv igényességében eléggé nem méltányolható erőfeszítést jelentenek; komoly törekvést, hogy kiemeljék dráma költésünk kátyúban veszteglő szekerét.

Nem lenne teljes drámairodalmunkról és színházi viszonyainkról adott vázlatos áttekintésünk, ha pár szóval nem utalnánk *vidéki színeszetünk* sekélyességére és válságos helyzetére. Ebben színeszetünk és közönségünk egyaránt hibás. Hibás a színeszet, amely az operetteket s a körüti kabarék olcsó portékáit sajátította ki repertoárként, de még hibásabb a közönség, amely oly kevés fogékonyságot és megértést mutat vidéki színházaink nehézségei iránt

s olykor egészen kicsinyes szempontok miatt veszélyezteti a magyar kultúra e nagyrahitott intézményeinek s munkásainak, a nemzet napszámosságainak törekvéseit.

VIII. Irodalom- és történet-tudomány.

Ha az irodalom a szellemi életnek ily széles területeit fogja át napjainkban s a korábbi műfaji kereteket messze meghaladva, a történelmi, társadalmi, stb. kutatás területeit is sugárkörébe vonta, — természetesen tartjuk, hogy a modern irodalmi szemlélet az irodalmiság fogalmából a tudományos irodalmat sem rekeszti ki. Hiszen az új irodalomtörténeti szemlélet a maga szintetikus látásával és minden szellemi megnyilatkozást egységes képbe foglaló törekvésével, illetőleg az irodalmiság jegyeinek kiterjesztésével maga is elősegítette bizonyos tudományágak, főleg a történetiek irodalmibbá tételét.

A szellemtörténeti irány elvi kérdései felől legalaposabb tájékoztatást nyújt a Hóman Bálint szerkesztette „A történetírás új útjai” c. kiadvány. E kézikönyv a történelem, irodalomtörténet, művészettörténet, egyháztörténet, jogtörténet modern értelmezését és feldolgozó módszereit a legkiválóbb szakemberek tollából ismerteti.

Az irodalomtudomány és a történetírás mai bölceletét néhány szóval közelebbről is megvilágítjuk.

Az *irodalomtörténet* mai formája teljes egészében fenntartja az eddigi tudományos kutatás szempontjait, a szövegek filológiai, forráskritikai, bibliográfiai elemzését és rendszerezését, de mindezt új tartalommal tölti meg: az irodalmi emlékek mélyén lappangó, azokat egységes életfolyamatba ölelő szellem történetével. Ennek a modern felfogásnak legkiválóbb és legeredetibb hazai képviselője *Horváth János*. Legrégibb irodalmunkat, valamint a magyar humanizmust ismertető monográfiái, továbbá a magyar irodalmi népiességről és Petőfi költői pályájáról írt fejlődésrajza az egész magyar irodalomtörténeti vizsgálódásra döntő befolyást gyakorolt. — Horváth János mellett jeles képviselője a szellemtörténeti iránynak *Thienemann Tivadar*, akinek „Irodalomtörténeti alapfogalmak” c. munkája az új irodalomtörténeti felfogás bölceletét adja. Egyébként az általa szerkesztett „Minerva” c. folyóiratban forrt ki legteljesebben a magyar szellemtörténeti iskola. — Ebben az irányban dolgozik *Farkas Gyula* is, a berlini egyetem magyar tanára, akinek összefoglaló magyar irodalomtörténete s legújabb munkája, amely a kiegyezéstől a világháborúig terjedő időszaknak, az „asszimiláció korának” irodalmi életét dolgozza fel, újszerű szempontjai miatt bizonyos körökben igen élénk ellenhatást váltott ki. — Itt emlékezzünk meg (mert jórészt a modern szellemtudományi felfogásból nyert impulzust) *Szerb Antal* erdélyi pályadíjat nyert irodalomtörténetéről, amely az újabb tudományos eredményeket tetszetősen közvetíti a nagyközönség felé, könnyed olvasmányként, mintegy szórakoztató regényként tárva fel irodalmi fejlődésünket. Művének legfőbb fogyatkozása — a

frivolitásig menő szellemeskedés — éppen ebből a közvetlen előadásmódból folyik.

Ezzel a modern irányzattal szemben a régi, pozitívista felfogást képviselik *Pintér Jenő* többrendbeli irodalomtörténeti kézikönyvei. *Pintér Jenő* a pozitívizmus tényiszteletében nevelkedett. E felfogás szerint az irodalomtörténet nem a bennünk élő irodalmi ismeretek öneszmélése, hanem az irodalmi élet termésének minél teljesebb tárháza. — Az újabb irodalomtörténeti művek sorában figyelmet érdemel még *Babits Mihálynak* kétkötetes európai irodalomtörténete. Ezzel szemben *Schöpflin Aladárnak* ugyancsak a Nyugat kiadásában megjelent „A XX. század magyar irodalma” c. könyvét csupán mint a kortársi elfogultság tipikus példáját említjük meg. *Schöpflin* könyve nem egyéb, mint a Nyugat folyóirat írói körének családi Pantheonja.

Az irodalomtudományéhoz hasonló nagy átalakuláson ment át a húszas évek óta nemzeti *történetírásunk* is. A történelmi átértékelés feladatát egy új történetírói nemzedék végezte el, melynek munkásságát elsősorban illúziótlan önismeretre törekvés jellemzi. Ennek az új történetészleléletnek maradandó becsű monumentuma a *Hóman—Szekfű* féle hatalmas Magyar Történet. Újabb történeti irodalmunkból kiemelkedik *Hóman Bálint* nagyjelentőségű Szent István-monográfiája, *Szekfű Gyula* egyéb művei közül pedig Bethlen Gábor-tanulmánya. *Hóman Bálint* és *Szekfű Gyula* nevével kapcsolatosan utalnunk kell a közös kezdeményezésükkel létrehívott s *Szekfű Gyula* szerkesztésében, ill. szellemi irányítása mellett megjelenő Magyar Szemle c. folyóiratra is, amelynek eddigi 12 évi működése igen jelentős szerepet játszik mai magyarságunk szellemi arculatának kialakításában.

Hóman és *Szekfű* Magyar Történetének páratlan sikere készítette a nagy művet kiadó Egyetemi Nyomdat, hogy egy *hungarológiai sorozattal* folytassa a Magyar Történettel megkezdett nemzetnevelési munkát. A nagyszabású tervből eddig a Magyar Földrajz és a Magyar Néprajz sorozatai valósultak meg.

Feladatunkon kívül esik, messzire is vezetne, ha tudományos életünk egyéb területeit is részletesebben ismertetnők. Csupán utalunk tehát arra, hogy tudományos életünk számos más parcelláján is hasonló eredményeket mutat háború utáni fejlődésünk. F fiatal tudósaink ugyanolyan komoly felelősségtudattal veszik ki részüket a magyarság szellemi képének formálásában, a magyar léleknek új szépségekkel és új értékekkel való gazdagításában, mint társaik: a költők és az írók.

Magyar néprajz és Magyar népművészet című előadásait a hungarológia nagy veszteségére hirtelen elhunyt kiváló előadó, *dr. Györffy István* egyetemi tanár, az azóta „A néphagyomány és a nemzeti művelődés” címmel (Budapest 1939., I.—P) megjelent könyvecskéjének kéziratából közölte.

A magyar építészetről.

Dr. Kotsis Iván

okl. építész, műegyetemi ny. r. tanár.

A mai építészet főtere kvése világszerte az épületek rendeltetésének maradéktalan kielégítése, vagyis röviden: a fokozott célszerűség. Ez a tulajdonság jellemzi a mai életet minden téren, és ez alól az építészet sem vonhatja ki magát. A célszerűségi szempontoknak minden vonalon való kidomborítása pedig a technika rohamos fejlődésével függ össze, ami lehetővé tette az egész életberendezésnek és mindenféle azzal összefüggő ténykedésnek a régihez viszonyítva praktikusabb kialakítását.

Ma mindent célszerűen akarunk megoldani: a közlekedést, a világítást, fűtést, a táplálkozást, a ruházkodást, az egészségügyi gondozásunkat, az adminisztrációt, a gyáripari és mezőgazdasági termelést, stb. Ebben a nagy áramlatban lehetetlen, hogy épen azok az alakítások, amelyek ennek a fokozottan gyakorlatias életnek és munkának a hajlékait adják, vagyis az épületek képezzenek kivételt, és szükséges volt, hogy ezeknek a megoldása is beálljon a fokozódó célszerűsödés vágányába.

Mi azzal, hogy fokozottan célszerűen akarunk építeni, nemcsak, hogy nem jutunk összeütközésbe az esztétikai szabályokkal, hanem épen ellenkezőleg, fokozott esztétikai értéktermelést végzünk, mert azért, hogy mi az épületet rendeltetésének megfelelően akarjuk megoldani és ezt a helyes megoldást a külsőben is őszintén megmutatni, nyilvánvalóan az igazság útján járunk, az igazság és a szépség pedig egymásnak édestestvérei.

A mai építészet világosan és értelmesen kíván szólni az emberekhez. Nem akar terjengős és szóvirágos lenni, hanem közvetlen, egyenes és becsületes. Kell, hogy ez a stílus a ma emberének tessenék, épügy, mint ahogyan szívesebben hallgatunk egy beszédet, ha az rövid, értelmes, magvas és nyílt, annál, amely dagályos, fellengős, burkolódzó és határozatlan.

A most mondott tulajdonságaiból a mai építészetnek, adódik annak *egyszerűsége*, amely levét magától minden olyan dísz, amely nem függ az

épület belső szervezetével szorosan össze. Nem *elvből* üldözi a díszet, de nem tudja elviselni az értelem nélküli felcírázásokat, mert ezek olyanok, mint egy szónoklatban a frázis, amely cifra, de nem mond semmit. Csak annak a formának van értelme, amely a homlokzattal együtt született, amely a homlokzatban megjelenő érzés szerves kicsengése, és attól elválaszthatatlan, úgy, miként az a történelmi építészetben látható.

Ezért szépek a történelmi korú épületek szerves tagozásai és dekorációi ma is és lesznek mindig is, amelyekhez, oly szívesen menekülünk a legutóbbi ötven esztendő sok rossz építménye elől, amelyek részben a történelmi formáknak lélektelenül, átérzés nélküli mesterkéltné lemásolásával keletkeztek, részben pedig egyénenként kiagyalt szeszélyes formaképzéssel és díszekkel hálózta be homlokzataikat.

Azért bocsátottam előre ezt a rövid gondolatmenetet, mert a mai magyar építészetről szólva, nem is lehet másról szó, mint csakis a helyesen értelmezett korszerű magyar építészetéről, amelynek helyességét, jogosultságát és eredményeit ma már mindenki elismeri, és még azok is, akik két évtizeddel ezelőtt ennek ellenzői voltak, ma már belátják, hogy az egész világra áterjedt korszerű építési irányzat nem néhány felforgató elme által kezdeményezett mozgalom, hanem a természetes fejlődés folyamánya.

Hogy nálunk is csak ez az építési mód az egyedüli lehetséges, vagyis, hogy mi magyarok nem építhetünk másképen, mint a mai irányzatnak megfelelően, arra minket történelmi és kulturális hagyományaink köteleznek.

Magyarország minden korban lépést tartott a nyugateurópai kultúra irányyaival, és nemcsak bele tudott illeszkedni azoknak kereteibe, de mindenkori szellemi felkészültségénél fogva fejleszteni is tudta azokat. Magyarországon Szent István és az Árpádok alatt román formákban, az Anjou-k alatt gót stílusban, Mátyás király alatt korai renaissance-ban, a Habsburgok alatt barokk stílusban, Mária Terézia alatt Zopf-irányzatban, a XIX. század elején, József nádor idejében új klasszikus stílusban, a múlt század közepén romantikus jellegben, a második felében pedig eklektikus irányzatban építettek. Vagyis a magyar építészet története azt igazolja, hogy minden korban együtt tudtunk haladni az illető kor szellemével és stílusával; történelmi hagyományainkhoz hűek tehát akkor leszünk, ha ma a jelenlegi korszerű irányzatban építünk, és pedig lehetőleg mentül jobban és mentül szebben.

Ebben a megállapításban egyúttal bentfoglaltatik az is, hogy nem nevezhető hagyományhűnek az az építésmód, ha valaki ma azért tervez történelmi stílusban, mert régen Magyarországon történelmi stílusban építettek. Ez a sajnálatosan gyakorta hangoztatott felfogás egészen hamis, mert minden történelmi kor a saját stílusában épített, és egyik sem nyúlt vissza egy régebbi kor formáihoz azért, hogy megmutassa, hogy ő hagyományhű akar lenni! Ezen a réven például Mária Terézia idejében is a Szent István korabeli korai román

stílusban kellett volna építeni, mert hiszen ez volt magyar földön a fellelhető legősibb építészeti formaképzés!

Amennyiben a fentiek alapján megállapodtunk abban, hogy ma Magyarországon az egyedül életképes a korszerű építési irányzat, felmerül az a kérdés, vajjon mi fogja megadni a mai korszerű építészetünk magyar jellegét? Milyenek legyenek annak tulajdonságai, esetleges különlegességei, formái, stb., amelyek azt egyéb népek építészetétől meg fogják különböztetni?

Egy nép építészetének, mint minden népi alkotásnak tulajdonságai az illető nép alapjellemvonásaiból adódnak, amelyek viszont az illető nép természete, vérmérséklete, gondolkodásmódja, életviszonyai, klímája, hagyományai és sajátos szokásai nyomán hosszú idők folyamán alakultak ki.

A nép alapjellemvonásai, amelyek ezekből a körülményekből fejlődnek ki, tudat alatt kiütözköznak, mint minden téren, úgy az épületein is, és rányomják azokra bélyegüket.

Erre könnyen lehet példákat találni az építészettörténetben, ahol látható, hogy egy időben minden országban *ugyanazt a stílust* használták, de ezen az azonos stíluson belül élesen meg lehet különböztetni az egyes népek építményeit. Csak egynéhány példát: A középkor második felében mindenütt gót stílusban építettek és mennyire eltérő egy nagy falsíkokat tartalmazó középoroszországi, vagy lombardiai gót templom homlokzata a párisi Saint Chapelle vékony pilléres vázú külsejétől, amely szinte kőbe faragott idegszállait tárja fel a szemlélő előtt.

Vagy mennyire más egy olasz renaissance palota homlokzata klasszikus irányú oszloprendjeivel, nagy vízszintes és erős árnyékot adó antik római főpárkányával szemben egy csipkézett szélű, meredek oromzatú sokemeletes germán renaissance homlokzattal.

A barokk korban Olaszországban nagyvonalú, kevés részletezésű, lenyűgöző monumentalitású, nehéz homlokzatok keletkeznek, ugyanekkor Ausztriában és Délnémetországban elevenségtől lüktető, aprólékos, részleteiben kicsiszolt és alaprajzban tagolt homlokzatokat építettek, Spanyolországban pedig káprázatosan díszített és a megszedítésig lendületes, szinte féktelen homlokzatok készültek.

Teljesen ez a helyzet áll fenn ma is, amikor szintén megvan az egységes világstílus, és ez a ma általánosan elterjedt korszerű irányzat, amelynek alapjellegét, mint a rövid bevezetőben láttuk, a feladatok fokozottan célszerű megoldásából kiadódó világosság, őszinteség, tisztaság, és az ezek által maga után vont egyszerűség képezi. Ezen az általános és mindenütt megtalálható alapjellemvonáson belül azonban minden nemzetnél megtaláljuk az illető nép faji jellegét, amelyet az építész, akár akar, akár nem, átültet az alkotásaiba.

Ezt a jelleget jól meg lehet ismerni, ha különféle nemzetek jelenkori építményeit egymás mellé állítjuk. Ilyen jellemvonások: az északnémetnél az erő, fegyelem és rend; a délnémetnél ugyanezen alaptulajdonságok mellett több

közvetlenség és melegség; az osztrákoknál finom választékosság; a hollandinál puritánsággal kapcsolatos nagyfokú festőiség; Schweiznél megnyugtató önfegyelmelés, józan rend, és esztétikai mértéktartás. A franciáknál a találékony-ság, szellemesség és ötletesség; a dánnál a klasszikus nyugalom; a svédnél a legteljesebb egyéni szabadság mellett is minden szertelenség kizárása, és művészi kiegyensúlyozottság; az angolnál a konzervatív alapon szolid és biztonsággal való haladás; az olasznál a történelemből visszamaradt nagyvonalúság mellett az erős teátrális hatásokra való törekvés. Az északamerikai Egyesült Államokban erős racionalizálási érzék, mely háttérbe szorítja a művészi törekvések figyelembevételét; a japánál az erős tárgyilagosság mellett egy egészen leheletszerű könnyedség.

És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, — és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen meg-egyezik a külföldieknek rólunk való megállapításaival, — hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, dinamika, valamint a színes és festői hatások utáni törekvés jellemzik, amely tulajdonságok teljesen megfelelnek a mi alaptermészetünknek, és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is.

Ezeket a tulajdonságokat, amelyek maradéktalanul megtalálhatók a magyar népi építészetünkben is, minden Magyarországot járt külföldi építész felfedezte, aki csak egy kissé is körülnézett nálunk, akár új, akár történelmi korú épületeinken, akár a falu építészetén.

De így van ez a társművészetek terén is. Ki tévesztene össze egy Szinyei Merse Pál, vagy Rippl-Rónai festményt egy német modern festő munkájával! Azok tele vannak izzó magyar levegővel, temperamentummal és színnel. Ugyanúgy, ahogy köztudomásúan íróink munkái is jellegzetesen magyarok, függetlenül attól, hogy azok tárgya magyar-e, vagy sem.

A mondottakból most már két következtetést kell levonnunk.

Az *egyik* az, hogy a magyar építészet nemzeti jellegét nem kell félteni a korszerű irányban való haladástól, vagyis attól, hogy ezáltal elveszítené jellegét, és nemzetközivé lesz, mert a magyar jelleg vérbeli magyar építész munkáján mindig ki fog ütközni; és vajmi kevésre becsüli fájának értékét az, aki a haladás útjára való lépést csak nemzeti sajátosságainak feláldozása árán tudja elképzelni!

A *másik*, amit le kell rögzíteni, az, hogy a faji jelleg minden magyar építész munkáján önmagától, minden külön erőlködés és mesterkélttség nélkül kell, hogy kiütközzék, mert ez annak az egyedüli igazi megnyilatkozása. Ezzel szemben, ha mesterkéltten és készakarva akarnók azt épületeinken érzékelteni, úgy az egyrésztől természetellenes, másrésztől hamis lenne. A magyar jellegnek erről a mesterséges megjelentetéséről, amelyet igazi magyar jelleg

helyett röviden „magyarkodásának” lehet nevezni, szeretnék néhány szót szólni.

Régebben, cca 3 évtized óta állandóan kísért az a gondolat, — ma már kevésbé, de azért időnként mindig felbukkan — hogy építészetünkben magyarságunkat olyképen juttassuk kifejezésre, hogy homlokzataink kiképzésére a magyar népművészet díszítő elemeit használjuk fel. Ennek a gondolatnak főleg az 1900—1910-es években volt sok követője, akik a lehető legkülönbözőbb felfogásokban próbálták a népi díszítő elemeket az építészetbe bevonni.

Ez a törekvés azonban sem nem vezetett kielégítő művészi eredményre, sem nem tudott tartós maradni a múltban, és nincs talaja a jövőre nézve sem, mert kiindulása alapjánvéve hibás, éspedig a következő okokból kifolyólag:

1. Egy épület jellegét nem a dísz adja meg, az azt legfeljebb kiegészíti, feltéve, hogy azzal szervesen egybeforr. Pusztán ráhelyezett dísszel nem lehet egy épület jellegét mélyrehatóan megrögzíteni; ezt valójában annak szervezete, avagy össz-alkata állapítja meg, amely arról le nem választható. Az igazi barokk épületek nem a homlokzati díszei miatt lettek barokkok, — a homlokzati díszek a barokk szellem szerves kicsengései voltak, — hanem az épület egész állaga következtében. Két érdekes példa világítja meg ezt. Az egyik, amely szerint nagyon sok barokk épület van, amelyen egyáltalában nincs dísz, és annak benyomása mégis telve van barokk hangulattal. A másik szerint: egy igazi barokk korban keletkezett épületről, pl. egy Fischer von Erlach tervezte homlokzatról a díszeket eltávolítjuk, és csak a nyílásokat és fáltömegeket hagyjuk meg, úgy annak összbenyomásából és arányaiból mégis kiérezhető annak barokk mivolta; arra más dekorációt, mint barokkot, nem lehet ráhelyezni; ezzel szemben, ha egy mai, modern rendeltetésű épületről (iskoláról, árvaházról, bérházzal, kórházzal, stb.) a barokk díszeket lehántjuk, a megmaradó épületváznak semmiféle barokk jellege nem lesz, és senki nem fogja azt mondani, hogy erről az épületről hiányzó díszek kizárólag barokkok lehetnek, mert az úgy, ahogy a barokk díszeket elbírta, — vagyis époly szerzetlenül — elbir bármilyen másfajta is; valójában a legtöbb esetben, és a legszívesebben semmiféle díszek után nem kívánczik. Sőt, ezek az épületek leggyakrabban, megszabadulva ezektől a rájuk oktrojált tagozatoktól és dekorációktól, tisztábbak és szerveesebbek lesznek, mint az azelőtti feldíszített állapotukban.

Tehát nem a díszítés teszi a stílust, hanem az építmények mélyében fekvő belső alapjellege.

2. A népművészet díszei főként festésekben, faragásokban és textilekben fejlődtek ki, és jelentkeznek a parasztház belsejének kidíszítésében, tehát születésüknél fogva sem alkalmasak homlokzatokon, falazóanyagokban való reprodukálásra. Ezt a tényt számos igen szomorú torz homlokzat igazolja,

töként vidéki városokban, ahol a magyar jelleg címén vakolatból kirakott mézeskalácsok, szívek, pávatollak, mezei virágok és hasonló formák lepik el a homlokzatokat.

Ezek nemcsak az i. alattiak következtében szervesetlenek, — mert t. i. semmi kapcsolatuk az épület állagával nincs, — de alapformájuknál fogva sem épületre valók. Ez a módszer nem eredményezi a magyar jelleg szerves megnyilvánulását, hanem az egy, ahhoz nem méltó cifrázkodás. Hasonló, mintha egy magyar ember, abból a célból, hogy kifelé magyar voltát mutassa, csizmát és népművészi elemekkel díszített parasztruhát öltene, holott a magyar embernek a karaktere már belülről készen megvan, és félreismerhetetlenül visszatükröződik az ő egész lényében, magatartásában, viselkedésében és modorában. Egy nemzetközi társaságban, ahol az emberek többé-kevésbé egyformán öltözködnek, a magyar embert az első pillanatra fel lehet ismerni a nélkül, hogy ruháján népművészeti motívumok lennének.

Nehogy a fentiekben kifejtettekből félreértés fakadjon, hangsúlyozni kívánom, hogy a magyar népművészet díszítő elemeinek a fentiekben helytelenített alkalmazásától teljesen távolálló ténykedés a magyar népies építészet szerkezeti és esztétikai tanulságainak felhasználása a korszerű építészetben.

A magyar népi, pontosabban falusi építészet, mint minden népi építés, szakszerű, bölcs és szép, mert benne a nép természetes józansága, logikája és szépérzéke tükröződik vissza, és mentes mindennemű mesterkedéstől. Ezeket a tulajdonságokat el kell tőle tanulnunk és fel kell használnunk, mert ezek mindmegannyian alaptételei a józan irányban haladó korszerű építészetnek. Ezért fordul ma a figyelem fokozottan a magyar falu építésze felé, tanulmányozza azt, aminek eredményeképpen máris számos értékes, szakszerű publikáció jelent meg különféle magyar vidékek népies építményeiről.

Érdekes párhuzam mutatkozik meg itt a történelmi építészet felkarolásával. Ma, amikor teljes mértékben hibáztatjuk a történelmi korú épületek stílusainak ma épülő és a jelenkori rendeltetésű épületeken szolgái másolásban való alkalmazását, ugyanakkor fokozott mértékben fejlődik a műemlékvédelem, és ma sokkal jobban megbecsüljük a történelmi korú épületeket, látva azoknak értékeit, mint abban a korban, amikor azoknak formáit lemásolták. Mi ma ezekből jobban akarunk tanulni, mint azok, akik ezeket lekopírozták, mert mi azok mélyebben rejlő esztétikai tanulságait akarjuk eltanulni és épületeinken értékesíteni.

Ugyanez a helyesen értelmezett tradíció-tisztelet áll fenn a népi építészetrel szemben is. Mi magunkba akarjuk szívni a népi építészet szépségeit, keresetlenségét, az azokban rejlő művészetet, és meg akarjuk tanulni az azokban található okosságot és célszerűséget, és ezeket az eltanult jó tulajdonságokat akarjuk alkalmazni a most épülő épületeinken, mert ezek a tulajdonságok olyanok, hogy azokat a rendeltetéstől függetlenül bárhol alkalmazni le-

het; de nem úgy értékesítjük a népművészet tanulságait, hogy városi épületeinket a parasztszűrőknek és ládafestményeknek a díszével ékesítjük fel.

A magyar múlt építészetéből még egy tanulságot kell felidézünk akkor, amikor a magyar építés jellegét kutatjuk.

Ma a városképekben megdőbentő módon uralkodik a zűrzavar, a diszharmónia, az őszinteség nélküli formatobzódás és az egyes házaknak a környezetükből való feltűnése utáni vágyakozása.

A bevezetőben említettem, hogy a helyesen értelmezett korszerű építészet egyik főigyekezete a tisztaságra és őszinteségre való törekvés, ami végeredményben az egészséges nyugalomhoz vezet, egy általános leegyszerűsödéshez, amely alkalmas arra, hogy a városképekben rombolólag jelentkező kiáltó feltolakodásoknak végetvessen, és nyugodt, egységes hangulatú városképeket eredményezzen. Ez a leegyszerűsödés nem szegénységet akar mutatni, hanem nemes tartózkodást, amely lényegesen más dolog, mert a szegénység a tartalmatlanság fogalmával függ össze.

Nos, ezt a nemesen tartózkodó jelleget kiválóan meg lehet találni, akár a magyar történelmi múlt építményeiben, akár a magyar népi építészetben. Ha felidézzük a József nádor korabeli palatinusi városképeinket, amelyeknek minőségéről számos régi metszet tanúskodik, de amelyeknek épületei eredeti alakjukban még ma is sok helyen fellelhetők, ha betekintünk vidéki városaink érintetlen régi utcáiba, az azokban szerényen felsorakozó nyugodt, egyforma kedves házaival, és ha megfigyeljük a magyar falu ritmikus házsoraiból kiadódó művészi nyugalomú egyöntetű képét, akkor megbizonyosodunk arról, hogy multunk és népünk építésze azt a tiszta, nyugodt és nemesen előkelő jelleget, amelyre a korszerű építészet törekszik, egyaránt fel tudja mutatni. Fel is kell, hogy mutathassa, mert ez a modor és ez a megjelenési mód felel meg a magyar ember hagyományos természetének, amelynek sohasem volt tartozéka a hivalkodás és az üres cicoma, hanem az őszinteségében nyílt, nemességében egyszerű, széles látókörében derült és fölényes nyugodtságában méltóságteljes volt.

A mai élet rendkívül sokféle épület létesítését kívánja, amelyeknek alakja, méretei, elosztása a rendeltetésük szerint igen változatos és azoknak gyakorlatilag helyes megoldása rengeteg kielégítendő igényt támaszt a tervező építésszel szemben. Másféleképpen kell építeni egy tudóbeteggyógyintézetet, egy iskolát, egy munkáslakást, egy pályaudvart, egy templomot. De eltérően kell ezeket építeni a szerint is, hogy hová, minő környezetbe kerülnek. Másképpen kell építeni ugyanezeket nagyvárosban, egy ipari központban, egy vidéki városban és másképpen a faluban. Nem lehet tehát a legtávolabbról sem egyféle köntösbe öltöztetni a házakat, és lehetetlen erre az egyféle köntösre egy receptet írni abból a célból, hogy azok egyformán magyarok legyenek. De nincs is erre szükség, mert az épületek jellegét nem a részletek, sem a formák adják meg, hanem az az érzés, amely azokban megnyilvánul. A lehető legnagyobb

technikai felkészültséggel, igaz művészettel és magyar érzéssel tervezzük meg az épületeinket; a külföldi épületekről vegyük át azoknak technikai és művészi tanulságait, de ne másoljuk le azok érzését. Ezt az egyet tartsuk fenn szorosán magunknak, és akkor építészetünk magyar lesz, amit az egész világ művészi közvéleménye meg fog becsülni, mert azon keresztül a magyar ember lelki tulajdonságait fogja megismerni és megérezni.

Magyar szobrászat

Dr. Kopp Jenő

a Székesfővárosi Képtár igazgatója.

Gr. Széchenyi István nagy délvidéki utazása közben, Rómában, 1818. augusztus 7-én Thorwaldsen és Canova műtermét is meglátogatta. Naplójában rendkívül éles szemmel, ma is teljes egészében helytálló bírálattal emlékezik meg a XIX. század kezdete e két nagy szobrászának erényeiről és hibáiról. Ugyanakkor Széchenyi tollából megszületik az első kritika, a még csírájában lévő, a kezdet kezdetén álló új magyar szobrászatról is. Egy szerény lakatoslegényből lett kőfaragó dolgozott ugyanis Széchenyi látogatásának idején Thorwaldsen műtermében: Ferenczy István. Életének első mellszobrát mintázta, rézmetszet után a költő Csokonai Vitéz Mihályt. Mikor Széchenyi ott járt, még csak ötödik napja vesződött az agyaggal. Nehéz volt metszet után átvinnie, formába gyúrnia a soha nem látott vonásokat. Mesterségbeli készsége is hiányzott még. Szinte egyetlen segítőtársa lelkesedése és a még kialakulatlan tehetsége volt — így bizony formátlan vázlat fogadta a honfitársa jelenlétére felfigyelő grófot. Megnézte munkáját és később leírta azokat a szomorú sorokat, melyek leginkább világítanak bele az új magyar művészet megszületésének végtelen nehézségeibe. Naplójában szórul-szóra a következőket írja: „Ezen établissement háttérében egy ifjú magyart (Ferentzi) találok, ki a Csokonyaikat mintázza! — Sajnos semmi tehetsége sincsen. Magunk közt szólva, én nem hiszem, hogy magyar ember szobrásznak való volna.” Nem célunk, ennek az epizódnak felidézésével megbántani Széchenyi emlékét. Azon a magaslaton, ahol mindnyájunk előtt az ő érdemei állanak, a tévedések már nem személyre vonatkoznak, de kiszélesednek egy egész kor, égy egész, sőt több nemzedék tévedéseivé.

A művészet és főleg egy nemzet sajátos művészete rendkívüli jelenség,

csak a legkülönbözőbb körülmények kedvező alakulásából, az anyagi és erkölcsi lehetőségek teljes egyensúlyából nyerhet annyi erőt, amely létrejövetelehez és főleg fennmaradásához szükséges. Midőn Ferenczy, a rimaszombati iakatoslegény, 1814 tavaszán Bécs felé vándorútra indul, a lelkében élő és a saját maga előtt is ismeretlen energián kívül — otthonról nem visz magával semmit. Szegény volt az anyagiak terén is, de még sokkal szegényebben engedte őt útjára a haza, az otthon, amely a primitív élet, köznapi tengődése közepette egyáltalában nem, vagy alig-alig ismerte a szellemi lét magasabb igényeit. A Mohács utáni és a kuruc szabadságharcok aléltóságában búzatáblák közt alvó, a birodalmi gondolat jegyében egyre inkább elsekélyesített magyar élet holt vizéből lábolt ki a magányos lakatoslegény, hogy Bécsbe, majd Rómába érkezve a gazdag, békés századok által táplált, nagyvárosi nevelt kultúrák izétől, színétől teljesen megmámorosodjék. Mögötte semmi — vagy jobban mondva egy robotban eltelt fiatalság nyomasztó emléke — előtte pedig mindaz, amit az egymásra hanyatló kultúrák bőséges keze a jövőre hagyott. Ennek az óriási ellentétnek nyomása alatt, az otthoni üresség és az idegen bőség első megérzőjeként a lakatosból, a kérges kezű iparosból egyik napról a másikra művésszé vedlik át. Rögtön törleszteni akar: a tengernyi mulasztást, amelyet a magyarság mostoha sorsa idézett elő, a századok elmaradt alkotásait, amelyek az elveszett, elkallódott magyar tehetségek lelkében veszttek el, mind-mind pótolni akarja. És ezzel, az üres magyar multat betölteni akaró, az engedetlen anyaggal heroikus harcát vívó ifjú álmodozóval, kereszteződött az útja a reálisan látó, a nagy műveltség magaslatáról nyugodtan szemlélődő Széchenyi Istvánnak. Az egyik — neveltetésének iskolázottságának bástyái mögül nem látta, mert nem is láthatta meg az ürességben, a nyomorúságban nevelkedettnek végtelen sóvárgását. Az egyik a kultúrák csúcsteljesítményeivel mért — és a magyar legénynek csupán vergődését látta. A másik az üllök csengését hallotta, a reszelők zörejét, amely a munka tisztaságával, de a művészetektől örökre eltávolodva töltötte be a magyar városok, a magyar falvak életét, és ebben a viszonylatban örömmel és büszkeséggel töltötte el az a kevés eredmény is, amit felmutathatott. Különös és számunkra ma talán azzal, az akkor még végtelen társadalmi, születésbeli és az abból eredő felfogásbeli különbséggel magyarázható, hogy Széchenyi a Duna szabályozója, a Lánchíd építője nem értette meg, nem értékelte azt az úttörő munkát, melyet az egész új magyar szobrászat Ferenczynek köszönhet. És magyarázható főleg azzal, hogy Széchenyi érezte: a művészetben nincsenek rögtöni kiugrások. A művészet fejlődésének útja csupán lépésről-lépésre haladhat. Ferenczy erőfeszítéseiben ő az önmagát túlbecsülés, a magyar szalmaláng hiábavaló lobogást látta. Különös és főleg ő kettőjükre szomorú játéka a sorsnak, hogy bár teljes ellentétei egymásnak és habár egymást soha meg nem érthették — az idő mindkettőjüket igazolta. Széchenyi igazolása maga a sors, amely Ferenczynek osztályrészt jutott.

A kezdeti sikerek után, amikor vetélytárs híján, minden kezdetlegessége, iskolázatlansága ellenére tömjéneztek — bekövetkezett a gyors összeomlás. Az új, az ő általa tört csapáson előretörő fiatalok, akiknek a kedvezőbb körülmények már alaposabb iskolázottságot biztosítottak — teljesen háttérbe szorították. Egyik terve a másik után hiúsul meg és midőn kedvenc gondolatát a Mátyás emléket elvetik — tragikus önmagába roskadással, embergyűlölőként vonul vissza szülővárosába, Rimaszombatra. Gipszmodeljeit is mind összetöri és mint nagy, összedőlt álmainak áldozata hunyta be szemét. A látzat szerint tehát Széchenyi nem tévedett. De csak a látzat szerint. Ferenczy nem tehetségtelenségének, de a mostoha sorsnak, a különleges magyar viszonyoknak áldozata. Mikor Ferenczy Rómából Magyarországra visszatért, a magyar szobrászat, a kézműipar közepes szintjén tengette életét.

Kőfaragók, gipszöntők, a két Dunaiszky, Alexy Károly, Bauer Mátyás, Guttmann Jakab, stb. elégitették ki a felmerülő csekély igényeket. A főpapság és a főnemesség körében felmerülő komolyabb megrendeléseket külföldiek kapják, a polgárság pedig, amely szerénységében, szegénységében és kulturális elmaradottságában a művészeteket fényűzésnek minősítette, a szerény igényű kőfaragó ipart is alig-alig látta el munkával. Ebbe a szűklátkörü, szegényes világba érkezik haza, a külföld gazdaságától, kultúrájától robbanásig telített Ferenczy István. Odakint múzeumokhoz szokott, ahol a görög-római kor a reneszánsz emlékei kápráztatták. Az utcákon, tereken emlékszobrokat látott és ezeknek az emlékeknek hatása alatt idehaza százszorosan üresnek érzett mindent. És, ami egykor — a Csokonai szobor mintázása közben még csak sejtés volt, a hazai művészet feltámasztásának szüksége — az most itthon tudatos, erős elhatározássá érlelődött. Hogy célját elérhesse — úgy mint első művében — a továbbiakban is a nemzet nagyjainak megmintázását határozza el. Mint az akkoriban ébredező irodalom, amely a múlt nagy eseményeinek, korszakainak felelevenítésével igyekszik mozgásba hozni az elalélt tömegeket, Ő is tárgyi képzetekkel próbálja azokat, a művészetek fontosságára reávezetni. A baj csak az volt, hogy Ferenczy csupán lelkének lángolásával, szívének az idők szavát megértő telítettségével különbözött az itthoni szerényigényű, álmokat sosem kergető kőfaragóktól. Azokat nem érthette baj. Megmaradtak szerény tudásuk ismert keretei, határai között — Ferenczy azonban rohanásában olyan talajra lépett, amely erőit meghaladva, összeomlott alatta. Érdeme azonban, hogy előtte művész magyar művészetéről sosem beszélt. Érdeme, hogy a nemzeti gondolatot, a faji művészet kitermelésének szükségességét belevitte a köztudatba. Tragikus életének eredményei vivődtek át az elkövetkezőkbe, akik nélküle sosem lehettek volna újabbkori szobrászatunk megalapítóivá.

Ennek a szűkreszabott előadásnak nem lehet célja, hogy tisztelt hallgatóinknak az új magyar szobrászat részletes fejlődését bemutassa. Ferenczynél is csupán azért időztünk részletesebben, hogy az indulás nehézségeit, annak vele kapcsolatban egyenesen tragikus következményeit szemléltessük. Röviden

ugyan ismertetni szeretnők a Ferenczy után lendületnek induló magyar szobrászatot is, de főcélunk e rövid vázlat után a mának, az előttünk születő legújabb szobrászatnak bemutatása. Amint már fentebb említettük is, a Ferenczy működésével egybeeső és az utána következő kor irodalmi, tartalmi jellegű volt. A művészi alkotásban nem a megoldás mikéntje keltette fel az érdeklődést, de a belső tartalom, az eszme, a gondolat. Ez a belső tartalom legelső sorban a nemzeti gondolattal állott kapcsolatban, amelyet azután többé-kevésbé átszótt a romantikus szocializmus és az ebből eredő, másodkézből vett, a népszínművek alapján terjedő népies irány. Ez a belső beállítottság az elbeszélésre, a szemléltetésre inkább alkalmas festészetnek kedvezett. A szobrászat számára ebben a szellemi légkörben csupán két érvényesülési lehetőség kínálkozott: az emlékszobor és a népies genre. Kiegészítette még ezt a két megnyilvánulási formát a nagyritkán előforduló portrészobor.

Ferenczy stílusa, melyet másodkézből Thorwaldsen, illetve Canova művészetéből merítve átplántált hozzánk, merev volt és magán viselte a kezdetlegességnek, a félszegségnek, a kultúrátlanságból eredő minden jellegzetességet. Már maga a forrás, amelyből merített, Canova és Thorwaldsen művészete is csupán távoli visszfénye, inkább csak formai átélése az eszményképnek, a görög szobrászatnak. Az ő művészetük, amely betetőzése volt egy a régészeti kutatásokból kiinduló elméleti korszaknak, másodkézből véve és a legkezdetlegesebb viszonyok közé átplántálva nem válhatott alapjává az új magyar szobrászatnak. Hogy ez mennyire így van, magának Ferenczynek munkássága is igazolja. Míg emlékműveiben — a Szánthó, Kisfaludy, Rhédey, Brunsvik és főleg a meg nem valósult Mátyás emlékműben — és oltáraiban (az esztergomi, tiszolci) ragaszkodik a klasszicizmus szabályaihoz, addig portré-szobraiban már a közvetlen megfigyelés hatása alatt bizonyos fokú naturalizmus enyhíti a felfogás merevségét, a felület hideg élettelenségét. Ferenczyben tehát, ha nyersen, teljesen kezdetleges módon bár, de jelentkezik a későbbi magyar szobrászat kettőssége. Mert az idők múlásával, a fejlődés és a lehetőségek legfényesebb korszakában is a magyar emlékműszobrászat szellemében alig-alig mutat valamelyes fejlődést a természetesség és a szobrászat igazi céljainak, feladatainak megértése terén. Az új szobrászat nem az emlékműveken fejlődött, de igazi lendületét az azoktól független önálló szobrászat irányította. Ami Ferenczyben még csak öntudatlanul élő és csupán arcképeiben felcsillanó, múló jelenség — a szobrászat tényleges céljainak felismerésében, azt bámulatos és ma is szinte megfoghatatlan tisztasággal, érettséggel oldja meg szinte minden előzmény nélkül Izsó Miklós.

Izsó Ferenczy tanítványa. A magával meghasonlott rimaszombati remete, aki senkivel sem érintkezett — Izsóval, nagy tehetségét látván, kivételt tesz. Otthonába fogadja, tanítgatja, sőt befejezetlen műveinek folytatását is rábízta (Kölcsey fej). Izsót azonban nem lelkesíti az agg mester által hirdetett klasszicizmus. Sőt a görög művészet végtelen nyugalma, fensége sincs reá kü-

lönösebb hatással. Izsó már a szabadságharc eszméitől felizgatott, nyugtalan romantikus kor gyermeke. Petőfi lángolása az ideálja és alakjait, művészi álmainak megvalósulását romantikus képzeletének megfelelően a nép gyermekei között keresi. így jön létre „Búsuló juhásza”, amely becsületes, jól megoldott munka, de amelyben még csupán formailag él a magyar etnikum, a juhász jól megfigyelt vonásaiban, a viselet pontos részletezésében. Minden művész és minden nemzet művészete akkor érkezik el fejlődésének csúcsára, ha az egyetemes művészet követelményeit összeötvözi az ő sajátos nemzeti, faji tulajdonságait kifejező megoldásban. Mint ahogy a görög szobrászok az egyensúly, a mozgás, a kontrapost külső formai és belső szerkezeti megoldásába beleformálták — az isten- és atléta-szobrok alakjaiban a görög faj örök ideáltípusait, úgy kell minden nemzet művészenek és művészetének törekedni arra, hogy az általános és egyetemes külső megoldásba belefoglaltassék mindaz, amely egy bizonyos nemzet, faj legjellemzőbb, azt örök időkre meghatározó tulajdonsága. Ha valamely művész csupán az egyetemes törvények megoldásáig jut el, alkotása lehet elsőrangú, de nem fejezi ki, nem hangsúlyozza ki azt a különállóságot, amely egy görög szobrot egyszersmindenkorra göröggé, egy olasz, francia, németalföldi képet minden időkre annak a népnek, fajnak alkotásává emel. Viszont, ha valaki az egyetemes és általános törvények sutbadobásával és csupán az etnikai, faji jellegzetességek kizárólagos kidomborításával akar nemzeti, faji művészetet teremteni — az örökérvényű eredmény helyett egy etnikai szemléltető ábra hatását éri el és eredményével nem a művészetet, legfeljebb a népművészetet szolgálja. Sajnos — az egy Izsó kivételével — a magyar művészetben igen gyakori népies témákat feldolgozó művek nem emelkednek túl a népies ábrázolásnak csupán az etnikum érdekességeit szemléltető síkján. Nem emelkednek túl, mivel a megoldásban figyelmen kívül hagyják a belső szerkezetnek, a mozgás, avagy a nyugalom, a contraposto, avagy az általa diktált egyensúly és a mintázott lényével bensőleg épp oly szorosan összefüggő, azokat a törvényeit, amelyek a megmintázottra, ha az pl. egy táncoló magyar paraszt, legalább olyan jellemzőek, mint a szűr részletei avagy a hegyesre kipödrött bajusz. A temperamentum, a méltóság, a szomorúság és vígság, az erőfeszítés, amely minden fajtára jellemzően nyilvánul meg kifejezhető és pedig oly szabályos jegyekkel, hogy az egy bizonyos fajtát szemléltető, etnikai jelek nélkül is azonnal felismerhetővé lesz és a kifejezés tárgyát örökértékű, változhatatlan típusá emeli. Izsó „Búsuló juhásza” még csupán hűséges etnikai ábra. A magyar művészet örök szerencséjére azonban megalkotta a mulató magyar parasztnak a fenti értelemben megfogalmazott típusait is és ezekben a vázlataiban a magyar szobrászatban szinte egyedülállóan sikerült egyesítenie az egyetemeset a fajival, az általánost a nemzetivel. Ezekben az apró vázlatokban Izsó ledob magáról minden bilincset, amely őt kifejező erejének, képzeletének szabad szárnyalásában megakadályozná, ösztönösen, ősi erővel, a zseni megma-

gyarázhatatlan tapintásával ragadja meg a fejlődésnek azt a fonálát, amelyet az egyiptomi-, görög-, gótikus-, reneszánsz kultúra legkiválóbbjai adtak kézről-kézre századokon át. Megragadja az öntudatlanság bájával, az őseréjü barbár erejével és magyarságának minden különös ízével, zamatával. A problémát, az ősi és változtathatatlan mozdulatlanságból kilépő emberi alakot először a görög művészet ragadja meg. Kimozdítja a lábat és ezzel az egyszerű változtatással, amely a test súlyelosztásából eredő végtelen változatokat jelenti, tulajdonképeni megindítója a szobrászat további fejlődésének. A nyugalom, a statika és a kontraposto, a mozgás egyensúlya, ebben rejlik a szobrászat egész fejlődéstörténete. A fejlődés végső, felbomlási stádiuma a bárók, amely a mozgás egyensúlyának teljes felbontásával megállást parancsolt, sőt ellenhatást váltott ki. Ez az ellenhatás az új XVIII. századvégi klasszicizmus, amely a legszigorúbb szabályok alapján igyekezett újból helyrebillenteni az egyensúly terén beállott kilengéseket. Izsó örök érdeme, hogy ennek az egész Európát előzőnlő klasszicizáló tengernek közepette, önkéntelenül, a magyar faji jellegzetességek keresése közben újból felleli a fonalat, a hideg merevség helyébe a mozgást, a test ritmusának ezer lehetőségét állítja. Ezzel a gesztusával évtizedekre előzte meg korát és művészetünket első ízben hozta fel az egyetemes művészet élvonalába.

Azonban — sajnos — Izsó Miklósnak ez az előzmények nélkül kirobbanó csodálatos művészi tette nem hatott termékenyítően a további magyar szobrászat alakulására. Az utána következő kor a műemlékszobrászat nagyfokú fellendülésének ideje, az pedig — már csak természeténél — külső megköttöttségénél fogva is a legkevésbé alkalmas a szabad szárnyalás, az egyéniségek kialakulásának elősegítésére. Az emlékszobor, mint ahogy már a neve is elárulja, valamely nemzeti esemény megörökítését, vagy pedig a nemzet valamely kiemelkedő nagyságának példaképül a tömegek elé való odaállítását szolgálja. A XIX. század, a magyar nemzet újabb történetének hőskora, zsúfolva van nagy eseményekkel, és nem volt még történetünknek olyan időszaka, amely egyszerre, egy-két nemzedékben annyi kiválósággal ajándékozta volna meg a nemzetet. A költők, írók, politikusok, tudósok légiója érdemelte ki a nemzet háláját és mi lehetett volna nagyobb, méltóbb kifejezése ennek, mint szobrok emelése, emléktáblák elhelyezése. De a nemzet hálája egymagában még nem lett volna elegendő az emlékműszobrászat oly nagyfokú fellendítésére, mint aminőt szobrászatunk századvégi történetében megfigyelhetünk. Gazdasági fellendülés nélkül, az anyagiak híján — mint ahogyan éppen a háború után szemlélhettük — a sokszor legjobb akarat, a legkomolyabb hála sem tudja legyőzni a feltornyosuló akadályokat. A kiegyezés utáni időkben azonban a nemzet hálája, lelkesedése szerencsésen összeesik egy nagy, évtizedekig tartó fellendüléssel, amelyet azután a világháború tör derékben. A nagy feladatokat tehát szinte tenyerén hozta a sors — emberek, művészek kellett volna hozzá, akik a hagyományoktól nevelt lassú fejlődés eredményeivel,

most igazán nagyot, kirobbanót alkothattak volna. A hagyomány azonban és a lassú, kiérlelő fejlődés abban az időben még teljesen hiányzott. A Képzőművészeti Főiskola alapjait csupán 1871-ben veti meg br. Eötvös József és ezután is még csak mint m. kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző működött. Eddig, aki komoly kiképzésben óhajtott részesülni Bécsbe, Rómába, Münchenbe vándorolt és az idegen szellem hatása alatt fejlődött művésszé. Ferenczy Mátvás királyt, a klasszicizmus hatása alatt tógában, római hadvezér képében akarta megörökíteni. A többiek az olasz, német, osztrák művészet letörölhetetlen jegyeivel, az onnan hozott benyomások utánzásra készítő jellegtelenségével igyekeztek megbirkózni a reájuk zúduló feladatok áradatával. A szomorú eredmény — egy-két kivételtől eltekintve — előttünk áll a budapesti és az egyéb városainkban felállított szellemben, megoldásban, elhelyezésben egyaránt — elhibázott emlékszobrokban. Szobrászainknak idegenből hozott, tehát nem a magyar szellemből eredő iskolázottsága azonban még a kisebbik baj lett volna, mert hiszen, amint már mondtuk is — nemzeti művészet nem születhet egyik napról a másikra. A nagyobb baj az volt, hogy ha már idegenből merítettek, miért nem nyúltak a régmúlt csodálatos emlékeihez, amelyek — egy Colleoni, Gattamelata lovasszobor, Gyula pápa síremléke önmagukban is, a személyes emlékkultusz elhanyaglása után is, a művészet örökértékű emlékei maradnak. De ők sajnos nem ezekről vették a mintaképeket. Ők leutánozták a külföld nagyvárosainak a legújabb korban létrehívott emlékeit, amelyekben csupán tárgyi vonatkozások voltak fontosak, a tömegromantikára építő külsőségek teljesen eltemették a vergődő művészetet. Egy-két kivételtől eltekintve, mint aminő az Izsó által tervezett és Huszár Adolf-tói befejezett budapesti Petőfi, az ugyancsak Huszár mintázta Deák szobor, a kolozsvári Mátvás és a pozsonyi lerombolt Mária Terézia emlék — Fadrusz alkotásai — Zala György Millenáris emlékműve, Ligeti Miklós Anonymusa, emlékmű szobrászatunk szomorú és az igazi, vérbeli művészettel vajmi kevés kapcsolatot felmutató eredményekre tekinthet vissza. Midőn kénytelenek vagyunk erre a szomorú igazságra reámutatni éppen jelenünkre és kívánatos jobb jövőnkre való tekintettel, nem mulaszthatjuk el annak leszögezését, hogy az emlékmű szobrászatban, az azt tápláló külső jelenségekben gyökeres változásra van szükség. A szobrászművészet és az emlékmű szobrászat egymástól különböző és bármilyen különösen hangzik is, egymást szinte teljesen kizáró valami. Az emlékmű által megörökítésre váró író, politikus vagy hadvezér sokak tiszteletének, szeretetének, rajongásának tárgya. Alakját, cselekedeteit, képzeletének szülőtteit sokan idézik maguk elé, megkísérlik alakjának életrekeltését és amidőn az emlékműre a gyűjtés megindul, amikor a pályázatot kiírják, a művész terveiben mindenki az általa elképzelt részleteket, jeleneteket keresi. És ha nem találja meg, követeli. Túlnyomóan laikusokból jury alakul, és megindul a művész befolyásolása. Egyik ilyen, másik olyan változtatást követel. A katona a felszerelés legapróbb

részleteit is átvizsgálja, s ha valamely jelentéktelen részlet hiányzik — felmintáztatja — nem törődve azzal, hogy a követelt semmisség nem bontja-e meg a szobor művészi egységét. Elborítják a művészt a legkülönbözőbb követelések áradatával és mire az átvétel megtörténik, szomorúan látja az művészi elképzeléseinek halomra dülését. A középkor nagy remekei nem így jöttek létre. Ott egy diktátori hatalom — pápa, avagy császár — vagy akár egy kolostor apátja örködött a művész szándékainak érintetlensége felett. Egy megkötés volt csupán: az egyház tanítása. Azon belül azonban teljes szabadsággal szárnyalhatott az alkotó képzelet. És dómok, székesegyházak szoborerdője született, mindegyik egy-egy emlékmű Krisztusról, Máriáról az Isten anyjáról, az apostolokról és szentekről, azoknak cselekedeteiről. De hát akkor egységes akarat, akár egyházi, akár világi — de a kicsiny emberi akadékoskodásoktól távol tartva, féltve, őrizve vezette előre egyre feljebb a művészetet. Ma újból, a gazdasági viszonyok némi javulása következtében az emlékszobrok, táblák egész sora létesült. Az elszakított területek egy részének boldog visszatérése is újabb feladatokat ígér. A múlt tanulságai alapján a juryzésekben tapasztalható visszasságok alapján, a magyar szobrászat jövőjének érdekében át kellene térnünk más, egy egységes akarat által irányított szellemre. Ha már kellene az emlékművek, ha a kegyelet és a hála ebben a formában keresi megnyilatkozását, szolgálja ez most már tényleg a magyar szobrászat előbbrevitelét. Vigye napfényre az utcák, terek nagy nyilvánossága elé a legjobbknak, szabadon kibontakozni tudó, a művészet jegyében fogant elképzeléseit, örömmel kell itt leszögeznünk, hogy e tekintetben éppen Székesfehérvár városa jár elől a legjobb példával. Újabban keletkezett emlékművei és azok is, amelyek készülöben vannak, — amelyekre különben később még visszatérünk, mintha egy, az emlékmű szobrászatban beköszöníteni készülő új, szebb korszak előhírnökei lennének.

A romanticizmus szobrászatnak termése az emlékművek nagy tömegén kívül szinte szegényesnek mondható. Ismerünk ugyan Dunaiszky Lászlótól, Züllich Rudolftól, Engel Józseftől, Petrovics Dömétől, Marschalkó Jánostól, báró Vay Miklóstól, a külföldre elkerült Klein Miksától, Tilgner Viktortól, Boehm Józseftől, a klasszicizmus száraz, sematizáló formaképzésén túlemelkedő, az osztrák és müncheni korstílusra emlékeztető, részletező, sokszor édeskés portréfejeket, történeti és genrejeleneteket, templomi szobrokat is, de ezek mind — az egy Izsó Miklóst kivéve — messze alatta maradnak még az általános követelményeknek is, és egyidejű festészetünktől elmaradva csupán előzményei a naturalizmus ébredésével lendületbe jövő szobrászatunknak. A romanticizmus, amint már az általános ismertetésben jeleztük is, — gondolatait, kifejezésre kívánczó témáit a történelemből merítette. A művészetet nagy emberek példája lelkesítette, a személyi kultusz hatalmasodik el egész Európában. Ennek a kultusznak és a kor individualisztikus szemléletének eredménye, hogy a művészet teljesen letér a képzeletnek, az alkotó kedvnek,

nagy teret adó szimbolizmus útjáról és a megoldást teljesen a realiztikus, élethű megoldásnak rendeli alá. Ez még önmagában, ha a realiztikus megoldást közvetlenséggel párosították volna — nem is lett volna baj. De ezekhez a részleteiben aprólékosan megoldott főalakokhoz, a reneszánszból és főleg a barokkból kölcsönözték a keretet. Egymással össze nem hangolható elemeket keverték össze és a főalak legtöbbször szinte teljesen elveszve, észre sem véve búsong az őt környező barokkosán gomolygó ember és építészeti tömegek áradatában. Ennek a szobrászatilag szerencsétlen historizáló iránynak legkiválóbb ízlést és mértéket tartó, a monumentalitásig emelkedő képviselője nálunk Fadrusz János. Kolozsvári Mátyás emléke, de főleg a pozsonyi Mária Terézia és a szegedi gr. Tisza Lajos emlék a realiztikus elemeknek és a barokkos alapépítménynek ízléses összehangolásával ennek a műfajnak legkiemelkedőbb alkotásai. Bár működése szinte napjainkig ért el, itt kell megemlékeznünk a historizmus utolsó, nagy képviselőjéről, Zala Györgyről. Fadrusz János mértéktartása nála már teljesen feloldódik és egy új barokk lendületbe megy át, amely főleg külsőségeivel hat. Zala főereje a részletek bámulatosan életteljes megmintázásában rejlik. Kár, hogy ezeknek közvetlensége a körük zsúfolt pompában alig érvényesülhet. Főművein azonban, mint a Millenáris emlékmű, Budai honvédemlék, Andrássy Gyula gróf lovasszobra kiváló tulajdonságai jól érvényesülnek. Itt kell még megemlékeznünk Róna Józsefről, a Savoyai Eugén budavári lovasszobrának alkotójáról és liptóújvárosi Stróbl Alajosról, aki számos finoman realiztikus emlékszoborral (Arany emlék, Mátyás kút) ajándékozta meg Budapestet.

Mondottuk már, hogy a romantika eszmevilágából életre hívott historizmus, emlékszobrainak áradatával teljesen előntötte szobrászatunkat. Minden feladat szinte kizárólag arra a térre szorítkozott, és önálló, l'art pour l'art alkotások ennek következtében alig-alig fordulnak elő. A klasszicizmus és a romantika, mivel állandóan valamely eszmei tartalmat keresett, nem kedvezett az önálló megfigyeléseknek, illetve a természeti megfigyelések, a realizmus első felbukkanásai az emlékmű szobrászat keretein belül élték ki magukat. Ez az állapot, egy-két kivételtől (Stróbl Alajos, Kallós Ede, Horvai János, Teles Ede, Istók János, Demkó József, Ligeti Miklós, Vedres Márk) eltekintve, végig kíséri múlt századvégi szobrászatunkat és az igazi fellendülés, szobrászatunk újjászületése csupán a naturalizmus újjászületésével, a világháborút megelőző évtizedben következik el. A már elmondottakon kívül főoka ennek, hogy az európai művészet XIX. századvégi áramlataiban a plasztikus látásnak nem kedvező, sőt azt sokban zavaró áramlatok vették át a vezetést. Tudvalévő dolog, hogy míg a naturalizmus a természet állandóbb jelenségeinek megragadására, visszaadására törekedett, addig az impreszionizmus a színeképet létrehozó és több egymásra, egymásután következő pillanatnyi jelenségekből egynek a megragadását tűzte ki céljaul: „innen az elnevezése is: impresszió, egy-egy pillanatnyi optikai állapot, az a forma-

és színelrendezettség, amely egy-egy szempillantásnyi idő alatt a látóerők útján öntudatra jut a művészetben”. Ez a természetszemlélet, amely a jelenségek teljes felbontásán alapszik, természetesen nem kedvezett a szobrászat fejlődésének. Rodin, az impresszionista szobrászat megalapítója, átviszi ugyan ezt az elvet a plasztika területére is. Alapelve: hogy „a szobrászat a domborulatok és mélyedések művészete, mely a formákat a fény és árnyék játékában ábrázolja” tényleg fedi is az impresszionizmus elképzeléseit. Am, ha át is vihető ez az elv a plasztika területére, ha a felületjátékkal való számolás fontos kelléke is a térbeli hatás fokozásának, azért a szobrászat lényege, amely az anyagon, annak statikáján, avagy contrapostoján, tehát a nyugalom és a mozgás ellentéteinek egyensúlyán alapszik, nem fejleszhető ezen az alapon és eleve ellentétben áll azzal. Egy-egy genialis művész ezen az utón is alkothat remeket, de ennek az elvnek ad absurdum vitele lehetetlenség és ennek következetes keresztülvitele a plasztika teljes felbomlását eredményezné. Illetve eredményezte is. A zsákutcába jutott naturalizmus, amely egy darabig kísérletezett a rodini elvekkel, végül az antinaturalista szobrászat forradalmát eredményezte.

Mielőtt az antinaturalista és az abból kisarjadó legújabb újnaturalista szobrászatunkat ismertetnők, ki kell térnünk kissé az úgynevezett modern művészet fogalmára, lényegére is, mivel a nélkül sok minden, ami a ma és főleg a közelmúlt művészetében lezajlott, érthetetlen és a művésztől távolabb állók szemében sokszor ellenszenves is. Az európai művészet története két nagy fejlődési korszakból áll. A görög-rómaiból és a kereszténység elterjedése nyomán az ókereszténytől a barokkig terjedő másfélezeréves nagy-, összefüggő korszakból. Mindkettőt mélységes vallásosságból eredő, a hit, a világnézet lendítő erejét teljes mélységében kihasználni tudó energiák táplálták. A reneszánsz világias törekvései, a reformáció és ellenreformáció küzdelmei és főleg a XVIII. századi racionalizmus azonban megtörték ezt a lendületet *é?*. az egységes akarat ereje által irányított eddigi fejlődés apró mozaikokra, a keresztény világnézet nagy síkjáról az emberi lélek elszigetelt törekvéseinek körülhatárolt apró horizontjaira bomlott. A teljes szabadság a természet-tudományok nagyfokú fejlődését eredményezte ugyan, de a művészet elvesztette tápláló erejét és elkövetkezett a rohamos hanyatlás ideje. A hit helyébe a művészet terén is a kutatás lépett. Az erejét vesztettség, az ihletlenség kapkodásában a művészek a múlthoz folyamodtak. A tudomány mindenhatóságában bízva részeire bontották a görög-római, a kora és késő reneszánsz alkotásait, a képek színeit, alapozását kielemezték, a szobrokat matematikai pontossággal leutánozták és az eredmény — a tudomány nem pótolhatta a lelket, a tudományos alapon szerkesztett művek silány utánérzéseknek, másolatoknak hatottak. A XIX. század végig utánozta az elmúlt nagy idők minden egyes korszakát, átismételt mindent és a végén reájött, előlről kell kezdenie mindent. Teljesen érthető, ha a naturalista látáshoz szokott laikus

szemlélő, megdöbbenéssel szemléli a XIX. század végének és a XX. század elejének antinaturalista-akubizmus, futurizmus, expresszionizmus, simultanizmus, stb. néven keletkezett alkotásait. Az egészséges emberi látás magától értetődően tiltakozik a számára teljesen szokatlan, torzító felbontások ellen, főleg pedig tiltakozik azért, mivel nem ismeri, nem is ismerheti az azok hátterében megbúvó, lázasan kereső, elkeseredett türelmetlenséget. Hogy jobban megvilágíthassuk ezt a kérdést, szabadjon kitérnünk a messze múltba — a kereszténység hőskorának vérrel, szenvedésekkel telített idejére. A katakombák művészetének kezdeti ideje arról tanúskodik, hogy ez első időkben szóról-szóra átvették a római művészetnek, főleg a szobrászatnak pogány szellemében fogant formakincsét. A szarkofágokon levő jeleneteket ugyan már az ó- és új testamentumból vették, de az alakok még teljesen a régi római szokásokra, öltözködésre emlékeztetnek. A régi formába öntötték át az új tartalmat és Jézus, az Isten anyja, a próféták és apostolok, római matróna, patriciusok, polgárok külső képében jelentkeznek. Az első időben talán ki is elégitette ez a megoldás a hívők képzeletét. Hiszen legtöbbször a pogány hitből tért át és valószínűleg ragaszkodott is a megszokott formákhoz. Az idő múlásával azonban különös változásokat figyelhetünk meg. A már a kereszténységben születettek idegenül nézhették a pogány templomokra, szertartásokra emlékeztető műveket és arra vágyhattak, hogy hitüknek megfelelőbb, a túlradó érzéseikhez inkább megfelelő kifejezést keressenek. És a katakombák falain életre kél az új művészet. Kezdetlegesen és bizonytalanul. A Jópásztor szobrok klasszikus tisztasága mellett ezek bizony csak dadogásnak hatnak, de torz vonásaikban az új hit ereje, lelke él. És ahogy haladunk előre az időben, egyre inkább feledésbe merül a római klasszikus forma és egyre bővebb, egyre kifejezőbb erejű lesz az új, keresztény művészet nyelve. Ami napjainkban, az egészen közeli múltban lejátszódott, az sokban rokon az ókeresztény művész nyelvújításával. Egy szomorú különbség van csupán a kettő között. Az egykori hívő művésznek, aki az olajmécses pislákoló világánál, a katakombák végtelen csendjében a formák új vízióit kereste, segítő társa volt a hit. Az új, friss erejű kereszténység, amely vezette kezét, amely irányította, eszméikkel telítette gondolatvilágát. A mainak ellenben — van széttördelt, a hitelenségtől, a tagadástól az örök sötétségbe, a semmibe meredő fáradt lelke, vannak kételyei, amelyek üzik, marcangolják és kergetik, mennél nagyobb tehetség, annál inkább hajtják az örült kísérletek útvesztőjébe. Az „el a természettől”, „el a múzeumoktól” jelszava, amely a modern művészet kilengéseit eredményezte, erre a bizonytalanságra, az új stílus megtalálása utáni sóvárgásra vezethető vissza. Ezek a szélsőséges kísérletek viszont a társadalomnak csupán egész keskeny, úgy is mondhatnók intellektuális rétegében találtak megértésre. A nagy tömegeket, amelyek csak a túlzásokat látták, de az azokat előidéző okokat nem értették, teljesen elhidesítette, eltávolította a művészetektől. Így volt minálunk is, pedig a magyar

művészetben úgy a festészetben, mint a szobrászatban is, a túlzásoknak az a szertelensége, amely főleg a párisi iskolát jellemezte, sosem vert gyökeret. A magyar művészet józansága, művészeinek a természettel állandóan élő közvetlen kapcsolatai megóvtak bennünket ettől. Ami túlzás újabb szobrászatunkban mégis előfordul, az csupán szórványos jelenség és csak egyesek kísérleteire redukálódva, nem befolyásolta szobrászatunknak szerves fejlődését.

A XIX. századi retrospekció, amely 10—20 éves periódusokban átlátta két évtizedet, annak minden egyes stílusáramlatát, a fejlődést egyedül biztosítani látszó naturalizmus útján eljut a végső állomást jelentő impresszionizmushoz. Rhodin és követőinek feloldottsága, a szobor felületének fényárnyékban tobzódó játékossága tovább él ugyan, hozzánk is eljutva, egyesek munkásságában ma is észlelhető, ám a fejlődés útját keresők, látván, hogy ezen az úton tovább nem haladhatnak, elfordulnak tőle és kimondják a jelszót: el a természettől. Ez a jelszó a művészek faji és egyéni vérmérséklete szerint különböző értelmezést nyer. Vannak, akik a kubizmus útjára térve mindent, 3,7 emberi testet is, visszavezetik a mértani idomokig és ezekből szerkesztik meg alkotásaikat. Vannak, akik az afrikai, ausztráliai primitív népek totemjeihez fordulnak. A legtöbben azonban az asszír-babyloniai, de főleg az egyiptomi és a görög archaikus kor formakincséhez folyamodnak. A keleti, főleg az egyiptomi művészet jellegzetessége, hogy az ábrázoltak szinte csak szimbólumát adja. Számára csupán a megjelenítés értelme a fontos. A megmunkálásban, a kidolgozásban csupán annyira szorítkozott, amennyi a személy, cselekmény, avagy mozdulat felismeréséhez szükséges. Főleg az értelmileg fontos részleteket emelték ki. Ez a látás pontosan az ellenkezője annak, amely a naturalizmuson alapuló szobrászatot jellemzi. Azt a forma, a mozgás, az élet megnyilvánulásának apró részletei, a felületnek finom fényes árnyékjátékai érdeklik. Mivel a naturalista szobrász ezen az úton teljesen kiélte már magát, megpróbálkozott a keleti művészetnek a részleteket teljesen elhanyagoló, a formában és a mozgásban is, csupán a leglényegesebbet kereső kifejezésével. A modern magyar szobrászat megkötöttségében, a lehetőségek szűkreszabottságában, mivel szinte kizárólagosan csupán az emlékmű szobrászat számára nyílt tér, nehezen bontakozott ki. A faji adottságokon túl, ez is egyik oka annak, hogy alig-alig vett részt az európai szobrászat kilengéseiben. Az új generáció törzse a forradalmi időknél tanuja volt bár, de attól magát távol tartva Stróbl Alajos finom, érzékeny naturalizmusához ragaszkodva, egy eklektikus, a részletező naturalizmust a különböző stílusok kereteibe belekomponáló irányt hozott létre. A Képzőművészeti Főiskola tanári kara ezekből a művészekből került ki és az ő mérsékletük, példájuk nyomán, a legújabb szobrászgeneráció is túlnyomórésztben a nemesen eklektikus iránynak képviselője. Ennek a hagyományokon alakuló, finoman részletező, de stílusos naturalizmusnak legelső képviselője Pásztor János, ő is, mint elődei: Izsó Miklós, Stróbl Alajos a népies genreből indul ki. Ebből a

tárgyilag megkötött műfajból azonban hamarosan kibontakozik és teljes érdeklődésével az emberi test, főleg pedig a női akt problémái felé fordul. A test megmintázásában szinte realiztikus látás jellemzi, főleg a felület megoldásában jut el végtelen finomságokig, puhává, szinte lélekzövé melegíti át azt. A beállításban viszont bizonyos hatásosságra törekszik. Ez az ellentét a látás, a megmintázás teljes őszintesége és a beállítás neobarokkos tudatosága teszik alkotásait (Primavera, Ad astra, Az elűzött, Kleopátra) különösen hatásosakká. II. Rákóczi Ferencnek az Országház-téren, a közelmúltban felállított lovasszobrában ugyanezzel az ellentéttel sikerült Zala, Róna ugyancsak barokkos lendülettel megoldott lovasszobrainak méltó utódját megalkotnia. Józanabb, kevésbé étellel teljes, a neoklasszicizmus sémáihoz kapcsolódó képviselője ennek a körnek Szentgyörgyi István. Mértéktartása, klasszicizáló beállítása főleg arcképszobrain érződik, de nagyobb, alapos kompozícióiban is a naturalista szemlélet mindig összefoglalást nyer egy sémákon alapuló, józan klasszicizmusban. Bár ezt a klasszicizmus vonalasságához való igazodását, néhol kissé erőltetettnek is érezzük, kevés művésznél gyönyörködhetünk az öntudatos alkotásnak és a természetben való öntudatlan gyönyörködésnek oly szerencsés keveredésében, mint épen Szentgyörgyi alkotásaiban. Itt kell még megemlékeznünk Kisfaludi Stróbl Zsigmondról, aki a legrészletezőbb naturalizmust egyesíti szerencsésen a legkülönbözőbb stílusformákkal és Sidló Ferencről, akinek — a Danaidák kútjában — a Budapesten újabban felállított kutak egyik legszebbikét köszönhetjük. A Danaidák kútja a Kammermayer Károly utca térszerű kiszélesedésében áll. Két félaktban ábrázolt, korsót vivő fiatal nőalak díszíti. Mind a test, mind a ruhák drapériájának mintázása vérbeli szobrászra vall. Az architektúra is szerencsés megoldású és teljes egységbe olvad a szobrászati résszel. Elhelyezése is kiváló. Sidló Ferencnek ez az alkotása olyan példa, amely mellett érdemes elidőzni, mivel arra figyelmeztet, hogy mit jelentene Budapest számára, amelyet a természet annyi szépséggel halmozott el, ha több hasonlóan nemes, a környezetébe így belesimuló műemlék díszítené.

Szobrászainknak az a csoportja, amely a külföldi áramlatokhoz igazodva, főleg a francia művészetet követve, kereste a kibontakozás útját, legnagyobbjaiban szintén mentes az értelmetlen túlzásoktól. Ha egyikük-másikuk, mint például Pátzay Pál expresszív korszakában bele is esik bizonyos végletes elvontságba, ez csupán átmeneti jelenség marad és a fejlődés további menetében átadja helyét józanabb, érthetőbb törekvéseknek. A kubizmus, amely a szobrászat legszélsőségesebb megnyilatkozása, csupán egy állandóan Parisban élő művésznél vonzza magához. Csáki József is azonban, csupán kezdeti idejében hódol a kubizmus teljes formamegtagadásának és mai műveiben már egy nemesen stilizáló, érthető formára tért át. A külföldhöz igazodó művészeink közül egyesek, a festőién feloldott Rhodinkövetők Albert Bartholome és főleg Emil Bourdelle és Charles Espiau művészete után igazodnak. A leg-

nagyobb hatást azonban modern szobrászatunkra Arisztid Maillol gyakorolta. Maillol szakít a Rhodin által elindított feloldódó, mozgalmos felfogással. Az ő ideálja is a kelet művészete, de ebbe beleoltja a görög-római szobrászat nemes naturalizmusát. Nyugodt, zárt formákra törekszik. A kontúrokban nagyvonalúságra, a felületben lágyásra, élettelteltettségre törekszik. Ennek az iránynak nálunk legkiválóbb képviselője Medgyessy Ferenc és bizonyos vonatkozásokban, főleg indulásában Pátzay Pál. Medgyessy is a zárt tömeg kedvelője. Nem részletez. A felület játéka kevésbé érdekli, mint nagy francia mintaképét. Ennek következtében egyoldalú is, súlyosabb, darabosabb annál. F. nemből legjellemzőbb alkotása Súroló asszonya. A téma itt tulajdonképpen genreszerű, de a tömegszerűségben, az egésznek plasztikai megragadásában minden mellékkörülmény jelentéktelenné zsugorodik és uralkodóvá csupán a jelenség maradéktalan formai átélése válik. Pátzay Pál legelső alkotásait a német expresszionizmusból kiinduló és a magyar művészetben szinte egyedülálló elvontság jellemzi. E kezdeti időszaka elmúltával azonban, a Maillol-i felfogásra tér át és főleg az ebből az időből származó kiplasztikai, a test és a tömeg, főleg pedig a vonalak konturritmikájára törekszik. Pátzay örökké kutató, a régmúlt stílusait tanulmányozó szelleme azonban nem állapodik meg véglegesen. Egyidőre, főleg portrészobraiban erősen Espiau hatása alá kerül. A modell formáit, vonásait megnesemesíti és arra törekszik, hogy minden egyes arcban az általánosan emberi típus kifejezéséig jusson el. Hosszú olaszországi tartózkodásának hatása alatt újból átalakul és munkáin bizonyos klasszicizáló törekvések észlelhetők. A forma tisztaságára, a teljes külső- és belső egyensúlyra törekszik. E nemből legszebb alkotása, a Szomorúság és a pesti Dunaparton felállított nő alakja, amely a Dunai szél címet viseli. Az a naturalista, a természettől teljesen elforduló szobrászaink közül, a közvetlenül egyiptomi mintákat követő Bokros-Birmann Dezsőt, a reneszánsz formatisztaságára törekvő Beck ö. Fülöp, a román művészet stilizálásából kiinduló Ohmann Béla, a legfiatalabbak közül Boda Gábort és Metky Jánost emelhetjük ki. Bokros-Birmann főleg portrészobraiban (Ady-fej, Kalapos önarckép), a részletek teljes elhagyásával, csupán a lényegesnek, monumentálissá fokozásával kiemelkedő eredményeket mutathat fel. Egyéb szobraiban, főleg alapos kompozícióiban (A bányarém, Férfiakt) egy lázongó, erősen szocialista tendencia érződik. A belső tartalomnak, a hozzá hasonló torzítással való érzékeltetése, a gyűlöletig emelkedő áthoz, amely, hogy érzéseit kifejezhesse, a legrútabb visszaadásától sem riad vissza, szinte egyedülálló jelensége szobrászatunknak és rajta kívül csupán egy művésznél, Vilt Tibornál jelentkezik legújabbban. Mindkettőjükre vonatkozik az, amelyet a modern művészetben már előljáróban elmondottunk. Az új, a meg nem alkudó kifejezési vágy hajtja őket, amely azonban, mivel eszméik nem eléggé tisztultak, sokszor a ma annyira kiéleződött osztálygyűlölet területére csap át — és ellenszenvenné, élvezhetetlenné teszi törekvéseiket.

A legújabb magyar szobrászat alakulását döntően befolyásolta egy szerencsés külső körülmény. A néhai gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által megalapított Római Magyar Művészház évenként több fiatal szobrászunknak teszi lehetővé a huzamosabb olaszországi tartózkodást. Ezek a fiatalok, akik a mai nehéz körülmények között, ennek az ösztöndíjnak áldásai-ban részesülhetnek, legnagyobb részt a Szentgyörgyi, Kisfaludi-Stróbl, Sidló eklektikus naturalista iskolából kerültek ki. Tudásuk alapjait, a mesterségbeli, mintázásbeli jártasságot, valamennyien szinte tökéletesen megszerezték. További fejlődésük attól függött, hogy az iskolai stúdió munkájuk levétközése után, milyen behatások alatt fejlődik tovább művészetük, miből, milyen benyomásokból merítik azt a többletet, amely egyéni stílusuk kialakulásához elengedhetetlenül szükséges. A római tartózkodás, amely múzeumaiban, templomaiban eléjük tárta a másfélezeréves európai fejlődés egész teljességét, lehetővé tette közvetlen bekapcsolódásukat a múlt tényleges, első kézből vett hagyományaiba. A múlt század magyar művészei Ferenczytól kezdve szinte napjainkig, mindent másodkézből, a német, osztrák, francia művészetben átszűrve kaptak. Szobrászatunk sosem tudott megtermékenyülni a múlt közvetlen hatásától és ez volt egyik főakadálya művészetünk színesebb, dúsabb kibontakozásának. A római iskola alig tizenötéves múltjával, ma már korszakot jelentő művészetünk legújabb történetében. Főleg szobrászainkra vonatkozik ez, kiknek fiataljai soha nem remélt bőséggel és a tehetség igazi áradásával fizetik vissza a magyar állam áldozatkészségét.

Székesfehérvár városa legújabb műemlékeiben több fiatal, Rómát járt művésznk elképzelését segítette a megvalósuláshoz. Pátzay Pál, Madarassy Walther, Erdey Dezső, Vilt Tibor bizonyítják ezeken, hogy a magyar szobrászat ma már méltóan felkészülve várja a nemzet áldozatkészségéből számára adódó feladatokat. Az itt felsorolt művészek alkotásaiból Madarassy Walthernek a Romkertben lévő áttört ablakdíszeit és domborműveit mutatjuk be, mint amelyek legtisztább bizonyítékai az új magyar szobrászat nagyrahivatottságának. A régi román székesegyházak pillérdíszeit juttatja eszünkbe ez a fiatal művész; bekapcsolódása a régmúltba, oly őszinte, oly meggyőző és mégis annyira rokon a ma törekvéseivel, hogy szinte úgy érezzük, sikerült neki áthidalnia a századok pusztításait, amelyek megfosztottak bennünket attól, hogy művészeink közvetlenül kézzől-kézre kapva örökölhessék elődeik örökségét. Budapest legújabb műemlékei között is találkozunk ezeknek a fiataloknak kiváló alkotásaival. Antal Károly Julián barátja, a várbeli Halászbástyán és az esztergomi Szent István emlék Grandner Jenő: Klebelsberg emléke, Dósa Farkas András: Magyar fájdalom szobra, a hátráltató és már tárgyalt körülmények ellenére is a szobrászat őszinte eszközeivel a művészet magasabb síkjában oldják meg feladatukat. Kuzmik Livia, Dósa Farkas András, Boldogfai Farkas Sándor, Antal Károly, Szomor László, Ispánki József, Szabados Béla, Csúcs Ferenc, Borberek Kovács Zoltán, aki Kubikusában a

magyar faj egy őserejű típusát mintázta meg, Boda Gábor, Kerényi Jenő, Gy. Fekete Géza, Győri Dezső, Szuchy Ferencz szobrászatunk olyan fellendülését ígéri, amely ma már, ellentétben a múlt eddigi tapasztalataival, festészetünket is felülmúlja.

A modern művészet a keresés, a kísérletezés lázában messze került, eltávolodott a nagyközönségtől. A művészet mai szomorú anyagi helyzete nagyrészt ezzel magyarázható. Az anyagi elhagyatottság viszont súlyosan kihat művészeink lelki állapotára és tovább kergeti őket a kísérletezéseknek, az elkeseredett próbálkozásoknak ködös ösvényein. Ez a legújabb szobrászgeneráció ma már őszintén és tiszta nyelven beszél. Kiforrott alkotásaikat látva, szinte már úgy érezzük, hogy a művészet nyelvújításának kora lezárult és a teljes fellendüléshez a megtalált nyelv őszinte, vidám csordulásához ma már nem hiányzik más, mint a tömegek szeretete, a nagyközönség támogatása, önök mélyen tisztelt Hallgatóim, a nemzet legnagyobb kincsének, a fiataloknak nevelői, gondozói. Tudjuk jól, hogy nevelőmunkájuk a ma világnézeti harcai közepette, a lelki nyugtalanság közepette sokszorosan nehéz. Tudjuk azt is, hogy a hétköznapi gondok mellett a művészet, amely a boldogság, a gondtalanság, a jólét gyümölcse, csak másod-, esetleg utolsó sorban jöhet számításba. De mind e meggondolás ellenére, kérjük önöket, plántálják bele a gondolataikra bízott gyermekek lelkébe a művészetek szeretetét. Kérjük ezt, nemcsak azért, mivel a művészet anyagi fellendítése egy megértőbb, áldozatkészebb eljövendő nemzedékre vár, de kérjük főleg azért, mivel a magyar tehetség erejével biztosíthatjuk leginkább a területi nagyságunkon messze túl emelkedő erővel országunknak, népünknek az európai nemzetek versengésében való fennmaradását. Más hatalmas nemzetek fizikai erejükben bízva, megengedhetik maguknak azt a fényűzést, hogy kultúrájukat, irodalmukat és művészetüket alárendelik az erőszak és a gazdasági kérdések követelményeinek. Minekünk azonban a legnagyobb erőnk kultúránk előrehaladottsága, a magyar tehetség kiapadhatatlan bősége, amely, ha szeretettel ápoljuk azt, nagyhatalommá tehet bennünket a kultúra területén és ennek a nagy hatalomnak védőszárnyai alatt nyugodtabban remélhetjük a fizikailag kicsiny, elesett országunknak további fennmaradását is.

A mai magyar festészet címen több kiváló összefoglalás és könyv k jelent meg. A legkönnyebben hozzáférhető talán olvasóink számára a Magyar Szemle könyvei sorozatában megjelent ilyen munka.

A mai magyar iparművészet

Ifj. Richter Aladár

A magyar iparművészek országos egyesülete ügyv. alelnöke.

Az iparművészet alkotóművészet éppen úgy, mint a képzőművészet. Alapvető különbségeiből válik éppen érthetővé azonban az, hogy mi is és miért iparművészet? Ez a különbség pedig a művészeti alkotás gyakorlati elindulásának pillanatában már világosan megmutatkozik.

A képzőművészet — két nagy főcsoportjában (festészet és szobrászat) *ēi*> annak minden kapcsolódó mellékágazatában — a „szépet a szépért” (l'Art pour l'Art) cselekvő művészeti alkotó tevékenység nagyszerű teljesítménye. Egyetlen célja a szép létrehozása, s ha ezt a célját elérte, úgy már be is teljesedett. Sokan „szabad művészeteknek”, vagy „kötetlen művészeteknek” is nevezik, és nem alaptalanul. Hiszen a vérbeli képzőművész a spontán művészi fantáziának színben-formában testet adó alkotó mestere, aki semmiféle megkötöttséget nem tűr, és nem is tűrhet. Igazi és egyetlen ideális éltetőeleme a legteljesebb szabadság.

Nem ilyen egyszerűen állunk azonban az iparművészet síkján. Az iparművészet — eltekintve attól, hogy szakágazataiban lényegesen tagozottabb mint a képzőművészet — lényegében is élesen különbözik a képzőművészetektől. Célja nem az „öncélú szép”, hanem „*valamit széppé tenni!*” Itt tehát nem a művészi gondolathoz kapcsolódik egyszerűen a kifejezés módja, eszköze és anyaga, hanem ab ovo valaminek a széppé tételére keletkezik a művészi gondolat. Ennek megvalósítására már kötöttek az eszközök és az anyag. Az iparművész keze is „*kötött*” tehát, mert természetszerűen művészeti kultúrájának gyakorlati aktivitása is kötött. Köti az a bizonyos *valami*, amit éppen széppé akar tenni. Köti annak anyaga, formája, sőt leggyakrabban annak gyakorlati szükségessége is. A kiindulási pont — az a bizonyos „valami” — önmagában egyszerű. Ha a művész ezt széppé akarja tenni, úgy *díszíti, dekorálja* művészetével és művészetének mindig az adott esethez külön kiválasztott megfelelő eszközével. Szem előtt tartva ellenben, hogy széppé alkotásának eredménye lényegében soha nem lehet más, mint az, amit széppé akar tenni! Ez pedig ugyancsak figyelemreméltó körülmény, mert nemcsak megvilágítja a képzőművészeti és iparművészeti alkotó tevékenység lényegi különbségét, de alapját képezi az iparművészeti dekorativitás szükségességének és megértésének is.

Mint említettem, az iparművészet díszít — dekorál. Ha valaki most arra gondol, hogy egy szép szoborral vagy festménnyel is díszítünk, amikor

azt egy téren vagy egy szoba falán megfelelően helyezük el, úgy máris nyilvánvaló, hogy azzal a műalkotással *közvetve* díszítettünk. De ez a többnyire utólagos *elhelyezési* aktus a mű megalkotására a képzőművészet mai helyzete szerint többé-kevésbé nem bír befolyással.

Az iparművészeteknél ellenben alapvető és éppen ezért az iparművészetek kifejezési formanyelve is lényeges eltéréseket, vagy helyesebben megkötöttségeket mutat. Díszítő művészet lévén, formanyelve is a díszítés szükségességéhez alkalmazkodva alakul, és így díszítő — *dekoratív lesz*. Ezt a kifejezési formanyelv alakulást vagy alakítást „*stilizálásnak*” nevezzük. Ez a kifejezési formastilizálás az iparművészeteknél azonban szintén megkötött, és soha nem lehet az alkotóművész spontán tetszése szerint. Köti az anyag, amibe vagy amivel éppen dolgozik, vagy dolgoznia kell. Az anyag pedig nagy úr az iparművész felett, s az iparművész csak akkor lehet igazán úrrá az anyag felett, ha annak rejtett, de természetes követelményeit nemcsak technikailag, de formastílusában is képes a szemlélő előtt kibontani a művészi alkotás sikeres eredményével.

Ha mindezeket mármost definitive összegezem, úgy azt mondhatom, hogy az iparművészet olyan alkotóművészeti tevékenység, amely *anyagszerűen dekoratív kifejezési formanyelv útján valamit széppé alkot*.

Éles határvonalakat azonban a képző- és iparművészet között nem lehet minden vonatkozásban ma megvonni. Különösképpen áll ez azoknál az iparművészeti szakágazatoknál, amelyeknek hasonló kifejezési formanyelvágazata a képzőművészetek világában is megvan. Ezek pedig: éppen a festészet és a szobrászat. Ha szakkultúráilag szelektálnunk kellene itt — ami főként szakkiállításokon és a művészeti szakképzés eseteiben aktuális, — úgy az említett iparművészeti definíció segítségével tehetjük ezt. Elismerem azonban, hogy éppen ez utóbbi két művészeti szakágazatnál az ilyen szelekció legtöbbször vitatható . . . Mi, iparművészek azonban művészeti szakkultúránk egészséges, tiszta kifejlesztése és továbbfejlesztése érdekében kénytelenek vagyunk művészeti értelemben bizonyos fokig sovíniszták lenni egy kissé látszólag a képzőművészetekkel szemben. Ebben a belső kultúrküzdelemben azonban mind a mai napig sikerült megtartanunk azt a feltétlen zsinórmértéket, hogy „türelmetlenekké” nem váltunk . . . A művészet élete is küzdelem, mint minden, ami az ember életéhez kapcsolódik. Nehéz ez a küzdelem, de szép. Szép, mert a magyar iparművész küzdelme igazi magyar életküzdelem. Sok nehéz harc és csata, s ha visszatekintek a mi korunk iparművészetének erre az életküzdelmére, úgy büszkén állhatok ki mint annak képviselője, mert sikerre halmozódik, és a mi iparművészetünk ívelése, fejlődésének százszorosán rögzös magyar útja ellenére, nemzetközi viszonylatok mellett is, a magasságba lendül.

Hivatalos szakképzésünk ma az iparművészeteknek hét ágazatát regisztrálja, úgymint: i.) ötvösség, 2.) kerámia, 3.) textilművészet, 4.) iparmű-

vészeti grafika, 5.) festészet, 6.) szobrászat és végül 7.) építő-iparművészet.

A nemzetközi gyakorlati élet azonban máris szélesebb tagozódásra specializálódik, merthízen a fotóművészet, a film, a színházi szcenika, az üveg, a vas művészete (nemeskovácsosság) és jó egynéhány — főleg anyagok szerint speciális — iparművészeti ágazat bontakozik ki éppen napjainkban.

A háború utáni idők általában nem túlságosan dédelgették a mi iparművészetünk fejlődését, mint ahogyan a mi korunk géptechnikai és merkantil világa általában nem hordja tenyerén a művészetek érdekeit. . . Mégis azt látjuk, hogy éppen az iparművészetek — s gyakorlatibb kapcsolatuknál fogva ez érthető is — az idők viszontagságai ellenére is, itt is—ott is megtalálják az életbenmaradás lehetőségeit, sőt nem egyszer a lendülő fejlődés eredményeivel örvendeztetik meg a műkedvelőt és szakmabélit egyaránt.

Mint általában a művészetnek — úgy az iparművészeteknek is veszedelmes ellensége és sajnos sokszor gyilkosa a kontár-dilettantizmus! A mi iparművészetünk is ettől szenved, és sajnos, nem egyszer *senyved* a legtöbbit. A filléres olcsó bazartermék tömeglehetőségei nem egyszer ítélnék hosszabb-rövidebb halálra egy-egy iparművészeti ágazatot, s ha hozzávesszük azt, hogy az iparművészetek a napi élet elkerülhetetlen szerves kapcsolatában a mindenkor divatváltozás jelentős függvényei is, bizony könnyen érthető, hogy sokszor igen súlyosak az iparművészeti kultúra életútjai.

A háború előtti és alatti évek iparművészete bizonyos ornamentális ambíciókat mutatott, amiket éppen az összefogó, s legteljesebb iparművészet — az építészet — a „Balhaus” előretörése folytán ma már teljesen lemorzsolta. Pillanatnyilag az ornamentika az iparművészetekben általában nem korszerű és nem divat, bár éppen a legutóbbi két-három év nemzeti felbuzdulása nálunk páratlanul gazdag népművészetünk őstalaját szántogatja. Ki ne tudná manap, hogy hölgyeink estélyiruháin éppen úgy, mint strandpizsamáin divat lett a sárközi himzés és szalag, de a bujági és sárközi „façon” is...! Ez azonban egyelőre csak egy elszigetelt jelenség, és textilművészetünkben speciálisan a női divat terén hódít. Két-három év alatt egy *Tudós Klára* fogalomná nőtt és iskolát teremtett.

A mi iparművészetünk általában hazai szemüvegen át nézve bizonyos nemzetköziséget mutat. Ez érthető azokból az időkből, amelyekből ez a mai fejlődés kinőtt. De érthető főleg abból, hogy világviszonylatban páratlan népművészetünk nemzeti vadvirág-zamata mellett a természetszerűen kultúrált és *mis* társadalmi légkörökben élő iparművészet — éppen itthon — kétszeresen nemzetközinek tűnik. A külföld szeme azonban élesebbnek bizonyul. Iparművészetünknek speciális és nem egyszer nemzeti karakterisztikumait éppen külföldi megjelenéseinek eredményei regisztrálják. Így volt ez a milánói triennálékon, így volt ez két év előtt Parisban, tavaly Berlinben, s az idén Lengyelországban, és túl a tengeren New-Yorkban.

Nemzeti stílus kifejlődése, minden szakkultúránk fejlődését célzó ambíciónk rugója. De eredményt itt csak igen szívós és hosszabb időt igénylő alapos munka hozhat úgy, hogy ez a nacionális eredmény még a „fásult hazai szemek” előtt is közvetlenné lehessen. Napjainkban a szélesebb társadalom legkülönbözőbb rétegeiben mind erőteljesebbé válik a nemzeti öntudat, s ezzel kétségkívül mind helyesebbé kristályosodik az. Ugyanezen jelenség észlelhető az iparművészet gyakorlati életében még akkor is, ha ez a belső nemzeti öntudatfejlődés — éppen mert a jelen aktivitása — nem kristályosodott ki egyelőre olyan impozáns formában, hogy a műkedvelő nagyközönség előtt a műalkotások zömében is egy sajátosan magyar karaktert reprezentálhasson. Ennek oka pedig egyrészt az az Európaszerte végigsöpört nemzetközi áramlat, amely a háborút követő másfél évtizedet jellemzi, másrészt, hogy iparművészetünk — mint általában alkotóművészeink — hosszú éveken át nélkülözték a komoly és reális feladatokat. Az általánosan nehéz gazdasági viszonyok közepette a művelt középosztály ma már majd teljesen kiesett az aktív műpártolók sorából. A gépesített gyárilap sokszor még az egyházi művészetek terén sem kímélte az alkotó művész-kéz munkájának a lehetőségeit. Az állam egymaga minden erőfeszítése mellett sem lehet elég hozzá, hogy az alkotóművészetek virágzására kellően bőséges talajt biztosíthasson. Néhány éve örvendetesen tapasztaljuk, hogy egyéb közhatóságaink, megyék és városok törvényhatóságai, mind többen csatlakoznak az aktív műpártolás nemes zászlaja alá. Különös öröme van éppen felemlítenem, hogy Szent István ősi városa, Székesfehérvár úttörő volt ebben a kérdésben, s mind a mai napig vezet. A művészet pedig soha nem hálátlan. Íme itt van ez a város országvilág szeme előtt, minden szónál fényesebb bizonyságául annak, hogy mikép hálálja meg a művészet a megértő és áldozatos műpártolást! Ez az örvendetes, szép és eredményes közhatósági támogatás azonban édes-kevs lehetőséget adhat általában az iparművészetek sokezerféle apróságainak fejlődő életére. Sőt! Az iparművészeteknek éppen egyik fő jellemzője, hogy ezekkel a számtalanféle apróságaival beviszi a művészetet a magánélet legkülönbözőbb kapcsolataiba, s nemesítő és lélekfinomító hatása éppen ezért különös hivatást ad neki. Szakmai közületeink lankadatlan erőfeszítéseket folytatnak azért, hogy a társadalom érdeklődését iparművészetünk irányában fenntartsák és fokozzák. Az élet általános érdektelensége és a merkantil kontárkodás kultúrát pusztító garázdálkodása közepette alig-alig érhetnek el komolyabb eredményeket. Nagy segítségére lehetnek e kérdésben iparművészetünk kedvezőbb fejlődésére éppen azok, akiknek a nemzetnevelés hivatásuk — a magyar tanítók és tanárok. Gondoljuk csak meg azt, hogy az ifjúság lelkében jól elültetett kultúracsírából mi minden fejlődik és terebélyesedik egy-egy magyar életen át. Talán megoszthatnók a művészetek fejlődéséért folytatott hazafias kultúrkuzdelmet! Vállalják ők az ifjúságot, mi majd megküzdünk az élet másik felével. Ilyen úton a magyar társadalom is a nemes műpártolás zász-

laja alá sorakoznék, s művészeti értelemben az új magyar élet is olyan képet öltene, mint éppen Szent István városa.

Néhány szót még arról, hogy e nehéz viszonyok mellett minő reális eredményeket mutat iparművészetünk jelene.

Az elmúlt esztendőök nagyszerűen kedveztek *kerámikai művészetünk* fejlődésének. Itt elsősorban a zománcba égetett agyag művészetére gondolok. Oka ennek egészen gyakorlati és reális. A kerámia igen alkalmas díszéül bizonyult a modern lakásművészetnek, s viszonylag igen olcsó! Így minden vonatkozásban és különösebb támogató akciók nélkül is kedvező „élet teret” lelt a maga számára.

Erősen nyomul előre az utóbbi évek folyamán a magyar *textilművészet*. Művészi szőttesek, gobelinek, új magyar csipkék és hímzések ma már muzeális értékeket is képesek termelni.

Általános *építő iparművészetünk*, művészetileg ép úgy, mint iparilag, kiválóan felkészült. Sajnos, feladatok hiányában tengődik. Az olcsó „pinceipar” *szemre termel*, de természetesen valódi értéket nem képes adni. Pedig bútort sem az vásárol jól, aki *csak olcsón vásárol*.. .

Ötvösművészetünk a legsúlyosabb válsággal küszködik. Az arany, a drágakő ma már csak szép álma az ötvösművészetnek. A nem nemesfémek művészi kultusza pedig e pillanatban mégcsak korszerű művészeti programm. Nekem különös és sokat hangoztatott meggyőződésem azonban, hogy a nemeskovácsosság új reneszánsza előtt állunk — és a réz és vas művészi kultúráját rövidesen kitermeli a mi belső magyar életünk is. Székesfehérvárott történt az első lépés ebben az irányban is, s örömmel tapasztalom, hogy hasonló problémák megoldására máris több konkrét lehetőség mutatkozik.

Üvegművészetünk is egy ilyen aktuális programm, s ez érthető, hiszen a vas és az üveg a modern építészetnek két *legmodernebb* anyaga.

Iparművészeti grafikánk főleg a reklámgrafika terén ért el Jelentősebb fejlődést, s úgylátom, hogy ennek a szellemi értékünknek a gyakork; életbe való egészséges felszívódása éppen most kezd virulens lenni. Bélyegm«. észetünk pedig — amint komoly lehetőségekhez jutott — egyenesen nemzet'özi sikerekkel dicsekedhetik, főleg az utóbbi két esztendő alatt.

A *fafaragás* iparművészeti értelemben ma valósággal kiesett. Nem korszerű. Sajnos az iparművészet életében ilyen és hasonló jelenség gyakran észlelhető. A modern bútor egyszerű vonala és a praktikum fő céliránya nem igen ad alkalmat a művészkéz vezette véső munkájának.

Az *iparművészeti festészet* és *szobrászat* egyszerűen összezavarodott. Nehéz ma kihámozni ezt az alkotóművészetek tömegéből még a szakavatottaknak is. Hiszen a legfrissebb képzőművészetünk is alkalmazottságra, s bizonyos dekoratívásra törekszik. Egy Ohman Béla és egy Dióssy Antal azért mégis az iparművészeti szakkultúra büszkeségei. A zártabb és határozott feladatok szakavatott szervezésben sokat segítenének ezen a téren.

Színházművészetünk iparművészeti értelemben élénk bizonyíték előadott általános megállapításaimnak. Ahol reális lehetőség van, ott az iparművészet bámulatos gyorsasággal lendül felfelé. Kitűnő Oláh Gusztáv barátomat nem egyszer hallottam „megkritizálni” azért, hogy nagyszerű szcenikáival *elnyomja* a zene zavartalan hatását. Én magam ugyan soha nem éreztem ezt, de nem egyszer tapasztaltam, hogy a kiválóan magas nivójú szcenika bámulatosan képes fokozni örökértékű operai műveket is.

A *film* is pénzkérdés, sőt talán a legteljesebb értelemben. Iparművészeti-tilleg itt még igen szűk cipőkben járunk. Kilitásaink azonban — remélem — kedvezőek. Az igazi értékes film számtalan iparművészeti képességet és eredményt követel. Gondoljunk csak egy-egy felejthetetlen angol vagy francia filmre — főleg történeti filmekre, de akár a legmodernebb témájúkra is. Csupa elmélyült alapos iparművészet a szcenikájuk. De iparművészet a szónak egészen magas értelmében e filmek fotóművészeti része is.

Általában azt mondhatom, hogy a mai magyar iparművészet tudatosan is keresi életlehetőségeit a magyar életben, amelynek egy szerves alkotóeleme akar lenni. Ez az akarása azonban eredményessé csak akkor lehet, ha a magyar élet is a magyar iparművészet keresésére indul. E két irányú, de egy célt kereső komponens — egészen bizonyos — egy nagyszerű kultúreredményben találkozónék össze.

Nehéz századokat élt át már a magyar. Elvették nem egyszer jószágát és földjét. Volt idő, hogy megnémították magyarul beszélő ajkát is. De kultúráját soha senki el nem vehette. Ez az a nemzeti kincs, amely minden viszontagságot kibír, s amely éppen a nemzet legválságosabb óráiban a nagyvilág előtt mindig hatékony szószólója lett a magyar ügynek.

A mi iparművészetünk pedig éppen a legutóbbi másfél évtized alatt sok ilyen *politikai fegyverténnyel* dicsekedhetik a távol külföldön. Iparművészetünknek egyetlen külföldi megjelenése sem történt meg a nélkül, hogy nemzetközi feltűnést keltő becsületet ne hozott volna a magyar névnek. Kétszere-sen megérdemli tehát, hogy minden magyar erő minden közvetlen és közvetett eszközzel támogatására legyen a mi nyiló-fakadó jobb magyar életünkben.

Mai magyar ének és zene.

(Előadás-vázlat)

Bárdos Lajos
zeneművészeti főiskolai tanár.

ÁTTEKINTÉS.

I. A századvég zenei képe.

Nyugaton mindenütt beteljesedett nemzeti zenekultúrák
— nálunk óriási hiányok, erőtlen
kísérletek.

II. Az új évszázad nagy fordulata.

Nyugaton hanyatlóban a zenei alkotóerő — nálunk: erős
új nemzedék megtalálja a magyarság ősi, sajátos hangját
s új vérkeringést visz az európai
zeneéletbe.

III. A világháború után.

Kialakulóban a nemzeti zenekultúra. Eredmények és to-
vábbi feladatok.

I.

A mai magyar zenéről akarunk beszélni. De, hogy tisztán lássuk értékeit, eredményeit, feladatait, vissza kell pillantanunk az elmúlt évtizedekre.

A századvég.

Mi volt a helyzet zenei téren a múlt század végéig? „A nagy muzsikus-nemzetek már régen dalba foglalták lelkük kincseit. Mindaz amit szerettek, amiért küzdöttek, amiről álmodtak; diadalmas énekekben zeng ajkukon. Ha az olasz énekel, énekében visszatükröződik az olasz ég és tenger ragyogása; ha a német dalol, dalában visszacseng a német erdők-mezők muzsikája. De ismeri is az egész világ az ilyen muzsikát.” (Tóth Aladár.)

És nálunk?

Szomorú a kép. Múlt közönségünk legnagyobb része beéri a cigányzenével, a népszínmű dalaival. Tagadhatatlan: mindkettőben vannak *magyaros* elemek, de nem adnak alapot a *magyar* zeneművészet megszületésére. Hanglejtőviláguk, zenei mondanivalójuk szűkös körben mozog. A szórakozásnak, a társas étkezéseknek hangulati kísérője az effajta nótázás. És csak szűk kört elégít ki: az „úri” társadalom nagyobb részét. Sem a zeneileg magasabbra vágyókhoz, sem a magyar falvak népmillióihoz nem tudott szólni ez a dal.

Volt ugyan egy kis zenei kör, mely megpróbált magasabbrendű zenét kitermelni a népszínművek sujtásos dalaiból. A külföldi operák, szimfóniák

sablonos formáit igyekeztek „magyaros” tartalommal megtölteni. Természetes, hogy e felemás kísérlet erőtlen, terméketlen maradt.

A városok diáksága pedig? Más téren mennyiszor volt fáklavivője a nemzeti öntudatnak! De a zenében? Siralmas eszméletlenséggel dalolta: „*Ballag már a vén diák. . .*” Dallama német népdal, de azt is eltorzítva fújták. Szövege? . . . „*Filiszter leestek maagam is . . .*” Lesújtó életprogram!

//.

Az új magyar zene.

„A 20. század elején a magyarságnak egy „nagy perc”-e következett. . . amikor számba vette képességeit, ráeszmélt a döbbenetes hiányokra, s feszült figyelemmel kezdett hallgatózni a teste-lelke mélyén háborgó évezredes erőkre. Ezek az erők pedig hamarosan jelentkeztek, formát öltöttek, hogy a magyarság legmélyebb valóját s jövődő útját, hirtelen, vulkanikus erupcióban, mintegy villámfényben megmutassák a nemzetnek.

1905: ebben az évben jelentek meg *Ady Endre* „*Új versei*”, ebben az évben indult el népdalgyűjtő útjára *Kodály Zoltán*, s hangzott fel első ízben *Bartók Béla* első zenekari szvitje.

A három géniuszt, ki itt útjára elindult, végzetszerű elhivatottsággal tört utat annak az új gondolatnak, hogy a magyarság legmélyebb lényege még felfedezetlen, hogy a magyar föld lebéklyózott energiái felszabadítójukra várnak s ez energiák nélkül nincs alkotás, nincs nemzet, nincs kultúra”. (Szabolcsi Bence.)

Mi ennek a történelmi fordulatnak az alapja?

Az ősi magyar népdal.

Kodály, Bartók, majd később több más munkatársuk hosszú évek halatlanul fáradságos munkájával összegyűjtenek máig mintegy 14.000 (!) népdalt. Milyen ez a káprázatos dallamkincs?

Nem a városok, úri szalonok, kávéházak piros nadrágos magyarságú dalai ezek, hanem a föld népének évezredes kincsei. Sokkal gazdagabb amannál, sokkal erősebb, változatosabb, művészibb, egyetemesebb.

„Dalok, melyeknek ősi melódiáját-ritmusát talán még Ázsiából hoztuk magunkkal. *) Dalok, melyekkel régi énekmondók, lantosok biztatták, bátorították a nemzetet nagy megpróbáltatások idején. Dalok, melyekkel viharvert kurucok indultak nehéz harcokba, melyekben büszke főurak vagy nyomorult

*) Ez a sejtés azóta — a cseremiszek és más néprokonaink zenéjének feltárása alapján — tudományosan igazolt tényé vált. Akárhány ősi stílusú dunántúli, alföldi vagy székkely népdalunknak pontos mása megtalálható a cseremiszt, stb. népzenei gyűjtésben. E dalok hangrendszere, az ötfokúság, további messzemenő összefüggéseket tár föl (Középázsia, Kína).

jobbágyok öntötték ki lelkük örömét-keservét. Dalok, melyekben a magyar élet a maga eredeti, mély igazságában, tisztán tükröződik . . ." (Tóth Aladár.)

Hosszú időre megfeledkezett a „nemzet” erről a példátlan gazdagságú kincséről. Csak a múlt század derekán kezdenek irodalmi köreink felfigyelni a népköltészetre. De végzetes hiba: csak a dalok *szövegét gyűjtötték*, adták ki, olvasták. Holott a népdalban szöveg és dallam elválaszthatatlan test és lélek. Mihelyt a kettőt különválasztottam: szinte megfosztottam életétől!

Szerencsére: a nép, a székely havasok, a Zobor, a dunántúli lankák, az Alföld népe megőrizte számunkra — és a művelt zenevilág számára — ezt a kimeríthetetlen gazdagságú zenei kincset. S amit hosszú évszázadok viharai-ban is megőrzött: érték. Mert a selejtes önmagától elhull az idők forgásában. *Arany János* hasonlatával: mint a patak vízcseppjei a kavicsot, úgy csiszolták ki a magyar szívek ezeket a melódiákat csodálatosan kerek, kifejező, arányos, klasszikus formákba.

Valóban, e dallamok a legmagasabb művészi tökéletesség példái. „Klaszszikus példái annak, miként lehet lehető legkisebb formában, legszerényebb eszközökkel valamilyen zenei gondolatot a maga frissességében, arányosan, egyszóval a lehető legtökéletesebb módon kifejezni.” (Bartók Béla.)

Zenei értékben, művésziességben tehát ugyanolyan magaslaton állanak ezek a népdalok, mint egy bach-i vagy mozarti remekmű.

(Talán ezért van az, hogy ezeket a világszép népdalokat a városi lakosság jó része ellenszenvvel fogadta, idegennek találta. Hiszen Mozart, Bach muzsikáját sem tanulta megismerni!)

Lássunk egy példát! Hallgassák meg egyik legkedveltebb népdalunkat: *A csitári hegyek alatt régen leesett a hó . . .*, stb. Lásd Madárka c. ifjúsági népdalgyűjtemény 50. énekét, vagy az Énekes Ábécé 106. lapját. (Bemutatjuk a dalt, lehetőleg gyermekkarral, vagy hanglemezről. Soronként újból szemléltetve, megtanítjuk az egész hallgatóságnak. Csak ezután folytatjuk.)

Vizsgáljuk meg, milyen csodálatos törvényszerűségek, művészi arányok rejlenek ebben az édes-bús dallamban.

Az első sor négy felszálló hangja: „*A csitári*”**) mintegy a lélek mélyéről felszakadó bús sóhaj indítja meg a panaszos dallamot. A felsóhajtás után lassan-lassan lehanyatlik a hang: „*A csitári hegyek alatt. . .*” Kisebb erővel, de még egyszer felcsuklik a panasz: „*régen leesett. . .*”, majd önmagába visszahanyatlik a gyönyörűen ívelt vonal, megnyugszik a „d” alaphangon: „*régen leesett a hó . . .*”

Mi történik tovább? „*Azt hallottam, kis angyalom, véled esett el a ló.*” Mít vettünk észre? Az első sor dallama ismétlődik meg az új verssorra. S milyen rendjén van ez! Az első zenei gondolat oly tartalmas volt, hogy első hallásra nem is foghattuk fel minden szépségét: tehát szívesen hallgatjuk meg másodsor is.

**) Ezeket az idézeteket mindig énekelve mutatjuk be!

Ugyanaz harmadszorra viszont már sok volna. Valami újra vágyunk. Mit mond a dallam? „*Kitörted a kezedet*”: az eddigi nagy négyütemes ívek helyett két-két ütemre tagolódnak, tehát lüktetőbb lesz a forma. De hangban is újat hoz: a fájdalom felcsapja a hangot, az eddigi mély alaphangok helyett nyolc hanggal magasabban indul a motívum s új magaslatot ér el (felső „esz”), majd: „*mivel ölelsz engemet?* szinte az egekre kiált fel, itt éri el a csúcspontját (felső „f”), hogy a nagy fájdalomkitörés után szinte aléltan ömöljék össze önmagában (lezuhant ismét a mély „d” alaphangra).

A drámai csúcspont után nem lehet hirtelen abbahagyni (lásd a színpadi remekművek belső törvényeit!), hanem a felkorbácsolt feszültséget le kell csillapítani. Mily egyszerűen, természetesen oldja meg ezt a dallam: „*így hát kedves kis angyalom, nem lehetek a tied.*” Újból felszívárványoz az első sorok finom íve s ezzel kereken, építészeti szimmetriával zárja körül a középrész feltornyosuló kupoláját.

Most, hogy így szemügyre vettük a dallam bonyolult belső vonatkozásait, énekeljük el újból, egyvégben. Érezni fogjuk, mennyire másképp él bennünk *most* ez a dallam, mennyire felfokozódik bennünk a kifejezés ereje, az egésznek, mint változatos részek mégis egybeforrott egységének az értékelése. (Hasonló elemzést, hacsak néhány dalban is, igen szívesen fogadnak a tanulók már 12—13 éves korban. Hallatlan módon növeli bennük a tárgy szeretetét, tágítja esztétikai látókörüket).

Milyen más világ ez, mint a cigánynak és az úri „népdal”-szerzőknek szegényes nótavilága!

Sajnos, a „népdal” szó körül még mindig sokfelé van fogalomzavar. Így nevezték régebben — sa tájékozatlanok még ma is — a cigánynak, a népszínműnek dalait is. Holott ismerjük szerzőiket, városban élnek e dalok s a nép szívéhez nem találják meg az utat. Legföljebb a városi *egy millió* mondhatta magáénak, a *kilenc millió* falusi magyar nem. Lehet ez *népdal*? Legföljebb *népies* dal. Igyekezzünk tisztázni köreinkben ezeket a fogalmakat!

Műzene a népdal nyomán.

Az évezredes magyar népdalban hatalmas energiák feszülnek. Amire a népies dal nem volt elég életerős, elvégezte az ősi népdal elpusztíthatatlan ősanaga: talajából, szinte máról-holnapra csodálatos új tenyészet virult ki.

Amidőn a század elején feltündöklött a magyarság legősibb szellemi kincse, a népdal, e felfedezés után megszületnek a nagy műzenei alkotások is. F.zek „az őshaza keleti tüzeinek fényében s ugyanakkor a legmodernebb nyugati készség fegyverzetében tűnnek fel” s egycsapásra meghódítják az egész művelt zene világot.

Bartók és Kodály művei ezek: zongoramuzsika, kamarazene, szimfonikus művek, színpadi zenék, karének. Nem *népi*, vagy *népies* zene ez többé, mint a múlt századnak a falusi néphez hazafias felbuzdulásban leereszkedő, külső

mázban magyaroskodó próbálkozásai. Hanem a magyar nép lelkének legmélyebb indulatait kifejező, de ugyanakkor — mint minden nagy művészet — teljesen egyéni megnyilatkozás, világszerte elismert és megcsodált, merőben újszerű s ízig-vérig magyar művészet.

Bartók inkább az ősi emberi ösztönöknek, szenvedélyeknek, fergeteges indulatoknak, a végzetnek, démoni vízióknak a kifejezője; Kodály leszűrtebb, megtisztultabb, a lélek szárnyalásának, hősies lírának a költője, a magyar nyelv muzsikájának nagy fölfedezője. Bartók az ázsiai magyarság örökét őrzi, Kodály az európaivá lett magyarság arcát ábrázolja. Bartók a lenyűgözőbb, Kodály a fölemelőbb. — És mégis egyik zenei nagyságukban, magyarságukban, prófétai jelentőségükben.

De nemcsak próféták, apostolok is. Három-négy nemzedék munkáját végzik el magukban. Fiatalon még idegen hatások alatt indulnak el, felfedezik a magyar zenét, feltárják, tudományosan feldolgozzák, közzéteszik, s mind-ezek fölött költői remekműveket is alkotnak. Működésük nyomán új, pezsgő élet fakad a magyar zenevilágban. Tudományos kutatás, tanítás, tanulás, alkotás, nemzeti értékeink megbecsülése s az irántuk kötelező felelősségérzet, mind-mind föllendül s egyre szélesebb körben erősödik.

Hatásuk messze az ország határain túl is szétsugárzik: jellegzetes új mondanivalóik többé-kevésbé hatással vannak úgyszólván minden modern zeneszerzőre.

Népzenetudományi munkásságuk új indításokat, új módszereket, tisztultabb elveket nyújtott a nemzetközi tudományos életnek.

Büszkén vallhatjuk: nagyjaink munkássága napjainkban Magyarországot tette meg Európa vezető zenei országává!

Egyházi zene.

Hasonló folyamat megy végbe az egyházi zene területén is. Újból felfedezzük az egykor (16—17. században) oly viruló templomi énekkincsünket, melyet közben feledésbe süllyesztett a 18. században beözönlő osztrák, tiroli, cseh, morva jövevénydallamok iszapos áradata. Hosszú kutatómunka után 1932-ben megjelenik a „*Szent Vagy Uram!*” egyházi énektár, mely közkinccsé teszi a régi kódexeink lapjain és az elhagyott falvak öregjeinek ajkán rejtve élő régi, nemesveretű, templomhoz valóban méltó népénekanyagot. A gyűjtemény szerkesztője és az egész magyar egyházzenei élet megújulásának vezére *Harmat Artúr*.

Akárcsak a népdal lelkéből a modern magyar műzene, úgy születik meg régi magyar szenténekeink szelleméből az az új egyházi kórus-irodalom, mely ma már szintén Európaszerte elismert értéke és dicsősége a magyar lélek alkotóerejének (nemzetközi kongresszusok magyar diadalai, külföldi zeneműkiadók érdeklődése, idegen énekkarok magyar műsorszámai, stb.).

III.

A világháború után.

Nagy átalakulások mennek végbe a népek életében, világszemléletében. A nagy megrendülés által szétzilált társadalmakban szociális-népi erők törnek előre, s új határozott körvonalakat, célokat adnak a közéletnek. Ezzel az általános megújulással párhuzamos, sőt azzal azonos jelenség, hogy e kor a zenében is felismeri a néphagyomány óriási regeneráló erejét.

Az új nemzedék zenei szerepe és célja: közkinccsé tenni a régebben csak kiváltságos körök részére fenntartott zenei művelődést, tovább gazdagítani, elmélyíteni, kiszélesíteni a nagy eredményeket. *Közösséget teremteni!*

Hogyan?

Az ének segítségével. Hangszertanuláshoz igen kevesen jutnak, gégéje el-
lenben „mindenkinek ingyen van”.

Természetszerűleg áttolódik a hangsúly a vokális zenére.

Egymásután jelennek meg népdalgyűjtemények, melyek az új nagy gyűjtés válogatott darabjait viszik szét az ország iskoláiba, egyesületeibe, énekkaraiba (a Magyar Cserkészszövetség úttörő szerepe).

„Friss levegőt a kórusokra!”

Erős új énekkari irodalom bontakozik ki. Gyermekkarok születnek, melyekben az éneklő gyermek azelőtt soha nem sejtett képességeit mutathatja meg. És ennek az új örömmek, gazdagodásnak részese lesz nemcsak egynéhány előkelő középiskola szerencsésebb ifjúsága, hanem szerte az országban a legkisebb tanyai iskola is — ha csak két szólamra is — műveli ezeket a vérpezsdítő, magyar ritmusú karénekműveket. Vegyeskari, nőikari művek csatlakoznak egyre hosszabb sorban, sőt — még a férfikarok is beljebb kerülnek a „zeneművészet előszobájából” s a liedertafelt művelő *dalárdákból* lassanként értékes magyar zenét ápoló *énekkarok* lesznek. Iskolában, cserkészletben, levették, katonák közt, mindenfelé egyre több lelkes énektanító igyekszik közkinccsé tenni a magyar népzene és az ebből sarjadt új magyar karénekek értékeit.

Megszületik egy új, egyre erősödő és erősítő közösség, az *énekesrend*. Nem titkos szekta; tagja mindenki, aki elveti a selejttest és műveli a valódi, magyar éneket. Ennek az énekesrendnek legszebb hajtása, legfőbb gondja: az

Éneklő Ifjúság.

Iskolaközi zeneünnepet rendeznek a város és környék gyermekkórusai. Műsorukra csak értékes művet tűznek: megválogatott népzene, új szellemű karműveket. Magyar, és — ami szintén az énekesrend munkatervébe tartozik:

nyugati klasszikusokat. Amit a szülő elmulasztott, a gyermek pótolja: ő már ismeri, mert éneklé Mozartot, Bachot, Palestrinát.

Az Éneklő Ifjúság újszerű hangversenyein elsősorban maga a gyermek a közönség. Az énekkarok egymást hallgatják. Tanulnak egymás érenyeiből és hibáiból egyaránt. Ezzel megtanulják egymást megbecsülni. A szomszéd iskolák vetélkedő ifjúsága többé nem üti-veri egymást az uccasarkon, hanem annál lelkesebben jár az énekkari próbákra, hogy a hangverseny lázas örömmel várt ünnepén majd szebb énekével győzze le a másikat. És, ami talán legújyszerűbb, egyben legmegragadóbb ezeken a zeneünnepeken: a műsor főbb pontjain *közös ének* csendül fel hét iskola hétszáz legjobb énekesének ajkán. Népdal harsan a maga tiszta, erős dallamában, „forr a világ” a kánon — jellegzetesen énekesrendi énekmód — kápráztató kavargásában, „ünnep, feltámadás” diadalorgonája zúg a magyarság ünnepi dalában. Mágneses erőterré válik az iskolaudvar: karvezetők, énekes gyermekek, közönség, mindenkit ugyanaz a tüzes áram ragad magával.

A közös ének ereje

nemcsak abban áll, hogy az önmagukban is gyújtó dallamok hanghatása száz énekes ajkán megszázsorozódik. Az új énekesrendi pedagógus nemzedék hatalmas közösség- és nemzetnevelő erőket fedezett föl a közös énekekben.

1. Az egészséget szolgálja. (Gége, tüdő, rekeszizom állandó edzése.)
2. A kedélyt gazdagítja. (Hazafias, vallásos érzés, öröm, bánat, az emberi érzelmek végtelen sora gazdagítja az énekest.)
3. Az ízlést nemesíti. (A *szép* állandó ápolása a legjobb oltóanyag az útszéli ízléstelenségek mérgező hatása ellen.)
4. Fogékonnyá tesz más szépségekre is. (Fokozza az érzéket a nyelv szépségei, de más művészetek iránt is.)
5. Tevékenyvé tesz. (Állandó éneklés állandó, méghozzá többféle tevékenység: lélekző szervek tudatos használata, szövegmondás, hangképzés, ritmusalakítás, kifejezés, stb. „Jó dalos — jó dolgos”.)
6. Finomabbá tesz. (A serdülő kor sok nyersességét, szögletességét lecsiszolja a légies anyaggal való állandó foglalkozás. Tény: az éneklő ifjúság nem „marházza” egymást.)
7. Fegyelméz. (Az énekesnek vérévé válik a hajszálfinom részletig fegyelmezett közös munka, tehát a közös cél érdekében az egyéni óhajok alárendelése az együttesnek.)
8. Felfrissíti a szellemet. (Közbeiktatott énekóra után hatalmasan fokozódik a figyelem ereje. Lásd a német zenepszihológusok kísérleteit.)
9. Kitartásra nevel. (Az énekes megszokja, hogy eredményt csak az énekpróbák kitartó látogatásával ér el. Itt nem használ a szalmaláng!)
10. A szociális érzést növeli. (A méltóságos úr fia a kórusban egyenrangú a zsellér gyermekével — kölcsönösen megbecsülik egymást, mert megérik egymás hiányát a szólamban.)

11. A felelősségérzetet növeli. (Ha hiányzom, az egész énekkar megsínyli.)
 12. Honismeretet is nyújt. (A népdalok élénken az énekes elé vetítik az ország tájait, megvilágítják a nép foglalkozását, élet- és beszédmódját, gazdagítják a szókincset, erősítik a nyelvérzékét.)

Ilyen mélyreható erők működnek közre az énekkari munkában és minden közös énekben egy egészségesebb, öntudatosabb, kitartóbb, fegyelmezettebb új magyar nemzedék — nemzeti közösség kialakítása érdekében.

És ennyi mindentől fosztja meg a gyermeket az, aki elvonja tőle az éneket!

Egész életére fosztja meg, s így a nemzet életét szegényíti, mert ha fogékony fiatal lélekkel nem kapta meg az iskolás ezeket az élményeket, többé úgyszólván alig pótolhatja.

Eredmények.

Láttuk: új virágzásba borult a magyar zene. Napról-napra belép egy iskola, egy énekkar az énekesrendbe. Népzene, kánon, karének, nyugati mesterek: hallatlan módon tágul az iskolásgyermek, a karénekes érdeklődési és műveltségi köre (Palestrina a bakonyi iskolában!)

De az énekkarokon túl is: a nemzet java ráeszmél a nemzeti zenében rejlő rendkívüli értékekre (Sik Sándor: „mindennap meghal az új eszmének egy-egy ellenzője, és mindennap születik valaki, aki már ebben fog fölőni”).

Az iskolai énektanítás képe megváltozik. A gyermekeket fércművek rossz, nehéz szólamaival gyötrő, énektanítókhoz egyáltalán nem konyító régi énekmesterek helyébe lelkes, szakképzett új gárda kerül. Tanításuk öröm a gyermeknek: alig akarja befejezni a karénekkórát. („Énekeljünk még Í ezt a népdalt! azt a kánont!”)

Az énekkarok műsorai egyre öröndetesebb statisztikáját adják az elvetendő és az értékes művek arányának.

Nemcsak a meglevő énekkarok haladnak előre: egyre támadnak új meg új énekkarok, megannyi apró bástyája a magyar közösségi életnek.

Honvédeink részére kötelezően elrendelik az egységes, megtisztított egyházi éneket, legújabbán kitűnő népdalkönyvecskét adnak ki.

Folyóiratok keletkeznek, melyek állandóan tájékoztatják az énekesrend tagjait a mozgalom újabb eredményeiről, tanácsot adnak, bírálják. És ami leginkább kell a karvezetőnek: megválogatott művek partitúráit hozzák, melyekhez máskülönben a vidéken élő énektanító talán sohase juthatna hozzá.

Az érettebb diákság beáll a magyar zene munkatáborába, s a „Ballag már . . .” kaszti szellemét elvetve, a magyar népi élet ismerője, a nemzeti közösségnek öntudatosabb tagja lesz.

Feladataink.

Ennyi eredmény ellenére is: még mindig „sokak, nagyok”.

Kiadásra vár az egyetemes magyar népzenei gyűjtés.

Intézményesebbé kell tenni mindazt a sok kezdeményezést, ami megindította a föllendülést; az énekpedagógusok, karvezetők képzését, már a tanítóképzőkben való sokkal intenzívebb zenei munka révén. Mindennemű közoktatási intézményben rendszeresen helyet kell biztosítani legősibb és legegyszerűsebb nemzeti kultúrkincsünknek, a népzenenek tanítására. Óvodától a főiskoláig! (Lásd az angol példát.)

Az egyházi ének terén hasonlóképp a kántorképzés, az országosan egyöntetű énektanítás vár még végleges megoldásra.

Intézményessé kell tenni városainknak az összes iskolákat, a város egész közönségét összefogó „Éneklő Ifjúság” hangversenyeket, a népi-nemzeti öntudatnak ezeket a lélekemelő ünnepeit.

Ebből a nagy zenei újjászületésből nem volna szabad tovább a *rádió*nak sem kivonnia magát! Rendszeres népdalórák, ismertető előadások, kari és egyéb hangversenyek kellene, hogy közös nevezőre hozzák az egész ország hallgatóságában az eddigi eredményeket. (Iskolarádió!)

Amily mértékben fog mindez megvalósulni, annyival gyorsabban és biztosabban valósul meg majd az énekesrend célja: a nemzeti öntudatában megerősödött, kitartóbb, fegyelmezettebb, nemesebb ízlésű, szociális érzékű, minden magasabbrendű szépség iránt fogékony új közösség, az

Éneklő Magyarország!

III. A mai magyar a többi nemzetek előtt

(Külügyi tájékoztató.)

A mai magyar a többi nemzetek előtt

(Az utolsó húsz év külpolitikai szemléje).

Dr. Hankiss János
egyetemi tanár.

A tanfolyam rendezősége ezzel a kettős címmel bonyolult feladat elé állította az előadót. A főcím mintha a „nemzetarckép”-kutatás felé mutatna, viszont az alcím félreérthetetlenül külpolitikai eszmefuttatást kíván. Ha a megtisztelő felszólítást egy évvel ezelőtt kaptam volna, azt mondhattam volna: „hát hiszen a két feladat voltaképpen csakugyan egy”, — mert a magyar külpolitika tétlenségi vagy korlátozottsági korszakában a legtöbb, amit külpolitikai téren tehattünk, a magyar ember külföldön élő arcképének javíthatása volt. Más szóval: küzdelem a magyar nép létjogának és értékének elismeréseért, — küzdelem, amelyet elsősorban tollal és szóval kell folytatnunk s azt is különösképpen a nem-politikai síkban.

Szinte azt lehetne mondani, hogy ezt a húsz esztendőt az jellemezte leginkább, hogy míg a hivatalos külpolitikának csaknem hallgatnia kellett a revíziós törekvésekről s mindig számolnia a trianoni szerződés jogi tényével, addig a nem-hivatalos vagy „kulturális” külpolitika a maga hasznos kerülőútjain és „versenyen kívüli” stadionjában a magyar külpolitika valódi irányzatát fejezhette ki. Kétségtől ez az utóbbi képviselte a közvélemény politikáját, míg a másik „falazott neki”.¹⁾

Most, hogy a Gondviselés váratlanul megvalósította legszebb álmaink egyrészét s egyúttal nyílt aktivitásba vitte át eddig ezer nehézség között

*) Legalábbis ez volt a látszat. Természetes, hogy a hivatalos külpolitika *nem-nyilvános* akcióiban igen sokszor figyelmen kívül hagyhatta a trianoni békeparancsot és valódi céljaink érdekében dolgozhatott. Ezt nem is vehette neki rossz néven senki. Másfelől a kulturális „diplomácia” (ma is idézőjelek közé kell tenni ezt a szót, mert ilyen hivatalosan nincs és a magyar kultúrattasé intézménye még megalkotásra vár) a legtöbb esetben a magyar külügyminisztérium, ill. külképviseleteink irányítása alatt vagy velük harmóniában dolgozott.

ügyesen és kitartóan hajózó külügyi politikánkat, a két cím — hál' Istennek — már nem egészen azonos. Még mindig fontos célja marad a magyar ember külföldi „arcának” kialakítása, de e mellett közvetlenül cselekedhetik is: a portré mellé odaállhat maga a cselekvő magyar, aki nemcsak beszél magáról, hanem tettekkel is kifejezheti legbensőbb lényegét.

A politika az exigenciák tudománya — csiripelik a verebek. Szerencsére az „exigencia” szó értelme olyan homályos, hogy csaknem mindent bele lehet magyarázni, amit a politikusok akarnak. De annyi bizonyos, hogy a külpolitika fokozott mértékben függ az „exigenciáktól”, a követelő körülményektől, — a külpolitika igen nagy része sakkjáték, amelyben természetesen nemcsak mi húzunk, hanem mások is. A külpolitikának ez a mindennapos része kívül esik ezen a szűk vázlaton. Marad a másik fele, a nemzeti külpolitika csontváza, amelyre úgy rakódik rá a napi politika, mint a mindig változó hús az évszázadokra szánt csontra. Ez a nemzeti külpolitika természetes irányzata, amit a történelemből eléggé biztosan ki lehet számítani, tudományosan meg lehet magyarázni és közvéleménnyé lehet tenni.

Ennek az állandó külpolitikai irányzatnak három fő komponense van. Az egyik a földrajz körébe vág, a másikat a történelem világítja meg, a harmadikat a kultúrtörténet és közelebbről az irodalomtörténet fejtheti fel.

A külpolitikai irányzat nem lehet független attól, hogy milyenek az ország határai, milyen az éghajlata, milyenek a domborzati viszonyok, milyen a lakosság foglalkozási megoszlása, stb. Csak egyetlen példát emelek itt ki: a természetes határok kérdését. Ezeknek nemcsak védelmi jelentőségük van. (Ha csak az volna, akkor a természetes határ politikai értéke végkép összezsugorodnék a magas hegyeket s legszélesebb folyókat sem respektáló repülőgépek korszakában.) Hanem az a meggyőző erő, az a morális parancs is, amit kifejeznek. Az embernek kedve volna odakiáltani a természetes határok ellenfeleinek: „Amit Isten egybeszerkesztett, azt emberi kéz el ne válassza!” S mivel az újkor kezdetén s a népvándorlás végén a természetes határoknak valóban nagy gyakorlati jelentőségük is volt: országhatárokká váltak, amelyeken belül csaknem mindenütt évszázadokra szóló berendezkedés keletkezett, — magától értetődik, hogy a határok közé zárt egységgel egybehangelődött vezetőnemzet államalkotó értéke és fölnye többé sohasem homályosulhatott el. Minden ilyen egységben volt egy nép, amely ehhez az egységhez alkalmazkodni tudott, annak minden részéhez hozzáidomult s ez olyan előny, amit semmiféle fegyverrel nem lehet leküzdeni. A természetes határok közé zárt s azokat — legalább ebben az értelemben — betöltő nép mintha a kiválasztottság csillagát viselné a homlokán s a betolakodott hódítók nem értik, csak érzik, hogy ezt nem vehetik el tőle.

Másfelől a természetes határok nem jelentenek mindig védelmet a vezető népnek. Sokszor épen az otthonos, teljes, egészséges egység vonzza oda a kevésbé kellemes hazából kivándorló népeket. A természetes határok, pláne,

ha egyébként is „tejjel-mézzel folyó Kánaánt” öveznek, amilyen a mi hazánk, nehezen állnak ellen a békés beszivárgásnak, — annál nehezebben, mert a biztos határok elnézővé, türelmessé teszik az otthonos népet a besurranókkal szemben.

Még sokkal érthetőbb példa volna, ha egyszerűen azt mondanánk: a nemzet földrajzi helyzetének politikai része: — az, hogy milyen más nemzetek a szomszédai — mindenkitől ismert döntő hatással esik latba, ha meg kell határozni az ország külpolitikáját. De természetesen itt sem kezdetlegesen egyszerű a függés meghatározása. A szomszéd népekkel viszálykodunk legtöbbit; viszont a velük való békesség, amely a viszálykodás éveit mindig követi, életünk alapfeltétele. Tormay Cécile „A régi ház”-ban s még inkább „A sorsfolyó” című elbeszélésében művészi eszközökkel fejezte ki, mit jelent a Duna folyásának ténye és iránya a magyar-német viszony kialakításában; azt a novellát, amely Szent Istvánról és Gizella királynéről szól, minden kezdő külpolitikusként el kellene olvasnia.

A történelem komponensét a külpolitikuskok hivatalos képzése is annyira alaposan érvényesíti, hogy nyitott kaput döngöztünk, amikor szólunk róla. Sokan tagadják ugyan, hogy a történelem az élet tanítómestere, de nehéz volna kétségbevonni, hogy a történelem a külpolitika tanítómestere. Csak soha nem látott érzékenységű ösztönemberek nélkülözhetnék a diplomáciában a história tapasztalatárára, de ki merné rájuk bízni országok ügyeit?! Politika történelmi tudás és érzék nélkül olyan, mint az emlékezőtehetségét vesztett ember, aki maga sem tudja, melyik pillanatban döbbenti meg vagy riasztja el embertársait, mikor szolgáltatja ki magát ellenségeinek. Múlt nélkül nincs jövő — nem lehet ezt eleget hangoztatni. S ezért is öröm Székesfehérvár polgárságának és mindazoknak, akik vele együtt tudnak örülni, hogy ennek a városnak képviselője, Magyarország kultúrpolitikájának irányítója egyúttal a legkiválóbb magyar történetírók egyike is.

Vannak külpolitikai naturalisták, akik szívesen lemondanának a história fáklyájáról s megelégednének pár óráig égő elektromos fényszórókkal vagy tolvajlámpákkal, amelyeket aztán sutba lehet dobni s új fényforrásokkal lehet helyettesíteni. Ezek körülbelül így gondolkoznak: „Mit nekünk a külpolitika múltja! Elég, ha mindig a pillanatnyi helyzetet vizsgáljuk, pillanatnyi érdekeinket keressük, — a történelmi emlékezés csak megzavarja ezeket az érdekeknek rideg mérlegelésében.” A hűség, az „esprit de suite”, a folytonosság értékének elismerése s más hasonló eszmények az ő szemükben csak érzélgős kedélyek holdsugarai.

A magyar közönséget jellemzi, hogy ebben a kérdésben az „érzelgősek”, helyesebben: a történelmi érzékkel megáldottak mellett áll. Az adott szó szentességét a külpolitikában sem érvényteleníti, a szövetséges cserbenhagyását nehéz helyzetben sem tartja elképzelhetőnek, a külpolitika irányváltozásaitól ösztönösen fél. Ebben nemcsak az igazi magyar ember egyenes jelleme nyil-

vánul meg, hanem a politikus magyar öröklött helyes ösztöne is. — Senkitől sem lehet rossznéven venni, ha régi barátait megbecsüli, ha földrajzi és történelmi tényekre épült útján jár tovább, ha nem tudja elképzelni, hogy a magyar-lengyel közös határ elérése után a magyar politika hátat fordíthatson ősi barátainak vagy hogy kalandos ösvényekre tévedjen többi szövetségeseinek háta mögött. A magyar a diplomáciában is magyar marad. Sőt: a magyar diplomácia nem azzal a formai ténnyel kezdődik, hogy Trianon után Magyarország független diplomáciai képviselőket szervezhet, hanem azzal, hogy a magyar diplomácia alkalmazkodik a nemzet jelleméhez és sajátos gondolkodásmódjához.

S ezzel eljutottunk a harmadik tényezőhöz: a nemzeti jellemhez, amelyet a művelődéstörténet és az irodalomtörténet fedhet föl előttünk.

I.

Másutt mutattuk meg, hogy a nemzet arcképe hogyan alakul ki a külföldi közvéleményben s azt is, hogy téves vonásai nem véletlenszerűek, hanem törvényszerűek, és pedig irodalmi-művészi törvényszerűség határozza meg őket¹). Példákkal jellemeztük ennek az arcképnek fontosabb fejlődési szakaszait. Megmutattuk, hogyan köti le előbb a magyar katona az aggódozó Európa figyelmét, majd a preromantika s a romantika korában hogyan kap pusztai háttérrel, hogyan változik át a huszár csikóssá és betyárrá, hogyan virágozza körül a kép szélét a cigányzene és a cigányélet. És hogyan fejlődik ki a „természetes”, mert természet ölen élő, szabad emberből a büszke, patriarchális, lovagias, parasztnépében is „úri” magyar fogalma, annyira, hogy külföldön élő mágánásaink propagandaízű pazarlását is ennek a magyarnak írják javára vagy inkább rovására²). Mindez nagyjában ma is élő vonás — nem annyira a magyar valóságban, mint inkább a külföldi közvéleményben³). Elég itt csak a külföldi „producerek” által készített magyar vonatkozású filmeket megnézni, hogy tisztában legyünk vele: itt ma is a pusztai magyar, a cigányozó és cigányos magyar, a rokonszenves, de kissé kezdetleges ember képe izgatja a fantáziát.

Az ilyen képek hatalma oly erős, hogy évtizedeken át szembezáll a tapasztalattal. A külföldi, ha Magyarországra jön, vagy magyar környezetbe

*) Revue de Synthèse Historique és Minerve-Könyvtár (*Les caractères nationaux et leur représentation*, ill. *Nemzetkép és irodalomkutatás*). Később, gyakorlati alkalmazásban: *Lumière de Hongrie* (Budapest, Vájna, 1935).

²) így is mondhatnók: „*aztán* rovására”. Mert eleinte ez a vonás is rokonszenves elbírást kapott, mint az angol különcök furcsaságai.

³) L. a „Debreceni Szemle” 12 év óta folyó *Hungarica*-rovátát, amelyet mindennap lehetne anyaggal szaporítani, annyira állandó regény- és verstéma a magyar élet néhány erős színe.

kerül, csak azt veszi észre, ami ezzel a képpel nincs ellentétben, s kivételnek vagy elmellőzendő részletnek tart mindent, ami a képpel ellenkezik. így „állapítja meg” Keyserling gróf, hogy a hagyomány és rend öre, a rokonszenves magyarság a szellemi kutatás terén nem alkothat jelentékenyt⁴⁾ — csak azért, mert képébe nem illik bele a tudós magyar vonása; — a táblabíró kerek, életlőt duzzadó arcán furcsán festene a feketekeretes szemüveg.

De akármilyen erős a kép, az arckifejezés mindig kissé rejtelmes marad. Minden nemzetarckép Mona Lisa-szerű: ki tudja, mi van mögötte? A háború után az addig oly rokonszenves magyar portré vonásai megromlanak, keserű vagy nevetséges ráncok húzzák alá őket. Mint mikor rég nem látott ismerősünk, aki messziről épen olyan volt, mint régen, közelünkbe ér, s kibontakozik a régi keretből, a régi alapvonások szövevényéből sok apró új árnyalat, amitől megdőbbenünk.

Ma már nyugodtan elmondhatjuk, hogy bukásunkat nem annyira hibáink okozták — bár azokat sem tarthatjuk egész ártatlanoknak —, hanem az, hogy nem ismertettük meg magunkat a külföldön és hogy arcképünk Dorian Gray-szerű, tragikus romlását nem akadályoztuk meg idejében. Ennek a mulasztásnak egyik okát mindenki ismeri: az, hogy Bécs, ez a törékeny, de szívós spanyolfal elfödött bennünket. A másik ok pedig egyszerűen az, hogy — magunk sem ismertük magunkat.

Ne tegyük ezért magunknak annyi szemrehányást, mint azok, akik mindig türelmetlenek — másokkal szemben. A magyar nemzet 67-ben súlyos álomból ébredt s alig volt ideje, hogy újra szembenézzon az igazán nem várt veszéllyel. De viszont állapítsuk meg harag nélkül s mélységes szomorúsággal, hogy a fajunkkal és nemzetünk géniuszával, a történelemmel és századunkkal szemben kötelességünket elkésve ismertük fel s ezért az a nemzetkép, amelyet az idegenek kolportáltak rólunk, nem váltott ki belőlünk mást, mint néhány dühös kifakadást — itthon és magyar nyelven, esetleg egy közbős vállvonítást, vagy pláne tetszelgő mosolyt, hiszen hibáink is erények szép színébe öltöztek. Oly nagy feladat volt újra megvetni lábunkat a saját portánkon, hogy nem lehattünk el a múlt segítsége nélkül s a múlt elfeledtette velünk a jelent és áttatott a jövő felől. Nem láttuk meg külföldi képünk korszerűtlenségét s rejtelmes mosolyában nem láttuk meg a ránk leselkedő veszélyt: azt, hogy a mosolygós magyar úrból lassan-lassan tréfás orfeumi alak lesz.

Idézzük itt a régi nemzetkép néhány vonását s vizsgáljuk meg, milyen átalakuláson mentek át.

Az „úri” magyarból a cseh propaganda uralkodnivágyó magyart csinált s imperializmussal vádolta Európának azt a népét, amely leghamarabb letett az extenzív politikáról s vonult vissza Isten alkotta határai közé. A cigányzene, a csárdás, a díszmagyar, amit valamikor annyi szeretettel emlegettek

⁴⁾ L. *Lumière de Hongrie*, 136. 1.

a francia és német utazók, most a magyar úrhatnáság és dologtalanság jelképes bizonyítékai lettek. Még a szabadság olthatatlan vágya is elárult bennünket, s épen egy francia tábornagy mondta rólunk vállat vonva: „Persze, az örök *rebellisek!*” A cseh toll, mint Mefisztó kezéből orozott ecset, átrajzolta arcképünk minden vonását..

Mindezt pedig azért kellett elmondanom, hogy lássuk: mennyire nem törődünk a magunk jóhírével, s azzal, hogy arcunk éles, tiszta, nemes körvonalakkal vésődjék bele a nemzetek emlékezetébe. És mert a külföldi kép fővonásait saját használatra is elfogadtuk¹⁾, nehezen akadályozhattuk meg, hogy magunk is ki ne ábránduljunk magunkból, amikor arcképünket *odakinn* átmázolták, önostorozó népünk írói bizony túlságosan hamar törtek pálcát az ú. n. „táblabíróvilág” fölött, amelynek valódi értékét a történelmen kívül Jókai mutatta meg; nagyon könnyen lépre mentek a hagyománybontó „demokráciának”, amikor rohamra indult a múlt ellen és hajlandók voltak fölöslegesnek, sőt károsnak tartani azt a „rebellis”-szellemet, amelyet a magyarság ellenségei is csaknem ugyanebből a szemszögből néztek volt. Kétségtelen jóhízemőségük csak fokozta hatásukat, s még jobban elcsüggesztette a könnyen áthangolható magyar közvéleményt.

Mondjunk le a példák egész soráról, s állapítsuk meg: a magyar ember jellegzetes arcképet az utolsó húsz évben nagyon erősen befolyásolta a politika.

II.

Milyen volt ez a politika?

Ha a formás struktúra kedvéért egy kissé távolabb hátrálunk s a részleteket elmosó távolságból szemléljük az eseményeket, akkor azt mondhatjuk, hogy Európa külpolitikáját a mi szempontunkból a nyugati hatalmak két bekerítési kísérlete jellemzi, közben a bekerítő szándék lassú fellazulásával. Az egyik bekerítés az 1919—20-as években a győzők békediktátumaival teljesedett be, s az áldozatok között legtöbbit épen hazánk szenvedett. A másik bekerítés Prága megszállásával kezdődött s sikerét vagy eredményeit még nem ismerjük. Ennek Magyarországra való hatását azért sem lehet kiszámítani, mert bár a magyar kormány félreértést kizáró módon hangoztatta barátságát a tengelyhatalmak iránt, nyugaton mégis az a felfogás, hogy Magyarországot nem kell feltétlenül az ellenséges táborba sorozni, s ha nem is lehet arra számítani, hogy a bekerítők oldalára áll, viszont nincs kizárva, hogy egy elkövetkezendő háborúban meg tudja övni semlegességét. Míg 1919-ben Magyarországot Németország hűséges csatlósának tekintették, amelynek győngítése érdekük, 1939-ben a vélemények jobban megoszlanak és ez a magyar politikának nagyobb lehetőségeket nyújt. . . Hazánk beskatulyázását egyik vagy má-

¹⁾ Még Jókai magyar-arcképében, a leghatásosabb portréban, amit magyar író magyar olvasóinak festhetett, is vannak idegenből kölcsönzött vonások. Erről másutt.

sik csoportba bonyolítja egyfelől Lengyelország iránt érzett barátsága, másfelől jogos és nem titkolt igénye Erdélyre vagy annak legalább magyarlakta területeire és sok más kérdés, aminek nyilvános tárgyalása lehetetlen. Ha Lengyelországnak sikerült volna a német-lengyel feszültség beállta előtt megegyezést létrehozni a magyar és a román kormány között, az európai válság valószínűleg más, lényegesen könnyebb formában jelentkezne ma hazánk számára. De a lengyel külügyminiszter jóakarató kísérleteit Románia nem merte elfogadni s a teljes negáció útjára lépett, ami felelősségét a világválság fokozásában rendkívül súlyossá teszi.

Az 1919-es és 1939-es helyzet másik lényeges különbsége a ránk nehezedő nyomás megszűnése és a magyar külpolitika szívós szabadságharcának egyre fokozódó sikere, végül teljes diadala. 1920-ban barátok nélkül, közelebbi ellenségeinknek kiszolgáltatva álltunk az akkor hatalmas Nemzetek Szövetsége pártos vagy kényelmes ítélőszéke előtt — pellengéren az egész világ közvéleménye előtt. Mi voltunk a végre pórul járt elnyomók, a mágnások és főbírák népe, amelynek karmai közül végre „kiszabadultak” a szent demokrácia jóvoltából a sanyargatott népek. Így látszott ez távolról, — nagyon távolról, mert a nemzetek között sohasem volt olyan nagy a szakadék, mint a gyors közlekedés századában.

Tragédiánk mértéktelensége, ellenségeink kegyetlen mohósága volt a szerencsénk. Akik közelebb jöttek hozzánk, csaknem kivétel nélkül meglátták ezt és mert a békeparancsokban több volt az emberi gyöngeség és rövidlátás, mint a valódi gonoszság, mélyen megrendülve ismerték be, hogy igazságtalanságot cselekedtek. Ez talán önmagában nem lett volna elég a külföldi közvélemény megváltoztatására, hiszen a belátás nem jelenti még a nyilvános elismerést, csak a második külpolitikai vonal: a nemhivatalos vélemény lassú megváltozását, — amiről még szó lesz.

De azt is belátták, hogy a maguk érdeke ellen cselekedtek, amikor a monarchiát feloszlatták s nem hallgattak a Maurice Paléologue-hoz hasonló bölcs politikusokra, akik voltaképen a régi, 1860-as közvélemény és politika folytatói voltak. A kis szövetségesek követelőző zsvájába ezek a komoly hangok menthetetlenül belevesztek s a főhatalmak annyira bele voltak fáradva a világháborúba, hogy Középeurópa kérdését úgyszólván „alberletbe adták” az ott legközvetlenebbül érdekelteknek. A szülők lerázták magukról a zsi-bongó gyermekhadat, hogy nyughassanak tőlük, s nem látták előre, milyen pusztítást végeznek majd a magukra hagyott kis kegyetlenek. Vigasztalásnak sovány, de a jövő magyar külpolitikája szempontjából mégsem jelentéktelen, hogy ma nyugaton mindenki belátja, hogy Paléologue-nak igaza volt.

Ez a belátás nagyon meggyöngítette a kisantant helyzetét. Mert ha egy ponton ily súlyosan félrevezették nagy szövetségeseiket, valószínű volt, hogy egyébként sem jó rájuk hagyatkozni. S ebből a két eredőből (az igazságtalanság égbekiáltó mértéktelensége és a saját érdek szempontja) a nem-hivatalos

magyar külpolitika, kulturális külpolitika s általában a „magyar ügy” számára egyre kedvezőbb légkör alakult ki. Abban, hogy az antant Csehországot sorsára hagyta, kétségkívül az is szerepet játszott, hogy 1938 őszén még nem volt katonailag felkészülve. De óriási hiba volna észre nem venni, hogy az elrejt 19 esztendő alatt olyan légkör fejlődött ki, amelyben már nem látszott olyan szégyenletesnek a cseh szövetséges cserbenhagyása, hiszen annyi szó esett túlkapasokról, Magyarország s a monarchia felosztásának hibáiról. . Az, ami Csehország gyökereit kikezdte, sok tekintetben saját, egyébként kitűnő és nagyon tevékeny propagandájának visszalendülése volt: a hazugságot az elkapatott cseh külpolitika olyan buzgalommal hangoztatta, hogy szinte magától értetődően el kellett jönnie annak a pillanatnak, amikor a Középeurópa iránt csak másodsorban érdeklő nyugatiak is megunhatták: „De hát miért beszélnek a csehek annyit az ő igazukról, hogyha az annyira nyilvánvaló? Talán valami hiba van a kréta körül?”

Hogy Magyarország igazát ma sem ismerte föl a külföld úgy, ahogy mi szeretnők, annak legfőbb oka már nem a béke fenntartásának, az „általános biztonságnak” annyit hangoztatott elve, hanem az ú. n. „népi” elv, amely voltaképen csak a német viszonyoknak felel meg előnyösen, Németországból kelt útjára a XVIII. század végén s a XIX. század elején s a mai német kormányzat adott neki új lendületet néhány évvel ezelőtt. Ezt az elvet alkalmazta a magyar Szent-Korona területére 1920-ban Wilson, aki Amerikában a valódi nemzetiségi problémát nem ismerte s akivel könnyű volt elhitetni, hogy „akié a nyelv, azé az ország”. A néprajzi térkép és a nyelvi (elsősorban anyanyelvi) statisztika ezekben az években meg nem érdemelt diadalokat ült s mérhetetlen károkat okozott szerte a világon. Ezzel szemben a történelmi elv, amely föltétlenül nekünk kedvezett, annyira nem jött számításba, hogy Millebrand 1920-ban azt válaszolhatta a magyar bizottság irataira, hogy „az igazságtalanságot nem teszi igazsággá az, hogy ezer évig tartott”. Milyen egyszerűnek látszó tétel s mennyire hamis, mert történetietlen. Ezer év óriási idő egy államszervezet életében, — olyan szervező tényező, amihez nem ér fel sem az anyanyelvek hullámvázása, sem semmi más tény. Ezer év élettani megszokását, összenövesztő, hasonító erejét nem lehet sem ellensúlyozni, sem pótolni. S nincs rá remény, hogy a friss hódítók néhány év vagy akár néhány száz év alatt át tudják szervezni az ezer éve összetartozó test egyes tagjait.

Mi magyarok jól tudjuk, hogy a legtöbb nemzetiség hogyan szivárgott be országunkba, s hogy életük állami rendjét, gazdasági és kulturális fejlődését nekünk köszönik. Mi tudjuk, hogy az iskolában húsz éve tanított külön történelmük gyorsforralón készült — igazi történelmük a mi történelmünk, amelyben a legtöbbször szívvel-lélekkel s velünk párhuzamosan vettek részt. De a nyugati közvéleménynek mindez nagyon bonyolult volt. Vették a nemzetiségi térképet és meghúzták a vérző határokat.

Azazhogy álljunk meg egy kissé: a nyelvi elvet rögtön elejtették és meg-

csúfolták, amikor pl. a határokat úgy „igazították ki”, hogy a *sztratégiai* szempontból fontos vasútvonalak, ha magyar nyelvterületen futottak is, román vagy cseh oldalra essenek! S így az új helyzet elvi megalapozását másodsor is aláásták ők maguk . . .

Másutt fejtettem ki, hogy a nemzetiségi elv, úgy, ahogy az a XIX. század első évtizedeiben Európa-szerte kifejlődött, elsősorban irodalmi törekvés, a nemzeti kisebbség¹⁾ anyanyelvén folyó irodalom harca az elismertetésért. A népi elv, ami voltaképpen ugyanaz, megint csak a nyelvre (pl. a világon elszórtan élő németek összetartozására) épít, hiszen a nyelvileg összetartozó egyének származását, faji összetételét, stb. lehetetlen pontosan megállapítani. Amikor a német nép vezére a cseh-morva protektorátus kimondásakor a népi elv helyett már a *történelmi* szempontot hangoztatta s ezzel a szigorúan vett népi elv hegemoniáját megdöntötte, új fejezet nyílt a magyar külpolitika könyvében is: történelmi igényeket most már nem csak mi emlegettünk fel! A világnak át kell rendeznie gondolkodását a vegyesnyelvű országok helyes belső struktúráját illetően, s ebben a történelmi elv el kell, hogy foglalja megérdemelt szerepét.

A népi elv feladását vagy korlátozását Európa ma még nem méltányolja eléggé. A német politika ellenségei a vezér kijelentésében nem látnak mást, mint az erősebb jogának új fogalmazását, aminek elvi értéke nincs. Ők még ma is az anyanyelvi megoszlás szerint osztanák föl a világot, mert saját tapasztalataik — politikai tapasztalataik erről a kérdéstről vagy nincsenek (Franciaország), vagy kedvezőbben adódnak (Anglia Írországot kibocsáthatja szuverenitása alól, de úgy, hogy az azért lazább kötelékekkel mégis csak hozzá tartozik — s nem irigy, ellenséges szomszédállamhoz). De azért bizonyos, hogy a történelmi igény hangoztatása önmagában is „történelmi” jelentőségű tény, talán egy új és jobb világ vajúadásának kezdete.

Az eljövendő új világban, amelyet — reméljük — talán mégsem háborús szakadék fog élesen elválasztani a mai világtól, a történelmi elv mellett a népi vagy nyelvi elv, a gazdasági és kulturális érdekek is érvényesülhetnek. Kevesebb lesz benne a misztikum, minden politika lidércfényeket termő, veszélyes ingoványa, több a józanság és a kölcsönös érdekek tisztelete. A magyar külpolitika az elmúlt húsz esztendőben ezért a jobb világért harcolt — elsősorban a magyar élettér síkjain. Amikor egy igazságtalanság jóvátételéért küzdött, akkor a jogrend és a jobb rend elvét emelte magasra, s segített elterjeszteni Európában azt a politikai világszemléletet, hogy az igazság fölött nem diadalmaskodhatik senki. Békés és előkelő magatartásával, a nemzetek együttműködésében való hasznos részvételével becsületet szerzett az országnak; állhatatos ragaszkodásával elvi álláspontjához hozzászoktatta az eleinte gúnyosan mosolygókat, fegyvereik mögül fitymálókat a revízió gondolatához. A ha-

*) Helyesebben: kisebb nemzetiség.

tárokon túli magyarok védelmével ráirányította a figyelmet a lehetetlen helyzetre s az állandóan ismétlődő igazságtalanságra.

Voltak ennek a külpolitikának nagyon nehéz napjai, de mindig voltak tehetséges és áldozatos irányítói is. A magyar külpolitika gyermekevei olyan súlyosak voltak, mint Copperfield Dávidé vagy Toldi Miklósé. Megaláztatások, nélkülözések között nőtt fel s mégis megizmosodott. Ma önállóvá vált s hisszük, méltóvá nehéz helyzetéhez, amelyben egy ország sorsát tartja szerető és óvatos tenyerén.

III.

S most már talán nem is kérdezzük, hogyan kell összekapcsolni a feladott tétel két címét. A magyar arca a külföld szemében elhomályosult, majd ismét kivilágosodott, — a szerint, amint a magyar külpolitika nehéz vagy könnyebb helyzetben intézte a nemzet sorsát. S amikor nem lehetett meg ez a párhuzamosság, a magyar arckép kitisztulásán a magyar kultúra munkásai fáradoztak. Itthon úgy, hogy kutatás alá vették a magyar nép jellemét és hogy művészi tollal, ecsettel és vésővel közelítették meg ennek a népi jellemnek ezer változatát. Kifelé úgy, hogy megkeresték a modell számára legelőnyösebb s leghatásosabb világítást és hogy az arcképnek olyan sugárzást adtak, amit a magyar faj és az emberiség szeretete fűtött ragyogóvá.

De nemcsak a külpolitika adott lökést a magyar jellemkép fejlődésének, hanem megfordítva is: a magyar jellemkép tisztulása és élesedése ihlette az egyre határozottabban nemzeti jellegű magyar külpolitikát.

Jó politika mögött öntudatos nemzet kell, hogy álljon. A magyar külpolitikának olyannak kell lennie, mint a történelmében és irodalmában meghatározott magyar jellemnek. Egyenesnek, hűségeseknek, szívósoknak, minden irányban vendégszeretőnek és nagyvonalúnak, de csendes bölcseségére és mindig színes józanságára épűgy szükség van, mint szabadságvágyára és eleven képzelőerejére. Ez a külpolitika meg fogja találni az egyedül helyes utat akkor is, ha az olyan szűk, mint a Szentírás szoros útja, mely az üdvösségre vezet.

Sokat beszéltek a magyar külpolitika rugalmasságáról és nagyvonalúságáról. Mátyás királyt, az erdélyi fejedelmeket emlegették. Székesfehérvár múltjának legfényesebb lapjain Szent István is európai politikát csinált már, az egész akkori „világot” átfogó tekintettel s azóta is minden igazi magyar politikus sokoldalú, sohasem oktalanul merev politikára áhítozott. Ez a magyar nemzet földrajzi helyzetéből, eklektikus hajlamából, alkotó fantáziájából is következik. Nem tapadni sehova sem csak azért, mert ott megszoktuk, de nem is kalandozni el kapkodó szeszélyből régi, megbízható utakról: ez az egészséges külpolitika hagyománya. Bizonyos értelemben minden jóindulatú,

érett nemzet barátai vagyunk, de bizonyos határon túl csak és örökre *magyarbarátok*.

S mi a szerepünk nekünk, tanítva tanuló magyaroknak?

Először is: hit abban, hogy a Gondviselés rendelte, felelős vezetőink épügy érzik a magyar jellegű külpolitika szükségét, mint mindenikünk. Másodszor: az a meggyőződés, hogy a jó külpolitikának alapja a művelt és önmagát ismerő nemzet. Népünk szellemi kincseit helyesen kell kamatoztatnunk, akkor hamarosan be fogjuk látni, hogy a magyar külpolitika sikere attól is függ, hogy milyen nemzet lelki aranyfedezete áll mögötte. S e téren a magyar pedagógusé a döntő szerep. A nemzetet és az emberiséget csak nevelői vihetik közelebb céljaihoz. Harmadszor: az a tudományos munka, amellyel további érveket állíthatunk friss munícióként a kulturális diplomácia szolgálatába. S végül: a magyar ember kötelességérzetének, felelősségtudatának végsőkig fokozása. Mindenki egy kicsiny világ, egy mikrokozmosz, amelyben a nagyobb magyar világ, a nemzet erényei és hibái megvannak.¹⁾ Ha minden magyar teljesíti kötelességét, s felelőssége egész erejével vesz részt a nemzet belső továbbépítésében s a maga lelki arca sugárzóbbá szépítésében, akkor a magyar külpolitika is fölveszi ezt az arcot és nyugodt bizalommal dogozhatik a jövőn. A többi pedig Isten kezében van, akit hívó eleink a magyarok Istenének neveztek.

*) Hogy mindenikünk mindig *versenyben* áll, s hogy minden téren meg kell állnunk a helyünket, már másutt hangoztattam. L. *A kultúr diplomácia alapvetése*, Bp., Külügyi Társaság.

Magyar múlt, magyar jövő.

(Záróbeszéd.)

Dr. Hóman Bálint

m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A székesfehérvári tankerület tudós főigazgatója művelődéspolitikánk elvi célkitűzéseiből és gyakorlati követelményeiből kiindulva és az új igazgatási szervezet egyik tankerülete élén több éven át szerzett tapasztalatait mérlegelve, a múlt év nyarán kiállításon mutatta be tankerülete oktatásügyét, ezidén pedig tíznapos tanfolyamot rendezett a kerület nemzetnevelői számára.

A kiállításon bemutatásra került a tankerületi igazgatás szervezete, a felügyelet és ellenőrzés működése, a különböző fajta iskolák oktató módszere és munkásságuknak eredményei, az ifjúság szociális helyzete és tanulmányi előhaladása. A most befejezéshez jutott tanfolyamon kiváló tudósok és gyakorlati szakférfiak ismertették — élükön Magyarország tudós miniszterelnökével — a magyar föld, a magyar fajta, a magyar állam, a magyar társadalom, a magyar gazdasági élet és a magyar művelődés főkérdéseit és mai állapotát.

A tavalyi kiállítás és az idei előadássorozat egyaránt beillik abba az elgondolásba, melynek alapján folyik nemzetnevelésünk újjászervezése s melynek egyik legfontosabb törekvése a tanerőképzés és továbbképzés tökéletesítése.

A székesfehérvári tanügyi kiállítás adott először összefüggő és egységes képet az új tanügyigazgatási szervezet s a korábban egymástól elszigetelten élő, de most már a tankerületben közös irányítás alá került és szervesen egybefoglalt iskolafajták működéséről. A különböző fokon általános műveltséget adó és szakirányban működő iskolák munkájának ismertetésével, a közös problémák feltárásával közelebb hozta egymáshoz a tanítói rendnek különböző iskolákban működő tagjait s valamennyiükben megerősítette, sőt — ahol erre netalán szükség volt — felébresztette a tanítói és nevelői hivatástudatot.

Ez az előadássorozat viszont a gyakorlati élettől a múltban bizony távol álló és elszigetelt életet élő iskolákban a régi rendszer formalizmusához

szokott tanítókat és tanárokat hozta közelebb a gyakorlati magyar élethez az államélet és a társadalom, a gazdasági és kulturális élet szakszerű ismeretével, mai állapotuknak és nagy problémáiknak taglalásával.

Mind a kiállítás, mind pedig az előadássorozat jelentős eredményt produkált a nemzetnevelők továbbképzése terén és példát szolgáltatott az egész ország minden tanítómestere számára megrendezendő hasonló tanfolyamokhoz. A kezdeményezésért és a kivitelért egyaránt köszönet illeti Balassa Brúnó főigazgató urat és nem mulaszthatom el, hogy itt a tankerület egész tanítószemélyzete előtt kifejezést adjak elismerésemnek és köszönetemnek, örömmel vállaltam ezt a záróelőadást is, melynek célja a magyar múlt és magyar jövő összefüggéseinek, a történelem és a mai magyar élet kapcsolatainak megvilágítása. Ezt a célt azonban nem történeti előadás tartásával kívánom elérni. Nemzetnevelőkhöz szólok a nemzetnevelés általános célkitűzéseiről és feladatairól, magukról a nemzetnevelőkről és röviden arról, hogy milyen szerepe van a történeti oktatásnak, a történelemnek mint nevelőtényezőnek az iskola életében.

A nemzetnevelés és különösképen az iskolai nemzetnevelés újjászervezését, a most folyamatban levő reformmunkálatokat közoktatási szervezetünk és rendszerünk fogyatékoságai tették szükségessé. Ilyen volt a tanulmányi rend avultsága és formalizmusa, ami egyfelől a tantervi anyag terjedelmében és tömörségében, másfelől a nevelőszempont elhanyagolásában nyilvánult meg és következménye a tanuló ifjúság túlterhelése s az iskolának az élettől való elszakadása lett.

Ilyen fogyatékoság a különféle iskolatípusok egymástól elszigetelt, öncélú élete; igazgatásuk és tanulmányi felügyeletük differenciáltsága, az egységes irányítás hiánya. Ennek tulajdonítható, hogy iskoláink egyrésze — különösen az általános irányú középiskolák — az életnevelés helyett könyvműveltséget osztottak, másrésztük — a polgári iskolák és középfokú szakiskolák — maguk is a középiskola szerepében tetszelegve, ezt a példát követték, s végül a szoros értelemben vett szakiskolák megelégedtek az egyoldalú szakismeretek közlésével.

A harmadik alapvető hiba tanerőképzésünk fogyatékosága és a továbbképzésnek szinte teljes hiánya volt, holott a magyar iskola és a magyar nemzetnevelés s velük a nemzet jövője is azon múlik, rendelkezünk-e jól képzett és benső hivatást érző nemzetnevelőkkel. A legsikerültebb törvények és rendeletek, utasítások és tantervek, rendszerváltoztatások és szervezések sem segíthetnek megfelelő emberek nélkül. A magyar iskolaügy főproblémája a jó tanárok és tanítók kérdése. Ennek a kérdésnek helyes megoldásától függ iskoláink életképessége és tekintélye.

Nem szeretném ha félreértenének, mikor a tanerőképzés hibáiról beszélek. Nincs szándékomban elitélő bírálatot gyakorolni az elődeinket, jómagunkat, fiainkat oktató tanári rendről általánosságban. A múltban is voltak,

ma is vannak jó tanárok és tanítók, kiváló nevelők és hivatásuk magaslatán álló tanítómesterek. Ezeknek mindannyian hálával tartozunk, tanításukat és emléküket tisztelettel őrizzük. Meg kell azonban állapítanom, hogy a tanárok és tanítók létszámának gyarapodásával ezeknek a kitűnő pedagógusoknak a száma aránylagosan nagyon megfogyatkozott. A tanítói rend tagjainak mindegyikét nem tudta áthatni hivatásunk magasztosságának és erkölcsi felelősségünknek biztos tudata. Egyetemeken, főiskolákon, de középiskolákban is hányszor találkoztunk nagytudományú tanárokkal, akik a maguk tudós gögijének elefántcsont tornyában elzárkózva megelégedtek az ismeretek hatalmas tömegének közlésével a nélkül, hogy tanítványaik értelmének fejlesztésére és jellemének nevelésére bárminő gondot is fordítottak volna. A középiskolában és népiskolában hányszor találkoztunk tanárokkal és tanítókkal, akik rossz tisztviselőhöz hasonlóan végezték robotként munkájukat a katedrán s akiknek oktatómunkája kimerült a lélektelen magoltatásban, nevelőtevékenységük a nevelésükre vágó ifjak kifigurázásában és szidalmazásában, avagy épen a nádpálca minél sűrűbb alkalmazásában. Ennek a tanítótípusnak pusztulnia kell a magyar iskolából, mert az iskola csak úgy felelhet meg hivatásának, csak *úgy* érhet el komoly sikereket és gyümölcsöző eredményeket, ha a benne tanító tanérok hivatásukra gondosan előkészültek és annak fontosságát teljesen átérzik.

A XIX. század tanáreszménye a tudós és a kiváló szaktanár volt, aki minél több szakismeretet közölhet tanítványaival. Ez a tanártípus felelt meg a kor specializáló irányának és materiális szellemének. A mi korunk a tudományon avagy a szaktudáson túl mást is követel attól, aki a jó tanár címért igényt tart: sokoldalú általános műveltséget, szilárd erkölcsi világnézetet, alapos gyakorlati életismeretet, mert ezek nélkül legfeljebb oktató hivatásának felelhet meg, de értelemfejlesztő és erkölcsnevelő hivatásának nem.

A vérbeli tudós minden mellétekintet nélkül törekszik a jelenségek és események, az állapotok és változások, az elvek és rendszerek megismerésére és tisztázására, mert célja az abszolút tudományos igazság felkutatása, önmagáért, *l'art pour l'art* műveli a tudományt. De a tiszta tudomány eredményeit értékesíteni kell a gyakorlati élet számára, s ezt a feladatot az u. n. alkalmazott tudományok művelői és a gyakorlati szakemberek oldják meg. A természettudomány elméleti eredményeit az orvos, a mérnök, a gazda hasznosítja. A szellemi vagy történeti tudományok eredményeit a szociológus, a politikus és legszélesebb hatókörben a pedagógus gyümölcsözteti az emberiség javára.

Kétségkívül eszményi állapot, ha a tanár egyszersmind kiváló tudós vagy szakember; az egyetemen nem is lehet másképp, de a középiskolában, szakiskolában, népiskolában elég ha ismeri a tudomány alapvető eredményeit és el tud igazodni az általa oktatott tárgykörben. Elsőrendű hivatása a tudomány eredményeinek alkalmazása, az ismeretek közlése és az ifjúság nevelése. Teleki Pállal együtt sokszor és sokhelyt hangsúlyoztuk, hogy egyetemi tanárokként

is tanítóknak érezzük, tartjuk, valljuk magunkat és büszkék vagyunk arra, hogy a néptanítókkal és a középfokú iskolák tanáraival együtt a nemzetnevelők egységes rendjébe tartozunk. Valljuk és hirdetjük ezt, mert hosszú évek tapasztalatai megtanítottak arra és meggyőződésé érlelték bennünk azt, hogy az egyetemi tanszékről előadó tudós munkásságának minden tudományos eredménynél értékesebb gyümölcse és nagyobb sikere, ha a maga tudományát és a maga erkölcsi világszemléletét minél több ifjúnak át tudja adni, ha mennél több tanítványt nevel, aki az ő eredményeire építve továbbviszi a tudományt és továbbneveli a nemzet ifjúságát. Tanítóknak és nemzetnevelőknek valljuk magunkat, mert a tudomány művelése és terjesztése, a szakismeretek közlése mellett mindig tudatosan törekedtünk a gondjainkra bízott ifjak értelmének fejlesztésére, műveltségének gyarapítására, erkölcsének és jellemének nevelésére, s mert miniszterként ezt követeljük minden tanártól és tanítótól.

Ahhoz, hogy e követelménynek meg is felelhessenek — ismétlem — sokoldalú általános műveltséggel, szilárd erkölcsi világnézettel, alapos gyakorlati életismerettel kell rendelkezniük és természetesen tökéletes pedagógiai képzettséggel, meggyőződéses nemzetnevelői hivatástudattal.

Ezeket tartva szem előtt hívtam életre a liceum új iskolatípusában a nevelés — iskolai, családi, társadalmi nevelés — hivatására előkészítő új iskolatípust, emeltem főiskolai színvonalra a tanítóképzést a líceummal kapcsolatos kétéves tanítóképző akadémia megszervezésével s ugyané szellemben készítem elő a főiskolai reform keretében a középiskolai tanárképzés újjászervezését.

A tanító- és tanárképzés új rendje remélhetőleg megoldja a tanerőképzés tökéletesítésének problémáját a jövőt illetően. Nehezebb feladat a régi rendszerben nevelkedett tanárok és tanítók átképzése, de mégis megoldható azoknak a jeles pedagógusoknak segítségével, akik már a múltban is előharcosai voltak, most pedig tudatos munkásai a korszerű nemzetnevelésnek. A vezető szerep e tekintetben a tankerületi főigazgatókat és az ő közvetlen munkatársaikat, a tanfelügyelőket, a középiskolai tanulmányi felügyelőket és a népiskolai körzeti felügyelőket illeti.

Az ő feladatuk a nemzetnevelők munkásságának irányítása, ellenőrzése s ennek során oktató- és nevelőmunkájuknak tökéletesítése. De ugyanezt a célt szolgálják a tanerők részére kiadott tantervek és utasítások s a számukra rendezett tanfolyamok is, aminő ez a most befejezett előadássorozat is volt. Bízom abban, hogy a magyar tanítók és tanárok minden elismerésre és megbecsülésre méltó testülete céltudatos önképzéssel is elő fogja segíteni a nemzetnevelés tökéletesítésére irányuló törekvéseink diadalát. Bízom abban is, hogy minden kicsinyes szempont félretéve, egymás munkáját megbecsülve és értéke szerint méltatva, maguk fogják a nemzetnevelés elvi egységének megteremtéséhez szükséges együttműködést életrehívni a különféle fokon és irány-

ban működő iskolák tanítói és tanárai között. Meg fogják érteni, hogy a különféle iskolák együttműködése elengedhetetlen előfeltétele a céltudatos és egységes szempontú nemzetnevelő munkának.

Mi ennek a munkának az eszmei célja? Mi a tartalma és iránya? Ezt korunk általános nemzetpolitikai célkitűzései és irányzata határozzák meg, mert a nemzetnevelési rendszer mindig a kor eszmevilágának függvénye és általános kultúrájának kifejezője. A mi korunk a XIX. század túlságosan individualizáló és specializáló irányával, materiális szellemével és osztálypolitikájával szemben a szociális gondolatban s a szellemi és erkölcsi erők egybefogásában, a spirituális szellemen és a társadalom minden rétegét és osztályát egybefoglaló nemzetpolitikában látja a maga irányító normáit. A nemzeti élet szintézisének, az erkölcsi alapon nyugvó egységes nemzeti közszellemnek megteremtésére, a nemzeti munkaközösség megszervezésére törekszik. A nemzetnevelésben — elismerve a szakműveltség szempontjait — az egységes nemzeti közműveltség szempontjainak kidomborítására, az ismeretközlés mellett az értelem- és erkölcsnevelés szempontjainak érvényesítésére törekszik; civilizáció helyett igazi kultúrát igyekszik adni, tudást és erkölcsöt, mert ezek a kultúrának egyenrangú alkotóelemei.

A nemzetnevelő munkából a modern állam részt kíván adni a hadseregnek, a közigazgatásnak, az irodalomnak, a színháznak, a sajtónak és magának a társadalomnak is. Irányító befolyásával mindezeket az egészséges nemzetnevelés szolgálatába kívánja állítani. A nemzetnevelés főszereve mégis az iskola, hol az ifjúságot nevelik a társadalom hasznos tagjává és az állam becsületes polgárává.

Az iskola műveltségosztó intézmény. Célja a nemzeti művelődés színvonalának emelése az ifjú nemzedékek képzése, műveltségüknek gyarapítása által. Tanulóinak különböző fokozatú és színvonalon, általános, vagy szakszerű irányban kultúrát ad, melynek birtokában azok biztosan eligazodhatnak az életben, kötelességtudó, munkás, hasznos tagjai lehetnek a nemzeti társadalomnak, művelt és erkölcsös polgárai az államnak. Ennek az iskolai műveltségnek azonban, kultúra lévén, kettős — értelmi és érzelmi — tartalma van. Ehhez képest az iskola nemzetnevelő tevékenysége is két irányban halad. Egyfelől ismereteket közöl és az értelmet fejleszti, másfelől erkölcsiséget és világszemléletet formál, röviden: oktat és nevel.

Önmagában e két tevékenység egyike sem vezet teljes eredményhez, nem teremt és nem gyarapít kultúrát. Az ismeretek közlésével és az értelem fejlesztésével, a szó szoros értelmében vett tanítással magas színvonalra emelhetjük a civilizációt. Erkölcsneveléssel hitet adhatunk és világnézetet formálhatunk, azt meggyőződéssé szilárdíthatjuk. De igazi kultúrát, komoly és megalapozott műveltséget csak az oktatás és nevelés szempontjainak együttes és kiegyensúlyozott alkalmazásával adhatunk és fejleszthetünk.

Az oktatás és nevelés egyensúlya s a nemzetnevelés alapvető szempont-

jainak minden iskolafajtában érvényesülő elvi egysége előfeltétele annak, hogy az iskolák erős, meggyőződéses, jellemes, erkölcsös, munkás, kötelességtudó, hivatásuknak élő és szociális érzéstől áthatott ifjakat küldhessenek a nemzeti élet különböző munkaterületeire. Az ismeretközlés és értelemfejlesztés mellett az iskola kötelessége a keresztény erkölcsiség és a nemzeti eszme, az egyéni jellem és a szociális érzés alappillérein álló világszemlélet kiformalása is. Oktatással és neveléssel kell a nemzet ifjúságát felvértéznie az életküzdelmekre, kiképeznie a maga hivatásának betöltésére, előkészítenie nagy nemzeti feladatok megoldásában leendő részvételre. Az iskolának az életre kell nevelnie, de nem szakismeretek s az u. n. gyakorlati ügyességek mértéktelen oktatása, hanem a nemzeti élet alapjainak, mai állapotának, alapvető problémáinak megismertetése s az életben való eligazodást megkönnyítő általános műveltség — tudás és erkölcs — adása által. Ebben a gondolatmenetben határozva meg az iskola célkitűzését, szükségképen kerül a tanulmányok központjába a nemzetismeret. A múlt század humanisztikus és reális középiskolájával szemben a mai középiskolánk, a gimnázium, nemzeti középiskola, melynek tantervében a hangsúly a nemzetismereti tárgyak oktatásán van. A magyar nyelv- és irodalom, a történelem, a föld- és néprajz, az államtani és gazdasági ismeretek mellett ebbe a körbe tartozik a társadalomalkotó és összetartó erőtényezőül ismert keresztény vallás tanítása s a nemzeti művelődéskialakításában oly nagy szerephez jutott latin nyelv és klasszikus műveltség ismertetése is. De a természettudományi tárgyak oktatásában is kifejezésre jut ez az irányzat a magyar föld természeti jelenségeinek, alkatának és kincseinek fokozottabb ismertetésében. A nemzetismereti oktatás vezérlő szempontja érvényesül a tanulók szellemi színvonalához mért szűkebb keretben a polgári iskolában és a népiskolában, sőt a szakoktatási szempontok sérelme nélkül a hivatásnevelő gyakorlati középiskolákban és szakiskolákban is.

A nemzetismereti oktatás s ennél fogva a világszemléleti nevelés központjában az összes középfokú iskolákban, de már a népiskola és a polgári iskola felsőbb osztályaiban is a történetoktatás áll s ez a szerepe határozza meg azt is, miképen kell a történelmet tanítanunk.

A történelmet egy régi mondás az élet mesterének nevezi. Ennek a megállapításnak helyességét újabban kétségbe vonták, de igaztalanul, mert nemzetünk és más nemzetek múltjának ismerete igen sok tanulságot rejt magában, melyeket az életben értékesíthetünk.

Ezek a tanulságok azonban formalisztikus oktatással, az események és történések száraz felsorolásával és mérlegelésével nem aknázhatók ki. Az évszámok, nevek, csaták, országgyűlési határozatok, törvények, rendeletek hosszú sorának lélektelen betanultatása legfeljebb arra jó, hogy az ifjúból minden történeti érzéket kiöljön és örökre megutáltassa vele nemzete és az emberiség múltját. Mint Arany János írta az effajta tanításról:

*„történelemből, ha kicskét tanult is,
meg elfelejté a vizsgálatig,
mert a fonál, ha oly hosszúra nyúlt is,
nem az volt, ami szellemnek mondatik,
de a föld minden évszáma s királya,
meg a tanító körmönfont irálya.”*

Egy tanárnak sem szabad megfélemlenie arról, hogy az évszámok, nevek és más egyebek csak az összefüggések és a fejlődési folyamat megvilágítására szolgáló emlékeztető támpontok. Nem szabad feledniük azt sem, hogy az efféle lélekelen formalizmus éppen a történetoktatásban bosszulja meg legjobban magát.

A történettanítás célja a társadalom műveltségének kiegészítése a nemzet és az emberiség múltjának ismeretével, kiegészítése az iskolai tanulmányok során felvázolt világgépnek, ami nélkül nincs eligazodás korunk bonyolult életformái és súlyos problémái közepe. Célja továbbá a keresztény elkölciségen és a nemzeti gondolon épülő erkölcsi világszemlélet megvilágítása és alátámasztása.

A történelemből ismerjük meg fajtánk eredetét és összetételét, más nemzetekhez hasonlóan sok vérkeveredésen keresztülment magyar népünk kialakulását, örökölt erényeit és hibáit, természetes képességeit és készségeit. A történelem tanít meg arra, hogy ezen a földön, melyről Teleki Pál oly szépen beszélt bevezető előadásában, mi volt és mi ma is a magyar nemzet hivatása hazai és világviszonylatban, s ennek ismeretében igazi nemzeti önértékre és hivatástudatra. A történelem folyamatának, epochális eseményeinek, történeti nagyjaink működésének ismerete ad módot mai világhelyzetünk és belső állapotaink helyes megértésére és nemzetpolitikai problémáink megoldási módzatainak biztos felismerésére. A történelemből ismerjük meg azokat a sajátos magyar intézményeket, melyek mindig a kor eszmevilágához és szükségleteihez igazodva alappillérei a nemzeti államnak és társadalomnak. A történelem világítja meg, miképpen kell az ősi hagyományok tiszteletét és a korszerű haladás eszméjét, a múlt örökségét és a jövő követelményeit összeegyeztetnünk, miképpen kell a sajátosan magyar eszmények és intézmények sérelme nélkül nyugatról beáramló eszméket és intézményeket — ha azok üdvöseknek ismertettek fel — magunkévá és magyarrá tennünk. A történelem vezet sok nagy magyar példaadó munkásságának és áldozatos életének jellemzésével az eszmények tiszteletéhez és a nemzeti közösség érdekében álló cselekvésekhez.

A nemzeti történet keretében az eseménytörténet oktatása csupán az Összefüggések és folyamatok magyarázatául használandó fel, a világtörténet egyfelől a nemzeti történet megvilágítására, külső összefüggéseinek magyarázatára, másfelől a magyar művelődést is felölelő európai keresztény kultúra ismertetésére szolgál az iskolában. Nem adatokkal és számokkal kell

megtöltenünk az ifjúság fejét, hanem történeti műveltségét kell kialakítanunk, a történet szellemét kell lelkébe öntenünk. Ezen az úton, evvel a módszerrel lesz gyümölcsöző az iskolai történetoktatás. Az ily szellemben és módszerrel tanított történelem az értelemfejlesztés és világszemléletformálás legfontosabb eszköze.

Múlt és jelen, jelen és jövő egymással szervesen összefüggő, szétválaszthatatlan folyamatok. Egyik a másikon épül. E fejlődési folyamat folytonosságának legnagyobb tanulsága az, hogy a múlt hagyományainak erőszakos félretétele nem a korszerű haladás ügyét, hanem a rombolás eszméjét szolgálja; a korszerű reformok hátráltatása viszont nem a hagyományos rend fennmaradásához, hanem emésztő tespedéshez vagy pusztító forradalmakhoz vezet. A magyar nép legnagyobb fiai, a nemzet hivatott vezérei mindig össze tudták egyeztetni a hagyományok tiszteletét a haladás eszméjével s ezért tudtak nagyot és maradandót alkotni, ezen az úton biztosították egy ezredéven át a legválságosabb időkben is a nemzet fennmaradását.

Ezt kell minden magyar ifjúnak megtanulnia az iskolában a történelemből, mert e nélkül a jövő küzdelmeiben minden jószándékuk mellett is képtelenek lennének helytállni.

Az előadás-sorozat krónikája.

Az előadások sikerének biztosítását célozták a megszervezés, megrendezés irányító szempontjai és az az elismerésre méltó lelkesedés, mely egyrészt a meghirdetést fogadta, másrészt a nagy tömeg zökkenésmentes hullámozását biztosította.

Amidőn a tankerületi királyi főigazgató Úr június hóban megbízott a rendezéssel, nem tagadom, első pillanatban szorongó érzés fogott el. őszintén szólva csak az első percben, midőn végigfutottam gondolatban tennivalóimon; de elmúlt aggodalmam, amikor tankerületünk tanító-tanárságának lelkesedésére, az általam jól és biztosan ismert kötelességtudására s nevelői felelősség-érzetére gondoltam. Őszinte örömmel tölt el, hogy az előadássorozat megrendezése tényleg példaadóan jól sikerült, és ezért a jó Istennek adhatok hálát elsősorban. Megköszönöm *dr. Balassa Brúnó* tankerületi kir. főigazgató Úr és *dr. Fedora Sándor* tanügyi titkár kartársam segítségét, de főként a reám bízott hatalmas sereg őszinte, jóakaró bizalmát. Megértették az első naptól fogva hozzájuk intézett felhívásomat, elfogadták javaslataimat, s eleget tettek annak a kérésnek is, hogy én csak főrendező leszek rendező társaim mellett, akik között azonban ott szeretném látni mind a 650 kartársamat, akik odahaza maguk is vezérlők. Mindnyájan átértették velem együtt, hogy itt a székvárosban naponta tisztizászlóalj mozdulatairól van szó. Úgy is volt, s ez volt a siker igazi titka. Hűséges és készséges társaim lettek a nélkül, hogy ezt észrevették volna. Ők is bizonyosan így rendeznek tanév közben. Magatartásuk ezt igazolta.

Május hó 24-én a négy vármegye tanítói és tanári rendje kézbe vette az előadás-sorozatra kibocsátott meghívót. Tankerületünket jellemző lelkesedés szinte önmagát szárnyalta túl, a posta százával hozta napokon keresztül a jelentkezőket. A legvérmesebb reményeket is messze túlszárnyalta a lelkesedés. Az országos sajtó is vitte a hírt. Csak bajt okozott, a tankerületen kívülről is sokan érdeklődtek. Mindez a hivatalunknak szokatlan munkát jelentett. Az első nagy kérdés az volt: hol s hogyan helyezzük el a július 6—15-ig terjedő időben hallgatóinkat? Nehéz feladatot rótt ki az alapelvünk:

nagy tömeget, olcsón, jól és kényelmesen kell elhelyezni!

A jelentkezők nyilvántartója ezres tömeget mutatott már néhány nap alatt. Segítségre siettek azonban a helybeli internátusok és intézmények; ezek vállalták az élelmezés és az elszállásolás legnagyobb felét. *Július 8-án* már ragyogó tisztaságban és példás rendben várták az érkezőket, kiknek számát így is 650-re kellett mérsékelnünk. Innen is a köszönet szava száll feljűk.

Nehéz volt a jelentkezők megválogatása, mert fájó volt visszautasítani sokszor talán ép annak a jelentkezését, aki nem is kis áldozatra határozta el magát, s talán a legnehezebben megközelíthető távolságból kívánta, szomjúhozta a lelki felfrissülést. Az a szempont uralkodott, hogy jőjjenek először a vezetők vezetői: igazgatók, a tanulmányi felügyelők, a körzeti iskolafelügyelők. Június hó végén sajnos sokan szomorú napra ébredtek, megkapták a postát: fölvetelük férő hely hiányában nem volt teljesíthető. Többen maradtak azonban a választottak, akik felvételt s pontos értesítést nyerhettek az érkezés idejéről és módjáról, az elszállásolás helyéről, az első étkezésről, stb.

Az előadásokon *részt vett* a tankerület 21 tanulmányi felügyelője és 25; körzeti iskolafelügyelője. Az egyes iskolafajok szerint a hallgatók a következőképpen oszlottak meg: gimnáziumi igazgató 7, tanár 75, tanítóképző-intézeti igazgató 6, tanár 34, felső kereskedelmi iskolai igazgató 4, tanár 8, polgári iskolai igazgató 23, tanár 93, ipariskolai igazgató 5, tanár 16, elemi iskolai igazgató 40, tanító 282 volt hallgatóink sorai között. Itt üdvözölhettünk még 2 igazgatót és 7 tanárt illetve tanítót, akik más iskoláknál, illetően intézményeknél teljesítenek szolgálatot. *Összesen* tehát *648-an* voltak a hivatalosan nyilvántartott hallgatók. Ezen számban nem szerepelnek azok, akiket, mint vendégeket egyes alkalmakkor köszönthettünk.

Míg az internátusokban serényen haladtak az előkészítő munkálatok, hivatalunkban a rendes napimunkán túl az előadókkal való levelezés mellett az elszállásolás névjegyzékei készültek, és tanácstermünkben az internátusok vezetőivel az élelmezésről s az internátusi napirendről folytak a tárgyalások. A helybeli tanítók és tanárok táborából önkéntes rendezőség szervezte meg a vidékről érkezőknek az állomáson és a szálláshelyeken való fogadását, a délutáni és esti foglalkoztatásokat, illetve szórakozások tervezetét, gondoskodott az előadó teremmel kapcsolatban frissítőkről, stb. A város legnagyobb előadó-terme, a Szent István-terem is elég szűkösnek bizonyult a hat és félszáz hallgató befogadására. Ezt a háznagyok, *Szekeres János, Szittya Félix, özv. vitéz Láng Lajosné* polgári iskolai tanárok és *Joachim József* tanító rendeztették el gondosan a Hadiárva Intézet lelkes növendékeivel és intézeti, illetve hivatali derék altiszteinkkel.

Az utolsó délután még egy terepszemlét tartottunk a páratlan gond-
dal és csinnel elrendezett szállásokon, az Ipari Középiskolában, a Ferenc József Nőnevelő Intézetben, a Tanítók Házában s a Szent Imre Konviktusban. Majd üdvözöltük az első érkezők csoportját a helybeli pályaudvaron.

A pályaudvar személyforgalma szokatlanul élénk volt. Nők és férfiak, szerzetesek és világiak, de azonos típusú emberek köszöntgették egymást. Érezte mindenki, hogy egy cél hozta Fehérvárra. Bizonyossá vált ez érzés mindnyájunkban, midőn a pályaudvar érkezési csarnokában *Pallay József* polg. isk. rajztanár által művészi ízléssel elkészített s a kijáratí ajtó falfelületén elhelyezett „Pedagógusok szállásai” című tájékoztatója felé tartottak. Beszédeselek lettek az érkezők, az ismeretlenség falai leomlottak, s ismerősként kérdezték egymástól: a tanfolyamra? Szintén? Beszél hozzájuk a tájékoztató, s elvezeti őket az állomás-épületétől az útvonal-, autóbusz-, kisebb viteldíj, esetleges átszállás jelzésével a szálláshelyéig ... s aki nem fér közelébe, annak a helybeli tanárokból, tanítókból alakult fogadóbizottság tagjai szíves barátsággal adnak felvilágosítást, irányítják a megfelelő külön autóbuszjáratához ... a felszálló sok, a nők bőröndökkel, kalapdobozokkal, de az autóbusz türelmesen vár . . ., mert tudja, nem utasokat, hanem vendégeket, vendégeinket viszi.

Ezt érezték az érkezők is. Tudták, hogy a vendég minden jogával és kötelezettségével élhetnek. Ez okozta talán azt, hogy a város nem lett hangosabb, csak népesebb. Valami ünnepélyesség áradt ki az érkezőkből is, de a városból is. Mosolygott mindenki. A város már a pályaudvarról kilépő elé kezdte kitérni ezeréves múltja mesélő kincseit. Mosolygott a rendőr is, aki derűs pillantással irányította az autóbushoz a tömegesen vonuló idegeneket, épp úgy, mint az autóbushoz a kalauz, mert az ő ügyük is volt a tanfolyam. Vakációs lett a hangulat, elrepültek a fejből az otthoni gondok: igazgatók már nem az évvégi számadásról, tanárok, idősebbek már nem a fáradtságról beszéltek, hanem valamennyiből rövidesen kiütközött a hangulatos öregdiák . . . Amerre elhaladtak, ragyogóan tiszta utcák, később bűbajos esti hangulat, megvilágított paloták, műemlékek, a történelmi múlt köszönti az érkezők csoportját a vendéglátó nagy úri házzá szélesbedett városban.

A rend tovább kísérte szállásaikon vendégeinket, ahol nemcsak az intézetek igazgatói várták barátsággal az érkezőket, hanem ott állottak már az „összekötő” szerepet vállalt kartársak. A rászorulóknak a szív melegével jártak kezére apróbb-nagyobb dolgokban s így nem volt tájékozatlanság, tapogatódzás, idővesztegetés. A megérkezés, de az elhelyezkedés is csupán percek kérdése. Számok voltak a behívón s számok és névjegyek a szekrényen, az asztalon, ill. az ágyakon, jelezték mindenki kijelölt helyét. Ezt elfoglalva, egy óra múlva otthonosan mozogtak a hallgatók nemcsak az intézetekben, hanem sokszor már az érkezés óráiban az üzletekben is megfordultak. Egy-egy korábban érkező boldogan újságolta a most érkezőnek, hogy városunk üzleteiben hol, mekkora kedvezményt nyerhet a tanfolyam hallgatója. Valami könnyű gondtalanság áradt szét intézeteinkben, s a vacsoránál sok rég nem látott ismerős köszöntötte boldogan egymást, felújítva régi internátusi éveit. Ekkor közölték a kijelölt „gondnokok” hallgató társaikkal a házirendet, az előadások helyét, idejét, stb.

Vacsora után a napi fáradság nyugovóra intette a társaságot, és sem a diákgyak szokatlansága, sem a közös hálóterem nem volt akadálya a pihenésnek . . .

Másnap, *július hó* 6-án pihenten indultak a csoportok szálláshelyük szerint a Szent István-terem felé. A hullámzó tömeg rendezettsége és nyugalma elismerést váltott ki a járókelőkből: nemzetnevelők példás fegyelmezettségéről. Mindenki érezte, elkésni nem lehet. V4 8—8-ig ketten bélyegezték a felvételi jegyeket, a tanfolyam látogatásának bizonyítására szolgáló igazolványokat. Ahány bélyegzés, annyi látogatási nap! 8 óra 5 perckor hire-hamva sem volt a bélyegzésnek. Mindenki a helyén ült. Nem volt helykeresés, széktologatás. A rendezők serege állt őrt, vette gondjába az érkezőt, és vezette helyére: a szállásszerinti teremmezőnybe. Az egyszer elfoglalt hely kötelezett, de jogot is adott. Második nap már mindenki a helyére ült. Tudta, hogy az övé. Eny nyiben volt: diák. Nyolc óra tízperckor megszólalt a mikrofon, s elhangzott az üdvözlés, rendezői bejelentések, kérések, a napok és órák programja, a délutánok tanulmányi és szórakoztató tervei, stb. Mindenki feszült figyelemmel fogadta ezeket s rátértünk a napirendre, melyen délelőttre: 1.) *Gróf Teleki Pál* m. kir. miniszterelnök „Nemzeti földrajz” c. megnyitó előadása, 2.) *dr. Bartucz Lajos* egyetemi tanár „Magyar faj” c. előadása, 3.) *dr. vitéz Nagy Iván* miniszteri osztálytanácsos „öt világrész magyarsága” c. előadása szerepeltek. Délutánra a díjak befizetése, estére a Strandfürdő vendéglőjének teraszán megtartott ismerkedés voltak kitűzve.

Gróf Teleki Pál m. kir. miniszterelnök Úr pontosan megérkezett s az ünnepi megnyitó és üdvözlés után elmondta páratlanul lebilincselő, pillanatról-pillanatra új és értékes meglátásokat igazoló előadását, melyet a hallgatóság nevében *dr. Készei István* leánygimnáziumi tanár köszönt meg. Valósággal magával ragadta hallgatóságát nagy miniszterelnökünk, s megedzette a lelkeket a hazai rög birtoklásának biztonságában. A szünetben erős zsongás, nagy eszmecserék, miközben szomjúhozták a hallgatók a következő előadásokat, melyek maguk is kellő tartalommal töltötték meg a lelkeket és a szíveket. Jól esett látni s hallani, hogy az első nap szellemi része megállta derekasan a próbát, s mindenki — bár órák hosszat tartó erős figyelmet árukt el a tömeg — lélekben felfrissülve várta az *ismerkedési estélyt*. Az impozáns s méreteiben is hatalmas Strand-terasz megtelt a még talán soha féhérasztalnál ily tömegben nem találkozott különféle rendű és rangú nevelők százaival. Fehérvár társadalma is ott volt, s átérezte ennek jelentőségét. Külön cikk keretébe kívánkoznék az az érzelmi gazdagodás, amit ily kedves alkalom teremt meg.

A hangulatos est után, másnap, *július hó* 7-én mindenki frissen, kipihenten hallgatta *dr. Weis István* miniszteri osztályfőnök három előadását. Élmény volt az előadás igaz magyar nyíltsága, és sok-sok bölcs meglátása. Utána is szívesen vette a hallgatóság *dr. Kampis Antal* műtörténész, egyetemi magántanár élvezetes, vetített képekkel kísért tartalmas előadását. A mai s a követ-

kező nap délutánjaira a múzeumok látogatása esett. A *Városi Múzeum és az Egyházmegyei Múzeum* régen látott ily tömegben ekkora érdeklődést. A hallgatóság viszont olyat kapott e két helyen cserébe, ami büszkesége lehet ez. intézmények kiváló vezetőinek.

Július 8-án, az első hűvösebb órákban, a hallgatók a várost, s főleg a híres Romkertet tekintették meg az idegenforgalmi hivatal vezetésében. *Dormúth Árpád* gimn. c. igazgató, a Városi Múzeum igazgatója szakszerűen magyarázta a hajdani bazilika hatalmas méreteit, páratlan művészetét. Megilletődve állt a hatalmas sereg Szent István király koporsójánál, a királysíroknál. A némaságában is beszédes mauzóleumból megihletve tért a Szent István-terembe. Itt, az azóta megboldogult *dr. Györffy István* egyetemi tanár tartotta meg „Magyar néprajz és Magyar népművészet” címen két, a hallgatóság lelkét megkapó előadását.

Július 9-ét a közvetlen környéknek, a Balatonnak és a Velencei tónak a megszemlélése töltötte ki azok részére, akiknek kevésbé nyílik alkalmuk élvezni hazánk e két szépségét. A rendezők fáradságát bőven jutalmazta az a kedélyes hangulatban eltöltött s még hosszú idő múlva is kedves élményként felújuló nap, melyért oly sok elismerés illette őket, mivel a hasznosat ügyesen kapcsolta tervezetük a kellemessel.

Július 10-e újból a komoly kezdet-napja lett. Ekkor tartotta előadását *dr. Klemm Antal* egyetemi tanár „Magyar nyelv” címen, *dr. Johan Béla* belügyi államtitkár „Mit várhatunk a mai magyar közegészségügyi munkától” és *íjj. Richter Aladár* a Magyar Iparművészek Orsz. Egyesületének alelnöke „Magyar Iparművészet” megjelöléssel. Esemény volt ez a nap is. Nyelvünk értékeit, iparművészetünk szépségeit, a közegészségügy terén váró feladatainkat értették meg, és teendőinket tudatosították hasznosan az előadók. Főként azt érezte át az egész hallgatóság, mily súlyos, egyben magasztos feladat megoldásait kell vállalnia nemzetünk közegészségeért, de hitet s lelkesedést is merített ehhez Johan Béla államtitkár Úr apostoloskodásából. Délután a szakadó eső és zivatar ellenére is az autóbuszok sora tervszerűen indult városunk egyik látványossága felé, hogy megtekintse a *Bory-várat*, ahol a vár ura, *Bory Jenő* képzőművészeti akadémiai tanár szakszerű ismertetést adott.

Július 11-én az első előadó *Bárdos Lajos* zeneművészeti főiskolai tanár volt, aki „Mai magyar ének és magyar zene” című előadásával túlszárnyalta önmagát. Valami csodálatos varázsereje volt itt a magyar dalnak. Az előadóból hallgató, a hallgatókból társelőadók lettek, s az egész terem visszhangzott a 650 daloló hangjától. Missiót teljesített ezúttal is Bárdos Lajos, s 650 szív kívánalmaként hangzott el: sokszor és hazánk minden helyén hintsen ily tüzet, kincset. . . nemzeti tőke lesz belőle! A következő előadó *Hubay Sándor*, a m. kir. Külkereskedelmi Hivatal alelnöke „A mai magyar mezőgazdaság” címen olyat adott elő s úgy, hogy tanulságos előadását mindenki szívesen hallgatta. Délután folyamán *Székesfehérvár városának* voltak a hall-

gatók vendégei. A város modern közüzemeit: a *villany gyárat*, a *vágóhidját* és a *vízműtelepeit* mutatta be. A nagy tömeget a város hatalmas autóbuszokon szállította váltakozó rendszerrel egyik helyről a másikra; mindenütt a szakszerű magyarázatról és tökéletes bemutatókról gondoskodott a hivatása magaslatán álló tisztikar és személyzet. A modern város intézményeinek jóléso szemléje után, a város ősi magyar hagyományaihoz híven, vendégül látta a félezernél jóval nagyobb társaságot. A tanker, kir. főigazgató Úr köszönte ezt meg *dr. Csitáry G. Emil* polgármester Úrnak s *Farkas Sándor* h. polgármester Úrnak.

A magyar iparnak, a kereskedelemnek és a pénzügynek a megismerését szolgálta *július 12-ének* délelőttje, amikor *dr. Kresz Károly* a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének igazgatója, *Koós Zoltán* a Magyar Földhitelintézet ny. vezérigazgatója, a Tőzsde alelnöke és *dr. vitéz Gyulay Tibor* a. Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára vitte el a hallgatóságot a nevelőoktatók által ritkán járt terekre, s élesen világítottak rá oly kérdésekre, amelyek hasznosítása az iskolán keresztül hasznára lesz gazdasági erőforrásainknak. E nap délutánján a helybeli *repülőtér* és a *rádiótelep* megtekintése szerepelt műsoron. Csak a hála és az elismerés hangján szólhatunk derék fehérvári pilótáinkról, akiknek művészete oly csodálatos sikert biztosított nemrég a visszaszerzett Felvidéken. Mérnökkarunk sem aratott kisebb elismerést, amikor a különféle típusú gépeket s a bemutatott repülőteret szakszerű magyarázat mellett ismerhette meg hallgatóságunk. A repülőtér emlékművénél a szolgálatközben életüket vesztett pilóták iránti kegyeletünk adóját is leróttuk.

Július 13-án kivételesen a modern Alba mozgóba vezetett utunk, ahol vetített képekkel kísért előadást hallottunk *dr. Kotsis Iván* oki. építész, műegyetemi tanártól. Nemcsak a magyar városokat járta be és gyönyörködte-tett, hanem elvezette hallgatóságát a magyar falura, s hitet ébresztett a magyar tanító lelkében, meggyőzve azt, hogy a lélek formálása mellett nemzetünk fiai hajléka is derűsebb, s a régi művészi magyar ízléssel megválasztott lesz. A magyar falu életéről hallottunk tovább is *dr. Kerék Mihálynak*, a Falu Szövetség titkárának aznap tartott előadásában sok szomorút, de egyben biztatót is. Ezt az őszinte magyar érzést növelte és fokozta *dr. Bisztray Gyula* miniszteri titkár „Mai magyar irodalom” címen tartott lebilincselő és nagyhatású előadásával.

A szakemberek érdeklődésével járta a tömeg végig délután *Székesfehérvár* modern *iskoláit*: a Szent István elemi, a gróf Klebelsberg Kunó polgári fiúiskolákat, a ciszterci rend Szent István gimnáziumát, az új Mezőgazdasági Középiskolát, ahol az iskolák igazgatói és tanárai szeretettel kalauzolták kártársaikat. Sokak szemében megcsillant a könnycsepp ... az öröm, a fájdalom . . ., a reménység gyémántja, s nem egy sóhaj szállt föl: Istenem, ha én is egyszer ily iskolához juthatnék ...! Mindenki mélyen érezte, hogy hálás lehet Székesfehérvár szülői társadalma a kormánynak és a város vezetőségé-

nek, akik válllvetve iskolavárossá fejlesztették Szent István király városát. Este a Strand-vendéglőben megrendezett *búcsúestén* találkoztunk. Ismerősök voltunk már valamennyien, örültünk egymás láttán, csengett a pohár is, de halk, ünnepi volt ennek is a csengése. Megszólt az enyingi *Varga Jenő* igazgató, körzeti iskolafelügyelő poéta lelke is, és tréfás versbe öntötte az elmúlt napok eseményeit.

Másnap, július hó 14-én *dr. Kopp Jenőnek*, a Székesfővárosi Képtár igazgatójának a „Magyar Szobrászat” című előadásán találkoztunk, aki *dr. Ispanovits Alajos* cisztercita tanárnak az értékes segítségével szakszerű megvilágításban vetítette elénk érdemes művészetünket. Őt követően *dr. Lukács Ödön* ny. miniszteri osztályfőnök, a Magyar Városok Orsz. Szövetsége alelnökének „A mai magyar város élete” című előadásán megtanultuk, hogy Trianon nemcsak a magyar nevelőt, hanem a magyar föld ékköveit, városainkat is elszegényítette, gondokkal telítette, de ezek mégis derekasán oldják meg feladataikat. Végül, meghallgatta tanfolyamunk *dr. Hankiss János* egyetemi tanárt, aki kettős feladatát professzori módon oldotta meg. „A mai magyar a nemzetek előtt” címen adott külpolitikai tájékoztatót. Széles látószögű biztos meglátásai nagy értéket termeltek hallgatóink körében, s alkalmas hangulatot, hogy az utolsóelőtti nap a lelkiismeretvizsgálat napja, de egyben nagy elhatározások érlelője is legyen. Az utolsó délutánt *szabadprogram* töltötte ki. Ezt használta fel a rendezőség, hogy a hallgatók visszautazásához szükséges intézkedéseket (félárú vasútjegy biztosítását, igazolványok, stb. láttamozását) elvégezze, és számot vessen a tanfolyam anyagi részével. Nem lesz érdektelen, ha ez alkalommal az előadássorozat mérlegét is adjuk, melyet *dr. Balogh László* tanügyi fogalmazó, aki nagy hozzáértéssel és gondnal vezette a számadási részt, állított össze:

Bevétel:

Államsegélyből	2500—P
Felvételi díj	648.—P
Ellátásra befizettek	3 070.— P
Fehérvári Iskolahét c. kiadvány	jö-
vedelméből hozzájárulás	<u>190.32 P</u>
összesen:	6408.32 P

Kiadás:

Ellátásra	5 5*6.— P
Előadói tiszteletdíj	445.— P
Teremhasználat	131.26 P
Hangerősítő	112.— P
Nyomtatványok	126.64 P
Egyéb kiadások	<u>67.42 P</u>
összesen	6408.32 P

A résztvevők tudják mit kaptak ezért! Beigazolódott, hogy: nagy tömeget, olcsón, jól, kényelmesen helyeztünk el. A szomszédos helyiségeinkben ezalatt, miként az előadás-sorozat minden délutánján, ma is szorgalmasan

kattogtak írógépeink. Hálával kell megemlékeznünk a szorgos tudósítókról, akik híven tájékoztatták a budapesti, vidéki és a helyi újságjainkat. E helyütt is köszönjük a sajtó készségét és áldozatosságát.

A befejezés *július hó 15-ének* reggelével ránk köszöntött. Tíz órára megtelt ma is, mint mindennap a hatalmas Szent István-terem. Most az egyszer azonban nem csak az történt, amit főigazgató Urunk vett fel a műsorra. Mielőtt Ő szólhatott volna, hallgatósága megelőzte. *Dr. Goschi Péter* székesfehérvári gimnáziumi igazgató állt elő, s ékesen ecsetelte a szív és az ész összekapcsolásával a hallgatóság érzelmeit, köszönte meg hatásosan a sok áldozatot, a sok jóságot, a kemény férfiú nagy értékű szeretetét s kívánt Isten áldást további sikeres munkájára. Az ünneplés elől oly sokszor mesteri ügyességgel kitérő főigazgatóknak bizonyosan jól esett a lelkek mélyéről jött szabad megnyilatkozás.

Tíz nap páratlan szellemi eseményei után befejezésül az ország első tanítója, *dr. Hóman Bálint* m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter Úr, a nemzetnevelés hivatott vezére hozta el egész lelkét, meleg szívét. A hallgatóság át is érezte e napnak az ünnepi és komoly voltát. Ennek megfelelően fogadta nagy vezérért, miniszterért, kit *dr. Balassa Bruno* tanker, kir. főigazgató Úr üdvözölt. Hosszú percek ünneplése közben kezdette meg a miniszter Úr, a nagy tudós, előadását, ki ezúttal is — mint mindig — tanár tudott lenni. Előadását páratlan figyelemmel véste lelkébe a határtalanul lelkes hallgatóság nagy táborába. Oktatásügyünknek igazi nyeresége, hogy e mély meglátásokban gazdag előadást itt olvashatják nemzetünk nevelői, oktatói. Az iskolák padjai előtt így felhasználhatják a megjelölt módszert, s a tanfolyam tanulságait a kártársak átválthatják majd a tanulók lelki értékeivé, a történelmet pedig úgy taníthatják, hogy az tényleg az élet tanító-mestere lehessen. A miniszter Úr záró előadása után *Faludi Ferenc* szekszárdi gimnáziumi igazgató tolmácsolta a hallgatóság igaz szívéből fakadt nagy háláját, s nyújtotta át az 1938-as székesfehérvári tanügyi kiállításról *Joachim József* székesfehérvári tanító által készített gazdag, művészi díszalbumot. A tankerület kir. főigazgatójának a miniszter Úr engedélyével szintén ez alkalommal adta át *Kvassay Sándor* martonvásári elemi iskolai igazgató, körzeti iskolafelügyelő a tankerület tanítóinak és tanárainak hálája jelképekül az album mását.

Majd, mindenki sugárzó arccal emelkedett fel helyéről, szorongatta kezében az előadássorozat hallgatását igazoló oklevelet, és a szívekből mély hittel hangzott fel a Hiszekegy ... 650 lelkes tanító és tanár fohásza szállt az égbe, az Úr számolya elé, a szebb magyar jövőért.

Így volt. Elmúlt. S ma, amikor e sorokat rovom, megvalósulás előtt áll az utolsó ünnepi percek szétoszló közönségének hó óhaja: e könyv viszi magával a hallottakat. Forgassák minél többet a magyar ifjúság és a magyar jövő igazi hasznára!

Dr. Vanek Géza.

TARTALOMJEGYZÉK:

	Oldal
<i>Bevezető.</i>	3
<i>I. Mi a magyar?</i>	
<i>Gróf Teleki Pál, Magyar föld. Nemzeti földrajz. (Megnyitó.)</i>	9
<i>Dr. Bartucz Lajos, Magyar faj</i>	19
<i>Dr. Klemm Antal, Magyar nyelv</i>	28
<i>Dr. vitéz Nagy Iván, öt világrész magyarsága</i>	45
<i>II. Mai magyar élet.</i>	
<i>A Új nemzetépítés a világháború után.</i>	
<i>Dr. Weis István, Mai magyar állam élete</i>	46
<i>Dr. Kerék Mihály, A magyar falu élete</i>	46
<i>Dr. Lukács Ödön, A mai magyar város élete</i>	59
<i>Dr. Weis István, A magyar megye élete</i>	84
 <i>B. Magyar társadalom.</i>	
<i>Dr. Weis István, Mai magyar társadalom</i>	84
 <i>C. Mai magyar közegészségügy.</i>	
<i>Dr. Johan Béla, Mit várhatunk a mai magyar közegészségügyi munkától?</i>	85
 <i>D. Magyar termelő-munka.</i>	
<i>Huhay Sándor, A magyar mezőgazdaság</i>	93
<i>Dr. vitéz Gyulay Tibor, A magyar ipar</i>	113
<i>Koós Zoltán, A magyar kereskedelem</i>	132
<i>Dr. Kr esz Károly, A magyar pénzügy. (A magyar hitelélet.)</i>	146
 <i>E. Magyar szellemi munka.</i>	
<i>Dr. Bisztray Gyula, Mai magyar irodalom</i>	160
<i>Dr. Györfly István, Magyar néprajz</i>	
<i>Dr. Györfly István, Magyar népművészet. I.</i>	164
<i>Dr. Kotsis Iván, Mai magyar építészet</i>	184
<i>Dr. Kopp Jenő, Magyar szobrászat</i>	191
<i>Dr. Kampis Antal, Magyar festészet</i>	206
<i>Richter Aladár, Magyar iparművészet</i>	207
<i>Bárdos Lajos, Magyar ének</i>	
<i>Bárdos Lajos, Mai magyar zene.</i>	213
 <i>III. A mai magyar a többi nemzetek előtt. (Külügyi tájékoztató.)</i>	
<i>Dr. Hankiss János, A mai magyar a többi nemzetek előtt</i>	222
 <i>IV. Magyar múlt, magyar jövő.</i>	
<i>Dr. Hóman Bálint. (Záróbeszéd.)</i>	233
 <i>Az előadás-sorozat krónikája</i>	241

